پښتو بدلمېچ

(پښتو شعر څنګه جوړېږي؟)

Ketabton.com

ليکوال: پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

(c) ketabton.com: The Digital Library

سترګې مې ستا پر لور خلور شوې
خلور اته شوې اته شپاړس شوې مې نه

پو هاند دوکتور م. ا. زیار

د ژبپوهنې په رڼا کې:

پښتو بدلمېچ- یا:
پښتو شعر څنګه جوړېږي؟
{څپيز- څجيز}

The Pashto Poetics
on the basis of its phonetics
(Tonic-Syllab)

(دکتاب پر ببخ یا کونه) پو هاند زیار: پښتو شعر څنګه جوړېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډالۍ

هغو شاعرانو ته يې ډالۍ کوم

چې د شعر پر ازادۍ باور لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکي پوهه:

ليکوال: پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار
کتاب: پښتو بدلمېچ
خپرندوی: دانش خپرندويه ټولنه
دويم چاپ: ۱۳۸۹ل/ ۲۰۱۰ز
(لومړی چاپ: ۱۳۶۹/ ۱۹۹۰)
چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
اوډ: حاجي محمد عمرخېل
انترنيت خپروونکی: اجمل اکبري

د چاپ رښتې له ليکوال او خپرنوال سره خوندي دي،
بې اخځ ښوونې ترې د ګټنې اجازه نشته!

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

سرلیک	مخګڼه
یادښت	۸
سریزه: پښتو شعرپوهه او غرپوهه سره نه شلېدونکې دي	۹
۱- څپرکی: پښتو شعر هېڅکله عروضي سېستم زغملی او سهلی نه دی	۱۷
۲- څپرکی: په خپله جوله کې د پښتو شعر د سیالۍ هڅه	۳۹
۳- څپرکی:)څپیز- خجیز (وزن د پښتوشعر آر او بنسټیز رغنده توک	۴۵
- څپه-خج-تون- غونډ	۷۳-۴۷
-مسره)۲-۵۲څپیزه (-ماته مسره	۷۶-۷۵
- څپیز کمی زیاتی	۸۰
۴- څپرکی: پښبله)قافیه (او پښبلیز آرونه او ویارونه	۸۲
آره او ناآره، همجولیزې، غبرګې، ډېرپښبلیزې، ردیف	۹۰-۸۵
دویمه برخه: پښبلیز ویارونه ارکان، روي، لړونج	۱۰۴-۹۳
۵- څپرکی: د شعر پېنځګوني رغنده توکونه	۱۰۲
ژبه، تول، تول شمېره)د پښتو وزنونو کچه (۱۰۲ - ۱۱۹	
واند، نبغ و پروت، ولوله، اند، تړاو، پروت و نبغ خیال ۱۲۹-	۱۴۸
۲-څپرکی:ژب- ښکلاییز اړخ	۱۵۰
۱(ژبه د شعر بهرنۍ جوله- پټ توان او بډایه وییپانګه	۱۵۵-۱۵۱
۲(ښکلاییز یا بدیعي توکي: مجاز، همغږیزي ۱۲۱-۱۲۹	۱۲۲
ذهني انځورونه او ببلګې، تېرمهالي)وګړنۍ او کلاسیکې (	۱۷۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسمهالي)پښپلیزي ، ازادي، سپیني (	۱۷۹
تلمیح، سېمبول، اسطوره، پرادوکسي	۲۱۲-۲۲۹
حسن تعلیل، مدعا مثل، کونترست، تمثیل	۲۳۱-۲۴۲
شعري ترڼګونه، مرکب تشبیهات، جاجونه)مفاهیم (	۲۵۳-۳۵۸
۷- څپرکی: د وګړني یا ګړني پښتو شعر رغښت	۲۶۲
لومړې یا آره، ښنومه برخه	۲۶۵
لنډۍ، ترنګتوک، کارونځایونه ۲۲۷-۲۷۱	
سروکی	۲۷۳
د وګړني شعر نیمځرګنده او ځرګنده برخه ۲۸۱ -۲۸۲	
۸- څپرکی: د دېواني یا لیکني پښتو شعر جولیز رغښت	۲۸۵
له کلاسیکه ترنوي غزله	۳۰۷
۹- څپرکی: اوسنی ازاد پښتوشعر دخپل ازاد وګړني او بیا	۳۰۹
دېواني-لیکني بشپړتیایي بڼه	
نیم ازاد شعرونه، ازاد کالبونه او مونډېي شعرونه	۳۲۳-۳۲۷
هایکو	۳۴۱
بشپړ ازاد شعرونه	۳۳۴
انځوریز او نامانیز شعرونه ۳۶۷-	۳۶۹
۱۰ - څپرکی: په پښتو شعر کې ښویېدني او تېروتني	۳۷۰
زخه	۳۷۱
څپیز-خجیز، ونج، ښتولي، تتوالی، نابرې پښپلي۳۸۰-۳۷۸	
تکرار او کرغېړنتیا	۳۸۷
ژبنې تېروتني، نا اوډې، ناکره وینګ، مانیز اړپېچ	۴۰۰- ۴۱۳
ټکرتوارد، تضمین، ټکرکه ژباړه؟ اقتفاکه غلا؟	۴۱۷ – ۴۲۴
غلا ، له ځانه غلا ، له ځانه غلا) د ښځمنو په ګټه ! (	۴۲۵ - ۴۲۸
۱۱- څپرکی: سپین شعرونه	۴۳۰
۱۲- څپرکی: ناپییلي شعرونه	۴۴۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۳- ځپرکی: پر))کره ليکنی پښتو ((د شاعرلاسبری	۴۵۲
ليکدودي ستونزې	۴۲۱
	۴۴۸
لنډيزونه)ترخيمونه(	۴۶۷
وييپانګه	۴۷۸
اخځليک	۵۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادښت

استاد زیار د یوه ژبپوهاند ، ادبپوهاند او د څه له پاسه نیمي پېړۍ شعر و شاعرۍ او لیکوالۍ له مخینې سره تر اوږدو ازمېینو ، څېړنو او پلټنو وروسته دې پایلې ته رسېدلی چې د هرې ژبې او بیا پښتو شعرپوهه او غږپوهه سره نه شلېدونکی تړاو لري. په دې ډول د یوې تولیزې)موزوني (ویناپه توګه د پښتو شعر رغښت څپیز - څجیز)سېلابو تونیک syllabic & tonic) دی چې استاد یې د لومړي ځل لپاره د یوه سېستم په توګه)و (ګړنیو ، لیکنیو او دېواني (ډولونو څخه د اړوندو دویونو)قواعدو (پر رااېستنه، او ورسره ورسره د نویو ازادو شعري ځېلونو او ډلبندیو پر وړاندېینه بری موندلی دی.

دانش خپرندویه ټولنه ویاړي چې دغه دویمه غځېدلي اولا کره شوې کتابې بڼه یې د پوهنتوني زده کړیانو ترڅنګ د پښتو ژبې او ادب د نومهالي نړیوالي سیالۍ د ګردو بهیروالو او مینه والو مخې ته ږدي. هیله من یو چې ښاغلي او اغلې لوستونکي، په تېره ځانګېز کره کتونکي به یې په اړه زموږ له لارې خپلې ابتنې پوښتنې او لید توګې له لیکوال سره شریکې کړي او په دې ډول به یې د درېیم چاپ لپاره په لا ښېړوالي او کره والي کې رغنده او کارنده ونډه واخلي

استاد زیار ته د لا زیاتو علمي بریاوو په هیله روغ او اوږد ژوند غواړو !

دانش خپرندویه ټولنه- پېښور

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

پښتو شعرپوهه او غږپوهه سره نه شلېدونکې دي

بندو بست د پښتو شعر ما پیدا کړ
ګنهٔ، شعر د پښتو وو کله سیال !
)خوشال(

عربي وزن یا بحر پښتو تول یا هم تول و تال، اروپایي rhythm د یوه))مخیٌله موزون کلام ((په توګه د شعر د ودانۍ آره او بنسټیزه اړانه رغوي او پر ورانديې یې پښېله)قافیه(او بیالړ)ردیف(له برسېرنو توکو څخه شمېرل کېږي. دا چې د پېړیو په بهیر کې د شعر پر پاسنۍ تولۍ یا مقوله د))مقفی ((توک ورسرباري شوی او))مخیٌله موزون او مقفی کلام ((بلل شوی دی، دا دی، له نوي ازاد څپل سره دغه توک یوځل بیا تاریخ ته سپارل کېږي او بیا له))سپین ((او))ناپیبلي ((هغه سره یې تولۍ تر))مخیٌله کلام ((پورې لنډون مومي.
لیکوال دا لید توګه چې د))مخیٌله موزون کلام ((په توګه پښتو شعر، په نورو ټکو ، شعرپوهه او غږپوهه(poetics& phonetics) سره یو له بله نه شلېدونکې تړاو لري او په دې ډول د پښتو شعر رغښت څپیز- خجیز)سپلابو تونیک syllabic& tonic (دی، له بنایسته ډېر مهاله راخپله کړې وه. د ژبپوهنې او ادبپوهنې د شاګرد او بیا ښوونکي په توګه له نیمې پېړۍ راهیسې په دې هڅه او تلوسه کې وم چې د نوې پښتو ژبپوهنې د دودونې په لړ کې د پښتو پښوېې)ګرامر (، وییپوهنې،کره لیکلارې، پښتو تاریخ..ترڅنګ د پښتو بدلمیچ)پښتو شعر څنګه جوړېږي؟(یو بنسټ هومره هم کښېنولای شم او په پای کې د نورو غونډې د دغې سکالو دودیزه کمبله هم را ونغاړم.

له لورو څانګیزو زده کړو څخه له راستنېدو سره مې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې وار له مخه د نویو ژبپوهنیزو لوستلیکنو)لکچرونو (تیارونې او وړاند بینې ته متې راونغښتې. د هماغه ړومبني سېمېستر په بهیر کې دا برې را په برخه شو چې د دواړوغورو څانګیزو پوهنو)ژبپوهنې او ادبپوهنې (تر منځ یو مهالوېشی انډول هومره پر څانګه او چارواکو ومنلای شم، خو د))ادبي فنونو ((په نامه چې د ژبې او ادب دکومې عربي آرې دودیزې ګډولې له رامنځته کېدو راهیسې پر څانګه هغسې واکمنه وه. په ځانګړې ډول مې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلیل بن احمد عربي عروضي یا متریک سېستم پر پښتو شعر تپل راته نور هماغسي بې سروبوله زباد شوي ول، لکه عربي صرف و نحوه چې د پښنویې)گرامر (په نامه له دوه دوه نیم سلو کلونو راهیسې پر ټولیزه پښتو راتپل شوې وه.

هرگوره، یوڅه وخت و زغم یې غوښت، ټول پر دې بسیاکړم، هماغسي چې پښنویه)گرامر (له اړوندي ژبې څخه را ابستل کېږي، دغسي یې بدلمېچ هم له شعري پانگې څخه را ابستل کېدای شي. له 1360ل. را وروسته چې د پښنویې لسکلنو ازمایښتي لوستونو ته کتابي بڼه هومره ورکړه، داکابو مې وموندله چې د پښتو بدلمېچ څو کلن یادښتونه)دېتا (سره را و اوډم. زما دغه هڅه هله زیاته گړندۍ شوه چې استاد رشاد کورناستی شو او له ځانگې سره یې د همکارۍ لړۍ هم نوره و شلېده. له دې سره سره د پښتو ماستري پروگرام هم رامنځته شو او په کار وه چې له نوي مېتودولوجۍ سره سمه پکې ژبپوهنه او ادبپوهنه، او په ترځ کې شعرپوهنه هم تدریس شي.

د بل هر لوستلیکي)تکسبوک (غوندي کلونه وروسته پر دې بریالی شوم، په دغه تړاو هم وراندې کړیو لوستونو ته کتابي جوله ورکړم او تر پورتني نامه لاندې یې چاپ ته وسپارم. که څه هم دا کار زما له لومړنیو هاندو هڅو گټل کېده او د پښتو د یوه پرله غښتي کره بدلمېچ تمه ترې گرانه وه، د نویو کالبونو، جولیزو څپلونو او بیا ژب- ښکلاییزو او ژب- اندیزو لارو رودو سپړاوي او څرگنداوي، خو په هره توگه یوه څېرمه برخه رانغښتله، خو بیایې هم د ډېرو نوښت مینو ځوانو شاعرانو پر مخ یې نوي او ارت و بیرت څنډونه)افقونه (پرانیستل.

دا خبره چې د پوهنځي له زده کړو راهیسې راته د))پښتو بدلمېچ((اند توگه پیدا شوې وه، انگیزه یې پر ۱۳۴۰ د پښتو ځانگې په مهالنۍ))وږمه((کې د شوروي نومیالي پښتو پوهاند نیکولای دووریانکوف خپره شوې لیکنه))شعرپوهه او غږپوهه poetics& phonetics ((وه. له دغې لیکنې څخه د لیکوال موخه داوه چې پښتو غږپوهه او شعرپوهه سره نه شلېدونکې تړاو لري او په دې ډول یې بدلمېچ دعربي عروضو پرځای د نورو ډېرو هندواروپایي هغو په څېر د خپلي غږپوهې په رڼاکې پر څپیز- څجیز)سیلابو تونیک (بنسټ رامنځته کېدای شي.

هرگوره، اروپایي بدلمېچونه هم له لرغوني او سکولاستیک پېره نیولې، د منځنیو او کلاسیک پېر تر پایه د یوناني عروضي)مېتریک (سېستم تر گونډو لاندې ول. دغه سېستم، کټ مټ لکه عربي))مفاعیل ((د درزي)سکښت- (مخبېلگو)patterns (ته ورته وو، د دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرځای چې د اړوند ښاغلي یا اغلې کالي جامې له قدواندام سره سمې وسکښتي، قدواندام یې ور سکښتي او په دې چم ورسره خپله مخښلګه په وچ زور وربرابروي!

پارسي شعر هم په منځني آریاني پېر)۲۰۰ م ز- ۸۰۰ ز(پر څپیز-څجیز ډول تېکاو لاره چې درخت آسوریک، کرکوی اورتون او داسې نورې ګڼې پهلوي ببلګې یې راخوندي شوې، خوله نوي پېر)اتمې زېږدي پېړۍ(او بیا یوولسمې پېړۍ راوروسته چې د عربي ترخنګه یې د دویمې اسلامي ژبې په توګه سر راپورته کړای شو، له یولړ بېدوییو)استثناوو(سره د عربي متریک سیستم راخپلولو ته اړ وتله او هغه هم په دې چې غړیوهه یې ورسره څه ناڅه اړخ لګولای شي. د ساري په ډول یې د منځني پېر سر ببواکوړی)ابتدا پر ساکن(یې له لاسه ورکړې چې پښتو یې پروړاندې د منځ- او پاي ببواکوړیو ترڅنګ تر درو ببواکو)کنسوننټو(پورې، لکه شخوند، سخوندر، خوله، خوړین... خوندي ساتلي او د دوو هغه یې، لکه پلار، تره، ورور، ترور، دربدل، کنبناستل، ښنبل،خوړل، خپل، پردی، پښه، څپور، سپور، پسور، پسرلی، ډمنځ، خولۍ، خوله)عرق(، خوله یا خولۍ، ملا، ملاست، لمونځ، ستړی، ستومان، شمېر... خو له شمېره وتي دي

په پښتو شعر کې لنډه، اوږده څپه او بیا ببواکوړی لکه یو واوبلې څپه ارزول کېږي، حال دا چې په عربي او پارسي هغه کې دغه ځومره بیز)کمې(آر ته ارزښت ورکول کېږي او لنډه او اوږده څپه سره توپیر مومي؛ سر- او منځ ببواکوړي خو پکې ګړسره شته نه، او وروستنې هغه، لکه په شعر، شمع، سهو ... کې هر ببواک او خپلواک د)زور، زېر، پېښ او تنوین(په ګډون جلا جلا ارزول کېږي او تقطیع کېږي. په دې ډول هغه دودیزوال چې د پښتو شعر پر مېتریک)عروضي(رغښت ښځایه او بې ګټې تېنګار کوي، د عربي))مفاعیلو((د ټکي پرټکي پېښو په لړ کې)اعراب(هم پر پښتو دي راتپې، د ساري په توګه دوه فونیمي))اور= or (پر څلورو توکو، په بله وینا، درو توریو)حروفو(او یوه حرکت)الف+ پېښ+و+ر(شمېري!

د دغو ډېري پلویانو او مینه والو پر وړاندې چې چېرې یو نیم د زاړه پالو او دود پالو له مورچله سر رانېغ کړی، لامل او لاسوند یې))مدرسه یې((زده کړې او بیامذهبي تنګ ویني او تعصب وو. خو له ښه مرغه یې تر ما وړاندې د)) یوې پښتو- کره پښتو((او بیا))نوي اوازاد پښتو شعر((د غورځاونو او پلویانو له غبرګونونو سره مخامخ شوي دي. زماپر یادښت))باختر((نومې مهالنۍ یې یوازېنۍ مورچه وه چې ګرده لمبسه)دوسیه(یې راپسې راسپړلې وه. د))تکفیر((لپاره یې همدا پلمه بس وه چې))عربېزم((او))اسلامېزم((د یوې سکې دوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخه دي او ما یې))جلاوالي ((ته متې رانغښتې: د نوې پښتو ژبپوهنې په رڼا کې مې د عربي))صرف و نحوې((پرځای پښتو پښوېه کښلې، ځلورګونې ویپپانګه او نوې نومونپوهنه)ترمینالوجي(مې د عربي هغې ځایناستې کړې... او دا دی، اوس مې په عربي ادبي فنونو او بیا عروضو پسې راخښتې او د انګلیسي، روسي او نورو کافرانو لاره مې پر مخ اخښتې ده؟

ډېره پوچه او خنداوره ادعا یې بیا دا چې له))عربي عروضو((پرته یې شعر، شعر نه باله او په دې ډول، زموږ زرکلن)څپیز- څجیز(شعر لاڅه چې نړیوال شاهکارونه یې هم له نشته برابرول!

چلوونکی یې چې کلونه وروسته)۲۰۰۵ په پسرلي کې(تر ځان بترو بنسټپالو له باجوړه ترکابله راځغلولي وو او غوښتل یې د پښتو ژبې او ادب په څانګه کې راته د شاګردی ګونډه ووهي، له ډېرې پښېمانۍ راته پرګونډو شو، ما پر شا وټپاوه او همدومره مې پر غوږ وواهه))همدا چې ته رښتینی))پښتون مسلمان((شوې، نوره مو تر منځ بله کومه تربګني نشته!((

په ورپسې سفر کې یې یو ځوان لیکوال د دویم چاپ لپاره د لومړي هغه تیار او ډلی پروف د کتنې لپاره راکړ، خو ما په دې لاسوند چې زه له لوښې سره سم د نورو کتابو په څېر دا هم باید تر بشپړونې او کرونې تېر کړم او هله یې چاپ ته وروسپارم. نو له پرله پسې څېړنیزو بوختیاوو له کبله مې ایله بیله له دربیم سفر سره، پوره د دوو کلو په واټن هغه ژمنه ور ترسره کړه او دغه اوسنی چاپ و خپراوي کېدون وموند. هیله من یم، د ګرانو مینه والو تنده لاښه ترا ماته کړای شي او د نو مهالي پښتو پوهې او فرهنګ نټپالیو)منکرو(ته د تربګنۍ پلمه نوره پرلاس ور نه شي!

له دغو ستغو سپورو خپله خبره بیاهم راغبرګوم، هماغسې چې د نورو ژبنیو ټولنو په لړ کې پارسي او عربي شعر د نومهالي جهاني سیالۍ له مخې نوي)ازاد، سپین، ناپیلي(کالبونه او ژانرونه پرله پسې راخپلوي، نو پښتو دا هم د دغې سیالۍ پر وړاندې بې توپیره پاتېدای نه شي. له پخوانو دودیزو ژانرونو څخه هم یوازې نوي غزل پښې راټینګي کړي او))دودیز((قافیوال شعر تش هماغو))دودیزو((شاعرانو، په بله وینا،))ناظمانو((ته پاتې دي.

د پښتو شعر په تړاو پر هنري جوله زموږ بې کچه ټینګار هم له دې سرچینه اخلي چې له دغه پلوه له نورو نړیوالو او بیا نژدې تربورانو سره هېڅکله د سیالۍ جوګه شوي نه یو او همدا نن سبا یې په غوړلو سترګو ګورو چې په پښتو کې پر))شعر((باندې د))نظم((پله ډېره درنه ده. ښایي، د دې یو لامل هم دا اوسې چې پښتو نظم له خپل آر))څپیز- څجیز((رغښت سره دومره خواري نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوارې هن، که څوک قافیه وال، په تېره غزلبول وکړای شي، د قافیې او ردیف په زندان کې دننه دننه اوسنی پښتو شعر له کرغېړنتیا او ځوړتیا)ابتذال او انحطاط(ښخه را و ژغورلای شي، موږ به هېڅکله ورته د ازاد یا سپین شعر مورچل و نه نیسو.

مگر په کړن کې په غړولو سترگو گورو چې اوسنی غزل یا د اقتفأ او تقلید په گردلو کې راښکېل دی او یاهم د نوښتگرانه شعر په نامه د رټلي او نتلي)هندي- پارسي (فورمالېزم او اېکسپرېشنېزم بلهاري دی. له دي لامله موږ بیاهم د رښتیني نوښتگرانه)) ژب - ښکلاییز او ژب - اندیز ((غزل تر څنگ د ازاد او سپین شعر پر راخپلولو او دودولو ټینگارکوو او پر سیمه وال او نړیوال کچ د پښتو شعر د سیالۍ شونتیاته لاره هواروو !

له پښتو ناظمانو او په تېره،))عروضي((پېښاوو وانو)مقلدانو(سره د پارسي)ملک الشعراء(بهار دا شعر خورا ښه اړخ لگوي:

شعر دانی چیست؟ مروارید از دریای عقل
شاعر، این افسونگری که این طرفه مروارید سفت
صنعت و سجع و قوافی هست نظم و نیست شعر
ای بسا ناظم که نظمش نیست الا حرف مفت
شعر آن باشد که خیزد از دل و جوشد به لب
باز در دلها نشیند هر کجا گوشی شنفت
ای بسا شاعر که او در عمر خود نظمی نه ساخت
ای بسا ناظم که او در عمر خود شعری نگفت

په تو له شاعرانه مینه
پوهاند زیار
اکسفورډ، اکتوبر ۲۰۰۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- څپرکی
پښتو شعر هېڅکله عروضي سېستم زغملی او سهلی نه دی

له زاړه پښتو ادبي پېره بیا تر منځني پېره را پاتې شعرونه زیاتره، که په)و (ګړنیو کالبونو کې ویل شوي، که په پارسي یا عربي هغو کې، خپل تول و تال))څپیز- خجیز ((رنګ درلودلی دی، خو د دغو ژبو عروضي پېښې له منځني پېر او بیا ټیک له دېواني پېښو سره راپیلېږي او هغه هم د استاد مکنزي)۳۱۹ (په وینا په دې اندچې اړوند نظمي کالبونو یا څېلونو)بیت، غزل، قصیدې، رباعي، مربع، مثنوي، ترکیب بند ، ترجیع بند ، مستزاد... (او بیا قافیې او ردیف له راخپلولو سره یې بویه عروض او بحور هم راواخلي. په ټولیز ډول، راخپلونه د))اداپتېشن ((د انډول په توګه د یوڅه د بشپړې او هوبهو راخښتنه نه بلل کېږي. په دې جاج و مانا ، هغه څه چې له پښتو سره یې اړخ لګاوه، ترې راواخیستل شول او عروض و بحور، نه.

د ارزاني او انصاري هڅې

همدا خبره وه چې تر لومړیو دېواني شاعرانو)ارزاني او انصاري(عروضي پېښې تر درېیم شاعر را ونه غځېدې.که نه هسې خو د دغو دواړو پیلامګرو شعر په ټوله مانا پر دغه تله دومره سم نه خېژي، لکه واخلې، دا لاندې بېلګې یې چې پر درېمه خجنه څپه پیلېږي، د ارزاني:

د یوه و حدت له اصله

د کثرت شول ډېر فروع

او د انصاري:

په وحدت له هره جوده بېګانه یم

په کثرت...د میرزا په خوله ویېږم

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر دغه روښاني شاعرانو راوروسته د منځني ادبي پېر پښتو شعر په څه ناڅه شپږو پېړيو کې د ياد شويو پارسي- عربي کالبونو يا ژانرونو، قافيو او رديفونو او بيا يې د هنري او فرهنګي اغېزو له را خپلولو سره سره په ټوليز ډول د اړوندو عروضو او بحورو د راخپلولو هڅه نوره نه ده شوې. په دې توګه، ډېرو نوميالو شاعرانو دا کابو مونډلې چې زيات زور پر ښکلاييز او انځوريز اړخ واچوي او په دې توګه پښتو شعر تر ښايسته ډېره بريده د دوه ګونو هندي او خوراساني پارسي سبکونو په سيالۍ سره چې له جغرافيايي- سياسي پلوه يې هم د اړوندو ټولواکمنيو ترمنځ ټيکاو درلود، په خپله))څپيزه - خجيزه((جامه او جوله کې په زړه پورې بشپړتيايي پړاوونه ووهي او تر نومهالي)معاصره(پېره يې راورسوي.

خوشا ل او څلور ډوله خجيزشعر

ستر خوشال له دې سره سره چې پر))عروضي شعر((د پخلي او ټينګار په توګه ميرزا ستايلی)له چانه په پښتو کې ما ميزان ليدلی نه دی- ميرزا په دا زبان که ويل کړي دي تللي(او پروړاندې يې دروېزه غندلی)مخزن مې د اخون چې تمامي پر نظر کښېووت- په ده کې نه عروض شته، نه يې بحر ما ليدلی(، خو په کړن کې يې پخپله څپيز- خجيز تول و تال راسمبال کړی دی. که د پښتو شعر د))بندوبست((او))سيالوني((او بيا د څلورګونو وزنونو خبره او غوره کړې، موخه يې بياهم همدا څپيز- خجيز سېستم او ورسره ورسره د خج و اهنګ له مخې ياد شوي څلور ګوني بنسټيز وزنونه دي. لاسوند يې هم دا چې د زياترو پخوانيو او اوسنيو شاعرانو پر خلاف پر يوه يا دوو وزنونو بسياپاتې شوی نه دی. مانا دا چې په اګاهانه توګه يې د بېلابېلو شعري څېلونو)غزلو، دوبيزو، دربيزو، بوللو... (مسرې هم پر لومړي خج پيل کړې، هم پر دويمه، هم پر دربيمه او هم پر څلورمه. پر وړاندې يې نورو زيات زور پر دربيم اچولی او ډېر لږ يې پر لومړي، دويم او يا څلورم خج؛ نو په پوره باور، په دې لاندې شعر کې يې له))څو بحره((موخه همدا څلور ډوله دي:

پښتو ژبه ده مشکله، د دې بحر مونده نه شي

هم ما لره)يو (څو بحره، په ډېر منبود راغلي

د بوللي له دغه وروستي بيته يې دا خبره لا ښه ترا را ډاګيزه کېږي چې له))دويم خج((سره ويلي بولله يي))دوه بحره((بللی ده:

دوه بحره، دوه مطلع لري، که دا قصيده ګوري

زر يو اتيا کلونه، په صفر کې ما ويلي)پ ۲۵۴-۲۵۵(

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم هېښنده ده چې په)و (ګړنيو ځېلونو)لنډيو ، سروکيو ، لوبو ، بګتيو ، چاربيتو... (کې ان په نويو)←مونډيو ، نيم ازادو او ازادو (کې هم زياتره د پخواني او اوسني شعر))دريم ځپيز دود ((پېښې کېږي او تر څنګ يې لړوډېر څلور ځپيز هغه هم رادود شوی دی.

ميا شرف او عروض يې

مياشرف د احمد شاهي پېر)١١٢٠-١١٨٢ لېږدي (ليکوال او شاعر چې عروض يې کنبلي هم دي، خپل ډېری شعر يې پر پښتو کنډه برابر کړی دی، لکه پر دويمه څپه دا پيل کړې لارغه يې)وقفه يې (څوارلس ځپيزه ببلګه يې:

بېلتون نصيب زما دی، قدرت د کردګار دی

بندي په بند د هند يم، مولد مې ننګرهار دی

د عروضو يا بدلمېچ رساله يې استاد رښتين د))مياشرف عروض ((په نامه پر ١٣٣٨ لمريز کال د پښتو ټولنې له لارې چاپ او خپره کړې ده.

ويل کېږي، تر ميا شرف څه ناڅه يوه پېړۍ راوروسته عيسی هوتک خپل درست ديوان چې په شاوخوا ١٢٢٠ س. کلو کې يې بشپړ کړی او دوه زرو بيتو ته رسي، عروضي بڼه لري.)هېوادمل: ٩٨، ١٣٦٥مخ (؛ کېدای شي، دغه ويناوال له))عيسی اخونزاده ((سره ټکر شوی وي چې استاد رشاد يې اړوندې عروضي ببلګې را تدريس کړې وې!

استاد رشاد د انتيک عروضو سيستم په د فاع کې

استاد رشاد له دې سره سره چې څه ناڅه يې د))ادبي فنونو ((او بيا))عروضو او قافيې ((په چوکاټ کې د پښتو شعر د ځپيز)هجايي (او بيا خجيز)تونيک (سېستم لړو ډېره منښته کړې، خو بيا يې هم، څه د تدريس او څه د ليکنې او خېړنې له لارې پر خپل زاړه، يا د ده په خپله نومونه پر))انتيک ((سېستم ټينګ و ترينګ پاتې شوی او د ژوند تر پايه يې د هغه سخته دفاع کړې ده. په اوږد مهالي استادي بهير کې يې له دولت لوانې او ميا شرف، خواجه محمد بنګښ، عبدالعلي اخونزاده رانيولې، تر بهايي جان او سمندر پوري هغه خورا پيکه او مصنوعي ډوله عروضي ببلګې بيا بيا رامخته کړې. په دې لړ کې د نيم ولسي شاعر بهايي جان)١٣١٣ق - ١٣٥١ش (هماغه))جزئيات ((را اخبستي او))کليات ((يې چې پښتو تول و تال لري او د ټنګ ټکور نه ترا جوګه شوي، دومره پاموړ نه دي بللي. استاد د دغه راز))عروضي ((شعرونو په سکښت او تقطيع کې بيا هم دېته اړوتی چې يو لړ خپلواکو او بېواک)واوېل او کنسوننټ(تري، په يوه پلمه او بله پلمه له پامه وغورځوي؛ هرګوره د بېواکوړيزو)ابتدا پر ساکنو(وييونو له کارونګه خو پخپله اړوندو شاعرانو ډډه کړې، په بله وينا ، د هغو پرځای يې له عربي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او پارسي وييونو کار اخيستی؛))قافيي کلمې ((او))رديفونه ((يې خو لا څه کړې، څه کړې. دا چې پر لاس ورغلې ببلګې د پښتو آر و نړه))څپيز- څجيز ((شعر د سمندر يو ځانګړی هومره هم نه کېدې، نو دېته اړوتلی، چې د همدغه سېستم دننه دننه د نورو ادبي فنونو)بديع، معاني و بيان، وزن و قافيې او عيوبو...(په رڼاکې پښتو شعرپوهنه پر مخ يوسي، هېښنده لا دا چې استاد پخپله هېڅکله د يوې داسې شعري ببلګې د کښنې کومه هڅه نه ده کړې!

په رسنيز او څېړنيز بهيرکې يې هم پر ورته ببلګو شخوند وهلی، د بې شمېرو رسنيزو ليکنو ترڅنګ يې د خپلواکو څېړنيزو اثارو په لړ کې يوازې د))قافيي عيوبو ((د لوستونو، په بله وينا، ليکنو څېړنو ټولګه تر دوه نيم زرو مخونو وراوړولې ده. بياهم دا يو غنيمت دی چې نومهالې زده کړه وال او فرهنګيال زامن يې د رامنځته کړې))رشاد فرهنګي ټولنې ((له لارې دغه او داسې نور دوديز، خو له تاريخي- فرهنګي پلوه خورا ارزښتمن اثار پرله پسې چاپ او خپراوي ته ور سپاري.

[اخځ: وړمه۲-۳يمه ګڼه، ۲۱-۲۲ مخونه، کال ۱۳۳۸ او مخامخ خبرې اترې او مرکې]

استاد رشاد خو په هره توګه د نورو ګڼو تاريخي، فرهنګي او ټولنيزو اثارو او شاعری له پلوه شپږم ستوری بلل کېږي، خو هملاری يې))سمندر ((تر ده هم د انتيک سېستم زيات هوډيالی او ورسره ورسره پخپله هم))انتيک ((پاتې شوی دی. سمندر، نه د ليکنو څېړنو له پلوه له نورو دوديزو ليکونکيو او څېړونکيو سره د پرتلې وړ دی او نه ورسره د شعروشاعری له پلوه. په ټول ژوندکې يې يوازې د زرګونو زرګونو بې رنګ و خونده نظمونو تر څنګه چېرې د نابېری له مخې يکې يوه ببلګه))د ابلم خوګه ((، هغه هم د څپيز- څجيز د رغښت له برکته ويلې او په دې سره يې د ملک الشعرا بهار په خبره)← سريزه)کې يوه کوشنوټې استثنأ راوستې ده:

))...ای بسا شاعر که او در عمر خود نظمی نه ساخت

ای بسا ناظم که او در عمر خود شعری نګفت((

داچې د ببلارې بې ګودره سمندر يوه نيمه عروضي ترانه، لکه))درون پښتون ((پر غوږو بده نه لګي، د يونيم))پرايوټ سکول ((تنکيو بولونکو ماشومانو دخوږ غږی او ورسره ورسره د تنګ ټکور شاهکارې ده. ښايي، دا نادوده يې چې په))ترخه- ((يا يې په خپله نومونه))خوږه شپېلی ((، له امير کروړه تر امير حمزه پورې پر درستو آر و او اصيلو او هنري پښتو هستونو کرښه يا چليپا راکښنې ته را دانګلې، هرو مرو يې له ورپېښو ګرومونو)عقدو (څخه سرچينه اخيستې ده. ځکه له دومره بېخرته بوس بادونو سره چا په خروار لېتې کې هم حساب کړی نه وو؛ او استاد رشاد يې بياهم))عروضي ببولالې ((ورستايلې دي!

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد په یوه څانګیزه لیکنه کې بیا خپله ګروهه ښه ترا ډاګیزه کړې او د پښتو شعر د عروضي جوړښت په تړاو یې د))پښتو او عروضي سیستمونه ((تر سرلیک لاندې له لرغوني))یوناني ((پېر او بیا زموږ له تېرمهاله تر وسمهاله پوله تاریخچه را خپسته ده:

))... انتیک سیستم غالباً د عربي عروضو پر لاره دلته رارسېدلی او خپور شوی دی. پښتو که څه هم انتیک سیستم یې پر نظم باندې له یوه مخه غېږه نه ده راګرځولې، مګر ځینې پښتانه شاعران داسې هم پیدا شوي دي چې درې نیم سوه کاله پخوا یې لا له دغه سیستمه سره سم نظمونه پېیلي دي. سمندر صاحب لیکي چې په پښتو کې د هېڅ یوه تېرشوي او ژوندي شاعر د کلام تول د قانون په تله برابر نه دی.)خوږه شپېلۍ (

خو ما چې څومره تحقیق کړی دی، د انتیک سیستم نظمونه په پښتو کې نژدې څلورسوه کاله سابقه لري، مثلاً د عبدالعلي اخونزاده کاکړ)۱۲۹۹-۱۳۲۵ هجري (نظمونه له هغوی نه دوه سوه کاله مخکې د شرف شاعر)۱۱۲۰-۱۱۸۲هجري (او له هغې نه مخکې د دولت لواڼي)چې ژوند یې تر ۱۰۸۵ هجري یقیني دی (، دولت پخپله وایي:

دا وزن دی صحیح پر وکړه نظر
فاعلاتن مفاعلن فعلن

تراوسه پورې په شپږو عربي بحرونو برابر نظمونه موندل شوي دي:

۱هجز، لکه عبدالعلي کاکړ:

عجب راځي له دې دهره په هر ساعت ستم پر ما...

۲ رمل، لکه شرف:

ای چې بلبل د عطا تل په چمن ستا که چغار...

۳ مضارع، لکه عبدالعلي کاکړ:

یار درومي او زه نه مرم هرګوره بې وفایم...

۴ خفیف، لکه دولت:

دا جهان دی په مثل بهار...

۵ رجز، لکه عبدالقادر:

مهر زما و خیل صنم مه شه زما له عمره کم...

۶ مدید ، لکه رحمان بابا:

سرزما سامان زما ، ځارشه تر جانان زما...

سمندر په خوږه شپېلۍ کې په لسو بحروکې نظمونه ویلي دي... ((

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد دويم))څپيز ((سېستم سېلابيک يا هجايي معيار لومړی له خپل دوديز څېړندود سره سم راپېژني، خو د پښتو لپاره يې ورېنده نه بولي:
))...په دې کې د هجاوو په شمېر ټوټې کېښوی شي. د سېلابونو د اوږدوالي لنډوالي مراعات پکې نشته. په دې سېستم کې هغه هجا فشار لري چې تر وروستۍ هجا د مخه واقع وي او د مصرعې شپږمه يا اوومه هجا هم فشار لري)؟(. عبدالروف بېنوا پخپل ادبي فنون کې چې تقريبا شل کاله پخوا چاپ شوی دی، پښتو نظمونه سېلابي بللي دي. ښاغلي عبدالحليم اثر يې په پښتو ادب کې تاييد کړی دی. رومبی يې زه هم ملګری وم، خو اوس نه يم...((.

د رد د زباد لپاره يې د خوشال او پيرمحمد کاکړ هغه بيتونه رامخته کړي، چې څپيز کمی زياتی يا ناندولي لري، خو خجيز نه، لکه د خوشال دا بيت
چې د ننګ او د ناموس اندوه يې نه وي)۱۲(
د هغه سړي به نه وي احترام)۱۱(
او پر دې ناخبر يا هم ناګار، چې د پښتو څپيز- خجيز قانون له مخې په خجپای پيل شوي شعر کې پښېليزې مسرې تر ناپښېليزو هغو يوه يوه څپه کمې راځي)د پوره پوهاوي لپاره: ← څپيز کمی زياتی، شپږم څپرکی(

تر دويم)هجايي معيار(وروسته د دربيم)تونيک يا فشاري سيستم(چې د پښتو زباد شوی سېستم دی او ورسره د نه جوړجاړي)نه موافقت(پلمه يې هم تر ګناه بتره ده:
))تونيک يا فشاري سيستم چې فشارونه په يو راز وي. که سېلابونه فرق ولري خير دی. په پښتو ادب کې د دې مثال په دې کې په کارده چې د سېلابونو شمېر هم يو وي او د فشارونو هم. د فشارونو موقعيتونه هم بايد ټاکلي او سره مقابل وي. دا سيستم د پښتو ژبې له جوړښت سره مطابقت خوري. په دې کې مصطلحات هم هغه د انتيک سيستم استعمالېږي. صرف اوږده هجايي په فشاري هجا اړولې ده او لنډه په بې فشاره)؟(. د پښتو له دې سيستم سره توافق رومبی عبدالحی حبيبي صاحب ذکر کړی وو. جارج مارګنسترن او ډاکتر مکنزي هم په دغه رايه دي. يو روسي پښتو پوهاند نيکولای امکنرويچ دوريانکوف هم دغه رايه لري او سراولف کېرو هم د مکنزي په تقليد دا رايه اختيار کړې ده. زه هم دې ته د پښتو نظم طبيعي سيستم وايم، خو د فشاري موقعيتونو په ټاکلو کې له مستشرقينو سره موافق نه يم. (()الفت هماغه ګڼه(

د پښتو شعر پر ميتريک)عروضي(تول وتال باندې د استاد رشاد ګروهه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تردي بریده تېنګه او ترینګه پاتې شوې چې ورسره ان د ازاد شعر د اړوندۍ هڅه يې هم کړې ده. د یوې سریزې په ترڅ کې يې د ازاد شعر پر وړاندې له نابانده‌والي سره سره، هغه هم ښايي د دوستۍ په پار د لېوال))هوسۍ ((ننداره‌مې له ازاد شعره داسې مسرې را چاڼلې چې د نابرۍ له مخې يکې نه بېواکوړې)کلستړونه (، لکه))سخوندر، شخوند ((راغلي او نه يکې لنډې-اوږدې څپې، لکه)اړ (او)خورين (غاړه غړۍ شوې، نو د)فاعلاتن (پر رکنونو يې سکښتلې)تقطیع کړې (دي.)غفور لېوال، هوسۍ ۱۳۷۸ ل(

دا پوره راډاګیزه کېږي چې استاد غوښتل، په هره بیه وي، د پښتو شعر د میتریک))عروضي ((لیدتوګې سختسرانه دفاع وکړي،))پویتېکس- فونېتېکس ((علمي دایلېکتیکي تراو کورټ و سکوټ نالیدلی وښیي او د دې لپاره په ټوله ناړامۍ))استثنأ ((پر))قاعده ((بدله کاندي !

د پېنځو ستورو په ګډون د ګردو دودیزو پوهانو په منځ کې استاد رشاد يوځانګړی او استثنايي))**pedantic or hegemonic**((لوښه او عادت درلودل او همښنۍ هڅه يې دا وه چې له عادي خبرو اترو نیولې، تر علمي بحثونو او بیا لیکنو څېړنو پورې په خورا پسته، خوږه او فصیحه ژبه د غټو غټو عربي او غربي وییونو، نومونو)ټر مونو (، اقتباسونو، نقل قولونو او روایتونو په وړاندېینه شاګردان، مینه وال او بیا کورني او بهرني پښتو پوهان، هغه هم ژبپوهان هم تر خپل جادویي اغېز لاندې راولي او لا ویې ننګوي !

دا لیدتوګه يې هم د))انتیک عروضي سېستم ((هومره زرګونه کلونه زړه ده چې ژبه او ژبپوهنه د ادب يوه برخه ګڼي. د ساري په ډول په همدغه لیکنه کې غړونه، څپه، خج، ویی یا کلمه... د خپلې))انتیکو ادبي فنونو ((د مقولو په توګه راخرګندوي. دا به پرځای پرېږدو چې))پویتیکس ((یا شعري رغاونه له آروبنسټه د))فونېتېکس ((یا غږ پوهنې زېږنده او سکالو)موضوع (ده، نه د دودیزې ادبپوهنې)ادبي فنونو (او نه د اوسنۍ علمي ادبپوهنې. هرګوره، یوازې ادب، هغه هم د یو))ژبني هنر ((په ټولمنلې نومونه د))ادبپوهنې ((سکالو یا موضوع ده !

ادبي فنونو د))معاني ((په ګډون زیاته برخه هم لږ تر لږه تر یوې نیمې پېړۍ راهیسې له اړوندو نومونو او مقولو سره په نوې ژبپوهنه اړه موندلې او پاتې هغه يې په نوې ادبپوهنه. د معاني بیا يوه برخه په ماناپوهنه)سېمانټیکس (او پاتې يې له))بیان ((سره یوځای په سبکپوهنه)ستایلېستیک (او وېناپوهنه)رېتاریک (اړه پیدا کړې ده. هرګوره، د شعر ادب او نورو هنرونو په اوبجه کې د سبک)ستایل (نومونه)ترم (ځانته جلا آرونه او پېژند نښې لري. له

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې کېله موږ د ژبې د آر و معيار په تړاو))لیکلار ((نومونه رامنځته کړې، لکه څنګه چې زموږ د پوهنځي د ژبپوهنې تکړه ماستر مولاجان تنیوال په یوه ژباړه)الفت شپاړسمه ګڼه (او همدارنګه وتلي لیکوال عبدالمالک همت يې په یوه لیکنه)ښکلا ۲۲ ګڼه (کې پوره رڼاوی کړی دی. په دغه تړاو د لانګندوین)۲۱مخ(په خبره کله داسې هم پېښېږي چې یوه غونډله یا ځرګندونه له پښتو ییز پلوه سمه او ډول شوې وي، خو د لېلې او لیکلارې له پلوه دومره خوندوره نه وي، نو کېدای شي، د یوه بلونج)بدیل (لټه يې وکړو.

اوس بیرته استاد رشاد لیدتوګې ته راستنېږو او هغه دا چې هېڅکله يې د آرې ځانګې))ادبي فنونو ((او په دې لړ کې د پښتو شعر د عروضیوالي په تړاو چاته په اسانه تن نه دی ورکړی او تر))طبیعي سیستم ((يې هماغه دوه نیم زرکلن او بیا یونیم زرکلن))مصنوعي ((هغه په وچ زور پر پښتو خوارکی تپلی او زغملی دی. اړونده تاریخچه يې هم له لاتینې نومونو سره د دوریانکوف له هماغې پښتو لیکنې څخه بې اخځ ښوونې راخېستې چې پر ۱۳۴۰ (۱۳۴۱) ل (کال د ادبیاتو پوهنځي په پښتو مهالنی))وږمه ((کې خپره شوې اولیکوال په سریزه او د همدې خپرکې په پیل کې د دې کتاب د کښنې تر ټولو غوره انګیزه بللې ده.

دا چې زموږ د ادبي فنونو استاد لومړی پلا))حروف ((پر))ږغونه ((اړولي، په پوره دک و دلیل زما مخامخ جروبحث او بیا د همدې کتاب د لومړي چاپ)۱۳۲۹ل (ورته انګېزه شوې؛ د ځلور څپیزو رکنو او بیا دننه دننه د ځج د ځلور ګونو دریځونو او په ځانګړې ډول د دوو ځجونو ترمنځ درې څپیز واټن په رسمیت پېژندنه يې هم همداسې درواخله.

پر))ږغونو ((يې د))حروفو ((اړونې بېلګه، هرګوره، د پورتنی لیکنې په سرکې راغلې ده:))د خواجه نصیر طوسي)۵۹۷ - ۶۷۲ق (د نظم ړومبنې اجزأ متحرک او ساکن ږغونه دي. دا نظریه ټول منې... ((.د اروانباد طوسي اروابه هم هېښنه پاتې شوې وي چې زما))حروف ((څنګه پر))ږغونه ((اوښتې دي !

له دې سره استاد ته په کار وه،))ساکن و متحرک ((يې هم ورسره **update** کړی وای او پر))کنسوننټ و واوبل ((او یاهم پر))تړلې او وازه څپه ((يې ور اړولی وای. دابه پرځای پرېږدو چې غږونه او څپې له آر و بنسټه نامانیز ژبنې توکې یا یوونونه)واحدونه (دي. شعر د ژبې له رغېدلو مانیزو)وییونو، کلمو (، لاځه چې، لکه پخپله پښویه)ګرامر (، له بشپړو ژبنیو توکو)غونډلو، جملو (راپیلوي او بیا هله د وییونو، څپو او بیا غږونو له اوډنې، وېشنې او سکښتنې سره کار لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما شل کاله له مخه د خپل بدلمېچ تر لومړي خپراوي کلونه کلونه وړاندې د خپلو هاندوهڅو ، په تېره د لوستنوکیو)درسي موادو (د تیارونې په بهیر کې دا هم رابرسېره کړې وه چې د پښتو شعر درېګونې)وګړنې، ادبي او ازاد (ډولونه، یو څپیز- څجیز سېستم لري او هغه دا چې د کوشنیترین شعري یوون)مسرې (له هرو څلورو څپو څخه یوه څجنه راځي. مانا دا چې د مسرې یا ږومبۍ څپه څجنه´----وي، یا دویمه-´--، یا درېیمه--´--او یا هم څلورمه---´-.

په دې ډول دغه څلور څلورڅجنې څپې د ناشننورو غونډونو)رکنونو (بنې لري، په بله وینا ، هره مسره په آر و پرنسیپ کې له همداسې غونډونو رغېدنه او شننه مومي او که په پای کې یې تر څلورو کمې، یاني یوه، دوه یا درې څپې راشي، د ناڅجن نیمګړي غونډ په توګه د اړوندې مسرې تاکلی څومره ییز))څپیز ((اندول پرځای کوي او ورسره کېدای شي، د پښبلې)قافیې (یا لړ)ردیف (په رغاونه کې برخه واخلي. هر ګوره، په)←ازاد شعر (کې یوه مسره یا ټوټه تر دوه)فونیمي (څجنې یا ناڅجنې څپې هم لنډون مومي چې هممهال د یوه ویې او غونډلې کار هم ورکوي، لکه: هو ، نه،)اخ، وه، وې...! (او نور.

مکنزي د پیلامګر په توګه

لکه په پخواني چاپ او د اوسني دې په سریزه کې چې یادونه شوې، که څه هم ماته وار له مخه د نیکولای دووریانکوف لیکنه پر لاس راغلې او د الهام سرچینه او مخبېلګه شوې وه او د استاد دانیل مکنزي د ۱۹۵۸ زېږدي کال هغه ۴۵ کاله وروسته ، هغه هم انګلیستان ته له را کډوالېدو سره د ۱۹۹۳کال او بیا ۱۹۹۸ کره کړې بڼه را تر لاسه شوه. دغه استاد ، په خپله اتلس مخیزه څېړنه کې، بې له دې چې د دووریانکوف په خبر یې په نومېرلې توګه د پښتو))غږپوهې ((او))شعرپوهې ((تر منځ نه شلېدونکې)دیالکتیکي (تړاو ته ګوته و نیسي. استاد مکنزي ماته دهغې زړې لیکنې تازه بشپړه کړې،کره کړې او غځولې بڼه د ۱۹۹۸ په مني کې له هغې ژمنې سره سمه اکسفورډ ته را ولېږله چې څو میاشتې له مخه یې په خپل کور)انګلیسي، وېلس (کې، تر اړوندو اوږدو جر و بحثونو وروسته را سره کړې وه. ما هم ترې پر خپل وار د خپل بدلمېچ د نوې خپروني)اېډېشن (په کرونه او بشپړونه کې پوره ګټه واخېسته. په دې مانا چې له پخوانۍ هغې سره یې کورټ و سکوټ توپیر لري.

د لندن پوهنتون دغه نومیالي آریانپوهاند او پښتو پوهاند په خپله لیکنه)rev.1998(کې د ځینو پښتنو لیکوالو دا هڅې بېځایه او ناسمې)misnomer(بللي)Pashto Verse چې په عربي- پارسي کالبونو)بیت، رباعي قصیدې، مثنوې... (کې وېل شوې لیکنې او))دېواني ((شعرونه، په مېتریک)عروضي (ډله کې وشمېري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده پخپله، که څه هم وار له مخه پښتو شعر))څپيز ((بللی، خو په کړن کې يې د ګڼو دېواني او ولسي بېلګو په سکنښت ياتقطيع)scansion(سره بشپړ))څپيز- خجيز ((سېستم پر کار اچولی دی. د مسرو دننه وييخج يې په وازه خجنښه)□_(او شعري)مسره ييز (خج يې په تړلي هغې)_´ (په ګوته کړي دی. دغه راز يې د څپې خومره ييزوالی يا کميت)اوږدوالی او لنډوالی ((په پښتو شعر کې بې نقشه يا بې ارزه)irrelevant (بللی او موخه يې څپيز شمېر نه دی. ورته خبره ما د عروضي او څپيز- خجيز سېستم د توپير په تړاو ، د خپل کتاب د لومړي چاپ په)۱۲مخ (او د اوسني چاپ په دربيم او پينځم څپرکي کې د پارسي شعر او همدارنګه د))څپې ((په تړاو کړې ده.

مکنزي د پښتو ولسي يا)و (ګړنی شعر دا دوه ګونی وېش زموږ تر څېړونکيو)لکه د پښتني سندرو هغه (په پوره کره تخنيکي ډول را پر ګوته کړې دی:
))وګړنی شعر پر دوو ټوليو)کتېګوريو (وېشل کېږي. يو هغه سملاسي)فی البديهه (لنډي نغمې دي چې د کار پر وخت، پر لاره او يا هم له ملي اتڼ سره بولل کېږي، د وګړني شعر دا برخه زياته آره او رښتينې بللای شو ؛ زيات دوديز رنګ لري او ښېنومه ده.
)دويمه ټولی (چې ويونکي يې څرګند او د ځانګيزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. خو اړينه نه ده چې همدوی يې جوړوونکي هم اوسي. په دې ډله کې غزل او چاربيتې راځي چې غزل يې ، هرګوره له ادبي هغه سره خورا ډېر توپير لري. (( )مکنزي ۳۲۰مخ (

دا هم زما له نه هېرېدونکو جلا وطنو يادونو او برياوو څخه وه چې تر لسيزو وروسته د ټولمنلي استاد مورګنستيرن له دغه پياوړي شاګرد او ځايناستي پښتو پوهاند سره مې شلېدلې اړيکې راټينګ شي او د ژوند په وروستيو ورځو شپو کې ورته يوځل بيا د شاګردۍ ګونډه ووهم. ده هم په دې پښتني- انګرېزي ولوله چې د خلوېښتکلني شاګردي- استادي دوستانه اړيکو او علمي همکاريو پور يې راپرې کړی وي، له خپلې مېرمنې سره په خپل نوي اخېستي کور))انګلسي، وېلس ((کې په څلورورځنۍ مېلمستيا د يوه پوهنځي هومره ګټه را ورسوله او دا کابو يې را په برخه کړه چې د پښتو شعري سېستم په ګډون ور سره له پښويې را نيولې، تر آرپوهې پورې د پښتو ژبپوهنې ډېرې ناسپړلې غوټې پرانېزم.

د نجيب منلي ونډه

دا هسې يوه نابېرې يا))توارد ((وو چې زموږ فرانسمېشتي ادبپوه ليکوال او څېړنوال نجيب منلي د استاد مکنزي د ۱۹۵۸ ليکنې په رڼاکې له ما سره څه ناڅه هممهال، پر 1987 ز. کال په

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه وېره فرانسي لیکنه {Najib Manalai; Métrique du Pashto in Cahires de poétique comparée N° 15, Octobre 1987 ; pp. 103-153.} کې د پښتو شعر د ورته (څپیز- څجیز) سېستم پخلی کړی او د هغه استاد پر پلیونې، یاهم په خپل نوښت یې دګڼو ادبي او ولسي بېلګو په ترڅ کې پر کار اچولی دی.

زه یې له دغې لیکنې متې دوه درې کاله وړاندې خبر کړم او سم له سموني یې هماغه آره فرانسي بڼه له پاریسه راولېږله، خو دا چې پر فرانسي زما سر نه خلاصېده، نو دا دی، په پښتو لنډیز یې هم وپاسللم او له کابله یې رابرېښلیک کړ چې ګران مینه وال به یې بیاهم هماغه غوراوی تر کتنې لاندې ونیسي.

ګران منلي خپله لیکنه له دې تاریخي شالید سره راپیل کړې ده:

))د شپاړسمې پېړۍ په پای کې د پیر روښان (۱۵۲۴ – ۱۵۷۹ز) د سیاسي - مذهبي پاڅون د پښتو ژبې یو پراخ ادبي فعالیت پیلامه ده. پر دغه مهال د پښتنو سیمه د دوو پارسي ژبو امپراتوریو ترمینځ وېشل شوې وه چې لویدیځ ته د پارس صفوي امپراتوري وه او ختیځ ته د هند د مغلو قدرت وو. په دغه فرهنګي چاپېریال کې پښتنو شاعرانو او لیکوالو په پراخه پیمانه له پارسي څخه هم د لغاتو په برخه کې، هم د مفاهیمو په برخه کې پراخې اخېستنې وکړې چې کله ناکله یې د پښتو ژبې ګرامري جوړښت هم د پارسي په ډول برابر کړی دی. د دې اخېستنو په ترڅ کې شاعرانو د پښتو شعر اصلي، معمولې بڼې پرېښودې او هڅه یې وکړه چې پرځای یې د عربي- پارسي عروض خپل کاندې، خو عملاً په دې برخه کې ډېر بریالي نه ول...

په هرډول که د))توارد ((خبره هم شي، تر درویش دراني یې له ماسره ډېر راځي. هغه هم یوازې په دې هم نه، چې د استاد مکنزي لیکنه یې مخبېلګه شوې، بلکې خپلې رسمي څانګې)ادبپوهنې(او اړوندو څېړنو او ژباړنو هم ورسره پوره مرسته کړې؛ شعر و شاعري خو ورسره د دراني هم شریکه ده. او دا چې ډېرې شننې او سپړنې یې زما له هغو سره په بنسټیز ډول توپیر نه لري، نو یوازې هماغه اړین ټکي یې له لوستونکیو سره شریکوم.

داخبره))...پښتانه شاعران او څېړونکي پردغه ستونزه پټه خوله پاتې شوي دي. که څه هم، کېدای شي چې د پښتو د عروضو ځینې لاربنودونه جوړ شوي وي، خو ... ((یې خو وار له مخه ځواب شوې او هغه داچې که موږ دا درې پښتانه یو له بله سره خبر نه وو او په بهرنیو کې له استاد مکنزي څخه هم یوازې همدی خبر وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرګوره، د استاد مکنزي له ليکنې د ورپيدا شويو پوښتنو لامل يې هم دا دی چې ده يې هماغه د ۱۹۵۸ کال ليکنه مخبېلګه کړې وه او وروستنۍ بشپړه او کره بڼه يې پر لاس نه وه ورغلې. د هغو پوښتنو لومړۍ بېلګه دا ده:

))د.ن. مک کينزي ... د پښتو شعر آهنګ يا ريتم د هجاوو له کميت)لنډوالي او اوږدوالس(سره نه، بلکې د خجيزې لړۍ له نظم سره ترلی دی. خو ښاغلی مک کينزي د خپل نظر جزييات نه څېړي او د څو مثالونو په ورکولو يې بسنه کړې ده. ما ته د ښاغلي مک کينزي د ملاحظاتو په سم والي کې کوم شک نه وو راپاتې، نو ومې غوښتل چې لږ ژور تحليل يې وکړم او د پښتو شعر پر دواړو اړخونو)يانې ولسي شعر او ديواني شعر(يې تطبيق کړم.((

په دې لړ کې يې، لکه څنګه يې چې ما له مخه په اړونده ونډه کې يادونه وکړه، ده د ولسي او ادبي يا ديواني شعر د ښنې په ترڅ کې د مسرو دننه وييخج په واژه خجنښه)□ـ(او شعري خج په ترلي هغې)ـ´ (سره په ګوته کړی دی. همدا راز يې د څپې د څومره بيزوالی)اوږدوالی او لنډوالی(يې(کټ مټ لکه ما)په پښتو شعر کې بې نقشه يا ناارزی)irrelevant(بللی او موخه يې څپيز شمېر نه دی. هن که په زړه ليکنه کې يې د يوه ټاکلي شعري څېل د مسرو ترمنځ څپيزه ناندولي هم موخه اوسي، دا هم څه بېځايه خبره نه ده او هغه دا چې تر درو څپو لاندې باندېوالی، تول و تال يا اهنګ)ريتم(دومره نه ويجاړوي او په دې کې ښاغلی منلی هم له موږ دواړو سره همانده دی چې ترڅپې، خج زيات ټاکنده نقش لري. ما پخپله تر هغې پخواچې د استاد ليکنه پر لاس راشي، د خپل بدلمېچ په لومړي چاپ او دويم چاپ کې، يوځل د عروضي او څپيز سېستم د توپير او بيا د څپې د بېلابېلو ډولونو په تړاو)دغه راز څرګندوني راغبرګې کړې او پوره بېلګې يې په همدې لومړي او بيا دويم، دريېم او پينځم څېرکي کې وړاندې شوې دي.

د ليکنې په دويم مخ کې يې د))آهنګ((په تړاو دا الاندې نومونې)ترمونه(او څرګندونې با دومره ځانګيزې او تخنيکي نه بريښي:

))د پښتو ژبې آهنګ د وينا د لړۍ د تونيکو سېلابونو پر نظم ولاړ دی. د آهنګ لپاره کولای شو چې يو)تيوريک فرضي واحد(!(تعريف کړو. دا فرضي واحد چې د ژبې په وييپوهنه(!(کې کوم خاص ارزښت نه لري، د سېلابو يوه لړۍ ده چې يو سېلاب يې تونيک وي)تونيک خج(!(ولري(.((

څلورڅپيز- خجيز غونډ)رکن(چې ما د پښتو شعر د توليز يوون)ريتميک واحد(په توګه په دواړو چاپونو کې له بېلګو سره ښوولی، ښاغلی منلی يې

(c) ketabton.com: The Digital Library

))تيوريک فرضي واحد ((او))خجيزه کړی stress group ((نوموي. خو د دې خبرې تر څنګ يې چې يوه څپه پکې خجنه وي، جوت او ټاکلی))څلور څپيز والی ((له پامه غورځوي او پر))دري سېلابي ((او))څلور سېلابي ((کړيو يې وېشي !
)په دې تړاو پوره سپړاوی بياهم د کتاب په لومړي، دويم، درېيم او پېنځم څپرکي کې موندلای شي(.

مسره يې هم داسې پېژندلې ده:
))د پښتو شعر بنسټيز واحد مسره ده چې کم له کمه يوه خجيزه کړی لري او تر ټولو اوږده مسره څلور خجيزې کړۍ لري.)ځينو معاصرو شاعرانو او يو شمېر پخوانيو د خورا خام شعر خاوندو شاعرانو کله کله تردې اوږدې مسرې هم جوړې کړې دي، خو دا ډول شعرونه د ګوتو په شمار دي او خاصه توجه نه غواړي(.((
دغلته بيا هم دا نه وايي چې هره))خجيزه کړی ((څو څپې را نغاړي؟
د مسرې او بېلابېلو ډولونو په اړه د دې کتاب په درېيم څپرکي کې پوره څرګندونې وړاندې شوې او دلته يې راغبرګول اړين نه برېښي؛ همداسې يې د استاد مکنزي ليکنه)۳۲۵-۳۲۷مخ(.
نورې پوښتنې يې هم زموږ د دواړو له خوا ځواب شوې، لکه د))نيم مسرى ((چې ما د استاد رشاد د نومونې))وقفه يې مسرې ((پر بنسټ))لارغه يې ((او))ماته مسره ((نوموليې ده)زيار، درېيم څپرکی او استاد مکنزي ۳۳۱-۳۳۵ مخ(.

د درويش دراني برسېرونه
ښاغلي درويش دراني بيا د سوچه))توارد ((له مخې د يوه نوښتګر شاعر او انګرېزي ښوونکي په توګه څه ناڅه له ما سره هممهال ورته سېستم تر څېړنې او شننې لاندې نيولی. خو نژدې يوه لسيزه وروسته، هغه هم هله ځنې خبر شوم چې په پېښور پوهنتون کې مو سره ليده کاته وشول او کتابونه مو سره ادل بدل کړل که څه هم سم له لاسه راسره د هغه کتاب نشته، خو بيا يې هم له هماغې لومړنۍ ځغلنډې کتنې څخه دومره پر ياد راپاتې دي چې نه يې اړوندې څرګندونې دومره تخنيکي دي، او نه يې د خج)stress (له مخې د شعري ټوټو يا مسرو او ورسره د ټولېز شعري رغښت بنيادي څلورګوني ډولونه يا وزنونه پر ګوته کړي ؛ ان تردې چې خجنې او ناخجنې څپې يې هم))قوي-ضعيفې ((بللې دي !

په پای کې دا يادونه هم اړينه بولم چې دغه بدلمېچ زماله موخې انګېزې او وړاندوېينې سره سم له لومړي څېراوي)1990 (راهيسې تر اوسه په دې شلکلن پېر کې خپل اغېز ښندلی او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهنتوني زده کړيالو په ګډون د بشپړ ډېري ځوان ادبي پښت له تاوده هرکلي سره مخامخ شوی، هغه هم له درو غورو لاملونو سره:

۱) په ناځانخبري ډول له کوشيني راهيسي د هر پښتانه او پښتني په ذهن و زړه کې د)و (ګړني شعر و ټنګ ټکور تول وتال، کټ مټ، لکه پښتو ژبه له پښوييزو دويونو)ګرامري قاعدو (سره ، وار له مخه ځای نيولی او زېرمه شوي، که نه ځنګه به يې له يوه ټومب)تحريک (سره په هماغه تول و تال يوه ناره، لنډۍ، بدله... نابېره له خولې وتله او يا يې هم يومخيزه ولسي شاعري او سندرغاړي راخپلوله. او کله چې بيا له ليک و لوست او ښکلاييز خوب و ذوق سره په ادبي کچ له تېرمهالي دېواني او وسمهالي قافيوال او ازاد شعر په لاروی ورته زېږندويې ته مخ کوي، نو هماغه تول وتال، په بله وينا،))ځپيز- خجيز((رغښت ورسره راخپلوي او هماغه ځانته مخبېلګه ګرځوي. له دې سره يوه نيم، لکه د وسمهالي ادبپوهنې زده کړيال او څېړنوال په دې هڅه کې کېږي چې د هغه ناګاهانه کارولي يا کارول شوي رغښت پر لارو رودو او کچ و مېچ اګاهانه لاسبرى پيدا کاندي، دا غوره او ګټوره نګېري چې همداسې يوه ښکارندويه لارښود ته مخه وکړي، نه يوه ناپېژندويه لارښود ته؛

۲) د تېر هغو په پرتله له عربي- پارسي ژبو او بيا يې دوديزو ادبي فنونو او په دې لړکې پېچلو عروضي او قافيي لارو دودو سره يې پرله پسې زياتېدونکی لرېوالی او نابانديوالی؛

۳) سراسري ټولنيز خوځون او جلاوطني، نوي خبرتيايي)کمپيوټري (تېکنالوجۍ او ورسره د هېواد ، سيمې او نړۍ پر کچ د ترليو نومهالو فرهنګي او ادبي اغېزو او سياليو، له نوي او ازادې شاعرۍ سره ډېرېدونکې لېوالتيا او له دې سره ژب - ښکلاييزې جولې او ژب - اندېزې منځپانګې او پيغام ته د هڅې او پاملرنې زياتېدنه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. څپرکی
په خپله جوله کې د پښتو شعر
د سيالۍ هڅه

شعر د ژبني هنر ادب (په بېلابېلو ځېلونو کې تر گردو لوړ تخيلي او زړه راکښونکی ځېل او د انسان د ښکلاييز خوب)ذوق (روزونکی او خوږبو-ونکی او بيا داسې ځېل دی چې په ټوله مانا يې د ناځانخبرۍ)ناخودآگاه (ناسپړلي او زبرمه شوې هيلې او ارمانونه ځانخبرې)شعوري (نرۍ ته راباسي او را پوځلا کوي يې. له دې چارو دندې سره د))شعر د شعر لپاره ((ليدتوگه ردېږي چې د تولېز هنر په تړاو يې د الماني ايډيالېست فيلسوف مانوېل کانت(۱۷۲۴ - ۱۸۰۴) څخه يې سرچينه اخېستې ده. هغه هنر د ښکلا د پنځوني لپاره د انسان هاند و هڅه ، په بله وينا ، هنر د هنر لپاره باله. دغه اندتوگه له هماغه راهيسې دا دوې- دوې نيمې پېړۍ پرله پسې تر سختو نيوکو لاندې راغلې او په کلکه رد شوې ده، په ځانگړې ډول د زيگموند فرويد)ز ۱۸۵۶- ۱۹۳۹ (د روانشنيز)سايکانالېستي (اند توگې له رامنځته کېدو راهيسې چې هنر د انسان په ناځانخبرۍ)تحت الشعور (کې له تمبول شويو او زبرمه شويو هيلو او ارمانونو سرچينه اخلي. له دې سره يوازې د نوريز- ښکلاييزو گروهونو)عقدو (خوږبونه،نه، بلکې د ټولنوټيزو)سوشل-اېکانوميکو (هغو هوارونه هم رانغاړي.

همدا خبره ده چې استاد پوهاندرحيم الهام)۱۳مخ(د کانت اند توگه له علمي پلوه ناسمه بولي او ليکي:

))...که هنر د ښکلا د تخليق لپاره هڅه وي، هنر او ښکلا سره يو انډول کېږي او دا نتيجه ورڅخه حاصلېږي چې گوندې د هنر غايه پخپله هنر دی ((.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لندن مېشتي فلسفي ادېبوه اسماعیل خویي له خوا د شعر څه ناڅه ښه ترا اوډلی او منلی پېژند))شعر په کره، کېښکلي او اهنګینه ژبه، د اند و واند ولولیز ترون دی = شعر ګره خوردګی عاطفی اندیشه و خیال است در زبان فشرده و آهنګین ((او ورسره ترلی))ژب - ښکلاییز ((او))ژب - اندیز ((دایلکتیک دا راجوتوي چي جوله)شکل (د))مخیُله وینا ((په توګه د شعر آر جاج او جوهر، په بله وینا)) ښکلاییز ارمان ((ته رښتیاینه)تحقق (وربښي او ورسره ورسره اندیزه منځپانګه او پیغام، په بله وینا)) ټولنیز ارمان ((هم رانغښتل کېږي. دا به ومنو چي شعر ته تر بل هرادبي څېل)ژانره (تر ډېره د یوه نړه هنري څېل په سترګه کتل کېږي، خو د هنري ارمان تر څنګ یې ټولنیز ارمان و پیغام هم له پامه غورځېدای نه شي. هرګوره، په دې توګه به، هغه شعر یو رښتینی شاهکار وي، بې له دې چي پکې رانغښتی ټولنیز ارمان او پیغام د چا ښکلاییز خوب)ذوق (و زمولي، هممهال یې منلوته ورچمتو هم کړای شي.

دا هم هېرول په کار نه دي چي ګڼي پر))شعریت ((باندې ټینګار دې، ګړسره د))هنر د لپاره ((ټولی)مقوله (راخپله کاندې او بیا د همدې لیدتوګي پر بنسټ تر دې ښندې)مبالغې (پورې چې وایي:

))اصیل شعر متې تر دویم نړیوال جنګ را وروسته منځته راغلی دی ((! مانا داچې د زرګونو دانته وو، ګویته وو، ګارسیاوو، هوګوو، پوشکینانو، بایرنانو، فر دو سیانو، خوشالانو... هستوني او پنځوني دي هېڅ پر هېڅ او هېر پر هېر وګڼل شي، او له دې سره پردې زباد شوي واقعیت هم سترګې پټې شي چي د شعر و ادب په ګډون په ګرده بشري پوهنیز- فرهنګي ډګر کې وسمهال د تېرمهال او وسترمهال تر منځ یو پول دی او له رنګېدو سره یې هرڅه له منځه ځي !

له پاسنیو څرګندونو دا پایله اخېستل کېږي چې))شعریت ((د))ژب - ښکلاییزي ((جولې زېږنده دی او همدغه دوه اړخیزه جوله ده چې د))مخیُله وینا ((په توګه یې جاج او مفهوم وربشپړوي. دویم، یا دربیم جولیز اړخ))رغاونیز تخنیک ((د دغې))مخیُله وینا ((کوم اړین رغنده توک)متشکله جزء (نه ګڼل کېږي او ان پخپله عربو چي شعري اډانه یې پرعروضي سبستم ټیکاو لري او وراوډلي یې دي، د یادې شوې ټولۍ)مقولې (نوښتګر یې هم بللای شو. په دې ډول))وزن، قافیه، ردیف ((او ورسره نظمي کالبونه یا ژانرونه... هم د شعر له پېژند)تعریف (څخه اېستل کېږي. نو کوم تول وتال یا وزن، قافیه، ردیف... چې نه یوازې عربو او مورږ، بلکې د نړۍ ډېریو ژبنیو ټولنو ورسره تړلي او رادود کړي دي، موخه یې))موسیقیت ((دی، نه))شعریت ((!

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرګوره، نن سبا دغه موخه هم نوره په کرن کې خرخشنه شوې او هغه دا چې نه یوازې پر نړیوال کچ ازاد)موزون او بې قافیه(لاخه چې سپین)بې وزن و قافیه(او ناپیلي)منثور(شعر موسیقۍ ته لار موندلې ده.په پارسۍ کې، نیما شوویچ د شلمې پېړۍ په درشل کې د نیم ازاد پارسي شعر سېستم رامنځته کړ او پېنځه شپږ لسیزې راوروسته احمد شاملو تر بې وزن و قافیې))شعرسپید ((را ورسوله، سیما بهبهاني او څو نورو بیا ان تولملی رومانتیک خېل))غزل ((هم د پښېلو)قافیو (له باستیله راوکېښ.

په پښتو)و (ګړني شعر کې چې له دغو درو ډولو څخه لومړۍ دوه شتون لري، همزمان سندري هم دي، په بله وینا ، همېشه له ټنګ ټکور سره ملي پاتې شوې دي او له ژب - ښکلاییز پلوه هم په اړوندو پرګنو کې پوره منښت او ګرانښت لري: ازاد وزمې سندرې، لکه لنډۍ، سروکې... او سپین وزمې، لکه د کیسو او نکلونو ناري او داسې نورې؛ په متلونوکې بیا د دغو ګردو شعري فورمونو څرک لګولای شو ، ازاد لکه:

- په باران پسې پتی ګرځوي- په خیرات پسې شکرې،
- بنیادم یو نور- جامه یې دوه نوره،
- پور چې تر سل تېر شي- وچه یې مه خوره...؛

سپین، لکه:

- بې عقله زوم د خوابې په باتو ختاوځي،
- بډای یې له خواره ګتې، خوار یې له بډایه،
- وزه چې پربام وخېژي، لېوه ته هم ښکنځل کوي....

په هره توګه، لکه څنګه چې د ټولنیز ارمان او پیغام په تړاو څرګنده شوه، تول وتال یا موسقیت، په بله وینا ، وزن و قافیه تر هغې پامور ګڼل کېدای شي چې د))شعریت ((پر تاوان پرې نه وځي. په دې لړ کې یې تولیز)وزني (سېستم یا تخنیک بیا ، او هغه هم چې پر یوه ژبه له بلې ژبې څخه راتپل کېږي، له دغه پلوه په هېڅ ډول د منلو او زغملو جوګه کېدای نه شي، لکه واخلې، پر پښتو باندې د عربي عروضو او بحورو راتپنه؛ قافیې آرونه او دویونه یې که څه هم لږوډېر له لیکني او دېواني شعر سره اړخ لګوي، خو بیا هم ورته له پښتو غرېبو هنې سره سمون ورکول په کاردي. نو د دې لپاره چې دغو ټولو اړخونو ته مو پښتو جوله او جامه ور اغوستې وي، په څلورم څېرکي کې تر څېړنې لاندې نیول کېږي.

په پای پای کې تر ټولو خبرو وروسته، له نړیوالې شعري سیالۍ څخه زموږ موخه بیا هم یوازې او یوازې پر))هنري ارمان ((ډډه نه لګوي، بلکې ورسره ورسره د ټولنیز او بیا انساني ارمان

(c) ketabton.com: The Digital Library

رانغښتنه هم په پام کې لرو. دا به د ننني غمځپلي نړۍ او غمېدلیو او غمولیو انسانانو پر وړاندې خومره بې توپیري وي چې د بل هر هنر غوندې له شعره یوازې د ښکلاییز خوب)ذوق (د راوینبوني، خړوبوني یا روزني کار واخېستل شي.
دا دهنر د الهي))میوزې ((پر وړاندې کومه نابښنوړه گناه نه ده چې د نوبل نړیوال ادبي جایزه ، نه یوازې له هنري پلوه، بلکې د ټولنیز ارمان او انساني پیغام له پلوه هم ارزول کېږي او په همدې لاسوند تر اوسه زیاتره د همداسې ژمنو او پرمختللیو)مترقي (داستان لیکونکیو او شاعرانو په برخه شوې ده. له دې خبرې هم څوک نټه نه شي کولای چې))هنر ((او))پوهنه ((اوږه پر اوږه د انسان په گټه د پنځ)طبیعت (په اپلونه، په بله د ټولیز بشري تمدن په منځته راوړنه او پرمخوړنه کې ونډه لرلې او لري یې. نو شعر هم د یوه هنر په توگه له دغه پلوه بې ونډې نه شي پاتېدای، یا دچا خبره مستثناکېدای نه شي او په کارده د دغه نفیس و نازک هنر له جادویي اغېزه د نننې ښکېللي او زبېښلي انسان د ژغور، ازادۍ او سوکالۍ لپاره هم گټه واخېستل شي، نه داچې یوازې د هماغو ښکېلاککرو او زبېښاککرو د مزو چړچو لپاره ځانگړی کړ شي.
هو هماغسې چې پوهنه پاړکیز توپیر و تبعیض نه شي منلای او زغملای، دغسې یې هنر او په دې لړ کې یې شعر هم نه شي منلای او زغملای.

د پس نومهالۍ)پوست مودرنېزم (او ورسره د بېلابېلو تشتورو فورمالېستي ازمونو پلویان او د ریالېزم او هومانېزم سوگند خوړلي نتیالي)منکرین (یې له یوې پېرۍ راهیسې د)) نړه ((هنر و ادب او بیا شعر په نامه انگروزه کوي او نن سبایې د پانگوالۍ د انساني ضد نیو لېبرالېستي او گلوبا لېستي اوتو بوتو په لمسه او ننگه غواړي، گردې هنري- ادبي پنځونې د پېر و پلور بازار ته ځانگړې کاندې او د دې لپاره چې لکه الکترونیکي او سېبرنېتیکي)ویدیو گېمونه، ساینس فېکشنونه ... (یې یوازې پر سرگرمیزه او سودا گریزه موخه را وڅرخوي، نو ټول زور پر ژب - ښکلاییز اړخ، په بله وینا ، جولیزوا له)فورمالېزم (اچوي او ژب - اندیز اړخ کورټ له پامه غورځوي، د چاخبره یو مخیز، اند له وانده بلهاروي !

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ - څپرکی
)څپیز-څجیز (وزن د پښتو شعر آر
او بنسټیز رغنده توک

ټولمنلې خبره ده چې لیدتوګه یا تیوري له کړن یا پراکتیکه رازېږي، په بله وینا ، کومې پوهنې او فنونه چې انسانان یې تر اوسه پر رابرسېرونه او اړوندو دویونو)قواعدو، قوانینو (، فارمولونو، ټولیو)مقولو (، ډلبندیو... پر اوډنه بریالی شوي، د نا اټکلېدونکو مهالپېرونو د کړنو او کړاوونو یې سرچینه اخیستې ده.
لکه واخلې ژبپوهنه چې د انسان له خوا د لکونو کلونو کارېدلې ژبې یا ژبو د څېړنې او شننې منځته راغلې او بیا ادبپوهنه چې د زرګونو زرګونو کلونو په بهیر کې د منځته راغلو ادبي هستونو له څېړنې او څیرنې څخه را رغول شوې ده. همداسې شعرپوهنه هم، یا په نومېرلې توګه بدلمیچ د دغو غبرګو پوهنو په رڼاکې د راپنځول شویو بدلو او شعرونو له سپړنې او شننې څخه رامنځته کېږي.
په دې لړ کې، په نومېرلې توګه یوناني (metron ((او بیا رومي ((metrum ((او راوروسته عربي))عروض ((د یادونې وړ دي چې دوه لومړني مېتریک بدلمیچونه تر منځنیو پېړیو پورې پر ټول اروپایي کچ کارول کېدل هرګوره، راوروسته بیلابېلو اروپایي ژبو ځانته جلاجلا تونیک - سېلابیک بدلمیچونه را ایستلې او پر کار اچولې دي. بنایي عربي عروض هم خلیل بن احمد د یوناني- رومي هغو له اغېزې او سیالۍ سره منځته ته راوړې اوسي چې د نورو پوهنو او بیاادبي فنونو، لکه د اپلاتون پویتېکس)بوطیقه (د ژباړو په لړکې ورسره پېژندویې پیداکړې وي، هغه هم د د دغې لوړې اوړونې سامي ژبې چې ګړپوهه یې هم د))اوزانو ((اړونده کړې، تر بلې هرې زړې او نوې اروپایي ژبې پکې مېتریک سېستم بنه ترا پر کار اچول شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې راوروسته د نوي آرياني پېر پارسي شعر عربي عروض لړو ډېر راخپل کړي، دوه لاسونده درلودلي دي:

- يو يې په لومړيو دوه دوه نيمو اسلامي پېړيو کې پر دغه عجمي ژبه باندې د عربي هغې بېخرته اغېزښندنه او ورسره ګډوله کېدنه؛
- بل يې ورسره څه ناڅه غرېوهيز نژدېوالی وو. خو د پښتو شعر په برخه کې بيا، لکه پاس چې وويل شول، د پارسي شعر پر پليونې داړوند (عربي (مېتروم) عروضو (د راتپنې هڅې کورتېپاتې راغلې او په دې لړ کې يې د مياشرف له خوايوازېنې اوډلي بدلمیچ هم کوم ځای نه دی نيولی. په دې توګه موږ ته دا پلمه پر لاس راغله چې د نړه (سېلابوتونيک (دا يې په اسانه ځايناستی او د پرله پسې منبت او ګرانبت جوګه کړای شو.

نو کله چې وايو، د پښتو شعرپوهه، يا په نومېرلي نومونه، تول يا وزن ((څپيز- څجيز = سېلابو تونيک ((دی، دوه توکه (عنصره (مو سترګو ته نبغ درېږي: څپه او څج، چې دا دی، بېلابېل يې تر څېړنې لاندې نيسو.

۱- څپه: عربي هجأ، انګرېزي syllable، لاتين syllaba، يوناني syllabē

په يوه ژبه کې د يوه يا زياتو غږيزو يوونونو (واحدونو (هغه ټولګه يا ټوټه ده چې له يوه خپلواک (a,ā,e,i ,o,u (يا يوه خپلواک او يوه يا څو ببواکو (b,g,h,f ,j, k,l,m,n,p... (رغېدلې وي، يا له يوه خپلواک او يوه نيمواک (w,y (او يا هم له يوه خپلواک (واوېل (، يوه نيمواک (سيمي واوېل (او يوه يا څو ببواکو (کنسوننټو (څخه منځته راغلې وي او په يوځايي ډول، په خورا لنډ مهالټکي يازماني نقطه کې په يو وار سا اېستنه له خولې راوځي. يو خپلواک هم ځانته جلا يوه (يو فونيمي (څپه رامنځته کولای شي او هم د يوه ببواک يا نيمواک په ملتيا (دوه فونيمي (او همدا راز د يوه نيمواک او څو ببواکو په ملتيا؛ مانا دا چې خپلواک يو خوا ځانته يوازې يو فونيمي څپه رغولای شي او بلخوا د دغو نورو په ملتيا لنډې او اوږدې څپې، خو يو ببواک يا نيمواک بې د خپلواک له ملتيا، نه ځانته څپه رغولای شي او نه دواړه په ګډه، له همدې کبله خپلواک ته د څپې زړی (هسته (وايي. هرغبرګغږ (دېفتونګ (هم څپه بلل کېږي، ځکه يو خپلواک او يو نيمواک (واوېل او سيمي واوېل (رانغاړي. استاد رشاد د نصيرالدين طوسي (۵۹۷-۶۷۲ هجري (د خبري ((د نظم رومبني اجزاء متحرک او ساکن ږغونه دي ((پخلی کوي، خو د اوسنيو څېړونکيو دا پېژند هم ورسرباري کوي چې د نظم رومبني اجزاء ((هجاوي ((دي، مانا دا چې دوديز پوهان هم څپه د پېيلې وينا د کوشنيترين يوون (واحد (په توګه مني. (الفت ۲۵ ګڼه (

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نوي ژبپوهنې له مخې د يوې ښېې په جوړښت کې د پورتنيو))← زنځيري ((توکو تر څنګ يو))←نازنځيري ((توک))←خج ((هم شتون لري چې له هماغه زړې)واوبل (سره يې تړاو لري او د))←څپيز خج ((په نامه يادېږي؛ ترڅنګ يې))←ويي خج ، غونډ خج او غونډله خج ((ډولونه هم شته؛))←اهنګ ((، غاړه)لحن(او بل يو نيم نازنځيري توک هم دلته او هلته د غونډلې يا شعري او سندريزې ټوټې مسرې دننه راخپلولای شي.

وازه او ترلي ښپه

وازه يا)خپلواکپايه(ښپه هغه ده، چې پر يوه خپلواک)واوبل(پايته رسېدلې وي، لکه: ورا، دوه، بيا، خوله...؛ ترلي يا)بېواکپايه(ښپه هغه ده چې پر بېواک)کنسوننټ(يا غبرګغږ)ديفتونګ(پايته رسېدلې وي، لکه: اور، کور، پوست، ګواښ، خوښ، خوند، ورى، سپى، مى، ځاى....

اړينه نه ده چې هره ښپه دې مانا ولري او د يوه مانيز توک)ويي، وييکي(په توګه په ازاد ډول وکارول شي او يا په يوه لوى ژبني يوون غونډ)عبارت، فقره(يا غونډله)جمله(کې دننه کوم مانيز يا پېښوييز)ګرامري(چار پرځاى کاندې، خو نا مانيزه ښپه ازاده نه، بلکې تل د دغو لويو جوړښتونو دننه راتلاى شي.

د ښپې څومره ييز)کمي(ډولونه

که څه هم د ښپې څومره والى)لنډوالى او اوږدوالى(په پښتو کې، نه له ژبني او نه له شعري پلوه کوم څرنګيز)کيفي(ارزښت لري، خو د دې لپاره يې تر وېښې لاندې نيسو ،چې وښيو، ولې پښتو شعر له عربي- پارسي عروضي)متريک(سېستم او کچ ومېچ سره نه، بلکې له څپيز- خجيز)سېلابو تونيک(هغه سره اړخ لګوي، په داسې اکر کې چې په عربي او پارسي شعر کې د ښپې څومره والى د تول و تال له پلوه څرنګيز ارزښت او اغېز لري. په ترڅ کې يوه پښتو شاعر او شعر پوه ته دا هم ور په ګوته کوي چې لنډه او اوږده ښپه د شعري غونډ)رکن(او بيا د پښېلې او لړ)قافيې او رديف(په رغاونه او ښننه کې څنګه کارول کېږي، د ساري په ډول يې ټاکلى))←څپيزخج ((له له ټاکلي شعري خج سره چې پر هره څلورمه ښپه راځي، څنګه اړخ ولګولاى شي او په دې لړ کې د دې ستونزې هوارى هم راښيي چې که و نه يې شي لګولاى، د يوې بلې ورندې ځايناستې لټه يې وکړو. يوه ورته ستونزه بيا د ډېرڅپيزو ييونو له کاروني سره په ځانګړې توګه رامخته کېږي، د بېلګې په ډول زموږ خپل تاريخي- جغرافيايي يا فرهنګي نومونه، لکه،)ارياناويجه(،)آهورامزدا (، آهورامزدايي (... چې د پښتو څېړوهنې له مخې يې بايد وروستۍ ښپه خجنه راشي، حال دا چې شعري خج تر څلورمې ښپې اخوا راتلاى نه شي !

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکوال په خپل یو شعر کې))ببلتانه ځیلي ((ترنگ)ترکیب (کارولی او د دې لپاره چې ټاکلی خج پر دریېمه څپه راغلی اوسي، دېته اړوتی چې وییرغاونیز آر تر پښو لاندې کړي او هغه دا چې د پښتو ترنگ فشار زیاتره پاي او څه ناڅه پایمخ)ما قبل اخبر (ته راځي، که نه پوخ ترنگ نه بلل کېږي او پر غونډ)عبارت (بدلېږي، نو په هغه شعر کې همدا سرغړاوی شوی او اړوند ترنگ پر غونډ اوښتی دی:

) ببلتانه/ ځیلي هیلي (

مې غمونه ژاړي ستا

زه لېوال ستاد ښکلا ،

زما ښکلې پښتونخوا

)سوزونه او سازونه۱۲(.

نور اوږده اوږده پښتو ترنگونه هم شته چې یوازې په شعاري نظمونو اړه پیداکولای شي، له ورته سرغړاویو سره مخامخېږي، د بېلگې په توگه:

افغانستان پېژندنه، توکم پالنه، یا یو هېوادنی نوم)) نیکاراگوا ((او داسې نور چې له شعري غونډ)رکن (ورسره هېڅ اړخ نه شي لگولای.

د پښتو څپې څومره بیز)شپږ گوني (ډولونه په دې وروسته توگه ترسپړنې لاندې نیول کېږي:

- یو غږېزه)یو فونیمي (څپه چې له یوه خپلواک)واوېل (څخه رغېدلې وي، زور)فتحهa- (چې د ویې یا څپې په سر کې راځي، لکه په)اته، اتڼ، اکر (کې، مانا دا چې هر پښتو ویی چې په الف)پیلوو (، د زور)فتحې (هومره حرکت لري؛ په دې ډول په پښتو کې))سرالف ((هېڅ نشته او خپل زاړه یا د نورو ژبو الفونه او ممدوده هغه هم پر فتحه اړوي، لکه په اسان، ارام، ازاد... کې. دا چې پر پارسي یا عربي ورته څو کمپښنو الفونو)آس، آر، آریا... (مد اچول کېږي، موخه یې له زور)فتحې (سره توپیرول دي؛ آ)هلکه ! (چې په پښتو کې یوازېنۍ ازاده او مانیزه یو فونیمي څپه، یاني بلنوییکی)حرف ندائیه (هم دی، د عادي الف هومره اوږدوالی لري.

- دوه غږېزه)دوه فونیمي (څپه، چې له یوه خپلواکغږ)واوېل (او یوه بېواکغږ)کنسوننټ (څخه جوړه وي، مانیزه، لکه اور)or (،اوس)os (، آس، آر، آړ، اړ، زه، ته، هو ، څو ، اور)or(... یا د یوه ویې دننه)زیاتره بې مانا (، لکه: کو-ټه)کوټه (، دې-ره)دېره (، رو-ز-نه)روزنه (، با-با-گ-ني)باباگنې (، ار-وا- پو-هه)اروا پوهه (، اف- غا-نې-وا-له)افغانیواله (، تو-کم-پا-ل-نه)توکمپالنه (.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- دري غږیزه څپه چې له یوه خپلواک او دوو بېواکو څخه جوړه وي او د یووستوي ویې په توګه مانا هم درلودای شي، لکه: کوړ، خوړ، موړ، تره، ور)war(، سر)sar(، لر)lar(، بر)bar(، لوړ، لاړ، تېر، هېر، ویر، وېږ، هېښ، پېښ، اند ، لاس، پنبه...، د بېلښتي او یا تړښتي ویيونو دننه)مانانیزه یا نامانیزه(، لکه: بر- مل)برمل(، مرس-تون)مرستون(، روغ- تون، تره- ګر)ترهګر(، بن- سټ-پال)بنسټپال(؛ یا له یوه خپلواک، یو بېواک او یوه نیمواک څخه یې رغښت موندلی وي، لکه: نیا ، بیا ، یاد ، یون، یوړ، دوه، دوې، یا د یوه بېلښتي یا تړښتي ویې دننه، لکه: یوه- یال)یوهیال(، پو-هن- وال)پوهنوال(، پو- هن- مل)پوهنمل(، اور-له-ګیت)اورلګیت(، اور-لو-به)اورلوبه(، بي-دي-بي-دیا)بیدي بیدیا(.

- څلورغږیزه څپه چې له یوه خپلواک او درو بېواکو، یا دوو بېواکو او یوه نیمواکه رامنځته شوې وي یاد یووستوي ویې په توګه جلا کارول کېږي، لکه: ورځ، ورخ، څرخ، بړاس، ویاړ، پلاړ، ورور، ترور، نړور، نشت، خیشت، لوند، ړوند ، څورب، خوله، غوړ،غوږ، خوږ) xwəğ(، خور، لواړ، ځوړ، خوړ، کلک، پوست، ناست، تاند ، واند ، ورون، وران، ړنګ، پوست؛ د لویو جوړښتونو دننه، ماناوال یا بې مانا، خو دومره پرله پسې نه راځي،لکه په ننګیال کې یوازې لومړی څپه)ننګ nang(څلور غږیزه راځي او دویمه)-یال(یې دري څپیزه، په خولخوند ، خوندور، ګواښګر، ګواښګري، ګواښګرندي، څښاکخونه، ځواکمن، ځوانمل، خوارمل، خوارځواکی، وړنګن، خپلوان، خپلچاری، خپلمنځي، لمانځي، لمرمخي، سپوږمۍ مخې، ګل مخی)gwal-maxay(کې یې هم همداسې درواخله.

- پینځغږیزه څپه چې له څلورو بېواکو یا درو بېواک او یوه نیمواک څخه د یوه زړي)خپلواک(په ملتیا رغېدلې وي، مانا دا چې د پاسنیو درو ډولو غوندې په دې څپه کې هم یو خپلواک اړین دی او یو نیمواک یوازې د یوه غږ په توګه پکې برخه اخیستای شي ، که نه شتوالی یې اړین نه دی. ببلګې یې، په ازاد ډول همېشه د یووستوي یا بېلښتي)اشتقاقي(ویې په توګه راځي، لکه: خوند)xwand(، ژوند ، ګوند ، دروند ، غبرګ، کولپ، کورت، کوږم، ګوټ، غوږچ، غوړپ، شخول، ملاست، ځغاست، ولاند)مړده شو(، څښاند ، ډمنځ)له منځني یا غلجايي وینګ سره(، وریځ یاخوړین)له شمالختیز وینګ سره(، ندرور، لمونځ، یا په یوه بېلنګ یا مشتق)لمونځغاړی(کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- شپږ غږيزه څپه د پښتو ژبې اوږده ترينه څپه ده چې تر اوسه يې متې د يوې ښېلګې څرک لګېدلی او هغه شخوند)šxwand(ويی دی. په دې توګه په پښتو کې کوشنيترينه يا لنډ ترينه)يوغږيزه، يوفونيمي(او لويترينه يا اوږدترينه يې شپږ غږيزه يا شپږ فونيمي څپه ده او تر کوم ځايه چې راته څرګنده ده، د څلورغږيزي او پېنځغږيزي په ګډون شپږغږيزه څپه خو په هېڅ يوه آرياني او بيا آريايي ژبه کې نه موندل کېږي او د هندو اروپايي کورنۍ پر کچ يې، ښايي په روسي او بله کومه سلاوي ژبه کې تر شپږ غږيزې هم د اوږدې څپې څرک ولګېدای شي؛ دا چې د شعري تول وتال له پلوه يې د پښتو پرخلاف څومره والی)کميت(، څرنګوالی)کيفيت(اغېزمنولای شي، يانه،پته نشته.

۲- خج، عربي هم خج،پارسي فشار يا تکيه،انګرېزي accent stress، لاتين accentus

خج د يوې ژبنۍ څرګندونې پر يو ټاکلي ځای باندې د غږ سختوالي يا شدت او هسکوالي ته وايي، په بله وينا ، هغه چار)عمليې(ته وايي چې د ژبنيو يوونونو)واحدونو (يا توکونو په لړ کې يو يوون يا توک د سا)ابستنې (له فشار سره په زيات زور او شدت وويل شي؛ خج د يوه))←نازنځيري(( )يوون ياغږ)فونيم(په توګه د عادي فونيم پر خلاف د کوم مانيز توک)ګړ، ويي، غونډلې(په رغاونه کې سيده ونډه نه اخلي، بلکې د دغو نورو پر وينګ اغېز اچوي او اړوند غږ ياڅپې ته تر نوروګاونډو هغو زياته ټينګتيا)شدت(او لوړتيا وربښي او له دې چار)عمليې(سره هرګوره، ماناوال په ترڅ کې شعري تول و تال اغېزمنوي.)د زياتي خبرتيا لپاره:پښتويه۳۰؛ اولريښن۱۲(

خج د څپې پرخلاف د ژبې په))← زنځيري((توکونو ، نه، بلکې په))←نازنځيري((هغو اړه لري.

د دې لپاره په کار ده، وار له مخه د دغو دوه ډوله ژبنيو توکو پر توپير يوه لنډه رڼا واچوو:
کله چې په يوه ژبه غږيږو يا ګړيږو ، په دغه ګړهاري بهير کې مو ژبني توکونه چار ناچار پرله پسې يا يو په بل پسې د وينده غږيو په مټ له خولې راوځي. مانا دا چې د بېلابېلو ژبنيو توکونو ويون يا زېږون له يوه زنځيري، ليکه ييز يا خطي)lineal(نظام سره غوټه دی او په دې توګه يې بهير د مهال پر بستر ډډه لګوي، په بله وينا ، د يوه غږ)فونيم(، ګړ)موفيم(، ويي، ويي غونډ)عبارت(او غونډلې)جملې(ادا ينه له بېلابېلي کچې مهال تېرېدنې سره تړاو پيدا کوي. ځکه ژبه يو مخې)يو بعدي(ده او دغه مخ يا بعد يې مهال دی او ترسره کېدنه يې له مهالتېرېدنې سره ملګرې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د دې تر څنګ چې په غوږه او بنسټیزه توګه ژبه پر دغه خطي- زماني چوکاټ (محور) راڅرخي، لړوډېره پرېوه بل هغه هم راڅرخي او هغه، نه خطي دی او نه زماني، بلکې د لومړي هغه په ترڅ کې هممهال دلته او هلته د لیکي له پاسه د دې آر چوکاټ له بېلابېلو توکونو، په نومېرلي ډول غږونو یا فونیمونو څخه یو نیم ته یو سرباري غونډي رنګ ورکوي او لړو ډېر یې د اړوند ګړ، ویي، غونډ یا غونډلې پر مانا یا ګرامري چار اغېز هم اچوي. لکه خج، اهنګ، غاړه (لحن)، زیروبم او داسې نور.

یوازې موزیکال خج (اولړیښ ۱۲) له ناخطیوالي سره سره یوڅه مهالیز اړخ یا بعد راخپلوي، ځکه غځېدا او لوړېدا یې مهاله ربښتیا ینه نه شي موندلای.

دا په زړه پورې ده چې دغو ((نازنځیري)) (توکو ته زموږ پارسي ژبپوهان عناصر ((عروضی)) (یا ((خصوصیات عروضی)) وایي او ایراني هغه یې ((غیرمقطعات)) او ((زبرزنجیری)) بولي. انګرېزي اندول یې supersegmental دی چې پر وړاندې یې زنځیري بیا segmental بولي.

((عروضی)) نومونه، ښایي پر دې بنسټ وي چې له شعري تول و تال ورته ځانګړتیا لري، یا پرې اغېز ښندي، لکه څنګه چې موږ هم د پښتو شعر په تړاو له اړوندو توکونو څخه لږ تر لږه ((خج)) (د څپې ترڅنګ دویم بنسټیز رغنده توک ګڼلی دی؛ هرګوره، په څېرمه توګه ورسره څه ناڅه)) ←اهنګ، لحن، زیروبمې، بېلتون)) (هم په پام کې نیسو.

دخج چاپېریالي ډولونه

لکه پاس چې یادونه وشوه، خجونه د ژبني چاپېریال) جوړښتونو (له مخې څلور ډوله دي:

۱) څپیز خج، لکه د څپې په تړاو چې پاس وویل شول، دغه راز خج د اړوند زړي) واوېل (په مټ ربښتیا ینه مومي، ځکه واوېل د بېواک) کنسوننټ (په توپیر یو خپلغږی فونیم دی او جوت ویل کېږي، او د بېواک وینګ اوربدنګ هم پر غاړه اخلي، لکه په سپین کې)-ي- (؛ په یوغږیزه) ← یو فونیمي (څپه هم له خپلواک) واوېل (پرته، نه بېواک) کنسوننټ (رغولای شي، نه نیمواک) سیمي واوېل(.

۲) ویي خج چې د یوه ویي دننه یوه څپه د یوه واوېل او سایېز فشار په مرسته تر نورو ملګرو څپو تېنګه ترینګلې او یوڅه لوړه وویل شي، لکه په ورغوي) ور- غ+ زورکې- وی (کې منځنۍ هغه، یا په کتمل) کټ+ مل (کې دویمه څپه چې مانیزه هم ده. د نورو ژبنیو یوونونو غونډې، که په یوه ویي کې خج پر خپل ټاکلي ځای رانه شي، مانا یې ونجېږي او ښایي له بل ویي سره یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټکر)ادلون بدلون (پېښ شي، لکه غوټه چې له لومړي خج سره)گنډه، گره (او له دويم خج سره)غوپه، غوطه (مانا راخپلوي.
د نورو ډېرو ليک سېستمونو په څېر په پښتو دوديز ليک يا ابېڅي کې د خج لپاره کومه نښه يا سېمبول نشته او يوازې په غرېز)فونيميک (هغه کې د ټاکلي څپې، څه چې پر هماغه ټاکلي زړي)واوېل (باندې يا لاندې)فتحه وزمه (رېبه نښه اچول کېږي.

۳ (غونډ خج چې په يوه غونډ)عبارت (کې يو توک په زور سره وويل شي، لکه په)سپين کالي (کې)سپين (يا په)د نجونو ښوونځی (کې د)نجونو (ويی خجن راځی او د)) ويي خج ((په تړاو يې بيا له دواړو څپو)نجو- نو (څخه لومړۍ دا خجنه ده. دلته له غونډ څخه موخه)نحوي عبارت يا ترکيب (دی، نه ترنگ)لغوي ترکيب (.

۴ (غونډله يا غونډله ييز خج چې د يوي غونډلې)جملې (دننه يو غونډ ياويی تر نورو په زيات فشار او لوړوالي وويل شي او په دې توگه د غونډلې بېلابېل مانيز ډولونه)بياني، امري، پوښتني... (سره ونومېږي او جوت کاندې. پورتني درېگوني خجونه تر خپل سيوري لاندې راولي او کمزوري کېږي، خو گړسره له منځه نه ځي او د هماغه اړوند توک)ويي، وييغونډ (مانيز او پښوييز چار خوندي ساتي. يو نيم يې بيا د غونډلې د دويم يا درېيم درجه خج استازي هم کوي، بې له دې چې مانيز اغېز ور باندې واچوي. په دې توگه غونډله خج په عادي غونډلو يا شعري مسرو کې پردرو ځېلونو وېشل کېږي، لکه په لاندې غونډله کې:
زه پوهنتون ته ځم)zə- po- hə' n-tu´n-ta-jə`m( ، دغلته )´( د رومبي درجه )درانه، ډېنامیک ( خج نښه ده، )'( د دويم درجه او )`(د درېيم هغه نښه ده. هرگوره، په ←غبرگه غونډله، گډغونډله او گډلې غونډله کې دغه درې سره خجه ښه ترا نومېږداى شي.
ځيني ژبپوهان خج يوازې د وړو توکونو اړوند بولي، خو د دې لپاره چې د غونډلې دننه له دغو توکوڅخه يو خج زيات درنوالی مومي او ورسره يې بېلابېل ډولونه توپيرمومي، نو همدغه غونډله ييز، غونډله پوهيز)نحوي (يا منطقي خج نومېږي.

په يوه سندريزه ټوټه)مسره (کې درې واړه، په تېره موزيکال خج له موزيکال اهنگ سره اړخ بدلوي په هره توگه له ځان سره غونډله ييز خج هم ښه ترا برجسته کوي)دلته اهنگ د وزن يا ريتم په مانا نه، بلکې د تون په مانا دی او دا چې اسماعيل خويي)) د شعر له رغندو ټوکو څخه گڼلې، موخه يې ترې)) وزن، ريتم)) دی او له ورسره تړلي ستاينوم)) آهنگين)) څخه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

موخه))موزون((نه تونیک، لکه نجیب منلي چې په تېرکې د خجن د))تونیک((په مانا کارولی او خجنه څپه یې د))تونیک سېلاب((په مانا).
په هر ډول، غونډله ییز اهنګ (tone,intonation) چې کښته پورته او یا هوار یون و خوځون ومومي او خبري او ناخبري)انشائیه(یا امري غونډلې سره توپیروي، هممهال شعري اهنګ هم دی. ځکه شعر هم له غونډلو او له اړوند خجونو او اهنګونو سره تړاو لري.

خو کله چې شعر د موسیقۍ ډګرته ور ګډېږي، نو بیا یې هغه خجونه او اهنګونه نور له ژبني او شعري چاپېریاله راوځي او))موزیکال((کېږي. په دې ترڅ کې دغه دواړه توکو نه اهنګونه بلل کېږي: کمزوري خجونو ته یې ټیټ اهنګونه وایي او اهنګونو ته یې لوړ اهنګونه او هغه بیا))زېر و بمي((، غاړې)لحنونه(او داسې نورې رنګارنګۍ او ځانګړتیاوې راخپلوي. د))موزیکال اهنګ((نومونه)اصطلاح(د چا خبره د دغو ګردو توکو یا رنګارنګیو یوه ټولګه ده. یو یوازېنی شعر کېدای شي، بېلابېل اهنګ سازان)componists(ورته بېلابېل اهنګونه ور جوړ کاندي، لکه د استاد حمزه))راځه چې یوه جوړه کړو جونګړه...((شعر ته چې استاد زاخېل د مېرمن کمرګلې لپاره یو راز ، استاد ګلزمان بل راز او استاد رفیق شینواري بیا د ځان لپاره بل راز اهنګ یا کمپوز رغولی دی.
دا دی، په دې تړاو د شهید سېلاب د غزل لومړۍ مسره د بېلګې په توګه تر څېړنې لاندې نیسو چې استاد نبي ګل یا بل هر چاجوړ کړې، خو استاد اولمیر په خپل کوډګر)) الماسي((غږ کې ورته تلپاتې هستي وربښلې ده:
ستاد سترګو بلا واخلم، بیا دې سترګې ولې سرې دي...
دا مسره له غونډله پوهیز)نحوي(پلوه یوه غبرګغونډله ده، په بله وینا ، له دوو سره پېیلو غونډلو رغېدلې چې ړومبۍ یې← مله یا څېرمه بلل کېږي او دویمه یې← آره غونډله. په څېرمه)ستاد سترګو بلا واخلم(کې پر))واخلم wā´xləm((ړومبۍ، پر))سترګو stə'rgo((دویم او پر))بلا balā´((دربیم هغه راغلی او د پیاوړتیا له پلوه ړومبۍ کمزوره، دویم لږ زورور او دربیم ډېر زورور دی. په آره غونډله)بیا دې سترګې ولې سرې دي(کې، څه د نورو نازنځیري توکو)←اهنګ، لحن، زېروبم(او څه د موزیکال هغه په مټ ، نه یوازې زیاته پیاوړتیا مومي، بلکې ورسره ورسره انګازور کېږي هم، او هغه هم پر پوښتوییکي یا استفهامیه ادات))ولې((wa´le باندې؛ هرګوره، په موسیقي نوتېشن کې د دغو نښو پرځای له ځانګړیو لیکو یا سېمبولو څخه کار اخېستل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاسنۍ سکالو په تړاو د)و (ګړني)فولکلوریک (شعر په استازۍ تر ټولو وتلی او منلی څېل))لنډۍ((تر شنني لاندې نیسو: لکه څنګه چې په اړوندو ښکالوو)بحثو (او په ځانګړې ډول په په پېنځم څېرکي کې پرېړنا اچول شوي ده، لنډۍ په خپله)لومړۍ (فولکلوري ډله کې تر بل هر څېل)ژانر(د پښتو بدلمېچ د څپېز- څجېز سېستم یوه ټیپیکه او لارښوده مخبېلګه ده او د همدې لپاره مو د کتاب پر دوتنه مو انځورلې ده. له ژبني پلوه لږ تر لږه دوې یا زیاتې غونډلې راخلي، خو هم یې څپې له ټاکلې شمېر)دیارلسو (تېرې نه کوي او هم یې څجونه له ټاکلي شمېر)څلورو (تېرې نه کوي.

هرګوره، په څجونو کې یې، لکه د پاسني شعر غوندې څوک لږ زور لري، څوک یو څه زیات، خو ټولیز پایڅج یې تر ټولو پیاوړی راځي او همداسې یې د هرې څېرمه)فرعي (غونډلې اهنګ ټولیز اهنګ هومره زور نه لري. په بله وینا، د مخنیو غونډلو بېلابېل اهنګونه د هماغې وروستۍ غونډلې تر سیوري لاندې کمزوري پاتې کېږي. دا نو یوازې په ساز اواز کې څېرمه اهنګونه جوتوالی)برجسته والی (مومي او له ژبني ډګره نور راوځي.

په هر ډول د لنډیو بېلابېل موزیکال اهنګونه او اړوند طرزونه په ولسي پرګنو کې شتون لري. یوازې د خالي اواز له پلوه یې د پښتو ګړدودونو هومره له یوه ټبره بل او له یوې سیمې بلې ته رنګارنګي توپیر مومي. کوچیان او پووندې یې یو شان را انګازه کوي او کلیوال یې بل راز، او همداسې پسې نور. له آره همدغه ولسي اهنګونه او طرزونه دي چې ساز و اواز، په بله وینا، ټنګ ټکور ته له هاغو رنګارنګیو سره لار موندلې ده.
ناویلې دې پاتې نه شي، دغه رنګارنګۍ یې هله څو څو ګرایه پراخوالی مومي چې له بېلابېلو وګړنیو څپلونو، لکه سروکیو- ببولالو، شین خالیو، کاکړیو...- نارو او نورو سره ملګرې کېږي، مانا دا چې د همدغو بېلابېلو څپلونو له طرزونو اهنګونو سره بېلابېل موزیکال ډولونه راخپلوي. په داسې ترڅ کې چې نور فولکلوري ډولونه دومره بې کچ و مېچه شونتیاوې نه لري او نه دومره سراسري منښت و ګرانښت)د زیاتې خبرتیا لپاره: اتل، لنډۍ، شمله لومړۍ ګڼه پېنځم مخ؛ همدا راز: دوګړني شعر اړوند څېرکی(.
پایله دا چې، شعري غونډلې د څج او نورو نازڅیري توکو په کارونه کې تر هغې پورې له نورو ګړنیو غونډلو سره کوم توپیر نه لري، ترڅو کمپوز او موزیکالې شوې نه وي، په دې لړ کې ساز، اواز، زمزمه او ترنم هریو راتلای شي. موزیکال څج د)غونډله ییز(ډینامیک څج پر خلاف تر جګېدا زیاته غځېدا او پراخېدا راخپلوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازاد او نا ازاد خج

ازاد خج، لکه پښتو او روسي هغه چې د بېلابېلو ژبنیو توکونو په بېلابېلو برخو کې راتلای شي، د ساري په ډول په یوه پښتو ویي، لکه اند ، وېره، خوانبې، شخړه، وینه، مینه، پېغله، ژوی، روی، کلی، توخم، توکم، خاوره، دوبی، اوړی، ژمی...کې، ږومبی دریځ راخپلوي؛ په سپوږمۍ، وراره، تربور، خورلڼه، شودي، اوبه، مرغۍ، پرون، پروسږکال، کټمل، گوربت... کې دویم؛ په درملنه، تېروتنه، الوتنه، الوتکه، پښتورگي، جنگ ځپلی، خوار ځواکی، ډمه ډوله، کونستری، بولانکه...کې دریم؛ په لرغونپوهنه، ټولنپوهنه، ټولنیزوالی، اتلولي، توکمپالنه، اهورایي، اهریمني له اوښکو ډکې سترگې، پرې پرخوله رسۍ پرغاړه...کې څلورم؛ د مېوې پاکۍ کارغالی، افغانستان بانک ...کې پنځم؛ امریکا پېژندنه، آریا ناهوایي شرکت...کې شپږم؛ افغانستان پېژندنه، یا)پایخجي(افغانستان دښمني...کې اووم؛ په روغتون، پخلنځی، پسرلی، پوهنځی، پوهنتون، پېښور، کندهار، افغانستان، ننگرهار، پکتیا، اړیکی، تراو... کې پای دریځ چې د پښتو پانگې ډېرې برخه رانغاړي پر وړاندې یې ځیني ژبې، لکه انگرېزي، الماني، فرانسي، پولېنډي ناازاد یا ثابت خج لري او هغه دا چې له آره د لومړیو درو ژبو د وییو په سر کې راځي او د وروستۍ هغې پر پایمخ)ماقبل الاخر(خپلواک)واوبل(یاڅپه؛ بېدودي)استثنأ(یې زیاتره په پور وییونو کې لیدل کېږي، د ساري په توگه انگرېزي، په تېره الماني لاتین پوروییونه او بیا زموږ دا له ږومبي او یا دویم خج سره کاروي، لکه کابل، هېلمند ، کندهار ، ننگرهار ، نورستان، پاکستان، ایران؛ افغانستان، بلوچستان، اسلام اباد....

روږدی او ناروږدی خج

)آر(غونډله ییز خج په شعري یا وینابیز چاپېریال کې په روږدې)عادي(توگه پر یوه ټاکلي توک راځي، لکه په پاسنیو بېلگو کې چې و ښوول شوې، خو کله د ویونکي له ځانگړې موخې سره هغه ټولمنلی دریځ بدلوي، د ساري په ډول یې په))زه پوهنتون ته ځم((کې د /تون/پرځای پر/زه/ یا/ځم/ راولي، ځکه په هغه اکر)حالت(کې به ورته یا))خپل ځان((آره موخه او پاموړ وي او یا))تگ((. روږدي یا عادي هغه ته نحوي یا منطقي او ناروږدي هغه ته نانحوي یا نامنطقي هم وایي.

په سندریز چاپېریال کې پر یوه داسې توک غونډله ییز فشار هم راتلای شي چې د غونډلې له آره ناازادو او ناخجنو توکو څخه شمېرل کېږي، لکه پر))باندې((چې له)پر(سره تړلی سربل دی، په دې کمپوز کې: {راواچوه لاسونه دې په)پر(ما باندې ´bānde}

(c) ketabton.com: The Digital Library

) پر ۱۹۹۵ کال د يوه اماتور اپريدي سندر غاړي په غږ کې.(
که نه، د نازنځيري توکونو يا فونيمونو په لړ کې خج نه يوازې د نا ښيلې، بلکې د ښيلي يا شعري وينا له بنسټيزو توکو څخه ګڼل کېږي او لکه چې پرې پرله پسې ټينګار شوی،د شعر په دوه ګونو بنسټيزو رغنده توکونو)متشکله اجزاوو (کې راځي،
په بله وينا ، د))ښې ((تر څنګ ټيکاو لري. ان تردې چې تر ښې هم زيات اړين بلل کېږي او هغه دا چې په يوه شعري چاپېريال کې د ښې دوو کمی زياتی شعر دومره نه زيانمنوي او ببخونده کوي، لکه د يوه خج کمي زياتي يا ادلون بدلون يې چې تاواني کوي او پيکه کوي. د استاد رشاد په نومونه))ضعف التأليف ((يا د غونډلې دننه ناأوډون او نورې.
ښنوييزې)ګرامري (سرغړونې يا تېروتنې، کېدای شي، د تول و تال يا په دوده وينا ، د))شعري اړتيا ((په پلمه دومره نا ښښنوړه ګناه و نه شمېرل شي، خو د))خج ((دا هېڅکله نه ښنل کېږي !

اهنګ، پارسي آهنګ، انګرېزي **tone, intonation**، لاتين **intonare** ، يوناني **tonos**

اهنګ د ژبنې جوړښت له پلوه هغه نازنځيري توک)فونيم (دی چې د ګړهار په بهير کې د اواز کښته پورته والی يا زيروبم رامنځته کوي، په نومېرلې توګه، کله چې د ګړهار په ترڅ کې د زيروبمي پراختيا لمن د غونډلې په کچه وي، اهنګ بلل کېږي، يا داسې وايو، د غونډلې د زېر و بمی يوه غځېدلې بڼه ده. اهنګ د ساهوا او ورسره د غږيږو تارونو له رېږدېدا سره رازېږېدونکې کښته پورته کېدونکی غږ دی او دا چې يو ډول خوږغږي هم رامنځته کوي، نو د غونډلې)جملې (ميلودي هم بلل کېږي. په هره توګه اهنګ په پښتو کې ښنوييز ارزښت لري او)د نورو نازنځيري توکو په لړوډېره ملتيا (د غونډلې د مانيز توپير، په بله وينا ، د)خبري، ناخبري، امري (ډولونو لامل کېږي، نو په شعرکې يې د يوې غونډله پوهېزې)نحوي (اړتيا او مانيز پلوه له پامه غورځول هم هرو مرو پرتاوان پربوځي،که څه هم د تول و تال يا ښيليتيا له پلوه يې د خج پرخلاف له رغنده توکو څخه نه ګڼل کېږي. له ښنوييز پلوه اهنګ په غونډله کې کښته، پورته يا هوار يون کوي او له دې سره يې ببلابېل مانيز ډولونه توپيروي او له موسيقي پلوه پر دغو خوځښتونو سربېره د ستونې يا حنجرې)غږيز (تارونه له سړو نه له راوتونکې ساهوا سره نور راز راز پرله پسې غځېداوې، رېږدېداوې او په پايله کې نګاسې او انګازې هم رامنځته کوي چې د اواز له پلوه مېلودي بلل کېږي او د ساز له پلوه ترنګ)تون(.

خج و اهنګ سره داسې توپيرولای شو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خج یون نه لري، بلکې ځای پرځای د بېلابېلو توکو په لړ کې پر یوه ټاکلي توک)څپې، ویي، غونډ، غونډلې (او بیا یې پر یوه ټاکلې برخه زور اچوي او په دې ډول یې وینګ تر نورو توکو ښه ترا برجسته کوي،خو اهنګ یو خوا ، یوازې له هماغه لویترین او بشپړترین وینابیز توک)غونډلې (سره کار لري او بلخوا یون و خوځون مومي او کښته پورته یا هوار ځي او راځي او په دې توګه یې بېلابېل ډولونه)خبري، ناخبري، امري، هېښني، ارماني... (سره نومیري)تشخیصوي (.

غونډ)رکن Foot (

د پښتو د دري ډوله ګړنی)ولسي یاوګړني، لیکني)دیواني او نادېواني (او نوی)ازاد (شعر بنسټ پر څپه او خج ولاړ دی. داسې چې له بېلابېلو غونډو)رکنو (څخه رغېدنه مومي. یو غونډ بیا دري ناخجني او یوه خجنه)فشار لرونکې (څپه لري.

د دې زیاد پر بنسټ چې د پښتو شعر اډانه پر څپه او خج ولاړه ده او له دې سره یې هر یوون)واحد (یا توټه او مسره د څلورو څپو په لړ کې یوه خجنه راځي، نو د دغې اړینتیا او ورسره ورسره، د کار اسانتیا لپاره غواړو ، هره توټه او مسره په همداسې څلورڅپیزو خجنو یوونونو وویشو او غونډونه)رکنونه (یې ونوموو. ناویلې دې پاتې نه شي، کوم خج چې د یوه غونډ له څلورګونو څپو څخه یوه خجنوي، د اړوند ویي د خج په توګه خپل ټاکلی ځای لري، که هغه د غونډ له لومړۍ څپې سره سمون ولري، یا له دویمې، درېیمې او یا څلورمې څپې سره؛ په دې ډول یو شاعر نه شي کولای، هغه دخپل تول و تال د برابرونې په موخه له یوې څپې بلې ته ولېږدوي.

د پښتو دربګوني ډوله ګړني)ولسي یا وګړني (، لیکني)دېواني، نادېواني او اوسني ازاد (شعر بنسټ پرڅپه او خج)یا اهنګ (ولاړ دی؛ داسې چې له بېلابېلو غونډونو)رکنونو (څخه رغېدنه مومي. یو غونډ بیا دري ناخجنې او یوه خجنه)فشار لرونکې (څپه رااخلي.
لکه څنګه چې تر))څپه ((لاندې یې بېلګې وړاندې شوې، نن سبا او هغه هم په ځانګړې ډول په غزل کې ردیفونه دومره اوږده شوي دي چې تر لسو څپو پورې را اخلي. او په کلاسیک غزل کې یوازې خوشال خټک تر نه څپیز کارولی دی:

له حاله بې خبر شه ! که شته شته که نشته نشته
تـلاش و قلندر شه ! که شته شته که نشته نشته
)کلیات پ، ۲۹۴ (

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې توګه دغه راز نه څېيز ردیفونه دوه دوه بشپړ غونډونه)رکنونه(جوړوي او يوه څپه يې پای ته سرباري راځي، دا چې د دغو غونډونو پر کومه کومه څپه خج راځي، د اړوندې مسرې په نورو غونډونو قیاسېږي. په درو ګونو)وګړني، لیکني یا دیواني او اوسني آزاد (شعري ډولونو کې داسې ببلګه تر اوسه لیدل شوې نه ده چې لومړی ځلور څپې يې ناخجنې وي، یا په بله وینا ، يو غونډ يې نه وي جوړ کړی او پر پېنځمه خجنه څپه يې پیل موندلی وي. مانا دا چې خج هېڅکله له څلورمې څپې تېرى نه کوي او که نه، هغه شعر به هرومرو بې تول و تاله)بې وزنه(وي. د همدغه آر)اصل (له مخې ځینې اوړده)پور- (وييونه په پښتو شعر کې هډو هېڅ راتلای نه شي، لکه)اهورامزدا (يا)نیکاراګوا (چې د پښتو خجپوهنې)اکسنتولوجی(له مخې يې منطقي يا عادي خج پر وروستی څپه راځي، حال دا چې دغه څپه پېنځمه ده او تر څلور څپېز غونډ)رکنه(وتلې ده. له)لارغه يي شعر (پرته، پر بله هره)پېنځمه، شپږمه... (څپه يې خج راوړل له پښتو وینګ سره اړخ نه لګوي.

مسره)مصرع(Verse)

د دود له مخې د)و)ګړني او یيا ادبي یا لیکني(قافیه وال (شعر کوشنیترین یوون(واحد)مسره)مصرع (بلل شوې، خو په دې جاج نه چې مسره يو خپلواک شعري يوون دی، بلکې له يوې بلې همکچې او همتولې)هموزنې (مسرې سره یوځای یو خپلواک یوون رغوي چې په عربي نومونه يې بيت)کور (بولي. بيت کېدای شي، يو بشپړ شعر))فرد ((وي، خو زياتره د يوه شعري څېل)دوييزې، څلوريزې، چاربيتي،غزل، قصيدې ... (رغنده توک ګرځي. د ننګرهار ځينې ولسي شاعران بيت ته))کړی ((وايي او مسرې ته نيمه کړی، هسې په تولیز ډول د ببلابېلو سیمو ولسي شاعران لړو ډېر خپلې زړې دوديزې او يا له پارسي راخپلې کړې نومونې کاروي.

په اروپايي ژبو کې د مسرې او بيت توپير نشته او کوشنيترين توليز يا موزون)رېتمېک(يوون يې هماغه ليکه ده چې په انګرېزی ورته verse line يا په لنډ ډول verse وايي او زموږ يو بيت ته د))جوړه ليکو ((په جاج)couplet (. verse چې لاتيني سرچينه يې versus ده، په زياترو اروپايي ژبو کې له آره د شعر په ماناده او د لنډيز په توګه يې هماغې يوې ليکې ته هم وايي چې پر وړاندې يې)prose نثر (تيکاو لري. الماني د شعر لپاره د poesie، Vers تر څنګ څېل)Gedicht (هم کاروي، خو د نورو غونډي يوه ليکه Vers او يا هم Vers zeile بولي او زموږ مسره نيمه ليکه)Halbvers (، خو زموږ د بيت لپاره يو بنه انډول Verspaar)جوړه مسرې (هم لري، که څه هم تر څنګ يې په ژباړه کې له Versسره په ليندیو کې)له دوو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيمبيتو څخه جوړه= aus ywei Halbversen) هم کاروي، دا ځکه چې په ټوليز ډول له پاسنۍ وينا سره سم په لويديځ کې هماغه يوه ليکه کوشنيترين شعري يوون ګڼل کېږي.

د))شعر ((ويې له هغو ويېونو څخه ګڼل کېږي چې په عربي او آرياني دواړو کې يې د آرې او ريښې څرک لګول شوی او آرپوهان يا ريشه شناسان)اېټېمولوجېستان (هم پردې اند دي چې دا يوه نابېرې)تصادف (دی، دوې نورې ببلګې يې تر هرڅه له مخه د اوېستا په لاسوند))مانا ((او))دين ((دي او ښايي، نورې هم و موندل شي. په هره توګه دا څه نا شونې نه ده چې شعر دې له پښتوله وينګ)شېير (سره سم آرياني پاتوړې)ميراث (اوسي !

د مسرې کچه

د کچې له مخې د ليکني او دېواني پښتو شعر لنډترينه مسره اووڅپيزه او اوږده ترينه يې شپاړس څپيزه ده. هرګوره، نن سبا په نوي غزل کې تر دوه څپيزو او په اوسني ازاد شعر کې هره ټوټه د آر)اصل (له مخې تر يوه غونډ)څلورو څپو (پورې کوشنۍ کېدای شي او په ځانګړيو آکرو)حالتو (کې تر درې څپيزې، دوه څپيزې او يو څپيزې هم را لنډېدای شي؛ اوږدوالی يې هم تر ۲۸څپيزې ازمايل شوی دی. نور پورته کېدون يې ځکه نشته چې پخپله شاعر او بل هر لوستونکی)يا سندرغاړی (بې نور په يوه سا او بې لارغي)وقفې (د لوستلو او ويلو توان نه لري او د چا خبره سا يې پکې سوځي. په ازاد)ناپېښليز (شعر کې يې هرګوره، تر ۵۲څپيزې هم بېلګه موندلای شو. د کلاسيک پارسي غزل په سيالۍ يو نيم پښتنانه ناظم، لکه نصرالله حافظ او شاعر لکه صديق پسرلي تر دوديز)۱۲څپيز (بريده ور اړولې او تر شلڅپيزې او ياهم پورته بېلګې ازمايلې دي ، په ازاد کالب کې له ليکوال پرته د اسماعيل يون هم د اودو مسرو هڅه کړې او د اټکل له مخې يې تر شلڅپيزو او يا هم دېرشڅپيزو غځولې دي ، خو سم له لاسه د حافظ او پسرلي غونډې د دغه ځوان او هڅاند شاعر کومه بېلګه هم لاسته رانغله.

په غزل کې پينځڅپيزې، لکه:

کړم ځان به درځار　　که راشې يو وار
راتلوته دې ډېر　　يم سترګې پر لار...؛

څلورڅپيزې، لکه:

زما مينه　　د زړه وينه
زما ښکلې　　ګلورينه...؛

درې څپيزه، لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه يم ستا ته زما
يم بېتا نيمه خوا...؛
دوه څپيزه، لکه:
زه ځم يارکسم
ويې وينم...)د مرجانونو ښانګې ۴-۷ مخ(.

يادښت: هرګوره، په سندريز ترېښت)کمپوز(کې سره څو څو مسرې يوځای کېږي او بولل کېږي، لکه څنګه چې يوه سندرغاړي)ايشان مومند(د ټولګې له چاپ سره دغه ازمېښت د شاعر په مخ کې تر سره کړی دی.
د نوي غزل په لړ کې دالاندې بېلګې وړاندې کېږي:

اتلس څپيز غزل:
که سپېدې په خپل رڼوب د تورې شپې تياره ګردونه پرېږوي
ګلمونګرې په رڼو څاڅکو د شبنم ، سپېره مخونه پرېوي
څنګه نه کړې د سپېد ارو ژبې ماته د ځنګلونو چوپتيا
چې هېښمه د ښېرازی ټولې ببډ ياوې سمې غرونه پرېوي...

نولس څپيز غزل:
پسرلې ول دې ګلغونچې، بيا د ګلڅانګو په کوڅوکې نغښتې
بيا يې لمبې د چا له وينو ، تورکبډلو چمبېلو کې نغښتې
د زمولې ځمکې په رګو کې ، زرغونتيا له سره سا اخلي بيا
بيا تاند لباني تلوسې ، د چمنو په شينيلو کې نغښتې...

شلڅپيز:
پرېږده، تورتياره برخليک مې، وټوکي لکه سپيدار
سپيني سپيدې بيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سبا ځراغ مې وځښېږي، وروستۍ څاڅکي د ننځړو
دتورې شپې بيا

ونغاړي چې تر ګلکڅه، د ژغورتياد
واټنونو تنابونه
نه کړي ښکېل دژوند بېړۍ مې، د نېپتون نوح
توپاني مستې څپې بيا...

ځلېرويشت څپيز غزل:
تاند ښېرازه پسرلي دي، واټوم چې د وږمينو ،
خورو ځڼو له ګليونه
ګوندي بيامې شي په برخه، د کرلو پرنډو وينو ،
د ګلمينو ګلبڼونه
دګلپاڼې په شان زړه دي، چې زغملای کله نه شي ،
توپانونه د وختونو
پام ونه کړي غځوني، پر وربښمين بستر د ناز دي،
خوبولي تېر يادونه...
)ساندې او سندرې، ۲۵-۴۷مخ (

په ازاد شعر کې بيا چې مسرې هرو مرو برابرې نه وي، نو په يوه يوازېنۍ بېلګه کې يې د مسرو بېلابېلې کچې موندلای شو ، خو دلته يې پر ځو لاسته راغلو بسنه کوو. مينه وال کولای شي، د اړوندو اخځونو له مخې يې نورې بېلګې هم پيدا کاندې.
۱۹څپيزې، لکه:
او شي د لمر زرينې وړانګې
د بهاندو شنو رودونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

جړاو...؛

۲۰ خپیزې، لکه:
له وږمو ستا د پښتو خاورو
رازرغون زما د ژوند ټول پسرلي شول...؛

۲۳-۲۴ خپیزې، لکه:
چې هر ښاخ او هره څانګه دې بیا هله ناوکیو د چمن ته، چاندي پسول شي،
پاڼه پاڼه دې د لمر مزدک له پاسه هریوه د زمردو جړاو خول شي؛

۲۶ خپیزې، لکه:
ډېر مهال شو
چې د باغ د جلوهلي ترې ذهن په کوڅو کې
مینه وړې ترانې د باران
نه انګازه کېږي...
)پوهه او ګروهه، ۱۵مخ(؛

۲۷ خپیزې، لکه:
لکه ونغري له مخې نهنګان د غرڅپو د توپانونو،
له سپرلو ډکه ببرۍ...
)د سبرونو نځا، ۱۹مخ(؛
۲۸ خپیزې، لکه:
څه شپېنۍ توري شببې مې رامروړي مرۍ د ژوبلې پرهرژلې لولنګرې پاکې مینې...؛

۲۹ خپیزې، لکه:
... او ونغاړي ترپایه امېدونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اور وینو د برخلیک هغه ناپایه
خونړې دوتر...
)زما نړۍ، ۷۴مخ(؛

۳۱خپیزې، لکه:
پر تمېزو مې خوربویې د خپل تالا والا ګلبڼ،
د ناسپړلو ګلغوټیو د موسکاوو لګې...
)نوې پېړۍ او نوې زرۍ، ۱۰۰مخ(؛

۳۲ خپیزې، لکه:
څه ساړه ساړه بادونه د ناپایو واټنونو رالګېږي، پر ساړه سمخ بورجل د زخمي زړه مې،
څه زاړه زاړه یادونه مې د ستړي ستومان ذهن په کوڅو کې، لړبر کېږي، ټپرېږي او نګوښېږي...
)هماغه۱۳مخ(؛

۳۶خپیزې، لکه:
نه پوهېږم چې ترڅ به ستا د ځانګو زمول ځانګونه له ډېر نیاز و ، نهیلیه د هسک خدای ته هسې پورته په دعا وي،
ګوندې هغه به هم ورځ وي چې باران دې د باورد وورو پرېوي، ستا د دنګې هسکې ونې د خزان سپېره ګردونه؛

۳۹خپیزې، لکه:
څه ناشناشان بوربنورې اند ښښنې مې بیا په غوږ کې د تبجنو جلوهلو تکلو راپوکوي
د ځوانیمرګو سرخوړلو سبرونو سرې ویرنې...

(c) ketabton.com: The Digital Library

)هماغه۱۳مخ(؛

۴۰خپیزې، لکه:
د مهال د پسرلي په زېرېګرو شنو شپېبو کې توتکۍ د ، پاکې مینې خپروي د هسک پر لوري د الوت د برم څانګونه...،
یا: زه پوهېږم چې د استا پر لولپه سوي ګوګل او دنګه ونه، څه تېرېږي د اُهرېږ د هسې شان سړو سیلیو په بهیر کې...
)هماغه۱۱مخ(؛

۴۴خپیزې، لکه:
شنه خوبونه د سپېرې وچې بېدیا د نهیلیو ناسپرلي، بورېنبدلي له پرتم د تکو تورو شنډو وریځو د پاڼرېږو پسرلیو ،
نه چې بیا د کوم یو ستوري پر مرګ بولي پرښتې د ځاځ پرغز د ، لمرمزدک په کنګرو کې د کنګلو زمهریرو عذابونو ایتونه...
)هماغه ۱۳مخ(؛

۴۶خپیزې، لکه:
وسپړل زما د ژوبل زخمي زړه په نارنجباغ کې د زلمیو ،
هوسو د پرهرونو سوو څړیکو ستا د پېغلو تلوسو د سرکو شونډو ګلکڅونه...؛

۴۸خپیزې، لکه:
په رګو د وچکالۍ د خزانزمولو ګلبڼو کې پیلامه د ، نوي ژوند د ټوکېدلو لکه وینه د باران د ښبرازۍ د پسرلي په چلېدو ده...؛

۵۱خپیزې، لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخ، چې څومره سپرلنۍ ښکلې رنګينې شان شېبې زما او ستاد، خزانزمولې ګډې
مينې له وربويه هسې لېږدي بې اغېزې
د نېستۍ د نشت اباد د دښت پر لوري...؛

۵۲څپيزې، لکه:
نيمه خوا بلبلان ويني په هېنداره د رڼوب کې د شپېنيو،
ترمو اوښکو د باور د سباوون د رنګينيو د زلميو تکلونو
مرجاني سره بهيرونه...
نوي پېرۍ او نوي زرۍ، ۱۰۰، ۴۴، ۱۳، ۱۱مخ؛ د سبرونو نڅا، ۱۲-۳۷مخ؛ زما
نړۍ، ۷۵، ۷۴، ۱).

د اوږدو مسرو د لړۍ په پای کې دوې دوه مسره ييزې او درې مسره ييزې ويرنې
وړاندې کېږي
۱) د پاچاخان يو بيته يا دوه مسره ييزه ويرنه چې رومبۍ ۱۹څپيزه او دويمه يې
۲۳څپيزه ده:
هغه لوی زړه نور په پنجره کې
د ګوګل د تاريخ ودرېده
چې يوه بشپړه پېړۍ
په پارد پاک او د سپېڅلي ستر ارمان درزېده!
)اند و واند، ۱مخ(؛

۲) د بي بي سي خبريال، ميرويس جليل درې مسره ييزه ويرنه چې رومبۍ ۲۳،
دويمه ۱۲ او دريېمه يې ۲۲څپيزه راغلې ده:
هغوی په ټوله تورزړې
زما د بڼ د وروستي چوني
مرۍ و مروړله،

(c) ketabton.com: The Digital Library

او په خپل تول وحشت یې،
وروستۍ نغمه د ژوندانه
ورځني وتروړله!
)زما نړۍ،۷۵مخ(.

ماته یا لارغه یي مسره

ماته یا لارغه یي)وقفه یي(مسره، یا د منلي) ←۱- څپرکی(په نومونه))نیم مسرۍ((، هغه ده چې په منځ کې یې یوه لارغه)وقفه(راځي. کوم شعر چې له همداسې مسرو څخه رغېدلی وي، هم مات یا لارغه شعر بلل کېږي. داسې چې لومړۍ توټه پر ځلورمه څپه خجنه راځي او پېنځمه یې ناخجنه. بیا لږه سا اخېستل کېږي او دویمه یې هم همداسې پر ځلورمه خجنه راځي او پای ته یې یوه ناخجنه پاتې کېږي. که لارغه په منځ کې رانه شي او ټوله مسره په یوه سا وویل شي، د لومړۍ توټې ناخجنه څپه له ورپسې درو څپو سره ملتیا کوي او خج پر پېنځمه راځي. په دې توګه څپیز- خجیز سېستم رنګېږي او تول و تال له منځه ځي ، په دې لړ کې د ادبي شعر زیاتره لس څپیزې ځلوریزې راځي چې له))لاحول و لا قوت الا بالا((سره یې تول برابرېږي، لکه د خوشال هغه:

وخت د پیریه- راغی خوشاله
لا دې پر زړه دې- دا څو خیاله
خیال د ننګونو- خیال د جنګونو
خیال د دلبرو- له خط و خاله؛

د کاظم شیدا ، لکه:

غلط ببځایه- پر خپل ورانه یې
هوا دې آس دی- ته پر یانه یې
ژر به دې ځای شي- دا توري خاوري
غافله خاځکی- د بارانه یې...)۹۳۵ مخ(؛

د حمید مومند ، لکه:

کله به راشي- پر هند براته
کله به کښېني- ماته مخ ماته

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو ته رادرومې- پکې ډېوې بَلې دي
غم به کا خونه- د))حمید ((میراته)حمید ۴۱۱(
[دلته)) حمید ((یو څپیزول هېښنده برېښي، ښايي له آره))ما ((اوسي !] ... ؛
د قلندر اپریدي درستو څلوریزو هم د حمید په لاروي ورته ښه راخپله کړې ده، لکه:
زه دې د وصل- په تمه ګرځم
هجران دې وسوم- له غمه پرځم... ؛
د کامګار)۱۸۳(، لکه:
زما دلبره- د تا له درده
سترګې مې سرې دي- ګونه مې زرده... ؛

دا وروسته څلوریزه که څه هم یوولس څپیزه ده، خو بیاهم لکه د لس څپیزو په څېر لارغه يې ده
چې د هرې مسرې لومړۍ ټوټه يې پنځڅپیزه او دویمه يې شپږ څپیزه راځي:
د خدای لپاره- د دوست په روی دې وه
د وفادارو- ښکلو په خوی دې وه
\\\\\\
د رنځورانو په های هوی دې وه

کاظم شیدا نه یوازې زیاتره څلوریزې)رباعیات(له ورته ماتو مسرو سره پېیلې، بلکې یو لړ
غزلې يې هم په ورته څپیز- څجیز ویلې دي:
- لویې که مومې، زنهار لویې کړه
چې مکافات شته، جز نیکویې کړه
وابنه په خوله کې، د کهکشان نیسي
حال د اسمان وینې، فتنه جویې کړه...)هماغه ۸۵۵(؛

د)اوسني(شعر یو ورته څېل:
د زړو پر ملک يې، وار چلاوه چې،
هغه واکمن چا، له تخت راکښېښت...
چې يې غمي ول، د هسک برم ستوري،
چا يې له سره، آخول راپرېښت؟)اند و واند ۳۱۵(.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه دولس ځپیزه مسره چې ړومبۍ نیمکۍ یې پېنځځپیزه او دویمه هغه یې اووه ځپیزه راغلې ده:

نه پېنځوس سل او، دوه سوه کاله پرمخ،
نه څوارلس سوه، شپږ زره کاله پرشا...
تباه برباد کړو، هسې افراط و تفریط،
ځئ چې راخپل مو، کړو دا خپل نن و سبا !)رزم و بزم ۱۴۰ (

همدا راز یوه داسې دیارلس ځپیزه بېلګه چې د یوه سندرغاړي)احمد مرید (له مخکې چمتو کړي کمپوز سره سم یې لومړۍ مسرې له آره اووځپیزې او دویمې یې شپږ ځپیزې راغلې، خو د نابرۍ)تصادف(له مخې یې د پای بیت لومړۍ مسره له یوبرابر دوه اووځپیزو ټوټوڅخه رغېدلې او یوازې وروستۍ هغه یې لس ځپیزه ده چې پر دوه پېنځځپیزو ټوټو وېشل شوې ده:

چې په انګار د شونډو ، دې کړم کباب کباب
نو راته مه ستوه، اوس یې شراب شراب
بانه دې غشي غشي، وروځې لیندۍ لیندۍ
سترګې نرګس نرګس، مخ دې ګلاب ګلاب...
بیا به هم لاس وانخلې، ستا له زړې مینې زیار،
که وي ثواب ثواب، که وي عذاب عذاب !

همدا رنګه ځینې ولسي شعرونه، په تېره غزل هم درواخله، لکه د پاینده محمد کږه وال دا بېلګه: ////////////// اشنا نه راځي

دا لاندې پېپیلی متل د یادشویو څلوریزو غونډې له ورته ځپیز- څجیز تول و تال سره ورته ځانګړتیا لري:

دا عقل ستاوو ، که دې پور کړی دی؟
پرون سر سپین وو ، نن دې تور کړی دی !

ښایي، په پارسي او عربي هغه کې د دې راز شعر څرک هم ولګي، ځکه په پښتوکې یې نومېرونکی او نوموونکی، تر مکنزي هم له مخه، استاد رشاد دی، او هغه، لکه په لومړیو شننو کې یې چې یادوني راغبرګې شوې، تر ډېره د همدغو ژبو له ګوتپېره پښتو شعري سېستم، او په دې لړ کې بېلابېل رغښتي ځېلونه)ژانرونه (ورڅېرلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څپيز کمی زياتی

لکه په تېره دولس څپيزه ماته شعري بېلګه او همداراز)د بدلمبچ د لومړی چاپ **۵۸- ۵۹**مخ (د غني خان او خوشال په اړوندو بېلګو کې یې یادونه شوې، په پښتو څپيز- خجيز سبستم کې خج تر څپې لومړی او زيات بنستيز ټاکنده نقش لوبوي او په دې توګه په یوه شعري څېل کې د یوې څپې کمی زياتی کوم ناسکيندی توليز تاوان نه پېښوي. په دې لړ کې هغه شعري څېل راځي چې له خجپای سربيت)مطلع(سره راپيل شوی وي، په تولیز ډول يې ناپښلیزې یا بېقافيه)غير مُصرّع(مسرې تر))مُصرّعو((هغو یوه یوه څپه زياته راځي، لکه په دې لاندې بېلګو کې:

بيا له کومه راپيدا شو دا بهار
چې پر هر لوري يې ملک کړ یو ګلزار...
درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننګ په کار پټ و اشکار...)خوشال، پ (؛

ګوره هسې کردګار دی رب زما
چې صاحب د کل اختيار دی رب زما
څه مانې چې د دنيا او د عقبا دي
د همه واړو معمار دی رب زما...)رحمان(؛

هر زمان پر هر ساعت خيال د مين
په سينه کې مې خرخېږي لکه ستن
له نيستۍ سروي موندلي سرلويې ده
خودي پربباسي ننبتر له بېخ و بن...)کامګار **۷۴**(؛

- پر دې خاوره مال و سر بايللي ما
-درد و غم د زمانې زغملي ما
پرځای کړې يې ما ننګ و نام ناموس دي
ترې غاوره غليمان شړلي ما...)سوزونه او سازونه **۴۸-۴۹**(؛

- لويد يځيانې نن سبا دومي پرشا
لېږدوي د لاس کښورې چې پر شا

(c) ketabton.com: The Digital Library

له کور اور و چوچ و پوچ نورې بېزارې
داچې خوښې دي له کوره پر سارا)اند و واند ۲۰۸ (؛

- که یو وخت مې پر دنیا پرې شوه ځیره
او مرگ واپسته زما د ژوند شیره
ویر ژړا به پر ما نه کوئ له دوده
نه خیرات یوه پیسه او کسیره...)د مرجانونو خانگې ۲۷ (؛
غولوې به مې په نن سبا ترخو
ماته غوره یوه))نه ((ده له سل))هو ((
داچې ستا ژمنې زما تر ژوند اوږدې شوې
ورېم به خاورو ته اسره ستا د ککو...)گلکخونه ۹۳-۹۴ (.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- څپرکی
پښبېله)قافیه(، پښبېلیز آرونه
او ویارونه

لومړی برخه

پښبېله یا قافیه(**Rhyme**) او پښبېلیز آرونه

لکه په لومړۍ برخه کې چې یادونه وشوه، قافیه له آرې شعري مقولې)مخیّله موزون کلام(سره نه، بلکې له راوروسته غځېدلې هغې))مخیّله موزون او مقفی((سره په تړاو تر څېړنې لاندې نیول کېږي))پښبېله((د استاد رښتین له خورا ښو نیولوجېزمونو څخه ده او دودول یې ښځایه نه دي. پخوانی انګرېزي انډول یې رایم rime وو چې د زړې فرانسې له rime څخه یې سرچینه اخېستې وه، خو راوروسته یې د ریتم rhythm)وزن(تر اغېز لاندې لیکدود rhyme ته راوښتی دی. الماني انډول رایم Reim هم له))منځنۍ کره الماني((بڼې rim او بیا له هماغې زړې فرانسې rime آره اخېستې ده .

د عربې نومونې له مخې قافیه جولیزه)لفظي(همغږې او مانیزه ناهمغږې ده، له دې څرګنداوي سره:

که لفظي یووالی د همجولیزو)متشابهو(وییونو)لکه ګټه د سنګ او ګټه د فایدې په مانا(په بڼه وي، نو د مانیز توپیر له مخې سره بیاهم همقافیه کېدای شي، که نه، لفظي توپیر یې سره اړین دی. په اروپایي شعر کې چې همجولیز وییونه دې سره همپښبېلي)همقافیه(شوي وي، چېرې مخې ته راغلي نه دي. په دې ډول پښبېله داسې راپېژني:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الماني سیند کښونکي (Wahrig) په وینا: له بېلا بېلو سرغړونو سره د یوې یا ډېرو څپو هماهنګۍ ته قافیه وایي، په دې آړ چې سرغړونه یې سره یوراز نه وي؛ د انګرېزي (Collins) لیکوال یې: په شعري لیکو (verse lines)، وییونو یا څپوکې د پای غږونو سمې سمیا قافیه یا قافیې بلل کېږي.

هغه وییونه چې وروستي غږونه یې سره همرنګ وي، د عربي په څېر په لویدیزه نومونپوهنه (ترمینالوجۍ) کې هم پښېلویي (قافیي کلمه) بلل کېږي، لکه واخلې الماني Reimwort . ترکوم ځایه چې راڅرګندېږي، اروپایي پښېلې، په بله وینا ، پښېلغړونه (قافیي توري یا ارکان) د عربي یا پارسي دې غوندې دومره ډېر او پېچلي نه دي، د ساري په ډول تر ((روي)) له مخه واوېل یا حرکت په پام کې نه نیول کېږي، او په دې لړکې انګرېزي command|demand د غورو قافیو له بېلګو څخه ګڼل کېږي.

قافیه اندیشم و دلدار من
 ګویدم میندیش جز دیدار من
حرف و ګفت و صوت را برهم زنم
 تا بې این هرسه با تو دم زنم)مولانا (

یا د)بهار (له پاس راوړل شوې بېلګې دا یوه کړۍ:
صنعت و سجع و قوافی هست نظم و نیست شعر
ای بسا ناظم که نظمش نیست الا حرف مفت
او یا:
 د خیال انځور ستاد بېساري ښکلا ،
 د قافیې په قاب کې نه ځایېږي...
ستا د موسکا د نوو نوو رنګینو سېمفوني،
نور په شپېلۍ رباب کې نه ځایېږي !
)پوهه او ګروهه ۷۷ (؛
او د مولاناتر اغېز لاندې:
. کله چې راپېښه شي
پر کورد شعر،
 سترګې دې عروض و
 هم بیان شي بیا...

(c) ketabton.com: The Digital Library

شونډې دې له شونډو سره
شي همقافیه هله !
)زما نړۍ ۷۹(.

آره او نا آره پښبپله

آره قافیه هغې ته وايي چې قافیه یې له یوه یووستوي ویې رغېدلې وي، لکه:
څو یې پاتې ستا له مرگ نه کړم نامړه
چـــې په څوړه د ولس کې غواړې لوړه
)سوزونه او سازونه ۳۵(؛

که له دوو ویبو څخه جوړه وي، نو یې نا آره یا)معمولي(بولي، لکه:
که دې خاوره که هوا ده
تـــاته راغلمه هېواده)هماغه اثر ۳۶(؛

که ساقي د پیالې ست وکاندي ماته
هـــغه دم به صد ساله توبه کړم ماته

ژربه رسوا شي د مضمون دزده
جامه غمازه د جامه دُزده
کله پټېږي له مبصره
متاع په بلخ کې چې د قندز ده)شیدا ، دیوان۴۴، ۱۹۲۵(؛

شیدا)هماغه ۳۲۱- ۳۲۹(په پرله پسې درو غزلو کې د اړوند ویې د پای ځپې په توگه ((-ته)) او وستربل)ته(سره غاړه غړې کړې اوپه دې چم یې دواړه ډوله پښبپلې سره اخښلې راخښلې دي، لکه: چا ته، سباته، ماته)شکسته(، زیاته، حناته، خودآراته، دلرباته، رعنا ته، خاکِ پاته، تحت الثری ته، دارالشفاته؛... زیاته، شیداته؛ بیرته، چرته، درته.

همجولیزې پښبپلې)متشابه قافیې(

دا چې له دودیز- عربي پېژند)تعریف(له مخې قافیه جولیزه)لفظي( )همغږې او مانیزه ناهمغږې ده، نو په دې ډول همجولیز یا متشابه ویبونه)homonyms & homographs(، په بله وینا ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ويېونه چې غرېزې)لفظي(او هم ليکنې بڼې يې سره يو رازوي او ماناوې يې نه، نوسره قافيه کېدای شي. د ساري په توګه ګټه)سنګ(او ګټه)فايده(سره په يوه شعر کې غاړه کول، نه يوازې پښبلېز ويار)قافيي عيب(نه رامنځته کوي، چې لا شعري رنګيني هم زياتولای شي. د استاد رشاد په وينا)ولي محمد !) مخلص د درست غزل پښبلي تر پايه)) سپيني ((له ګرنيزو رنګا رنګيو سره راوړې دي. داسې پښبلي په لومړي ليد سره سرې ته بېخونده بياځلي)تکراري(برېښي، خو همدا چې يې پر مانيز توپير سرخلاص شي، نو بيا ځنې خوند اخلي. دا دی، دلته يې اړوندې شعري بېلګې وړاندې کوو:

اور د مينې هسې پوخ کړم
چې خامي راکې هېڅ نشته...
نور د ژواک لپاره ځواک شوم،
نور مې ډار نشته له نشته!)وينه او مينه ۸۵(؛

- - -

- کله دې واړه پښتانه پښتانه
کاشکې يو مخ شي پښتانه پښتانه...)د مرجانونو ځانګې۱۰(؛

- ترڅو به پر مخ نغاړو هريو)خپله(خپله لاره
بېللې بېلا بېله يو له بله خپله لاره
شو سر د تباهۍ پر ګرنګونو باندې ځکه
چې نه مو کړه توپير له پردې)خپله(خپله لاره
که سوې د برې برم د نيلي، وخت رابنکلې نه کړې
دا و نه کړه هېڅکله مو - را)خپله(خپله لاره
په ځان پسې مو رنګ کړه ترشا پلونه په لوی لاس
کړه پرې مو هم د تېښتې - په)خپله(خپله لاره...) ساندې او سندرې ۲۷(؛

- - -

-))لېمه(( ) د ږېرګرې په توګه د ستر ګې (او د يوګرې په توګه د کسی) په مانا او له داسې نورو ګړدودې مانيزو توپيرونو سره په دې لاندې غزل کې داسې جوړه جوړه راغلي، هغه هم لومړی يې پښبله او دويمې يې لړ يا رديف رامنځته کړی دی:

نه لوټوې چاوبل چې لېمه لېمه
تاخو زما لوټ کړه په لېمه لېمه
ښخ دې چې لېمه راته لېمو کې کړل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاري ټول جهان راته لېمه لېمه...)د مرجانونو ځانګې ۱۸(؛

- - -

-))اېستی((د ليکوال په يوه غزل کې، يو خوا له بېلابېلو ښېلښتي)اشتقاقي، شبه اشتقاقي(
رغاونو او بلخوا له يوځو ګړنو)اصطلاحاتو(سره هم لړوډ برې ورته ښبلې رغولې دي:
د وخت توپان پر مخ اخېستی يمه
د برم له تخت يې راکښې اېستی يمه
زه د مهال يو سپين نالوستی کتاب
که چا به تش هسې پرانېستی يمه
يو سپين ازاد ، بې تول و تاله شعر
نه چا پېيلی، نه امېستی يمه
سترګې پر لار ورته په نن سبا کې
ډېرې يې د ژوند له ژندرو اېستی يمه
چې يې يوه هم پرځای کړې نه ده
په هسې ژمنو يې تېر اېستی يمه
شيطاني لمسو په ګناه د مينې
له ارماني فردوس را اېستې يمه
نغاړم پرمخ دا ، خپله لار به بیاهم
څه که يې اوس ترې، راجار اېستی يمه
بیا به هم پاڅم، ملا به سمه کړم زه
نول و ناورين که راپرې اېستی يمه
تل ځم پر مخ، که څه هم سم له لاسه
ناخوالو شاتګ ته اړ اېستی يمه
پوره مې نه وه، که نه څو واري يې
ژوندی پر قبر ننه اېستی يمه
د تلژغورانډي بلهارۍ پرښتې،
د مرګ تر پولې پورې اېستی يمه !)۱۰-۵-۰۲(؛

- - -

-))سراخېستی((همجولیزه)همزمان ترښتي(ښبلې يې هم په يوه څلوريزه کې:
تا که زما غم دی پر سر اخېستی،
زه هم دا ستا غم يم پر سر اخېستی...

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ستا په مینه کې ټول نوم و ننبان،
په بیه ما د مال و سر اخیستی.)اند و واند ۲۲۸ (.

غبرګې پښبلې)قافیتین (

هغه شعر چې غبرګې پښبلې)قافیتین(ولري، غبرګ پښبلیز یا ذوالقافیتین (double rhyme) بلل کېږي چې په دودیزه شاعرۍ او بیا پښتو دي کې یې ببلګې ډېرې راغلې او لا له جولیزو انځورونو)صنایع لفظي (څخه هم ګڼل شوي دی.هغه دا چې شاعر د یوې پرځای دوې غبرګې قافیې په یوه غزل، قصیده یا بل شعري ځېل کې سرترپایه، یا په لومړیو څو کړیو کې راوړي. ببلګه یې لکه په لاندې غزل کې چې هممهال یې لومړي دوه بیته سر پر سر))مصرٌع((هم راغلي دي:

چې رامات کړ ها ببلوره، تورک شاهین وزر زما
پښتني میني ته مات کړ، نازنین نظر زما
یه زړګیه ! ته چې ویني، دا رنګین دوتر زما
دوتر نه دی، دی خونین دوتر زما
ننواتې یم راغلی، پر زړه غوخ له رقیبانو
و پېزه په تورو څنو ، دغه خوړین پرهر زما... تر پایه)ګلکځونه۷(؛
استاد رشاد)←لومړی څپرکی (د غفورلیوال د)) ←هوسۍ ((په ازاد شعرکې هم یوه ورته ببلګه سهي کړې ده:
د هغو دنګو شاځلمیو ژنیو مرګ وم چې شپېلۍ غږوي
چې چېرته ناست وي په کړدۍ کې او سپوږمۍ نخوي

غبرګې پښبلې او غبرګ لړونه

هځاندلیکوال اسماعیل یون چې که پخپله د ازاد شعر همیونی دی ، بیا هم له قافیوال شعر سره دومره لېوالتیا لري چې دببلابېلو ډولونو ، لکه بې ردیفه قافیوالو ، ردیفي قافیه والو ، غبرګ قافیوالو... هغو د ښه ترا ډا ګیزونې او پېژندنې لپاره یې هندسي نښې نښانې ورټاکلې دي. په دې تړاو یې د اسحاق ننګیال))خیبري تنده ((نومی غزل پرمخه ورغلی چې په پښبلیزو)مصرٌعو (مسرو کې یې پرله پسې غبرګې غبرګې قافیې او غبرګ غبرګ ردیفونه کارولي، له غبرګو پښبلو یې هم دویمې هغه بیاتر پایه))چستې ((راغلې دي، لکه:
ټول عمر درنه ده، سپکېدو ته یې چې پرې نږدي
خاوره پښتنه ده، او پردو ته یې چې پرې نږدي

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرېږده خیبري تنده، چي بیا په وینو ماته شي
گرمه معرکه ده، وچېدو ته یې چې پرې نږدې...
)سمسور اوبپانه، ۱۴-۲-۱۰(

ډبر پښېلي

همدارازد عربي ذوالقافیتین ترڅنگ په پښتو کې ډبرپښېلی یا ډبر پښېلیزوالي او یا ډبرقافیوالي هم دود درلودلی چې))زنځیري چاربیتي ((ورسره جوړېدې او نومول کېدې. دغه کار هم، لکه)ذوالقافیتین (نن سبا کوم شعري انځور نه بلل کېږي، بلکې یوازې سندریز خوند و راکښون زیاتوي. څنگه چې اړوندې چاربیتي زیاتره د لوستو))نیم ولسي ((ناظمانو له خوا جوړېدې، نو د پښتو قافیو د تنگسې) ! (له کبله د بېخرته عربي او پارسي پوروییونو کارونې ته اړوتل. وروستۍ بېلگه یې د سید طاهر بینا هغه وه چې پر ۱۳۵۱ل. کال یې په کابل مجله کې خپره کړې وه او ډبر عرببزم یې لیکوال یوې سوچه پښتو))څلور کړیزې ((ویلو او خپرولو ته اړېستی وو:

خدایږو که له میني به دي وگرځم
ستا له سترگو وگرځم
یه زما د زړه سره !

واخلي پرښته، که څه هم سا له ما
وابه نخلي هېڅکله خو تا له ما
څو نه شي پخپله ته جلا له ما
زه به مې له خپل هوډه و نه گرځم
ستا له سترگو وگرځم
یه زما د زړه سره !

...)سویس، ۱۲-۲-۱۹۷۰(

لړ)ردیف(

لړ یا ردیف هغه ویی یا وییغونډ، غونډله یا غونډله غونډ دی چې تر قافیي وروسته په هماغه یوه جوله او مانا په اړوند شعري څېل کې ترپایه راغبرگېږي. لکه چې له مخه یې یادونه وشوه، په قافیوال شعرکې د دغي برخي زیاتونه د عربو نه، بلکې د عجمو)پارسیوانو (نوښت بلل شوی او موخه یې د لاښه ترا تول وتال، په بله وینا، موسقیت سمبالتیا انگېرل کېږي. ردیف ته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافيې د يوه پايخوږ په سترګه کتل کېږي او په دې توګه که له پښبلي سره لږ يا رديف و نښلول شي، لړواله پښبله))مردفه قافيه ((بلل کېږي.

لکه په تېر ځېرکي کې چې ورته نغوته وشوه، د رديف ډېر اوږدوالی هسې يو ډول او فېشن دی او تل خوندور نه پرېوځي. په کلاسيک پېر کې يې له ستر خوشال پرته د نورو په هغوکې دومره اوږدې بېلګې نه ليدل کېږي، مګر په ننني غزل کې ښېخي دود و مود، يا ډول و فېشن ګرځېدلی او ځينې لا ترې د کاراسانۍ لپاره کار اخلي.

نه ځپيز رديف، لکه خوشال:

له حاله بې خبر شه که شته که نشته نشته)ک.۲۹۴ مخ(.

- خادم:

خادم باد سبا يم، که وموم، که نه وم نه وم)د مرغلرو امېل، ۲۸ مخ(.

- ف. ګران:

لامې د شببو ګلان پرېږده چې خړوبه شي

تــږې د اوبو ګلان پرېږده چې خړوبه شي)۱۳(

- فردا:

ګوره اننګو، ته دې اوښکې مې جرګه درځي

تـــمه د خولګو، ته دې اوښکې مې جرګه درځي)د ګلپانو پرخې، ۴۹(

دا سوی ستي وطن پرېږدئ چې لړ و خاندي

دغـــه غيرتي وطن پرېږدئ چې لړ و خاندي

يو ولس ځپيز، لکه:

... مرمه بې له تانه ما مه پرېږده يوازې....

د تاندزلمي شاعر شهاب الدين پکتياوال په يوه سندريز نظم کې دولس ځپيز رېکارډ ټينګ کړی دی:

سره ګلونه راته وايي، ارمانونه راته وايي

ګودرونه راته وايي، زما غرونه راته وايي...

)ليکوال، پېښور، ږومبۍ ګڼه جنوري ۲۰۰۲ ز(

په دې توګه دغه راز نه ځپيز رديفونه دوه دوه بشپړ غونډونه)رکنونه(جوړوي او يوه ځپه يې پای ته سرباري راځي، دا چې د دغو غونډونو پر کومه کومه ځپه خج راځي، د اړوندې مسرې په نورو غونډونو قياسېږي. په درو ګونو)وګړني، ليکني يا ديواني او وسني آزاد(شعري ډولونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې داسې ښېلګه تر اوسه لیدل شوې نه ده چې لومړۍ څلور څپې یې ناخجنې وي، یا په بله وینا ، یو غونډ یې نه وي جوړ کړی او پر پېنځمه خجنه څپه یې پیل موندلی وي. مانا دا چې خج هېڅکله له څلورمې څپې تېرۍ نه کوي او که نه، هغه شعر به هرومرو بې تول و تاله)بې وزنه(وي. د همدغه آر)اصل(له مخې ځینې اوږده)پور- (وییونه په پښتو شعر کې هډو هېڅ راتلای نه شي، لکه)اهورامزدا (یا)نیکاراګو (چې د پښتو خجپوهنې)اکسنتولوجۍ(له مخې یې منطقي یا عادي خج پر وروستۍ څپه راځي، حال دا چې دغه څپه پېنځمه ده او تر څلور څپیز غونډ)رکنه(وتلې ده. له)لارغه یې یامات شعر (پرته، پر بله هره)پېنځمه، شپږمه... (څپه یې خج راورل له پښتو وینګ سره اړخ نه لګوي.

دویمه برخه

پښېلیز ویارونه)قافیي عیبونه(

تر هغې د مخه چې قافیي ویارونه او اړوند ردیفي ویارونه تر څېړنې لاندې ونیسو پکار ده قافیه او ردیف وپېژنو:

پښېلیز غږونه)قافیي توري(یا نمت ویي رانغاړي او یا یې وروستۍ برخه، لکه: اند- بند- جنګ- دنګ- خوړ- ځوړ... داسې چې د نظم له پیله تر پایه پورې یې د ښېلابېلو ټاکلیو ټوټو)مسرو (په پای کې هغه تکرار کړي وي. که د یوه بیت هره مسره قافیه او ردیف ولري، ښیا وایي چې دغه بیت دوه)دوره (لري او که هماغه وروستۍ مسره یې قافیه او ردیف ولري ښیا وایي چې دغه بیت یو)دور (لري، په بله وینا ، غیر مصرع دي ردیف هم په)دور (کې راځي د قافیي او ردیف توپیر په پای کې دی چې قافیه تر پایه له هماهنګو اوازونو)حرفونو (څخه جوړه وي او مانیز یو والی نه لري، مګر ردیف تر قافیي وروسته په هماغه یوه جولیزه)لفظي(او مانیزه بڼه بیا بیا راغبرګ کېږي.

که په یوه شعر کې قافیي هم جولیزې او بډمانیزې)مختلف المعانی (وي، هم کېدای شي، د ښېلابېلو قافیو په توګه وګڼل شي، لکه سره)طلا (او سره)جمع سرخ (، په بله وینا ، د یوه شعر قافیي کېدای شي پر هماهنګو سربېره همجولیزې)متشابه (هم وي په دې آر چې مانیز یو والی ونه لري او د ردیف آر همدا دی چې له پیله تر پایه هماهنګ ، همجولیز او هم مانیز اوسي.

دا دی، دلته د یوشمېر مینه والو په پار د دودیز قافیي سېستم او اړوندو آرونو او ویارونو یو څه لاسوهلې نچوړ وړاندې کوو او په اتم او نهم څپرکي کې یې بیا له نوي ګوتپېره څه ناڅه راغبرګوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قافيې ارکان)ستنې(، اوازونه)توري(

د عربي استادانو د قافيې توري)اوازونه(اوه نه، بلکې نهه بللي دي چې هر يو ځانته نوم لري. په دې ټولو کې د منځ توري ډېر ضروري دي چې بې له هغه قافيه نه جوړېږي او له نورو اتو توريو څخه ځلور د مخه او ځلور ورځنې وروسته راځي، خو د دغو ټولو راوړنه)همېشه يا همزمان(اړينه نه ده. مطلب دا چې کله وي او کله نه وي. د دغو توريو نومونه دا دي: ردف، قيد ، دخيل، تاسيس روی، وصل، مزيد ، خروج، نايره. په دې ټولو کې)روی(اساسي توری او د قافيې د ملا تير دی او نور يې مرستيالان او ملګري دي)سمندر ، د قافيې کتاب، د پېښور چاپ، ٨ مخ، د رښتين اخيستنه، ورمه د ١٣۴٢ کال ١-٢ ګڼه، ٨-٩ مخونه(.

روي او ترې وړاندې وروسته اوازنه)فونيمونه(

روي د قافيې زړی)هسته(جوړوي داسې چې نور اړوند ارکان يا اوازونه ترې مخکې او وروسته راځي. دا د قافيې د يو راز اوازونو)حروفو (په لړ کې همدغه اواز دی چې د مخه تر دې يو همرنګ بېواک)کنسونېنټ(يا ناهمرنګ بېواک له يو راز واوېل يا حرکت)زور، زبر، پېښ(راغلي وي او ورپسې نور ټول اوازونه ــ حروف(همرنګ وي، لکه –ن- په ځان، اسمان، جهان... يا –ب په مکتبونه، منصبونه، غضبونه... يا –ګ- په جنګ، بنګ، تنګ... کې. يا -ر- په شکره، خبره، مرغله، خوندوره... په اور، چغهار، سهار او يا په وير، تدبير، ودير... او په لور، خپور، ځلور، کور... کې.

"روی " هرومرو بېواک غږ)کنسونېنټ(نه وي، بلکې خپلواک غږ)واول(هم وي، لکه)و(په ککو، دردو، پښتو... په کړاو، پړاو، لګاو... يا په نريو، پسرليو، کيږديو... کې.

تر روی وروسته اوازونه) که وي(وصل، خروج، مزيد ، نادر او تر مخه اوازونه يې قيد ، ردف،)او تر دا منځ حرکت)حذو(، دخيل)تر دا منځ حرکت)اشباع(، تاسيس)الف(اورس)فتح(بولي.

که روی حرکت)زور، زبر، پېښ(ولري يا د ژبپوهنې په نومونه يې واژه څپه جوړه کړې وي، "مجرا " بلل کېږي او که ساکنه وي، تر مخه حرکت يې بايد تر پايه يو راز وي "چې دغه رو رازوالي ته "توجيهه" وايي، قافيې وياړونه)عيبونه(په لاندې ډول دي:

١- اکفاء: که "روی "ګانې سره توپير ولري "اکفاء " بلل کېږي او دا هغه مهال نابشل کېدونکی ويار دی چې ځای يې يو نا هموتوځی)هممخرج(اواز)توري(ته ورکړل شوی وي، نو دومره ويار نه ګڼل کېږي. په دې ډول "م-ن، ر-ړ" يا "ن-ڼ" يا د س او "ص" په يوه "روی" کې راوړل روا دي، لکه: په "کوڼه، پښتونه، غړونه" کې.)رشاد(.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لر وتوځي، په بله وینا ، ناهموتوځي)روی (بېلگه، لکه د محمد نور په دې لاندې بیت کې چې)ب (او)ت (سره روی شوي دي.

)مسته نجلۍ گرځي شـــتاب کي
نېغه گرځـــي منگی به مات کي (

دلته پر روي سربېره ردیف هم بدلون موندلی دی.

۲- ایطاء په یوه شعري ټوته کې د قافیې غبرگون)تکرار (ته وایي. په غزل کې تر اووم بیت او په بوللـه کې تر خوارلسم بیت مخکې قافیې تکرار ویار گڼل کېږي، په دې ډول غزل متې یو ځل د قافیې تکرار اجازه لري او بوللـه خوارلس خوارلس بیته وروسته بیا بیا دغه چانس تر لاسه کولای شي. د دوبیزې)مثنوي (په یوه بیت او د بند لرونکي شعر په بند کې قافیې تکرار ښرگنده ایطاء بلل کېږي. البته په څلوریزه کې هم همداسې ارزول کېږي.

۳- سسته قافیه، په پښتو شعر کې یوه سسته یا سپکه)خفي (ایطاء بلل کېږي او هغه دا چې د قافیې د ورته تصریفي پایلو په توگه وي، لکه:

مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلـــــــــسان زمردي واغوسته غرونه
)ښکارندوی. پخ۲۲ (؛

...چې له آله له اولاده سره وسول
خدای دې نه کا څوک دا هسې مظلومان
چې په اور کې یو د بل لپاره سوځي
ما لیدلي نه وو هسې مخلصان
)رحمان ۱۱۱ (
چې کوټلي وي په تبغ ستا د چشمانو
سر حلقه دی د جمله وو شهیدانو
ستا وصال د سر پرېکړو دی دلبره
ژوندي نه مومي جنت بې مردگانو
)هماغه ۱۲۴ (.

۴- چسته قافیه، چې تر گردانۍ پایلې)تصریفي خاتمې (د مخه اوازونه)توري (یو راز وي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بله وینا ،)روی (وگرځي، دغه راز قافیه تر سستي هغې ډېره خوندوره راځي، لکه:

لېوني شول پښتانه په منصبونو
خدای دې ما ژغوري له هسې غضبونو
د کنگاش علم دچا دی، د تورزنو
لکه څوک لولي قرآن په پر مکتبونو
)خوشال: ک، ۱۷۶ (؛

مه شه خوښ د پادشاهۍ پر تخت ختلو
همېشه یې غم کوه د پرېوتلو...
هغه زړه عبدالقادره چې مړه وي
پر گوگل د ننه نه دی د ساتلو
)قادر ختک، پخ۲۳ (؛

مه وای هسې کلی چې د چرگو کولمې خورینه
شل خېمې په کور کې د نېستۍ له غمه مرینه
بل فکر یې هېر دی خو په غم د زرو پول دی
نر، ښځې یې واړه تنگې تنگې لرینه
)خوشال: ک، ۲۵۳ (.

۵- عدول)سرغړاوی (دري ډوله دی)۱(د اوښتي پېر)مغیره حالت (نه پرځای کول)۲(د قافیې سمون لپاره له اړوندې قافیې کلمې څخه یو څه کمول)۳ (پر کلمه یو څه ور زیاتول)۴ (یا یې کره لیکنۍ بڼه اړول او یا)**۵** (د صفت و موصوف او یا خبر و مبتدا نه سمون.

)۱ (لکه د استاد رشاد په لاندېني شعر کې چې پاس یې د پښېلوییونو)قافیې کلمو (یادونه وشوه:

زار و زبـــــــونه بیده پښتونه
په سترگو ړونده په غوږو کوڼه

دلته پښتونه باید د بلنپېر)ندایه حالت (له کبله)پښتانه (وای او کوڼه)کاڼه (، ړوند)ړانده (.

یا لکه د خوشال بابا د بازنامې په دې بیت کې:

لوی هنر دی د بازانو په ساتل کې
مگر دا هنر پیدا شي په کابل کې؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

او یا هم د ښکارندوی د بوللې ځینې بیتونه، لکه:
مځکه شنه، لاښونه شنه، لمنې شنې شوې
طیلسان زمردي واغوسته غرونه
سپینې واورې ویلېده کاندي بهېږي
لکه اوښې د مین پر گرېوانونه
هر پل رنې ویالې بهاندې خاندي
له خوښیه سر وهي له سینگړونه
(پخ: ۲۲)؛
د رحمان بابا (۴۹) په یوه غزل کې هم "اغیار" په اوښتې "اغیارو" بڼه نه دی راوړل شوی:
چې مې یار ولید پر سیمه د اغیار گډ
لــه غیرته مې لېمه شول پر خونبار گډ
او یا یې په یوه بل غزل (۵۱ مخ) کې:
هومره جور لکه یار له ما سره کا
نـــــه دی هومره جور د اغیار
او یا هم په ورپسې مخ کې:
خــو جفا قبوله نه کړې د اغیار
وبه نه وینې په سترگو مخ د یار
البته دلته له گړنۍ ژبې سره سم "اغیار" یوگړی (مفرد) کارول شوی دی.

(۲) له قافیې ویې څه کمول، لکه:
کــه مین زه پر گلزار یمه پر ځای یم
که د مخ یې په ننداره یمه پر ځای یم
(خوشال: پ، ۲۰۲).

(۳) پر قافیې ویې څه ور زیاتول، لکه:
ای حـضرته ولاړم زه د عشق په لور (ه)
ورغلم حوض کوثر باندې فی الفور (ه)
(جلال الدین: قافیه، ۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴) د هم قافيه کولو په هڅه پر ګړنۍ بڼه دکره ليکنۍ بڼې اړول، لکه: فسادي (له)فساتي(سره اوډول: کې) بياتي (سره انډولول: کې:
بيا يې خوله په دا حيله سره بياتي کړه
د وصال رشته يې غوڅه فساتي کـــړه
)هماغه ۲۴(؛

د خوست يو ولسي شاعر له خپل ګړدود سره سم)بريدونه( )بريدينه(کړي او له)اخرينه( )سپينه(سره يې همقافيه کړي دي چې د کره ليکني ګړدود)معياري پښتو (پر وړاندې هم))سناد ((ويار ګڼل کېږي)د رديف په بدلون سره (او هم عدول:
توبه مې دې وي خدايه زمانه شوه اخرينه
تګې برګې شوه ډېره څوک خبره نه کړي سپينه
که زه ختا غړېږم ورونو فکر وکړئ دې ته
پر درېيمه ورځ يوم واخلي بيا پردي وهي بريدينه
)هماغه ۱۹(.

هر ګوره پښتو کړ شوي)مغفن(پور ويي ډېرو شاعرانو همداسې کارولي دي، لکه د حميد په دغه وروسته بيت کې چې)ليلی(يې له)خولې(سره همقافيه کړې ده:
يا ناره د نيم بسمل مرغه له خولې ده
يـــا مجنون ته معما ښکلې ليلې ده

۵) د مبدا او خبر)ايښی وايښونی(نه سمون هم په عدول کې راځي، لکه په لاندې شعر کې:
پښتونه ستا د تورې وارد ی
مړی دې ګور کې انتظار دی

۲-اقوا، تر "روی" دمخه حرکتونه)حذو(بدلون ته وايي، لکه:
زه پــــــروت بې علاجه د درو مې وکړه غور
لمبې دې پر ما بلې کړې چې تا کړ کميس تور
دلته)ر(روی و)و(ردف بلل کېږي او دواړه)واوه(يو راز نه دي.
)جلال الدين: ۱۷(.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کامګار خټک)دیوان: ۷۴ مخ (په یوه غزل کې ساکنه روی)-ن (راغلی او په دې توګه منځنی حرکت)زورکی (یې لړو ډېر له زور او پېښ سره بدل شوی او اقواء ویار یې رامنځته کړی دی:

هر زمان په هر ساعت خیال د مین
په سینه کې مې څرخېږي لکه ستن...
له نېستنی سروي موندلې سر لویې ده
خو دی پربیاسي ښتر له بېخ و بن...
د دنیا له غمه ځکه خلاص کامګار شه
چې د زلفو غېل یې پرېوت پر ګردن

د حمزه شینواري د)راځه چې یوه جوړه کړو جونګړه په ځنګل کې (او د غني د)زما محل (په شعر کې پورتنی اقواء عیب لیدل کېږي. همدارنګه د غني په دې شعر کې:

چـــې تېرېږي بېوفا عمر زما
د ژوندون له ښاخه ځي ثمر زما
رحمان بابا خو ځای ورته کار کړی دی، لکه:
- سل ځله که وخوري ناصحان ځیګر زما...
- تېر شو په دا تمه پر درستا عمر زما...

۷- سناد یا د ردف بدلون چې تل یو خپلواک)واول (وي، لکه په ګور)قبر (او ګور)ګي(او یا)ګلګون ( )سیګون او شبخون (سره د)رنګین (همقافیه کول، لکه د سید رسول رسا په دغه شعر کې:

سهره ګلګون د برسات
ماښام میګون د برسات
د شپې شبخون د برسات
موسم)رنګین (د برسات

یا د صنم ګل)د اولمیر (په اوازکې دا بیت:

نوی مـــــین یمه زه
نوی غمګین یمه زه

)۲(تعدي)تېری(د نفاذ بدلون ته وايي. نفاذ تر روی وروسته هر حرکت)زور، زبر، پېښ (ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویل کېږي، لکه په لاندي بیت کې د)ر (د حرکت بدلون:

چـــــې راواړوي ته سترګې شرمګیني
زړه مې روغ کاندي دا توري سرمګیني

)۷(غلو، د روی د حرکت بدلون ته وايي. هغه دا چې یو ځای ساکنه وي او بل ځای متحرکه او یا يي حرکت سره توپیر ولري، نو د غلو ویار)عیب(منځته راوړي، لکه د پورتني بیت په)شرمګیني(کې)ر(زورکی لري او په)سرمګیني(کې غږوندی)سکون(.

)۸(د فشار)خج(بدلون) زموږ په نومونه: خجونج(چې د قافيې په هماهنګه برخه کې خج بېځایه شي، لکه د)توره "سیاه"، سپوره، کمزوره... (په لړ کې توره)جنبه، ډله(راشي. خجیز انډول البته بي له هغې د پښتو شعر له بنسټیز)سېلابوتونیک(آر څخه ګڼل کېږي او یوازي په قافيي کلمه نه چې د مسري په هره برخه کې که دغه انډول ویجاړ تیا وموميې، وزن ته وټ رسوي، لکه په لاندنیو قافیه کلمو کې:

چې مدام په زنکدن یم له اشوبه
لـــه دا هسې زندګیه توبه توبه
)هماغه ۲۳(؛

)۹(لړونج یا د ردیف بدلون که جولیز وي یا مانیز یو ستر ویار ګڼل کېږي، ځکه ردیف باید د یوه نظم له سره تر پایه همجولیز او همانیز وي.

د حمزه شینواري په لاندیني غزل کې "ګډ" له آره د "مخلوط" په مانا ردیف شوی او بیا وروسته د "رقاص" په مانا هم راغلی دی:

چې مکېز دې کړو دلبر وسره ګډ
نظر څه و، شو کوثر ورسره ګډ
زه له عقله خبر نه وم چې سرکه وه
ما په کړو د عشق شکر ورسره ګډ
ده بېګاه د چا په مستو سترګو څښلي
واعظ څه و، شو ممبر ورسره)) ګډ((
)غزوني ۴۱(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملنگ جان په دې لاندې شعر کې ردیف)دی (یو ځل مفرد او بیا)دي (جمع راغلی دی:
پښتونه ستا د تورې وار دی
مړي دې گور کې انتظار دي
یا د دولت لوانې په لاندې شعر کې چې د ښځینه مرستیالکړ)ده (پرځای یې نرینه)دی (کارولی دی:
ښه صفت د پاک سبحان دی - چې حضور په هر مکان دی
لمونځ، زکات، کلمه، حج شو- بل روزه د رمضان دی)ده ( )جلال الدین: ۲۱ (.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵ - څپرکی
د شعر پېنځګوني رغنده توکونه:
ژبه- تول- واند- اند- ولوله
)ژبه- وزن- خیا ل- فکر- احساس یا عاطفه(

که پر نړیوال کچ لا تراوسه د ادب او بیا په ځانګړي ډول د شعر د هنري ارمان او ټولنیز ارمان، په بله وینا پر)ژب ښکلاییز- ژب اندیز(دیالکتیکي تړاو ټینګار کېږي، نو پښتو شعر هم کومه بېدودي)استثناء(کېدای نه شي او د دې لید توګي پخلی کوي:
شعر په کره کېښکلي او اهنګینه ژبه د اند و واند یا خیال او فکر ولولیز یا عاطفي تړاو ته وایي، په بله وینا: شعر د احساس، واقعیت او تخیل ښکلي او زړه راکښونې غوټه ده چې آهنګ)وزن(لري او لوستونکي او اورېدونکی تري خوند اخلي. شعر د هنر خورا لوړ ځېل)نوع(دی، تر بل هر ډول هنر یې ډګر لږ و ډېر پخپله زېږندویه برخه کې د هغو توکیو له پلوه چې د څرګندوني وسیله یې ګرځي، لنډ تنګ او محدود دی... شعر په داسې وییونو څرګندنه مومي چې هم غږ دی او هم منظره او هم ځانګړی افاده شوی سوچ)تصور(. همدا خبره ده چې شعر د نورو هنرونو توکي پخپل ځان کې رانغښتي دي...)دوست ۲۷۵- ۲۷۲ مخونه، د بېلینسکي پر اخځ(.

په دې توګه دغه وروسته پېنځګوني رغنده توکونه)متشکله اجزا(ژبه، آهنګ یا تول)وزن(، واند)خیال(، ولوله یا احساس او اند)اندېشه((د شعر د هستی جاج بشپړوي او د چا خبره د شعر مانۍ پر دغو پېنځو بنسټونو ولاړه ده: ژبه، اهنګ، واند، ولوله او اند.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- ژبه، پیدا ېښت، پېژندنه او کارونه

ژبه د انسانانو تر منځ د پوهاوي د ټولنیزي اړتیا له مخې د دوی د ګډ ډله ییز کار او ګډ ژوند په بهیر کې راهستېدلې ده، له ځان خبرۍ)خود آګاهی یا شعور(سره هممهالې او همآرې)همنشاء(ده. دا مانا چې انساني ځانخبري د ژبې غوندي د هماغې یو شاني اړتیا زېږنده ده او لا په رښتینې توګه شعور لومړی ځلې ځان د ژبې په جامه کې راڅرګندوي او رښتیاینه)تحقق(مومي.)کاسپر- وو کل ۱۳۲(.

هماغسې چې انساني ټولنې له خورا ساده ګۍ څخه مخ پر پېچلتیا او بشپړتیا یون کړی دی، دغسې ورسره ژبې هم همدغه بهیر تر شا پرېښی دی. لومړۍ بنې یې هسې د لاسو، سر، ګوتو، سترګو، وروڅو، پزې، شونډو، غاښو، ژبې، اوږو او نورو غړیو خوځونې او نغوتنې)اشارې(وې، بیا یې جږو پړو غږونو، چغو پغو او شور ماشور ته تړوني غږیز غونډال)نظام، سېستم(ته لوړتیا موندلې او له دې سره د پوهاوي)کمونیکېشن(یوه غور ترینه او اسانترینه وسیله ګرځېدلې ده.

دا چې د ژبې د پیدا ېښت لومړني څرکونه او بیایې د یوه غونډال)سېستم(په توګه راڅرګندېدنه او بشپړېدنه څومره مهال پرشاځې، د پېنځو لکو او یو میلیون کلونو تر منځ کلونو اټکلېږي. خو د دغه ګردمهال په اوږدو کې یې د انسان په ټولنیز ژوند کې هاغومره کارنده چار و اغېز نه وو درلودلی، لکه څومره یې چې په تېرو لسو زریو کې.

وګړپوهان پر دې ګروهه دي چې په دغه لس زرکلن مهالپیرکې د انسان ژوونیزه یا بیالوجیکي او بیامغزي او عصبي پرمختیا یا بشپړتیا ډېره پخه او ان د چا خبره له نشته برابره وه. مګر پر ځای یې ټولنوټیزه)اجتماعي- اقتصادي(بشپړتیا پرله پسې ګړندۍ شوې او نن سبا خو یې کورټ برېښنا وزمه یون پرمخ اخیستی دی. د انساني پژې درغښت هغه ژوونی)حیاتي(بدلونه چې د پایښت په ګټه یې پربوځي، د جنونو او د زېږ لړی د پایښت)بقای نسل(د مېکانېزم له لارې ورپسې راتلونکو پښتونو یا نسلونو ته ورلېږدوي. خو ټولنیزه بشپړتیایې د ټولنې په مټ لېږدا مومي او یوازنۍ لېږنده وسیله چې انسان یې په واک کې لري، هغه))ژبه((ده. هغه څه چې نن ورځ ترې مورږ د تمدن او فرهنګ په نامه برخمن یو، له پنځ)طبیعت(سره د انسان د زریو زریو د مبارزې پایله او یېبره ده.

ټولنې دغه ګرده پانګه د سیده او ناسیده، یا د چا خبره رسمي او نارسمي زده کړې له لارې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مورې رارسولي او مورې یې پرخپل وار له زیاتونو او کړونو سره راتلونکو ته ورلېږدوو او دا هر څه له ژبې پرته کوټ ناشوني دي. که ژبه له ټولنې واخېستل شي، د ټولنې څرخ پر ټپه درېږي، انساني ټولنه یون و خوځون له لاسه ورکوي او شیند پر شیند کېږي. بشري تمدن او فرهنګ له منځه ځي او وګړي یې د زرګونو زرګونو کلونو لرغوني ژوند و ژواک ته ورستنېږي.

تر پاسنیو څرګندونو وروسته ژبه داسې پېژندل کېږي:
ژبه د داسې تړوني غږیزو پیلامو(نښو (یو غونډال)سېستم (دی چې د یوې ټولنې د وګړو ترمنځ د تړاو یا وبله پوهاوي)کمونیکېشن (لپاره کارول کېږي. پیلامه دا مانا چې له ځانه پرته د یوه بل څیز استازي وکړي، د بېلګې په توګه)سور رنګ د خطر پیلامه ده (چې له ځانه وراخوا یانې د))خطر ((ښکارندویي کوي. دلته سور رنګ))ښوونده((یا دال ((، خطر))ښوولی یا مدلول ((او د ښوونده او ښوولي ترمنځ تړاو))ښووندویي یا دلالت((بلل کېږي؛ دغه دلالت له آره همغه))مانا ((ده چې مورې یې له تړوني پلوه ځنې اخلو.

ژبنۍ پیلامې هغه غږونه دي چې انسان یې د خپلو ویندو غړیو او ساهوا په مټ رازېږوي او د چارچاپېري بهرنۍ نړۍ څیزونو، پېښو او د چاپېریال او همدا راز زمونږ دخپلي دننۍ))ذهني ((نړۍ د پدیدو)ولولو، نګېرنو، انګېرنو، جاجونو، غبرګونونو، اندونو، واندونو، هیلو، ارمانونو... (د څرګنداوي لپاره پر کار اچوو.

مورې خپله ژبه په وړکینه کې هغه مهال چې د منني یا اخېستنې جوګه یو، له خپل ټولنیزچاپېریال)کور، ورکتون... (څخه زده کوو. په روږدي)عادي (ډول یو کوشنی چې شپږکلنۍ ته رسي، له ژبني پلوه یو رسېدلی))بالغ ((انسان بللای شو. مانا دا چې تر دغه منګه یې د خپلې ژبې پر غږیز سېستم لاسبری موندلی، د هغې آرې او کارندې پښوییزې)ګرامري (بېلګې یې زده کړې دي او په اسانه یې کاروي. له غټېدو سره یکې د پښوییزو او غږیزو د بېلګو کارونګ ننوبېږي او چاڼول کېږي او پرله پسې نوې نوې چمونه او وییونه یکې زده کوي او کاروي.

داچې وایو، ژبه د فرهنګ ارابه یا څرخ دی، مانایې دا ده چې د تېر په څېر زمونږ ګردې اندیزې او واندیزې)خیالي او فکري (پنځونې، په بله وینا، علمي او هنري هستونې د همدغه اوزار په مټ رښتیاینه موندلای شي او بس. د هنري پنځونو په لړکې ادبي دا بیا تر بل هر راز هنره له ژبې سره، لکه نوک و اووری نه بېلېدونکی تړاو لري او هېڅ دا سوچ نه شي کېدای چې یوه ادبي هستونه دې له ژبې پرته شونتیا ومومي، ان که هغه هستونه د پانتونومۍ یا چوپ فیلم بڼه هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولري. نو دا څه هېښنده)حيرانوونکې (نه ده چې ادب))ژبنى هنر ((بلل شوى دى. په داسې حال کې چې يې د ناپېيلې)نثري (برخې له ګڼو څېلونو سره، پېيلې دا له جوليز او مانيز دواړو اړخو له پلوه هېڅ د پرتلې نه ده. په)و (ګړنى او ېچه کې ښايي، دا تول له سره څه ناڅه برابره وي، خو په ليکنى او بيا))کره ((دي کې له آره د پرتلې خبره ګړ سره ناشونې برېښي. کوم شعري څېلونه هم چې نن سبايې وينو ، په لوى سرکې دوه دي: پښپليز)قافيه وال (او ناپښپليز)ازاد (، او بيا پکې په ځانګړې توګه له دوو څېلو سره کار لرو: غزل او نوى ازاد شعر؛ غزل پر کلاسيک او نوي وېشنه مومي او ازاد هم پر توليز)موزون (، ناتوليز)سپين (او ناپېيلى)منثور (شعر. [اړوندو څېرکو ته دې مخه وشي]

او بيا که له ژبني ګوتپېره ورته وکتل شي، شعر د ژبې له يوې داسې کره، کېښکلې بڼې سره کار لري چې بل هېڅ ادبي ډول يې نه لري. د يوه کره))هنري ((شعر په پنځونه او ارزونه کې کره او کېښکلې ژبه له دوه ګونو اړخو، په بله وينا، د دوو تيوريکو توليو)مقولو (پلوه پاموړ بلل کېږي:
)١ (ژب - ښکلاييز اړخ يا تولى او)٢ (ژب - انديز اړخ يا تولى. زموږ کرېنيزه د غږېدنګ او ليکنګ ژبه پر خپلوار د هغې ذهني او نه نګېرېدونکې)نامحسوسي (ژبنى بڼې يو عيني او نګېرېدونکى))انځور ((دى چې له ورکيني مو له اړوندو دويونو)قاعدو (سره ذهن ته سپارلې او پرله پسې مو بشپړه او کره کړې او له اړتيا سره سم يې پر کار اچوو او بيا چې شعري بڼه ورکوو ، د چا خبره يو انځور پر بل انځور اړوو ، نو په دې توګه شعر له آره))د انځور انځور ((دى، خو دا دويم يو امرلى، چاڼلى او نچوړلى انځور دى.

د پارسي شعر ستونځ)قله(شاعر احمد شاملو)مړ ، ۲۵ اګست ۲۰۰۰ (شعر و ژبه سره همپېرې بولي چې هم يې شاړ شډل)بدوي(وګړي بولي او هم دوديال)متمدن(؛ د دې خبرې دا دليل رامخته کوي:
))... شعر موږ ته د ژوند حس رابښي او د هستى له ژورو سره مو اروا ته تړاو ورکوي. موږ تول په خپله دننه کې د بېته اړتيا لرو چې له يوې پرمختللې، ژورې او خبرې)اګاه (اروا سره ژوند وکړو. د شعر جوهر ازمېښت دى. شاعر د هغو ازمېښتو له زېرمتونه چې وار له مخه يې ليدلې کتلې، نګېرلي او انګېرلي، يو غورچاڼ راخلي، هغه سره اخښلي راخښلي او په ژبه کې نوي ازمېښتونه راپنځوي.....

په دې توګه مو شعر دوه کارکړنه)فعاليتونه (مخې ته ږدي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو دا چې، کولای شي، د یوه لوښي اوزار دنده پرځای کړي او ازمېښتو ته مو ژورتیا راوبښي او هم پر یوه داسې رڼه ښیښه واوړي چې دغه ازمېښتونه پکې نتوب) فلتر (شي.“)پاشائی: از زخم قلب...ص ۱۹(

ستر شاملو د یوې ټاکلې او چاڼلې وییپانګې، یا د ده په خپله خبره))شعري یا شاعرانه ژبه((په کلکه ردوي او هغه هم د خپل بډای ازمېښت په لاسوندچې ډېر له پامه لویدلي او شاړ شډل وییونه یې په شعرکې رادود کړي او د تخیل په مټ یې، د چا خبره))شاعرانه((کړي دي، نو ځکه وايي:
))... هغه کسان چې وايي، شعر د یوې داسې ژبې ازمېښت دی چې)د شعر ژبه(یا)شاعرانه ژبه(بلل کېږي، تېروتي دي. دوی انګېري چې ګوندې شاعر د ښکلو او خوږ غږو وییونو پسې لټه کوي)خو زما په خیال(هغه څیز چې شاعر یې په رښتیا سره په لټه کې دی، مانا لرونکي وییونه دي...، ژبه څو اړخیزوالی او زیاته رنګارنګي لري او شاعر باید په هغو ټولوکې چاڼ وکړي. هغه وییونه کېدای شي، لوی او ستروي یاواړه اوکم ارزښته، خیالي یا رښتیني، زاړه یا نوي، علمي ادبي یاد لارې کوڅې او ورځدودي... ((.
له چاڼه یې موخه دا نه ده چې هماغه غوره یا ټولمنلي ترې را واخلي، بلکې غوره او ناغوره هر راز چې وي، را وايي خلي او په ترڅ کې ورسره هماغه ناشاعرانه هم شاعرانه کاندي!)همدا راز: ۴ - څېرکی، ژبه یا د شعر بهرنۍ جوله؛ ۱۱- څېرکی سر تر پایه(.

۲-تول)وتا ل(، وزن، بحر، مېتر **Metre** یا ریتم **Rhythm**

ریتم د ورته)مشابهو (توکونو او ډېر اړخیزو نا ورته څېلونو)وارینتونو (یو له بله اړخ بدلون ته وايي. په ټولیز ډول)تول(یوه داسې هنري قانونمندي ده چې په ټولو هنرونو کې له لږ و ډېر پیاوړیتوب سره له بېلابېلو لارو څخه رښتاینه مومي او راڅرګندېږي. تول د ځای او مهال یوه ټولځیزه)کمپلکسي (هماهنګي ده، یا په بله وینا ، د اوږدون په توګه د ټاکلیو مهالي یوونونو)یونټونو (دننه خوځون او د مهالي بڼو پرله پسېوالی)توالي (دی.

پخپله ژوند هماهنګ)موزون - ریتمیک (سازمان موندلی، د ساري په توګه وايي: د ورځې هماهنګي، د موسم هماهنګي، د کال هماهنګي...، یا وایو: پوهان د ژوند د ریتم په څېړنه بوخت دي. ریتم د نورو هنرونو غوندې په ادب او بیا په ځانګړي ډول شعر کې یو رغنده بنسټیز او اغېزښنده توک دی چې دلته د ژبنۍ بڼې په وسیله رامنځته کېږي.)کاسپر - ووکل ۱۴۳(.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوست)۲۷۲ (د روسي ادبپوهني اصطلاحاتو قاموس په اخځ لیکي:
"ریتم، بحر، وزن دري واړه په یوه مانا دي، په بدیعي وینا کې سیستماتیک متوازن او د وینا ټاکلیو او سره ورتو واحدونو ځانګړي راغبرګېدني)تکرارېدني (دي چې په بېلابېلو)تونیکو، سېلابیکو او سېلابوتونیکو (شعري ډولونو کې سره توپیر لري... ".

بنو وال)۱۱ مخ (د زهرا خانلري په اخځ د شعر وزن داسې راپېژني:
شعر د وییونو داسې یو غونډ دی چې له یو یا څو ګړنیو غږیزو یوونو)واحدونو (څخه رامنځته کېږي او دغه هر یوه)واحد (ته مقطع، هجا، سېلاب، یا څپه ویل کېږي.
نو د شعر وزن د ګړهار په غږونو کې یو اوډون یا پېیون)نظم (دی او دا چې د ګړهار د غږونو له ځانګړتیاوو څخه کومه یوه د دغه پېیون)نظم (بنسټ ګرځي، د شعر تول)وزن (بېلابېل ډولونه مومي. که د څپو مهالي اوږدوالی د وزن بنسټ جوړ کړي، دغه وزن کمي)څومره ییز (بلل کېږي که څپې د غږونو د لوړتیا او سپکتیا، یا په بله وینا، د زېر و بم له مخې سره غاړه غړی شي، بیا کیفي)څرنګیز (وزن رامنځته کېږي. په بل ډول کې یې تش د څپو شمېر د پېیون)نظم (د پیدا اینبت آر)اصل (ګرځي... ".
د نومهالې ژبپوهنې پیاوړیا ایرانی استاد دوکتور محمد رضا باطنی وزن)rhythm (تر هرڅه له مخه) دخج، اهنګ، غاړې، بېلتون... تر څنګه (د ژبې د یوه نازنځیري توکي په توګه راپېژني او د انګرېزي او پارسي هغه د پرتلې په تړاو لیکي:
))... په انګرېزی کې وزن د خج پر بنسټ ټیکاو لري یاني یو)stress-timed (وزن دی، په داسې ترڅ کې چې پارسي وزن پر څپه باندې ټیکاو لري، یاني یو)syllable-timed (وزن دی. په بله وینا ،کوم مهال چې په انګرېزی کې د یوې غونډلې دادایني لپاره پر کار لوېږي، د خجونو په شمېر پورې اړه پیدا کوي، په داسې حال کې چې په پارسی کې دغه زماني کچه دهغې د څپو په شمېر پورې اړه لري، پایله دا چې د پارسي څپو وینګ، که خجنې وي یا ناخجنې، څه ناڅه یو اندازه وخت په کار لري. دغه ځانګړتیا پارسي ژبې ته داسې یو ډوله)یکنواخت (وزن ورکوي چې د یوه موتور یا ماشین اواز ته ورته بربښي، هغه هم چې له یوه ټاکلي څرخ یا دور سره پرمخ ځي یا حرکت کوي. په سرچپه ډول ، انګرېزي ژبه له زماني پلوه د خجنو او نا خجنو څپو ترمنځ توپیر راوړي. که په یوه ← غونډیا رکن)foot (د وزن د کچ و مېچ د واحد په توګه، د ناخجنو څپو شمېر زیات وي، سره رانجتېږي چې د اداینې مهال یې د هغه ورپسې فوټ هومره وي چې ښایي څپې یې ترې کمې اوسي. د ساري په ډول د دغه وروسته درو انګرېزي غونډونو)عبارتونو (د اداینې مهالپېر سره یو برابر دی، ځکه له دې سره سره چې لومړی غونډ یوه څپه لري، دویم دوې او دریېم هغه درې څپې، او د پېژند)تعریف (له مخې هر فوټ یوازې یوه خجنه څپه درلودای

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي:
mán, a mán , a milkman
دغه اکر بکر انگرېزۍ ته داسې نانډوله وزن ورکوي چې د مخابرې د مورس توريو اواز غوندې پر غوږو لگي او له دې کبله له پارسي وزن سره ستر توپير لري. له دې پلوه د دواړو ژبو په زده کړه کې ستونزې رامخته کېږي: هغه انگرېز چې پارسي زده کوي، ناخجنې څپې هم سره راکښنکارې او را لنډوي يې، پارسيوان بيا چې انگرېزي زده کوي، په سرچپه ډول، ناخجنې څپې يې غځوي او له دې سره د وينگ مهال تر اړتيا زيات اوږدوي)باطنی: زبان و تفكر چاپ هفتم، تهران۱۳۸۰ص۱۸۵-۱۸۶(
په دې توگه، همدغه ژبني وزن يا ريتم پارسي شعر هم تراغېز لاندې راوستی او د انگرېزي)اونورو اروپايي ژبو (او پښتو پر خلاف، رکنونه او بيا درست سکښت او تقطيع يې د خجونو پرځای د څپو له مخې کېږي.
له دې کبله ريتم)تول، وزن(، د دوديز او کلاسيک))قافيه وال((شعر له څلور گونو بنسټيزو رغندو توکونو څخه د يوه توک په توگه د شعر شمزۍ او هډوانه)استخوانبندي(جوړوي او بې له دې څخه شعر، "شعر" کېدای نه شي. که يې څه هم نور درې توکه پوره پوره سمبال شوي هم وي.

رايم)قافيه(يې که څه هم کوم اړ)شرط(يا رغنده توک نه بلل کېږي، بلکې شته والی يې کله کله يو لړ رېتميکې تشې او نيمگړتياوې ډکوي، لکه د روسيې خواته يو تورکي ټبر))ياکوتان((چې تول زور پر قافيه اچوي او هغه هم د مسرې په منځ کې کاروي او په دې ډول يې مخکې وروسته وييونه په لوستنو او سندرو کې د هماغې قافيې تر سيورې لاندې راځي او د چا خبره نغري يې)د استاد رشاد له مرکي څخه(، که نه په ټوله مانا بشپړ سمبال ريتم)وزن(رايم)قافيې(ته هډو هيڅ اړتيا نه لري، خو دا چې له يوناني انتيک)لرغوني(پېره رانيولې، په ټولو اروپايي ژبو او بيا ختيزو ژبو کې يې تر ننه پورې ورسره اوږه پر اوږه ملتيا کړې او تر اسلام را وروسته يې زموږ اوسنيو)آرياني(ژبو ته لياره موندلې او لا موږ ورسره خپل نوبنت)رديف(هم ملگری کړی دی، نو يو واريز غورځول يې بيا په ځانگړې ډول زموږ ځانساتو ختيځ ذهنو ته ناشونې او نامنونې پربوځي، په لويديځ کې قافيه)رديف خو هيڅ دود نه دی درلودلی(له پېړۍ دوو راهيسې،که يو مخيز زنې ورتړل شوې نه دي، خو لکه پخپله کلاسيک شعر،هغه رنگ و رونق ورپاتې نه دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولیز ډول د نړۍ په ژبو کې له درو غورو وزني ډولونو سره مخامخېږو، یا په بله وینا درې غوره شعري ډولونه شته:)۱(څپيز ډول چې شعري)مسرې(یې د څپو د شمېر برابرۍ له مخې جوړېږي؛)۲(تونیک یا خجیز ډول چې یوازې تون یا خج)د آهنګ په استازۍ(شعري تول رامنځته کوي او)۳(سېلابوتونیک یا څپیز- خجیز شعري ډول دی)د زیاتې څرګندتیا لپاره:)دوست ۲۸۵-۲۹۰ مخونه(.

تر دغه منځ توپیر دا دی، هغه ژبې چې ازاد خج لري، په بله وینا، خج یې د هر ژبني توک په هره برخه کې راتلای شي، سېلابوتونیک شعر ورپورې اړه لري، لکه: پښتو، روسي، انګلیسي، الماني او ځینې نورې ژبې او سېلابیک یا څپیز شعر په هغو ژبو اړه لري چې خج یې جوت)ثابت(دي، لکه فرانسي چې خج یې تل په پیل کې راځي یا پولنډي چې پایمبخ)ما قبل آخر(ته یې راځي)د پروفیسور الکساندر ګروینبرګ(د څرګندونې له مخې)کابل د ۱۹۸۸ د مۍ شلمه(.

د پښتو له درې ګونو شعري ډولونو)ګړنیو، لیکنیو او وسنیو ازادو(څخه یوازې لومړی هغه د سېلابوتونیک تول په کارونه کې لږ و ډېره نانډولي لري. مګر په دغو نورو دواړو ډولونو کې یو راز دویمند)باقاعده(سیستم شته او هغه دا چې له هرو څلورو څپو څخه یوه خجنه راځي او هغه هم په دې ډول چې یا یې لومړۍ څپه خجنه وي، یا یې دویمه یا یې دریيمه او یا هم څلورمه. په دې توګه هر ګړنی)شفاهي(، دیواني)لیکنی(او)اوسنی(ازاد شعر له دغه راز څپیزو غونډونو)رکنونو(څخه رغېدنه مومي او له آره همدغه غونډونه د پښتو ټولیز شعر، کوشنۍ ترینې ټوټې)مسرې(دي، خو د دود له مخې کوشنۍ ترینه دیواني مسره اوه څپیزه)یو غونډ او درې ناخجنې سرباري څپې چې بل رکن نه پوره کوي(ده او ګړنی شعر یو غونډیزه یا څلور څپیزه کوشنۍ ترینه مسره لري او د اوسني ازاد شعر کوشنۍ ترینه هم هغه یو غونډیزه راځي او په ځینو ځانګړیو اکرو)حالتو(کې تر درې څپیزې، دوه څپیزې او ان یو څپیزې پورې وره کېدای شي.

د خج دریځ)موقعیت(له مخې شعر څلور ډوله غونډونه یا کوشني واحدونه لري)دلته خجنه څپه په)´_(او ناخجنه څپه په)_(نښوول کېږي:
)۱(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه یې لومړۍ هغه خجنه وي، په دې ډول: ´---
)۲(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه یې دویمه خجنه وي، په دې ډول: -´--
)۳(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه یې دریيمه هغه خجنه وي، په دې ډول: --´-
)۴(هغه غونډ چې له څلورګونو څپو څخه یې څلورمه هغه خجنه وي، په دې ډول: ---´

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیات خر گنداوي لپاره د پاسنیو څلور گونو غونډونو)رکنونو (پر بنسټ
شعري بېلگې وړاندې کوو:
- پر لومړۍ خجنه څپه پیلېدونکی شعر´---:
توره چې تېرېږي خو گوزار لره کنه
زلفې چې ولول شي خو گوزار لره کنه...)خوشال (،
شوم مستانه په یو نظر زما گوهر پرېوتو
خېموکې شورشو چې خیالي علي اکبر پرېوتو)سردار علي (؛
غاړه غجی راشه چې ارمان دې وباسم نجلۍ
نه دې پېژنم نجلۍ)مولوي سردار (،
مستې نجلۍ لاړې شتاب کې
نېغه لاړې منگی به مات کې)محمد نور (؛

- پردویمه -´---:
له تا نه چې جدا شم په ناکام پر ورځ و شپه
نه خوب نه مې خوراک وي نه ارام پر ورځ و شپه)هماغه (؛
غنم وو که اوربشې بوجۍ کړې خلکو تشې
مخلوق شو ناکرار علیزات کړې دا گفتار دی
بنده نن دې اختیار دی

- پر دریېمه --´--:
که زه نه وای تا به ځان لره بلل خوک
پر پالنگ به دې دا هسې در ختل خوک...)هماغه (؛
الهي د محبت سوز و گداز را
په دا اورکې د سهي سمندر ساز را...)حمید (
او همداسې نور ډېری شاعران.

- پر څلورمه څپه ---´-:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ←لس څپیزي ماتي څلوریزي هره نیمکۍ مسره له سېمي پر څلورم څج پیلېږي، لکه د خوشال، حمید، قلندر او نورو. خوشال يې بیا تر دولس څپیزو ماتو څلوریزو او بیا غزلو او نورو شعري څېلونو پورې د ورته څج ګنې بېلګې لري:

وګړي واړه، کارونه خپل کا
مردان هغه دي، چې کار د بل کا...
- بلبل هرچاته، دا خبرونه کا
وخت د بهار شو، غوټۍ ګلونه کا...
- څوک چې ارام ګټي، د نیکو نام ګټي...؛

د حافظ نظام نه څپیزه دوبیزه)مثنوي(هم همداسې درواخله:

- وايي ویونکي د دي کیسي
چې تل يې ښکار وو د ښې هوسي
چې د عربو د ملک يو مرد وو
خجسته نام او په عقل فرد وو...)٥٩مخ(؛

د زینب هوتکي ويرنه هم ترپايه پر څلورمه څپه پیلېږي:

- رېغ سو چې ورور تېر له دنیا سونا
کندهار واړه پر ژړا سونا...؛

د سوات صاحب د يوه مريد له پنځيزو څخه:

- زه غازالدین ستا مدح خوان شوم
خود نو مشهور پر کل جهان شوم
چې له دنیا هر وخت روان شوم
هلته مې غواړه له رب قدیره
د سوات صاحبه کامله پیره....

تر کلاسیک يې په اوسني، په تېره ازاد شعر کې بېلګې ډېرې لیدل کېږي او لنډۍ خو يو مخ پر څلورم څج پیلېږي چې يوه بېلګه يې د کتاب پر دوتنه انځور شوې ده. ځیني نور)و- (ګړني شعرونه او بدلې، په تېره هغه سروکي چې د لنډۍ سرچپه بڼه لري، هم په همدي لړ کې راځي، لکه:

په انتظار کي د جانان ولاړه يمه
بارانه مه راځه مابنام دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

[نورې بېلګې په اړوند څپرکي کې]

د وزنونو شمېره

هماغسې چې د نورو ژبو شعرونه ریتمیکي)تولیزي (شونتیاوي، یا په عربي- پارسي نومونه)ترم، اصطلاح (، وزنونه یا بحرونه یوه ټاکلي شمېره لري، دغسې پښتو دا هم له خپل څپیز- خجیز رغښت سره سم یوه ټاکلي پوله برېدډرلوای شي. دا دی، موږ هم د لومړي ځل لپاره د دې جوتونې هڅه کوو، چې پښتو له خپل یادشوي سېستم سره د څومره وزنونو ججوره لري او شمېره یې څو مره اټکلېدا ی شي، هغه هم په لاندې ډول:
څنګه چې د پښتو شعر مسره په دوډیز ډول د څپیز څومره والي)هجایي کمیت(له مخې له پينځه څپیزې تر شپاړس څپیزې رسي او له دې سره ۱۲ وزنه لاسته راځي، نو که داشمېره له پورتنیو څلورو خجیزو ډولونو سره په څلورو)۴(کې ضرب کړو، اته څلوېښت وزنه ترې جوړېږي. دغه شمېره بیا له ← مات یا لارغه)وقفه یي (شعر سره دوه برابره شپږنوي)۹۲(او له پایخجي قافیوال شعر سره پرې بله اته څلوېښت)۴۸ (شمېره ور زیاتېږي، نو یوسل و څلور څلوېښت وزنو ته رسي او چې د ازاد شعر مسره ییزه رنګارنګي)له یوې څپیزې تر دوپېنځوس څپیزې (ورسره په پام کې و نیسو، په نورو ټکو، ۵۲ له یو سلو څلورڅلوېښتو ۱۴۴سره جمع کړو، ټول = ۱۹۲ توله)وزنه(لاسته راځي.

په هره توګه ښایي، د دې غورو او ښستېزو وزنونو په ترڅ ترڅ کې یو شمېر څېرمه هغه هم و نومېرلای شو او شمېره یې د ډېرو ژبو تر هغې تېری وکړي!
استاد مکنزي)۳۲۳(د غونډ یز)رکني (پیاوړي خج)–□ (ترڅنګ د نورو درو رکني څپو)ویې (کمزوری خج)–□ (هم کارېږي، لکه په دې لنډۍ کې:
پرلویو غرو د خدای نظر دی- پر سر یې واورې وروي چاپېر ګلونه
Pər lòyo γró|də xwdā□y nazár| day = Pər sàr ye wā´|wre òrawí|čāpèr gulú|na

په روسي شعر کې بیا دغه سېلابوتونیک سیستم چې په اتلسمه پېړۍ کې د تریډیا کوفسکي په سېلابیک شعر پسې را وروسته دود شوی دی، د پښتو هومره جوت)ثابت(دودونه لري، کله پر دوو څپیزو غونډونو)ستوپو (شننه مومي چې پر دویمه یا لومړۍ څپه یې خج راځي ـ لومړی ډول یا مب او دویم ډول خري بولي او کله درې څپیز غونډونه)ستوپې (را اخلي چې هغه هم کله پر لومړۍ څپه خجنېږي، کله پر دویمه او کله پر وروستۍ څپه چې دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې واړه وزنه هم ببلابېل)داکتيل، امپفي برخي او اناپیست(نومونه لري، لکه په دې لاندې بېلګو کې:

//////تردې وروسته دې څلور واړه مخه کلیشه شوي مخونه عکاسي او همدلته دې واچول شي//////

)د پوهنمل عبدالحکیم حلیم په مرسته(.

فرانسي شعر

د فرانسي شعر د تونیکو سیلابیک سېستم په تړاو د نجیب منلي د لیکنې یو نچوړ چې تېرکال يې له کابله رابرېښلیک کړی وو:

))په فرانسي ژبه کې خج د کلمې پر وروستي سېلاب راځي، خو که کلمه په داسې يو سېلاب پای ته ورسېږي چې واوېل يې «ګونګ E» وي، نو بيا خج له ووستي نه مخکې سیلاب باندې راځي.د فرانسي شعربنسټيز توک مسره)vers = English Lin(ده چې د سېلابونو شمېر يې وزن ټاکي)شپږ سېلابي وزن، اته سېلابي وزن، لس سېلابي وزن او سېکندري(دويمي) دولس سېلابي وزن يې تر ټولو مهم وزنونه دي(.د څو مسرو له يو ځای کېدو څخه بند)strophe(جوړېږي چې د بند اړانه د مسرو د وزن او قافيو له ترکيب سره تړلې ده. يو شعر له څو سره ورته، يا مخکې له مخکې تعين شوي ترکيب والا بندونو څخه جوړېږي: د بېلګې په توګه په «سونې SONNET (کې څلور بنده وي چې لومړي دوه يې څلور څلور او وروستي دوه يې درې درې هموزنه مسرې لري او د قافيو اوډون يې داسې وي:

ABBA ABBA CCD EED يا ABBA ABBA CCD ED

په کلمه کې هر واوېل يو سېلاب جوړوي، خو که د يوې کلمې په پای کې ګونګ E راشي او ور پسې کلمه په کانسوننټ پيل شي دا سېلاب حسابېږي او که په واوېل پيل شي نو لومړی په دويم کې مدغم کېږي. د مسرې په پای کې ګونګ سېلاب هېڅکله نه حسابېږي. د دولس سېلابي سېکندري(دويمي (وزن مسرې هرو مرو)په شپږم سېلاب پسې(، يا دوه)په څلورم او اتم سېلاب پسې(وقفې لري. مخکېنی ياد شوي اصل ته په پام، د وقفې سېلاب که ګونګ وي، نو په ورپسې سېلاب کې په واوېل پیلېږي چې وزن خراب نه شي.((

د آرياني ژبو څپېز سېستم

په پخوانيو آريايي)ويدي او اوستايي(، زړې پارسي او را وروسته په پهلوي، پارتي او باختري)د ډېرليکونو په لاسوند (سېلابوتونيک يا لږ تر لږه يوازې سېلابيک او يا يوازې تونيک سيستم له ورايه برېښي. همداسي يې لږ و ډېر په نوې پارسي ـ کې هم درواخله)وګورئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنوال: ۱۱-۱۲ او ۲۰-۲۲ مخونه (، دغه راز د رخت اسوريګ؛ دوست ۲۹۱-۲۹۳ مخونه؛ د هيلموت هومباخ د سره کوتل او سيمز ويليمز د ناور او رباطک دبرليکونه او د ماير هوفر د زړې لاسلکښني متني ببلګې د پاملرنې ور دي.

پوهاند رشاد هم، لکه په لومړي ځپرکي کې يې چې يادونه وشوه، په ادبياتو پوهنځي کې د عروضو او قافيې او عمومي ادبي فنونو تر اوږد مهالي تدريس وروسته نور دې پايلې ته رسېدلی وو چې د خليل بن احمد عربي عروضي)مېتريک (سيستم ان پر پارسي شعر هم تر اسلام را وروسته په وچ زور تپل شوی او منل شوی دی، که نه په اسلامي پېر کې يې هم دېرې سېلابوتونيکي ببلګې ليدل شوې او وګړني)فولکلوريکي (هغه خو يې لا څه کړې؛ اوسنی ازاد)← سپېد (شعر خو يې ورځ پر ورځ خپل ګړندي ګامونه اخلي.

دا چې د ژبپوهانو)آريانپستانو (په الواک عربي ابېخې)الفبا (سيستم د نوي پارسي پېر پيل جوړوي، دا راښيي چې د واوېلي نبنو)توريو (نشتوالی پارسي شعر د عربي عروضو منني ته چمتو کړی دی. واولو ته علتيه توري ويل او کنسوننټ يې اصل شمېرل، ښايي له يوناني پېښو څخه يې سرچينه يا الهام اخيستی وي او له يوناني پېره رانيولې، تر اتلسمې او ان نولسمې پېړۍ پورې يې يوناني مېتريک)عروضي (سيستم پر منځنيو او اوسنيو اروپايي ژبو تپل، ښايي له همدې ذهنيته رنګ اخيستی وي چې تر هغه مهاله اوازونو)فونيمونو (ته توري ويل کېدل.

پارسي شعر له څپيز تر عروضي سېستم

پارسي شعر هم د وزن له پلوه، له آره څپيز- خجيز يا لړترلړه څپيز رغښت درلودلی دی. نه يوازې تر اسلامي- عربي پېر له مخه، بلکې راوروسته، له نوي پېر)اتمې پېړۍ(او بيا يوولسمې پېړۍ راوروسته چې د عربي ترڅنګه يې د دويمې اسلامي ژبې په توګه سر راپورته کړای شو، له يو لړ بېدوييو)استثناوو (سره د عربي متريک سېستم راخپلولو ته اړېستل شوه او ورو ورو يې وګړني شعر ته هم سرايت وکړ، او هغه هم په دې چې غرېپوهي يې ورسره څه ناڅه اړخ لګولای شو. خو بيا يې هم ورسره په تولله کې پوره اړخ نه دی لګولی. د ساري په ډول که واوبلېزم، لکه خوځندي يا حرکات)زور، زېر، پېښ (چې لنډه)ي (او اوږده)ې (ورسره هم زياتره غاړه کوي، يومخيز په پام کې ونيول شي، په بله وينا ، له درو حرفي سېمبولونو)(و-ا-ی (سره يوځای په تقطيع کې راوړل شي، هرو مرو يې استثنأ تر قاعدې تېرې کوي او څپيز تول و تال ته بيرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورگرځي. قربانعلي همزی) پامير 20-3-1367 (د خليل بن احمد د عروضو تر پيدا ښت له مخه د پارسي شعر مخينې ته گوته نيسي او ليکي:

))شعر فارسی- دری نيز همين مراحل را پيموده است يعنی از همانسرود آتشکدهٔ کرکوی)فرخنده پاذاروش- خنيده گرچاسپ هوش(و از همان زمزمهٔ کودک يعقوب)غلطان غلطان همبرود تا لبِ گور(و بالاخره از همان ترنم آغازين حنظلهٔ باغيسی تا سپيده دم پيدايي شناسنامهٔ عروضی خليل بن احمد هزاران فراز و نشيب انکشافی را پيموده است ولی باز هم ايستايي نپذيرفت با بيدارشدن انقلاب))نيمايي ((، بی آنکه زوال پذيرد، باز گام تازه تری به ميدان رشد گذاشت... ((.

دلته غواړو لومړی د يوه پهلوي)هجايي(شعر بېلگه وړاندې کړو:

پهلوي)منځنۍ پارسي(شعر نوې پارسي ژباړه

فرخته باد روش درخشنده باد روشنی

_ _ /_ _// ے

خنيده گرشاسب هوش مشهور باد روح گرشاسپ

_ _ /_ _// ے

همی پرست ارجوش همواره پر جوش است

_ _ /_ _// ے

می نوش... می نوش می بنوش می بنوش

_ _ /_ _// ے

دوست بدا گوش دوست در آغوش باشد

_ _ /_ _// ے

بافرين نهاده گوش شکو همندانه بشنو

_ _ /_ _// ے

هميشه نيکی کوش هميشه نيکی کن

_ _ /_ _// ے

دی گذشت و دوش ديروز و ديشب گذشت

_ _ /_ _// ے

شاهانه خا ايگانه ! ای شاها صاحب يگانه !

_ _ /_ _// ے

(c) ketabton.com: The Digital Library

بافرین شاهی !　　　　شاه پرشکه وهی !

ـ ـ　/ـ ـ//　　　　ـَ

)د پوهاند قویم له یادښتو څخه، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي، د کرکوي اورتون له سرود څخه **۲۵**-۳-۲۷ل.)

یوه وګړنی)فولکلوریکه(بېلګه چې لومړی یې د څپو او فشار)تون(له مخې تقطیع کوو او بیا یې د عروضو له مخې)د پوهنوال بنیو وال په مرسته، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی **۲۲**-۳-۲۷(:

پیراهن زردوز

ـ ـ ـ/ـ ـ //　　　　پوشیده‌یی امروز

در میله ی نوروز

ـ ـ ـ/ـ ـ //　　　　بر قامت‌موزون‌و رسایت مزه میته

پیراهن زرد دوز　　　　پوشیده یی امروز

مستفعلن مفعول　　　　مستفعلن مفعول

در میله ی نوروز　　　　بر قامت موزون و رسایت مزه میته

مستفعلن مفعول　　　　مستفعلن مفعولن مفعولن مفاعلن

په هره توګه کله چې پارسي سندرو ته غوږ ونیسو، د وییونو خجونه پکې پر خپل اکر نه پاتې کېږي، لکه واخلي په دغه پاسنۍ بېلګه کې، ان په کره ادبي شعروغزل، لکه د لاهوتي په هغه کې چې احمد ظاهر یې را اوروي، ورته څرک نګېرل کېږي، د ساري په توګه د))زند ګی((او))بند ګي((پاي

خجونه پر پیل خجونو بدلون مومي، او له دي سره))کلّ شئ یرجعُ الی اصلیه((را پر زړه کوي ! بله بېلګه یوه دوه بیتي ده چې له متني پلوه د زیاترو دوه بیتیو غوندي)هزج مسدس مخذوف(وزن لري او له سندریز پلوه))څپیز- خجیز((، په دي ډول یې لومړی د سپلابوتونیک وزن له مخې تقطیع کوو چې د ځینو پښتو شعرونو غوندي یې هر رکن پر لومړی خجنه څپه پیلېږي:

از بالا باران امد

ـ ـ ـ/　ـ ـ//　　　　ـَ　　ـَ

یارم به دالان امد

ـ ـ ـ/　ـ ـ//　　　　ـَ　　ـَ

یک بوسه طلب کردم

ـ ـ ـ/　ـ ـ//　　　　ـَ　　ـَ

چشمش به ګریان امد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـ ـ ـ /ـ ـ //

عروضي رکنونه: مفاعلین، مفاعلین، فعولن

که د دو بیتیې د وروستی رکن)فعولن (پر ځای)مفاعل (راشي، نو هزج مسدس مقصور بحر یې بولي. دلته توپیر دا دی چې په سپلابوتونیک سکښت)تقطیع (کې لنډه څپه د لنډې څپې او اوږدې دواړو په وړاندې راتلای شي، مګر په عروضي تقطیع کې لنډه د لنډې او اوږده د اوږدې څپې پر وړاندې راځي. عروضي)مېتریک (شعر دا مانا چې مخکې له مخکې پر ټاکلیو بحرونو او رکنونو)افاعیلو (باندې وویل شي او بله دا چې په عروضي هغه کې د وییونو خج)د کلمو فشار (منطقي وي، په بله وینا ، له ژبني)فونېتیکي (دریځ سره سم په عادي ډول پر خپل خپل ځای راځي.

مګر د ځینو ژبو په سپلابوتونیک شعري سېستم کې دغسې منطقي او طبیعي نه راځي، بلکې د سندریز کمپوز له مخې په دواړو حالاتو کې خپل آر دریځ له لاسه ورکوي، لکه د پارسۍ په پورتنیو دوه ګونو بېلګو کې. پښتو شعر بیا ، که څه هم د عربي یا یوناني هغه پر خلاف د نورو ډېرو خپلوانو)هندواروپایي (ژبو غوندې څپیز- خجیز)سپلابوتونیک (دی، خو د ګرامري غونډلې په څېر یې په شعري غونډله کې وییخجونه دیوازېني)ټولیز (زورور خج تر سیوري لاندې کمزوري راځي او اهنګ یې هم ورسره په ورته ډول دري ګوني)لوړ، ټیټ او هوار (دریځونه راخپلوي او یوازې موزیکال هغه یې هرګوره، د ګرامري غونډلې له هغه سره توپیر پیداکوي.)همدارنګه: دوست ۲۸۹ مخ(.

دغه راز هر عروضي پارسي شعر دواړه ډوله تقطیع کېدای شي، د ساري په توګه، د ابو القاسم لاهوتي یو شعر)زندګی آخر سر آید بندګی در کار نیست (چې عروضي بحر یا وزن یې رمل مثمن مقصور)فاعلاتن فاعلاتن فاعلات (دی، د احمد ظاهر د سندریز تول و تال له مخې یې په سپلابوتونیک سکښت)تقطیع (سره کټ مټ، لکه د پښتو شعر غوندې هره څلورمه څپه خجنه راځي.

نه بد لېدونکی پښتو سېستم

لکه څنګه چې په سریزه او دویم څپرکي کې پرې ټینګار وشو، په پښتو کې فونېتیکس او پویټېکس)غږ پوهه او شعر پوهه (سره ډېر نژدې او نه شلېدونکي اړیکي لري، دا مانا چې څپیز- خجیز جوړښت یې د شعر تول)وزن (، یا په لنډه وینا ، د شعر رغوني لپاره ټاکنده بنسټ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړوي. ببوا کغوندونه)کلسترونه(او له دې سره اوږدې اوږدې څپې یو خوا او فونیمیکي)ژبني(ارزښت لرونکي خجونه بلخوا ، او هغه هم ناجوت یا ازاد خجونه ددې تو سن شوي دي چي پښتو شعر دې سپلابوتونیک اوسي.)دوست ۲۸۷ مخ(او د عربي یا پارسي غوندې پرې د نورو او بیا ناخپلوانو ژبو شعري دویونه)قواعد(او په ځانګړې ډول عروض یا مېتروم تپل یو بې سر و بوله کار وبلل شي.

پایلنیوی

لکه څنګه چي پښتو ځانته جلا ژبنی جوړښت لري او ګرامري او نور رغاوني)ساختاري(دویونه)قواعد(یي له همدې خپلې ځانګړې رغاوني څخه را اېستل کېږي، نو دغه راز یې شعري رغښت هم ځانته جلا او خپلواک دی او د بلې ژبې دویونه ورسره سمون خوړلای نه شي. له دې کبله ریتم)تول یا وزن(د پښېلیز)قافیه وال(شعر له څلورګونو بنستیزو رغنده ټوکونو څخه د یوه ټوک په توګه شمزۍ ور جوړوي. که څه هم نور درې ټوکه)اجزاء(یا توکه یې پوره پوره سمبال شوي هم وي. هر ګوره په دې لړ کي رایم)قافیه(کوم آړ)شرط(نه بلل کېږي، بلکي شتون یې کله کله یو لوړ ریتمیکي)وزني(تشي او نیمګړتیاوې ډکوي، که نه په ټوله مانا بشپړ سمبال ریتم)تول، رایم(قافیې(ته هډو هېڅ اړتیا نه لري، خو دا چي په ځینو ژبو ، لکه زموږ دوی کې یې تر اسلام را وروسته پېړی پېړۍ دود او کاربدنه موندلې او سترګې او غوږونه ورسره ډېر روږدي شوي دي، نو غورځول یې ورته یو نادوده او کورټ ناشونی ښکاري.

پایله دا چي پښتو شعر عروضي)مېتریک(نه دی او ځانته جلا یوه خپلواک سپلابوتونیک رغښت لري، خو لکه څنګه چي په روميي څېرکي کې یادونه وشوه، نه د بهرنیو پښتو پوهانو)مورګنستیرن، مکنزي، دووریانکوف... (او نه زموږ د لیکوالو)دراني، منلي... (لیکنو او څرګندونو دومره هر اړخیزه او پرله غښتې)سېستماتیکه(بڼه درلودلې، څکه په ټوله مانایي دغه ځانګړې سپلابوتونیک دویونه)قواعد (را اېستلې، او بیا ډلبندي کړې او تطبیق کړې نه دي.

په دې توګه زموږ دغه کتاب او په تېره دا دویمه کره کړې او غځولې بڼه یا اېډېشن تر وسې وسې دا راز ډېرې پوښتنې او غوښتنې ځواب کړې دي چي
په راتلونکیو څېرکیو کي د پښتو ژبې او شعرو ادب مینه والو مخې ته اېښوول کېږي.

۳- واند یا خیا ل)تخیل((Imagination)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ژبې او اهنګ)وزن(وروسته د شعر د درېیم رغنده توک واند یا خیال راځي. دلته له عربي خیال څخه موخه فعلي یا مصدري بڼه))تخیُل((دی او ترڅنګه یې په لړو ډېر مانیز توپیر)تخییل(هم کارول کېږي. د شعر د دغه آر و رښتیني، په بله وینا، بنسټیز،)ان یوازېني(هنري رغنده توک تر نامه لاندې هغه ټول هنري یا بدیعي)ښکلاییز(اړخونه "ایماژونه، په بله وینا، عیني او ذهني انځورونه، لکه تشبیه، استعاره، حسن تعلیل، بداعت، کنایه، ایهام، اسطوره، جناس، طباق، تلازم، تخیل، تمثیل، ښنده)مبالغه(... او همدارنګه اسطورې او سېمبولونه راځلي. نن سبا د ژبني اړخ پر وړاندې چې د شعر بهرنۍ جوله)شکل(جوړوي، دغه څیزونه د شعر)دننۍ(جوله بشپړوي، نو که دغه دننۍ جوله نه وي، بیا ورته شعر نه، بلکې هسې پېیلې وینا)نظم(وایي.

شعر د هنر د خورا لوړ ډول په توګه واقعیت په هنري انځورونو یا خیالي ایماژونو څرګندوي، تر دې چې تر بل هر ژبني هنر، یا په بله وینا ادبي ژانر له هنري انځورونو سره ډېر سر و کار لري. که مورډ بدیعي)ادبي(اثر وبیونه او توکونه له مرغلرو سره ورته وښیو، نو وبه وایو چې نثر د دغو مرغلرو د یوه صندوق مثال لري چې د هرې مرغلرې لپاره یې ځانګړی ځای ټاکل اړین نه دی، خو شعر داسې مرغلین هار ته ورته دی چې ټولې مرغلرې یې په داسې مزي کې پېیل شوې چې د هرې دانې لپاره خپل انډول او تناسب ټاکل شوی دی، په دې توګه د شعر ژبه د نثر د ژبې په انډول ځانګړې ښکلا لري...)دوست ۲۷۵ مخ(.

انځور، تصویر، هغه څیز دی چې یوه اندیزه او ولولیزه)فکري او عاطفي(غوټه په یوه زماني شېبه کې رابښکاره کوي. انځور په یوه ټاکلې نقطه کې سره د دوو بېلابېلو نړیو د دوو څیزونو کړۍ کول دي. دغه دوه یا ډېر څیزونه سره کېدای شي، عاطفي او یا فکري ظرفیتونه ولري او هم د دود له مخې په داسې بېلابېلو مهالونو او ځایونو اړه ولري چې د انځور په وسیله سره پر یوه ځای راټولېږي. د انځور جوړوني ځواک د تخیل د ځواک غورترینه برخه ده. د تخیل ځواک، په بله وینا، بشپړ شور و هیجان چې د دې لپاره پر کار اچول کېږي، بېلابېل احساسات، څیزونه او ازمېښتونه چې په بېلابېلو مهالونو او ځایونو پورې اړه ولري، په یوه ځانګړې شېبه کې سره غاړه غړې کړي او یا ورته یو له بله سمون ورکړي او په یوه ناپایه زماني شېبه او یوه لنډ تنګ چاپېریال)مکان(کې یوه پراخه ورشو څرګنده کاندي.

د تخیُل ځواک، تش یو له منځۍ)مرکز(څخه سرکښه تېښته او پاشوونکی ځواک نه دی، بلکې د بېلابېلو اکرونو او له طبیعته د انسان د ادراک راز راز جاج اخیستنو د غاړه غړې کولو لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو ځواک دی. تخیل له حافظې څخه سیده تومنه او توښه اخلي. کله د حافظې زماني پرله پسېوالی (تداوم) خوندي ساتي او کله د حافظې هر څه سره یو له بله پاشي او هغه هم د دې لپاره چې د حافظې ځینې برخې وساتي او د انځورونو په وسیله یې سره خوا پر خوا کېږدي او یوه فکري او عاطفي کړۍ رامنځته کړي. له دې کبله د انځور جوړونې ځواک تر یوې کچې پورې هماغه د تخیل ځواک دی... رضا براهني، ۷۵-۷۷ مخونه.

روهي واند (خیال (د شعریت د یوه اړین رغنده توک په توګه داسې رامخته کوي:
د شعر تر ټولو اساسي او مهم توک تخیل دی. ځینې ادبپوهان د "تخیل" پر ځای د "تخییل" کلمه غوره ګڼي، خو څرنګه چې د "تخیل" کلمه عمومیت لري، نو دلته له همدغه متداول لفظ څخه کار اخلو (خواجه نصیر طوسي (په) عیار الاشعار (کې ویلي دي چې د شعر غرض تخیل دی.

اما تخیل څه شي ته ویل کېږي؟ د تخیل اصطلاح ډېره اوږده تاریخچه لري. د لرغوني یونان له زمانې نه تر اوسه پورې په دې باره کې ډېر بحثونه شوي دي او ډېر ځله د هغه مفهوم له Fancy او Fantasy سره ګډ شوي دي. دلته به په لنډه توګه لومړی تخیل شرح او بیا وروسته تعریف کړو. د اروا پوهانو په عقیده شیان او پدیدې د حواسو له لارې پر اورګانېزم باندې اغېزه کوي چې په لومړۍ مرحله کې احساس کېږي او بیا د ادراک پړاو ته رسېږي (پېژندل کېږي(. د ادراک له لارې انسان یو شی پېژني. کله چې هماغه شی غایب وي، احساس او ادراک هم محوه کېږي، خو د هغه شي اثر په ذهن کې یو تصویر (ایماژ (پرېږدي. ذهني تصویرونه چې هغه ته تداعي یادونه ویل کېږي او کله په بدله څېره کې تجلي کوي چې په دې صورت کې تخیل بلل کېږي. شاعرانه تخیل د ځینو په نظر شهود او الهام ته ورته دی او د ځینو نورو په عقیده په هغه کې یوه شعوري هڅه هم شامله ده.

د فلسفي قاموس (د مسکو چاپ، نولس سوه اوه شپېتم کال (تخیل داسې تعریفوي: "تخیل هغه استعداد یا قابلیت دی چې له واقعیت نه د لاسته راغلیو انطباعاتو پر اساس یې په بشري شعور کې هغه نوي حسي یا فکري ایماژونه (انځورونه (تخلیق کړي چې په ټاکلې شببه کې واقعي موجودیت نه لري.

تخیل نه یوازې په هنر کې، بلکې په ساینس کې هم اهمیت لري، ځکه د تخیل په واسطه فرضیې، ماډل مفهومونه او د تجربو لپاره مفکورې منځته راځي". اما په تخلیقي فنونو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تخيل يو اساسي عنصر دی. تخيل په شعر کې د تشبيهاتو، استعارو، ځېرو او اسطورو په بڼه تبارز کوي، دلته له اسطورې څخه مقصد د راتلونکي وخت ايډيالي تجسيم دی. ځېره)پورترېت(د موجودو شيانو او پديدو عيني تصوير دی چې د انسان په واک يا قلمرو کې وي، خو اسطوره يو ايډيالي يا ارماني تصوير دی چې په موجوده وخت کې د انسان له واک څخه وتلی وي. تخيل د ترکيب له لارې مختلف او نامتجانس شيان سره پيوندوي يا ګډوي...((.

شاملو)۲۲مخ(خيال د انځور په جاج داسې راپېژني:
"... خيال يا ايماژ)image(د حسي تجربې ذهني جوله يا رواني اغېزه ده چې د هغه حس د ټومب يا لمسون)تحريک(په ناسوبتياکې راژوندی کېږي. له دې کبله خيال، د زړه او روان په سترګو د يوه ځيز کتل دي. په هنري ډګر، په تېره شعر کې يوه داسې جوله خيال بولو چې شاعر په))مجازي ژبه((، په بله وينا،))شعري ژبه((کې ،داسې انګېرنې)خيالات(راپنځوي چې د ځيزونو او انګېرنو)تصوراتو(غوندې ژوندي او ساکښن دي. او همدا خبره ده چې له ډېر پخوا راهيسې خيال د جولو)صورتونو(او بڼو)شکلونو(زېرموال)خزانه دار(بلل شوی دی...((

وړاندې ليکي:
))د خيال جولې)صور، صورتونه(د شاعر لپاره په دې يوه ارزښتمنه سرچينه ده چې کولای شي، د ژونديو ازمېښتونو)تجربو(د راجوتونې لپاره اغېزمنه پربوځي، او پرکار اچونې سره يې يوه ولوله)عاطفه(او يو اند ولېږدوي او همداراز د دې لامل کېږي چې يو لړ نوي رواني ولولې راميدان ته شي.((

۴- نګېر يا ولوله)احساس يا عاطفه(

روهي د نوموړي فلسفي قاموس پر اخځ احساس يا عاطفه د شعر د يوه بل اړين رغنده ټوک په توګه تر ځېرنې لاندې نيسي:
...په شعر کې احساس يا عاطفه ضروري شرط دی. که شاعر درد، ارزو، انديښنه، قهر او تاثر ونه لري، نو لوستونکی يا اورېدونکی له داسې شعر څخه خوند نه شي اخيستلای.
)ليف تولستوی(پخپل اثر)هنر څه شی دی؟(کې په دې ټکي ټينګار کوي چې د شعر اصلي وظيفه دا ده چې مقابل لوري ته احساس ور نقل کړي.
)ساوستيانوف(ليکي چې: "په هنر کې قضاوت مفکوره او حقيقت په عاطفي بڼه تبارز وي" او "د هنر وظيفه يوازې معرفتي نه ده، بلکې هغه د انسان پر وړاندې مسالې طرح کوي، ژوند ته خوند وربښي او د نړۍ په ارتباط د ده عاطفي برخورد پياوړی کوي".

(c) ketabton.com: The Digital Library

)موري (وايي: "ستر شاعر د ژوند په باره کې د نتايجو د لاسته راوړلو لپاره هڅه نه کوي، بلکې په هغه کې يو کيفيت تشخيصوي. د ده عواطف چې په يوه بل کې يې تداخل کړی دی، ورو ورو په ده کې يو عادت رامنځته کوي. ځينې شيان او پيسې پر ده باندې له نورو زياته اغېزه کوي... زما په پوهه دا د شاعر د تجربې اسلوب عاطفي بنسټ دی".

د ايران ډېر مشهور شاعر او ادب پېژندونکی)نادر نادرپور (وايي: "من به آن چيزی شعر می گويم که در من انفعالی عاطفی ايجاد کند ، احساس و انديشه مرا بر انگيزد و مرا دستخوش نوعی هيجان سازد ".
شعر، که ښکلی وي يا هيجان پاروونکی يا تصوير درلودونکی، په هر صورت له احساساتو او عواطفو سره اړه لري) د انځور او ښلابيلو ژب -ښکلاييزو ډولونو په تړاو به دې پسې)شپږم (څپرکي اړوندې څرګندونې هم پامورې دي (

۵ - اند)فکر، مفکوره (Thought, Idea

د اند)انديشه(تر ويي لاندې ټول هغه څه راځي چې د منځپانګې)مختوا (، مضمون، بلنې يا غوښتنې)اپيل (او پيغام په نومونو يادېږي، ياني، هغه څه چې شاعر ويلو او څرګندولو ته ور هڅوي. له دې کبله دغې)انديزې (برخې ته)فکري محتوا (هم وايي. منځپانګه د يوه څپيز د ټولو ننيو توکونو)داخلي عناصرو (، ځانګړتياوو او بهيرونو)پروسو (غونډ يا ټول ته وايي. پر وړاندې يې جوله)شکل (ټيکاو لري چې پاس ياد شوي توکونه ژبه، وزن او خيال)بديعي اړخ(را اخلي د منځپانګې او جولې تر منځ يو ديالکتيکي تړاو شتون لري. جوله د يوه څيز جوړښت او يا په يو څه نوې مانا هغه بهرنۍ بڼه رااخلي چې په هغه کې د يوه عيني واقعيت د څيزونو ، پديدو او پروسو ليد وړ برسېرنې ځانګړتياوې راځي. د جولې جاج)مفهوم (يوازې د څيزونو بهرنۍ، په بله وينا ، هندسي اړانه نه ده، بلکې تر هر څه له مخه هغه سازمان دی چې د هغه د ننۍ بهير د خپلمنځي اغېز يو ټاکلی ډول له بهرنيو آړونو)شرايطو (سره يو له بله تضمينوي. جوله د منځپانګې بڼه)مقابله (نه ده او نه شي کولای له هرې غوښتنې)مطلوبې (منځپانګې سره ترسره کېدنه ومومي، بلکې په رغښتي)ماهيتي (توګه منځپانګه جوله ټاکي)کوشنی سياسي قاموس ۳۲۱ (. له)عاطفي (څخه موخه بيا هم همدغه بديعي يا خيالي او انځوريز اړخ دی چې څنګه يو شعر د ولولو او عواطفو د لېږدونې او پارونې جوګه ګرځي.

له دې کبله وايو:
شعر د طبيعت په چاپېريال کې د انسان لپاره د ذهني حالت زېږنده ده. په دې مانا چې شاعر له يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسي حالت سره مخامخېږي چي د هغه په پای کي د خپل چاپېریال له ښیزونو او انسانانو سره یو ډول ذهني تړاو پیدا کوي او دغه اړیکي پخپل واریو راز رواني تړاو دی چي ښیزونه پکي په بشپړ)مطلق (ډول خپله فزیکي او مادي بڼه له لاسه ورکوي او د شاعر د احساس او اند یوه برخه په پوراخلي. شاعر په دغه اکر کي د ښیزونو د افسون تراغېزي لاندي راځي او دغه د هستۍ راز د منطق او ریاضي او علمي حسابونو له لاري چي آرونه یي د شعر له تولۍ)مقولي (څخه بېځي جلا دي، نه، بلکي د خپل لید ، اند او نګېرني)احساس (په وسیله رابرسېره کېږي. شاعر د شعر جوړوني په شېبه کي داسي اکر غوره کوي چي د طبیعت ځیني ښیزونه په همغه شېبه کي مني، خو ځیني نور یي په سملاسي)موقتي (توګه له خپله ذهنه باسي او)ځان (یو داسي سجده کوونکیویني چي خپل پیوندونه له ټولو ښیانو او انسانانو سره شلوي. خپله ښېره پر خاورو منبي او هغه غیبي غږ ته غوږ نیسي چي له خاورو څخه را پورته کېږي او د رواني درد درمل ګرځي)رضا براهني، طلا در مس، ۳-۴ مخونه (.

روهي)کابل مجله، ۸-۹ ګڼه، ۱۳۲۲(، په دې تړاو چي اند)فکر، مفکوره(د شعر له))پېنځګونو ((رغنده ټوکونو څخه ګڼل کېږي، یانه، د یوشمېر پوهانو د لید توګو په ترڅ کي رڼا اچوي:
))په هر شعر کي باید یوه مفکوره نغښتي وي، که د)باید (کلمه حذف کړو ، نو داسي به ووایو چي هر شعر له ځانه سره یوه مفکوره لري.)کار لایل (وایي چي شعر موزیکال فکر دی، خو ځیني ادبپوهان مفکوره د شعر اصلي توک نه ګڼي. دا خبره)بېدل (ته منسوبه ده چي وایي:
)شعر خوب معنی ندارد (.

نامتو فرانسي لیکوال او فیلسوف)ژان پل سارتر (هم په دې باره کي ځیني خبرې لري، هغه شعر له ادبیاتو څخه جلا کوي. د ده پر اند ،شعر د موسیقۍ، نقاشۍ او پلاستیک هنر په شان پخپله غایت دی. په داسي حال کي چي ادبیات له ځان سره یو پیغام او رسالت لري هماغسي چي د موسیقۍ اوازونه کومه خاصه مانا نه ښندي، شاعرانه الفاظ هم بې له دې چي پر خپل مدلول)نښانه (دلالت وکړي، د موسیقۍ د نوټ په شان لفظي تصویر جوړوي. دغه تصویر د نقاشي تابلو ، یا مجسمي او یا پرتمیني مانۍ ته ورته دی چي فقط ښکلا منعکسوي، نه ضرورت او اړتیا....)د ښېلګي په توګه (دا شعر منطقي تحلیل ته ضرورت نه لري، ځکه چي)تحلیل (شعر بېخونده کوي:
د آفتاب په کمند نه خېژم اسمان ته
نه ړدم بار لکه شبنم په دوش د ګلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

)شیدا (

)اسماعیل نوري)علاء (د (H.Coombes) خبره رانقلوي:
"ظریف ترین و برجسته ترین افکار فیلسوفان، روانشناسان و مردم شناسان و نظایر آنها ، صرفاً با ورود به شعر، شاعرانه نمی شوند. کسی که شاعرانه فکر میکند ، خود شاعر است".
وايي چې نامتو اديب)اډين (ته يوه ځوان مراجعه وکړه او ورته ويې ويل: "زه غواړم چې شعر ووايم، لطفاً ماته لاربوونه وکړه".)اډين (ورځخه وپوښتل: "آيا د شعر ويلو لپاره کومه مهمه مفکوره له ځانه سره لرې؟". هغه په ځواب کې ورته وويل: "هو، غواړم يوه مهمه مفکوره پر نظم راوړم".)اډين (ورته وويل: "ځه بچيه، له تا څخه شاعر نه جوړيږي".

روهي په داسې ترځ کې چې د سارتر نته)انکار (نه، بلکې يوازې د اډين خبره يوه ښنده ګڼي، خو بيا هم زياتوي:
... دا د هغو ځوانو شاعرانو لپاره درس دی چې فکر کوي، ښه شعر يوازې هغه شعر دی چې مهمه مفکوره پکې نغښتل شوې وي او يا شعار پکې راغلی وي.
کله کله د يوه شعر ښکلا د يوې کلمې په استعمال پورې اړه لري. لکه په لاندې بيت کې د)عکس (کلمه د دويم ځل لپاره:
ما برفتيم و عکس ما باقی است
گـــردش روزگار بر عکس است

وګورئ د)الفت (د لاندې شعر په وروستۍ مصرع کې د)ګرد (کلمې شعر څومره خوندور کړی دی:
له کوم لوري را روان يو جهان ګرد وو
مخ او څټ باندې يې پروت د لارې ګرد وو
ما ويل څه دي ولېدل په دې جهان کې
ويلې دومره شومه يوه چې جهان ګرد وو
په دې شعر کې، نه د جهان د ګردوالي)د ځمکې کرويت (مفکوره او نه له دوړو او ګردونو څخه د جهان د ډکوالي مفکوره د لوستونکي ذوق او پاملرنه را پاڅوي، بلکې په هنري توګه د مطلب افاده د خوند التذاذ منبع ګرځي.

{روهي په وروستي))ګرد ((ددې خلوريزې))شعريت ((رازبادوي،هغه هم په غبرګ مانيزوالي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې له دې چې له دوو پاسنیو قافیو سره یې د وینګ توپیر ته ځیرشي. د همجولیزې قافیې کلمې په توګه باید د ګ په زور)فتحه(وویل شي، که نه،له نورو دواړو سره اړخ نه شي لګولای. دا به ومنو چې استاد الفت به په))زورکي((وینګ سره ځانته د تېښتې لار انګېرلې وي چې لرو ډېر له))زور((سره نژدېوالی لري او نورو شاعرانو هم د ادواړه واوېلونه)حرکتونه(سره غاړه کړې دي، خو بیا هم غبرګ مانیزوالی دومره هنري توک نه بلل کېږي، نو پایله دا شوه چې د نورو ډېرو شعرونو غوندې د استاد الفت دا څلوریزه هم له یوخه))تمثیل((پرته نور یوازې او یوازې فکري - فلسفي رنګ لري، یا د روهي په خپله نومونه))یوه مفکوره((رانغاړي او بس. که د روهي د اټکل پرخلاف د شاعر موخه))ګرد((نه، بلکې هماغه همجولیز پښېلویی))ګرد((اوسي، هم له پښېلیز ویار)قافیې عیب(څخه ژغور مومي او هم د یوې بېلې نوې مانا له راخپلونې سره یوڅه هنري خوند راخوندي کولای؛ هغه نوې مانا دا چې ګرد د یوه ستاینوم دنده پر غاړه اخلي، یانې جهان هسې یو ګردیا غبار وو !}

په هره توګه، په پاسنیو پوهانو کې سارتر د کارلایل او نورو پرخلاف اند یا مفکوره دشعر له رغندو توکونو څخه نه شمېري او له دې پلوه یې د موسیقۍ غوندې له نورو هنري او بیا ادبي څېلونو راجلا کوی، په بله وینا ، د یوه نږه هنر په سترګه ورته ګوري.
بیا یې هم پخپله را لېږدوونکی))روهي((دا خبره داسې راتعبیروي:
له پورتنیو یادونو څخه باید دا نتیجه وانه خېستل شي چې ګویا په شعر کې مفکوره نشته او یا مفکوره څه ارزښت نه لري. اصلي مطلب دا دی چې مفکوره په شعر کې هغومره ټاکنده نقش نه لري، لکه څومره چې په هنري او بدیعي توګه د یوې مفکورې څرګندونه یې لري.

علمي پرنسیپونه، تاریخي فکتونه او فلسفي نظریې په شعر کې راتلای شي، خو شتون یې د شعریت معیار نه ګڼل کېږي.
علمي، اخلاقي او فلسفي مفکورې باید شاعرانه شي. د شعر تابعیت ومني، په شعر کې جذب او الونیا شي او بېرته خپل ځان په هنري میدیم کې راڅرګند کړي. د ایران نامتو شاعر)ید الله رویایي(لیکي: "مختصر آنست که شعر به کار و روزگار کاری ندارد.
نه نقل میکند و نه می آموزد شعر تنهاست و از هر اجباری رها. بر سرنوشت خودش حکومت میکند ونه بر هیچ سرنوشت دیگری بدیهی ای نه به جامعه دارد ، نه به اخلاق، نه به ایمان و دانش و درعین حال بیم دارد ، از اینکه چیزی پست و حقیر باشد ".

د شاعر مقصد دا دی چې علمي، اخلاقي، مذهبي او سیاسي ارزښتونه هغه څه چې د شعر ذاتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزښت تاکي هنري او ايستېتيکي خصوصيات دي.

)گل پاچا الفت(وايي: "تاسي له شعر او شاعر نه علمي حقايق مه غواړئ، د شعر هدف حقيقت نه دی، جمال دی". هغه کسان چي شعر د ژوند هېنداره يا د واقعيت انعکاس بولي او په عين وخت کي د نگه)خالص(شعر، فورماليستي شعر او نورو غير رياليستي شعرونو شته والی په رسميت پېژني، د خپل تعريف د توجېه کولو لپاره بايد د تناقض د حل لاره ولټوي. که چېري غير ريالستي شعر ته هم شعر ويل کېږي)او د دغسي شعرونو شمېر هم لږ نه دی(، نو موږ نه شو کولای، واقعيت د شعريت معيار وبولو.
لنډه يې دا چي په هر شعر کي يو ډول مفکوره شته، خو تش د مفکورې شته والی د شعريت دليل نه گڼل کېږي، بلکي مفکوره بايد په شاعرانه صورت تجلي وکړي.

د اند و واند توپير و تړاو
په دې کي څه اړنگ نشته چي اند او واند)فکر و خيال(دواړه له ذهني کارکړنو)فعاليتو(څخه گڼل کېږي او دواړه د پېژندالواک)تيوري شناخت(له پلوه د انساني ځانخبرۍ)شعور(په لوړو پوړيو کي راځي.))شعور((څو بېلابېلي پوړۍ لري، لومړنۍ پيلامه يې نگېرنه)حس(دی، همدا چي انسان له پېنځو شپږو حواسو څخه د کوم يوه له لاري له يوه څيز يا پېښي پديدي سره اړاو تړاو پيدا کاندي، په بله وينا ،ويې نگېري)احساس کړي(، دا پوړۍ))حس((بلل کېږي۔ ژوي او بوټي په دغه لومړي پړاو کي له انسان سره گډون لري.

دويمه پوړۍ يې پوهه ياخبرتيا))درک((دی او هغه دا چي کله په اتوماتيک ډول هغه))حس(( )اړوند وژي(اعصاب(د مغزو يوې ټاکلي برخي ته ور ولېږدوي او يوه شي چي څه خبره ده. دريېمه پوړۍ د انگېرني)واند، خيال(ده او وروسته تر ټولو لوړه هغه د))اند، فکر((، چي د))جاج، مفهوم((پوړۍ هم ورته وايي؛ ژبه بيا پر خپل وار د دغي پوړۍ زېږنده او هممهاله ورته همدغه ژبه نبه ترا رښتيانه او خرگنداوی هم وربښي. په دې توگه هغه څه چي واند)خيال(رازېږوي، له رښتيني)واقعيت(سره پوره او يا هم هېڅ اړخ نه لگوي، خو اړوند پيداوار يې هنري او ادبي پنځوني بولو؛ پر وړاندي يې))اند، فکر((بيااله رښتيني)واقعيت(سره سمون مومي او اړوند پيداوار يې پوهنيز او تخنيکي پنځوني دي. دا چي دواړو ذهني کارندويو په لړوډ بر توپير د انسان په گټه نړۍ ته بدلون ورکړی او ورکوي يې، په بله وينا، اوسنی تمدن يې راشونی کړی دی، نو وايو،)) اند ((خپل ځای لري او))واند ((خپل ځای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر تر منځ يې دا دنده ييز توپير په دې جاج و مانا نه دی چې د چا خبره يو د بل په کارکې لاسوهنه نه کوي يا سره همکاري نه لري. يو پوهاند هم خپل کار له نگېر))حس ((ځخه راپيلوي، درک او خيال تر شا پرېږدي او هله))فکر ((ته رسي. د هوگو خبره،))تاريخ په افسانه کې دی او افسانه په تاريخ کې ((. د نورو انساني ټولنو په څېر زموږ د) گړني ادب هماغه غوښنه برخه خيالي او اسطوره يې کيسې، نکلونه، کړني او انگېرنې دي او همدغه فولکلور مو د))ليکني ادب ((سرچينه ده.

له خياله د يوه پوهاند د کاراخېستنې يوه څرگنده بېلگه له))ساينس فيکشن ((سره بوختيا ده. همدومره يو هنرمند او بيا شاعر هم د))اند ((مرستې او کاراچونې ته اړوځي او ټوليزه پوهه او خبرتيا)general knowledge(چې د يو لړ جاجونو)مفاهيمو (او هنري توکو او انځورونو، په تېره تلميحاتو او اسطورو کې ورته اړتيا پيدا کوي، له اند پرته ترلاسه کولای نه شي. د پيغام يا ټولنيز ارمان د رانغښتيا خبره خو ورسره په هره توگه نه شلېدونکی او سيده تړاو لري. د ساري په ډول، که))کاظم شيدا ((يوه ټوليزه پوهه خبرتيا نه درلودای، دا دومره پېچلي او همزمان نوښتگرانه انځورگري يې څنگه رامنځته کولای شوه.
د شعرتخنيکي، په تېره ژبنۍ جوله خو له اند سره نېغ پر نېغه تړاو لري. همدا چې يو شاعر يو خيال راخپل کاندې، وار له واره يې د يوې ورېنده ژبنۍ جولې او جامې په هڅه کې کېږي او دغه کار اله ماله د اند په مټ
شونتيا او رښتيا ينه موندلای شي. په دې ډول بيا هم خپله خبره راغبرگوو چې ادب او بيا شعر يو ژبنی هنر دی.
د شعر زده کړيز يا ورهنيز)کسبي (اړخ بيا داند)فکر، مفکورې (ښکېلتيااو اړتياتر لا ښه ترا راجوتوي او په دې لړ کې د سيمې او نړۍ پر کچ د غورو شاهکارونو پرله غښتې لوستنه ستر نقش پرځای کوي. د دې مانا داده، کوم لوړ شاهکارونه چې تر موږه رارسېدلي، پرخپل وار پرې د ورتېرو هغو سيوری پرېوتی دی. دا يوه هسې کړنه انگېرنه ده چې شعر و شاعري يوازې او يوازې د يوې ځاني او زاتي ورتيا زېږنده، يا اسماني ورکړه او ياهم د کوم پير ملنگ پېرزوينه ده او بس!

که په کلاسيک شعر کې د تصوف له لارې فلسفه راخپل شوې، نن سبا بيا نوي شعر، په تېره ازاد، سپين او ناپيلي هغه ورسره دومره غاړه غړۍ شوې چې يو له بله بېلېدای نه شي؛ مانا داچې د تخيل تر څنگ يې فلسفي اندنه)تفکر (هم پوره راخپل کړې دی.
دا بېله خبره ده چې))کله ناکله يو شعار تر زرو شعرونو زيات منبنت او گرانښت درلودای

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي((. د نورو لرې نژدې ژبو غوندې په پښتو کې د دا راز بېلګو شمېر لږ نه دی. په تېر مهال کې، لکه د سترخوشال دا:

- پر جهان د ننګيالي دي دا دوه کاره
یا به وخوري ککرۍ یا به کامران شي

- درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره یو د ننګ پر کار پټ و اشکار

... او بیا:

د افغان پر ننګ مې وتړله توره
ننګیالی د زماني خوشال خټک یم !

او په وسمهال کې يې د نوي غزل له سرلاري صنوبر مومند)کاکاجي (راپيلوو:

د ملا ژبه قرأت کې تر ترۍ شي
تر ممبره چې شغار ستا د پنو ځي
پر کوم ځای چې د زمرو نوکې ر؟ږي
عاشقان هلته پر خوکو د بنو ځي
خدايه ! دابازار تالا کړي په مغلو
د مفلس حسن په يو موتی چنو ځي...؛

او بیا يې د چېپې اندود له لومړيو ببر سرو خخه سیف الرحمان سليم رانګوو:

د ورو ورو خدايانو دې بنده کړم
لويه خدايه ! زه به چا چاته سجده کړم
ملګرتيا که څو رندان راسره وکړي
دا حرم به يوه لويه ميکده کړم؛

يايې دا لاسته راغلی شاه فرد:

د اقتدار حمام له ټولو نه جامې و ايستې
قاضي ته ګورم که خانجي ته، که ملاته ګورم...؛

او بيا يې د پښتني فلسفي د پليونو په سر سر کې حمزه راخلو:

- وايي اغيار چې د دوزخ ژبه ده
زه به جنت ته له پښتو سره ځم؛

- ما تيټ ورته لېمه کړل، زما سر نه ټيټيده
شايد په محبت کې هم افغان پاتې کېدم؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

- وروځې، باڼه، سترګې لېمه پښتانه
خنګه یوځای شو دا پېنځه پښتانه...؛
چې مې سر چاته ټیټ نه شي ننګیالی زما ژوندون کړه
زړه زما دې مسلمان وي، تفکر مې د پښتون کړه

غني خان:
- چې خازې شنې مې پر قبر وي ولاړې
که غلام مړ وم، راځئ توکړئ پرې لاړې
...یا به دا بې ننګه ملک باغ عدن کړم
یا به کړم د پښتنو کوځې ویجاړې؛

د امین الحق د یوه غزل دا سربیت هم لکه متل را دود شوی دی:
اوس ګوزاره د زړه په وینه کوو
چې حالت ښه شو ، بیا به مینه کوو...؛
محمد شاه خیال:
- د خیبر دره خولا ر د تلو راتلو ده
په کابل او پېښور کې افغان یو دی؛
- خیال چې هرڅو فکر وکړ، بل څه ترې نه جوړېږي
اباسین دی منځګړی، افغان یو خوا هندکیان بلخوا ؛

- چې پیدا شوې، تا ژړل خلکو خندا کړه
هسې ومره چې ته خاندې، خلک ژاړي ؛
- پر نهاره دې خبرې په پښتو کړې
اوس پارسي وایې چې خېټه دې مړه شوه؛
اکبر خادم:
نه سل کاله د غلام په غلامی کې
یو ساعت د ازادی که خنکدن وي

استاد الفت:
- نه ومه خبره، پرده مې لرې پورته کړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي دويلو ، هغه څه چې ما ليدلي دي...؛

اجمل ختټک:

- غټان غټان، لويان لويان پيدا دي
دوی خو له ځايه جنتيان پيدا دي...؛

پير گوهر چې د سولې شعر يې))شاعر امن ((ستاينوم ور په برخه کړ:
ځار دي امريکا له روس- روس دې ځار له چينه شي
غوارمه چې ټوله دنيا - مينه مينه مينه شي؛

))اکرام اله گران((رانڼگوو چې که څه هم د اندود له پلوه د استاد الفت په څېر يو انتقادي رياليست دی، خو د هنري اړخ د سمبالونې له پلوه هم بيا د لرې پښتونخواد شاعرانو په لومړۍ ليکه کې شمېرل کېږي:
-...د ژوندون په کټورو کې، چاته قند دي چاته زهر
عجيبه غوندې وېش کېږي، د دوران په دروازه کې
دا چمن بلبلو ستاسو ، په والله که د بل چاشي
خو يو څو سرونه مات کړئ، د زندان په دروازه کې...؛
رؤوف زاهد:
- ستا محلونه جوړېدای شي، خو جونگړه پسې نه
هغې ته ښه دي، ولې د بېته لا حالات ښه نه دي...،
- سارا کي ځوک دي، چې زاهد پسې به کانې ولي
اشنا د کاڼو گوزارونه خو په ښار کې کېږي...؛
محمد اعظم اعظم:
- د وفا ځمکې خړوب نه شوي اعظمه
ډېرې وينې مو ورکړې د زړگو دي...؛
بشير قاصر:
- اشنا که يو ځل راغلې، د مين زړه په يو ښتنه
لا مخکې له روژې نه، به اختر کلي ته راشي؛
اکبر سيال:
- تا دې د خپل غر په هر کمر کې گلاب وکرل

(c) ketabton.com: The Digital Library

مورِ ته دي باروت زمورِ په غرونو کې ساتلي دي...؛

))لیاقت سوز ((دومره نومور شاعر نه وو، خو هغه مهال یو شعار وزمې یوې ځلوریزې دومره نومور کړ چې په پېښور کې یې))ترقي پسندو ((د خپل دوتر سرلیکه کړه او راوروسته لکه متل خوله پرخوله شوه، په یوه روانه او ساده ژبه، خو د سلېمان لایق تر))انقلابي سرود: ... کوږ ووږې کالي غواړو ((ډېره ښکلې او اغېزمنه:

چې هر ترې پکې وځښې
او هر وږې پکې موړ شي...
ملا څه کفر به وشي،
که یو داسې نظام جوړ شي !

پروت و نېغ خیا ل

په شعر کې واند)تخیل(او ورسره پنځولي انځورونه دوه ډوله پر کار اچول کېږي:
پروت یا افقي خیال یا تخیل دا مانا چې شاعر د قافیوال شعر) غزل، بوللې، دوبیزې، ځلوریزې... (په هره مسره او بیت کې او د ناقافیوال)ازاد، سپین او منثور(شعر په هره ټوټه او غونډله کې هڅه کوي چې تخیل پرکار واچوي، په بله وینا، انځوریز او هنري یې کاندي. دغه چم زیاتره په کلاسیکو او بیا د منځني ادبي پېر او وسني پېر د هندي سبک پلیوني ترې ډېره ګټه اخېستې او اخلي.

په پخوانیو کې حمید او شیدا یادولای شو او په اوسنیو دوی کې پسرلی، کاروان، سالک، پروین، اند، جلان او یو شمېر نور غزلبول چې ببلګې یې په را تلونکي څپرکي کې وړاندې کېږي.

)۲(نېغ یا عمودي واند)تخیل(د ازاد، سپین او ناپېیلي شعر او لږو ډېر د نوي))مسلسل ((غزل لارویان پرکار اچوي، په دې ډول:
یوه سوژه یا کیسه په څه ناڅه ساده ژبه راپیلوي او ورو ورو یې انځوروي. همداچې د))لکې نښ((داستان غونډي یې اچولي غوټه پرانېستل شي او پایله یې راڅرګنده شي، نو هله لوستونکی او اورېدونکی لکه یوه ښکلې انځورګرې تابلو دومره ځانته ور وځکوي چې بیا بیا لوستو یا اورېدو ته یې هڅېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- څپرکی
د شعر ژب - ښکلاييز اړخ
)ژبنۍ او هنري جوله(

دا يوه ټولمنلې خبره ده چې د شعر بهرنۍ جوله او جامه ژبه ده او د ننني جوله او جامه يې انځور. له انځور څنې موخه هغه ټوليزه هنري جوله ده او هغه واړه ښکلاييز يا هنري توکي او چمونه رانغاړي چې شعر له هسې عادي ويېلې او ناويېلې ويناڅخه راجلا کوي او آر و رښتينی جوهر او هستي يې راڅرګندوي.

دا هم د شعر، په بله وينا ،))شعريت((د مينه والو او په تېره تېره د ځوانو شاعرانو ښکچه اړتيا او لېوالتيا وه چې موږ يې د دغې سکالو راغبرګوني او غځوني ته راوهڅولو او يو ځانته جلا څپرکي مو ورته ځانګړی کړ. له دې سره دا شونتيا هم ترلاسه شوه چې د لا ښه ترا پوهاوي لپاره اړوندې شعري بېلګې په ازاد متېوړاندې کړای شو.

۱(ژبه د شعر بهرنۍ جوله

د يوه))کره شعر((لومړی بنسټ))کره ژبه((ده. کره ژبه، لکه څنګه چې راپېژندل شوې، نه يوازې له رغاونيز پلوه د يوې يوازېنۍ ليکنۍ ژبنۍ ښې ښکارندويي وکړي او د څلورګوني وييپانګي اندول يکې پوره پوره سمبال شوی اوسي، بلکې تر بل هر کارونيز ډګره يې د کره والي څېرمه آرونه هم رانغښتي وي.

- سيمااو لنډون د ښکلتيا په جاج بايدتر وسې وسې له پامه و نه غورځول شي. لنډ لنډ غونډونه او لنډې لنډې غونډلې، ان د پېچلتيا او ابهام تر بريده پرکار و اچول شي او لا کله ناکله د يو لړ توکو او پښوييزو آرونو پر تاوان هم پربوځي. په دې توګه ګړني)محاورې(، څرګندني)اصطلاحات(، بولنې)مقولې(، وراشې)وجيزې(... چې پارسيوان يې په يوه غونډ نوم)سخنان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوتاه و قصار (بولي او همداسې متلونه هم دروا خله.

))ایجاز ((چې د)) ایهام ((تر څنګ یې په ننني شعر کې پر سمبالتیا ټینګار کېږي، هم د سپما او لنډون جاج رانغاړي. هنري اوزار، لکه انځور)تشبیه، استعاره، حسن تعلیل، کنایه، نغوته)اشاره (، تلمیح، قرینه، ایهام، سېمبول، اسطوره... هرګوره پرخپل وار په دې برخه کې ستر نقش لوبوي چې دا بیا د هر ویناوال په هنري نوښت اړه پیدا کوي. [د ژبنۍ لاسبري او کښنکلتیا زیاتې څرګندونې د کتاب په پای کې]

- خوږغږي او بلاغت، په دې مانا چې یو ژبنی توک په سراسري ټولنه کې کرغېړن، سپک او بد لګي نه وي، یا په ملایي نومونه))رکاکیت او کراهیت ((و نه لري. هرګوره، د شاملو پر پلیونی د ساده پرګنو اړوند شاړ شډل او له پامه لویدلي)پیش پا أفتاده (وییونه او نور توکي چې پخوانیو ویناوالو ترې ډډه کوله، نن سبا ، د ازاد ، سپین او ناپیلي شعر نوښتګرو تر ډېره شاعرانه کړي او دود کړي او نوې نوې ماناوې او جاجونه یې پکې رانغښتي دي. د وییونو ښه او بد هم په بشپړ ژبني یوون)واحد (، یاني غونډله)جمله (کې راڅرګندېږي، هغه دا چې لومړی د ژبني پښوییز او مانیز او بیاسبکي)ستایلېستیکي (آرو معیار له پلوه او بیا د شعري- ادبي آرو معیار له پلوه پکې ښکلي و اوبدل شي او))هنري ((جوله او جامه وروا غوندي.)لانګندوین ۲۱ (

- غورچاڼ، بیا هم د شاملو په جاج چې په خو خو ژبنیو توکو)وییونو، غونډونو، ښلنګونو، ترنګونو او غونډلو (کې یوچاڼ او انتخاب وشي او هماغه ډولونه یې پرکار واچول شي چې د دغو نورو آرونو د سمبالتیا لپاره لاره هواره کاندې. غورچاڼ هم هله ښه ترا شونتیا موندلای شي چې شاعر پر اړوندو توکو پوره لاسبری ولري او له دغه پلوه یې ټولیزه ژبپانګه ښه ارته او بیرته وي.

د نرۍ د نورو یادو ژبو په څېر زموږ کره ژبه هم پر دوو بنسټونو ټیکاو لري، پر رغاونیز یا پښوییز یو والي)توحید (او وییپانګیز پراخوالي. یووالی دا مانا چې له ښښمبرو، په بله وینا، ځلورګونو)سوېل لویدیزو- سوېل ختیزو، شمال ختیزو (پښتو ګړودي ډلو یو یوازښی رغاونیز او پښوییز غورچاڼ را واخلو او ببلابېلې وییپانګې یې یو مخیزې.

په نورو ټکو کې، غږپوهیز)فونولوژیکي (، ګړپوهیز)مورفولوژیکي (، غونډله ییز)نحوي (او وییرغاونیز ځېلونه)وارینټونه (یې سره یو)توحید (شوي وي او په وییي پانګیزه برخه کې هره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګړدودي)لهجوي(، زړه)ارکاييکه(، نوي رغښتي يا خپل لاسي)نيولوجيستي(او پورويزه)دخيله(پانګه پکې په يوه برابر ګډون لري او په دې توګه يوه يوازېنۍ کره ليکنۍ ژبنۍ بڼه تر هر اړوند ګړدوده ډېره پراخه او رنګا رنګ وي. {د زياتي خبرتيا لپاره: پښتو ليکلاربود، ۱۲-۲۱ مخ}

د ژبې ناپايه پټ توان)پوتنسيال(

ژبه، لکه چې په تېر)۵(څپرکي کې پرې خبرې وشوې، له بېخ و بنسټه دوې بڼې لري، يوه يې د ننني، ذهني، ناتوکيزه، نانګېرېدونکي)غيرمادي، نامحسوسه، انتزاعي(بڼه ده او بله يې بهرنۍ، توکيزه يا جوليزه)عيني، ملموسه، محسوسه يا صوري(. لومړنۍ بڼه، يا په بله دوده تخنيکي نومونه))دننۍ ژبه((دا مانا لري چې هر يوګړي)فرد(يې تر ۵-۶ کلنۍ پورې په خپله کورنۍ او ټولنه کې د))مورنۍ ژبې((په نامه زده کوي او په ناځانخبري ډول يې په ذهن کې د يو لړ دويو)قاعدو(، وييپانګې او غونډلو)جملو(په توګه ټينګه او ترينګه زېرمه پاتې کېږي؛ پر وړاندې يې دا بله))بهرنۍ ژبه((همدغه توکيزه، مادي، صوري، کړنيزه)عملي(ياکارونيزه)تطبيقي(ګړنۍ او ليکنۍ ژبه ده چې له اړتيا سره سم ترې وييونکی کار اخلي، او د هماغو يو لړ لنډو تنګو)محدودو(وييونو او غونډلو له مخې نورې ډېرې)نامحدودې(غونډلې رغولای او پرکار اچولای شي. پښويه)ګرامر(هرګوره، وار له مخه په دننۍ او بيا ور پسې کړنيزه او جوليزه)صوري(ژبه اړه لري او دا يوازې ژبپوهان او پښو يپوهان دي چې د دواړو ژبنيو اړخونو اړوند دويې)قواعد(او دويونه)قوانين(رابرسېروي، سپړي او شني، په دې ډول ژبه د زېرمه)انتزاعي(غونډلو او ورپسې د نورو راپنځېدونکيو جوليزو)صوري(غونډلو درستې ټولګې ته))ژبه((وايي، او د اړوندو دويو يادويونو شنني او سپړنې ته پښويه)ګرامر(. په دې لړکې پښويپوه)ګرامرپوه(د غونډلو ډولونه، رغنده زنځيري توکي)وييونه، ګړونه، غږونه(او نازنځيري هغه)خجونه، اهنګونه، غاړې...(، بيايي ترمنځ تړاو، اوډون، سمون)مطابقت(... او په پای کې يې جلا جلا او يوځايي ډلبندۍ او ماناوې ور خېږي.

د غه څرګندونې په لاندې ډول هم راغبرګولای شو:

هره ژبه دوه اړخه لري، ذهني، دننۍ، يا نانګېرېدونکې)نامحسوس، انتزاعي(اړخ او بهرنۍ، جوليز)صوري(، توکيز)مادي(، کړنيز)عملي(ياکارونيز)تطبيقي(اړخ، چې په لنډ ډول))دننۍ((ژبه او))بهرنۍ((ژبه يې هم بولي.

د ننۍ ژبه له يو لړ ټاکليو يا محدودو دوييونو)قواعدو(او توکو يا وييونو او غونډلو څخه رغېدلې، خو يو ناپای زېږندويه پټ توان يا بالقوه ظرفيت)پوتنسيال(لري. د ساري په ډول، که

(c) ketabton.com: The Digital Library

وواېو، يو ځوک پر يوه ژبه لاسبرى لري، ياېي زده ده ، مانا يې دا نه ده چې هغه د دغې ژبې هغه ټولې غونډلې)د ژبنيو واحدونو په توګه(زده کړې يا زده دي چې په هره برخه کې يې له هرې اړتيا سره سمې وکاروي، بلکې موخه دا ده، هغه ټاکلى)محدود (شمېر دوييونه)قاعدې(او وييونه او غونډلې يې چې ياد کړې دي، زېږندويه لوښه ځانګړتيا لري، ياني کولاى شي، له اړتيا سره سم د اړوندو محدودو قاعدو په مټ د محدودو توکو) وييونو، غونډونو، ترنګونو او غونډلو (پر بېلګه نور بېشمېره ورته توکي)په اتوماتيک، نيم اګاهانه او اګاهانه ډول، يا لږه کې پاملرنه(ورغوي او وکاروي؛ په دې لړکې اتوماتيکه، ناګاهانه او يا نيم اګاهانه رغاونې هماغه دي چې د دود له مخې ولسي رغاونې بلل کېږي، د اګاهانه هغو لپاره دويمنۍ)ثانوي(رغاونيزې مخبېلګې او مودلونه ګرځي.

که د ژبې دغه ناپايه زېږندويه پټ توان يا بالقوه لوښه ځانګړتيا نه واى، ځنګه کېداى شوه، د بېلګې په توګه په انګرېزي ژبه کې دا ميليونونه ميليونونه کارول شوي غونډونه، ترنګونه، بېلنګونه او لنډې اوږدې غونډلې راوزېږي او وکارېږي، هغه هم له بېلابېلو جولو، جاجونو، موخو او ماناوو سره؟

دغه دواړه اړخه يا دوه ډوله ژبې له پټ توان يا بالقوه توان او ځرګند يا با لفعل توان سره))ژبه ((او ځوک چې هغه ځبري، سپړي او شني، پښوييوه)ګرامرپست (بلل کېږي.

دا چې زموږ په پښتو کې د انګرېزي، فرانسي، الماني او نورو لويديزو او بيا ختيزو، لکه چيني، هندي، عربي... ژبو هومره کارونيزه اړتيا نګېرل شوې نه ده، نو نه يې پټ توان يا زېږندويه ځواک هاغومره پرکار اچول شوى او نه يې پورتني ترښتي توکي، بېلنګونه، ترنګونه،)وييي (غونډونه او غونډلې (اشتقاقونه، ترکيبونه، عبارتونه او جملې (ميليونونو ته رسېدلې. بناپي د نومهالې خبرتياپي- رسنيزې تېکنالوجۍ سره يې شمېره متې نيم ميليونې بريد ته ورنژدې شوې اوسي. د نورو ژبو په ځېر پښتوآره او بنسټيزه وييپا نګه دومره ارته بيرته نه ده او د آرو او بنسټيزو وييونو شمېره يې اتيا- پينځه اتيا زره اټکل شوې ده. دا چې ديادشويو ژبود وييونو شمېره ترې سلګونه ځله ډېره برېښي، د هماغو ترښتي توکو يېږه يا زېږنده بلل کېږي.

پښتو پانګې همدا اوس د مايکروسافټ د ۳۵ ژبو په لړ کې له ځو لکيزو رغاونو سره پورتني بريديو څه راخپل کړاى شو.

پر مورنۍ ژبه زيات لاسبرى، له آره د زده کړې له لارې په ارادي توګه د هغې پر زېږندويه توان د زيات لاسبري موندنې مانا لري. داسې چې په ډېرو پېچلو او ډېر اړخيزو خپلځاني او ټولنيزو ډګرونو کې يې دغه لاسبرى زباد او پرکار واچول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بډایه وییپانګه

شعر یوازې له ترنګونو) ترکیبونو(سره نه، بلکې له یووستویو وییونو، ټینګو یاپخوغونډونو)عبارتونو (او بېلنګونو)مشتقاتو (سره هم کار لري نو ښه به دا وي، چې ووېل شي، پلاني په خپل شعر کې ښکلې وییپانګه کارولې ده.

په اروپايي سیندونو)ډېکشنریو (کې هغه وییونه چې پر آرې)وضعي، لغوي(سربېره په مجازي، استعاري یا کنایي مانا کارول کېږي، نو ورسره لیکي چې))figurative meaning ((یا))انځوریزه مانا ((یې ... ده، الماني یې تر ټنګ خپل سوچه انډول bildlich)تصویري(هم کارېږي. که مانا یې اصطلاحي وي، نوبیا ورسره)idiomatic meaning(لیکي. زموږ سیند کښونکي یې پر وړاندې زیاتره))اصطلاحي یا کنایي ((نومونه کاروي او ډېره لږه))مجازي ((نومونه. په ژبنیو څېړنو کې د لومړنۍ نومونې پرځای))ګرنیز ((کارول کېږي او د دویمې هغې پرځای، یا یې تر څنګه))انځوریز ((؛))اصطلاحي ((یوه ګډوډي رامنځته کوي، ځکه زموږ په دودیزه وییپانګه کې یې بنسټ))اصطلاح ((په دوو)ګرنه idiom او تخنیکي نومونه term(، او لا د ځینو نیملوستو له خوا د))ګړدود ((او))ګړویزی ((په مانا هم کارول کېږي.

لکه څنګه چې د))شعري ژبې ((په تراو څرګندونې و شوې، په ژبه کې ښکلې او خوږغږې یووستوي، بېلښتي)اشتقاقي(او ترښتي، په بله وینا، تیار پر تیاره))شاعرانه((بېلنګونه او ترنګونه او بیا غونډله پوهیز)نحوي(وییغونډونه)عبارتونه(او ورسره ورسره ګړنې، څرګندنې، وراشې او نور توکي کم نه دي. ترڅنګه یې په کار ده، شاعر هم په خپل نوښت پکې زیاتون راولي او له اړتیا سره سم د هغو تیارو))ښکلو شاعرانه((وییونو تر څنګ هغه))ناشاعرانه((همراواخلي او د واند)تخیل(په نازکو ګوتو ورسره دا هم))شاعرانه((کاندې !

په دې لړکې ان د وییرغاونې د چمونو په راخپلونه ورته بېلښتي او ترښتي وییونه هم ورغوي او وکاروي، لکه د برې خوا)ګلځانګه، ګلونه، ګلوله، ګلغوټۍ، ګلمونګره، ګلڅېره، ګلپېغله، ګلمینه، ګلوییونه، نشت اباد، ناچېرې، غزلبول، غزلبڼ... (یاد کوزې خوا)ګلورین، ګل پرهر، غزلزار... (هغه د))خوارحسن ((ترنګ هم لومړی پلا د کاکاجي په غزل کې لیدل شوی چې راوروسته یې))غریب حسن ((او بیا سوچه بڼه)خوار ښایست(هم ډېر دود شوی دی؛ استاد حمزه بیا د نره ګړویزونو)ګړدودي وییونو (د دودونې تر څنګ د نویو شاعرانه رغاونو له پلوه ګړسره د مخکښۍ ویاړ ګټلی، لکه، پښتون عشق، پښتنه مینه، لمر مخې، سپوږمۍ مخې... چې تر لیکواله پورې یې نورو هم پلیونې کړې ده. د داسې ښکلې او ارتې بیرتې پښتو پانګې په متې هر شاعر کولای شي، ځانته د انځور رغاونې لاره ښه ترا هواره او اسانه کاندې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم له ياده اېستل په کار نه دي چې ټول هغه چاڼلي او ښکلي توکي بيا هم تر هغې يوازې))ژبنی ((ارزښت لري چې تر څو په شاعرانه اوب)بافت(کې را نغښتل شوي نه اوسي. په ژبه کې هم دغه توکي د نورو وبيپانگيزو توکو په څېر هله جوت او څرگند چارو دنده او جاج و مانا را خپلولای شي چې په بشپړ ژبني اوب، ياني غونډله)جمله(کې وکارول شي او په مبتدا ياخبر، يا دواړوکې ونډه ولري. د ساري په ډول، که وواېو اسحاق ننگيال)د ذهني انځورونو او سېمبولونو په تړاو (په پاسنيو شعروکې))سپين آس، د سپينو وريځو آس، د وريځو گلان، وربښمينې پربښتې، د جنون جوغه، ښکلی سوداگر... ((ترکيبونه راوړي، مانا يې داچې په شعري غونډلو کې يې کارولي او هنري پسولونه يې ترې رغولې دي. پرته له دې کارونگ تش ژبني ترنگونه بلل کېږي، که يې څه هم په خپل نوښت رارغولي دي. هسې خو په ټوليزه گڼنې او ليکنۍ پښتو کې د ورته تشبيهي، استعاري، مجازي، کنايي، تلميحي او ان سېمبوليکو او اسطوره يي ترنگونو ځرک هم لگولای شو، لکه:
د بوډۍ ټال، زما زړگی ، زما زمری ورور، شين زمری، شنه توتيان، گلکڅ، گلکڅونه، د گلو ځانگه، پرهار پاڼه، د سترگوتور، د زړه ټکور، د زړه ټوټه، د پېريانو تنور، د باغ ارم ښاپېرۍ،د ماښام ستوری، د سبا ستوری، د سبا سترگه، کاروان ستوری، د ستورو ياد اسمان کټ، مينه ناک، مينه وړی، مينه وړې، د رنجو خالونه، د سکرو خالونه...

څرگندني)اکسپرښنونه(او بيا گڼني)ايډيمونه(خو کټ مټ لکه تيار انځورونه چې که په شعري اوب کې ورته شاعر ځای ور کړي او بل خيالي انځور)ايماژ(هم ورسره ملگري نه کاندې، يو شعريت راخپلولای شي. د ساري په توگه،))پور پرې کول ((په سيده مانا)د چا پور ور ادا کول(يوه څرگندنه ده او يوه بليغ يا ادبي ژبنی توک دی، خو په مجازي مانا ، ياني په)مړل، ساورکول(مانا وکارول شي، پر))گڼنه((اوړي او شاعرانه کېږي، ځکه د شعر ژبه))مجازي((ده او د عادي ژبې يوه اړولې او ښکلې بڼه ده؛ لکه څنگه چې استاد غضنفر هم پرې د))←مرسل مجاز، ((په ترڅ کې ښه ترا رڼا اچولې ده.

نوښتگر شاعر او کره کتونکی غفور لېوال ليکي:
((يو نيم وخت وبيونه يا کلمات د رنگونو غونډي له يو بل سره ترکيب کېږي، سره گډېږي او د تخيل په ځواکمن او هنرمن لاس ورڅخه يوه ښکلې تابلو جوړېږي.

دغه رنگونه چې د خوږې، شاعرانه، اهنگ داري او زړه راکښونې ژبې په وسيله بيان شي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ببلابېل سېمبوليک مفاهيم د اند په مرسته وپېيي، دغه بيان صميمي او عاطفي وي، دېته نو يوه شعري، ښکلې تابلو ويلای شو. (()د ساهو ياد ۲۵۷)

په پښتو شعر کې خپل نږه شاعرانه وييونه او ببا رغاونې له نوي نوښتگرانه پېر سره رادود شوي دي. پخوانو)دېواني(شاعرانو چې څه پر ميراث را پرېښي، نژدې سل په سل کې همغه سولېدلي پوروييونه دي چې پېړی پېړی پرې لومړی پخپله دوډوونکو او رغوونکو پارسي شاعرانو شخوند وهلی، بياهندي- پارسي شاعرانو او هله دوی)پښتنو(. په دې کې يوازې ښلنگونه او ترنگونه)مشتقات او ترکيبات(، نه چې لا يووستوي وييونه، هغه هم له اړوندو انځورونو سره راپور شوي دي.

تر ستر حمزه پورې لب، لعل لب، لبان، چشم، چشمان، زلف، زلفان)زلفي(، رخسار، گلرخ، گلرخسار، گل اندام، گلرو، سيمين بر، دلبر، دلربا، دلارام، محبوبا، عشق، عاشق، معشوق)معشوقه(، شيدا، جان، جانان، جانانه، يار، آشنا، نگار، می، ميگون، ميفروش، مينوش، مدهوش، ميخانه، خم، ساقي، پيمانه، خمر، خمار، مخمور، زيبا، زيباروی، زيبارويان، ديدن، ديدار، فراق، هجران، وصل، وصلت، وصال... کارول کېدل تر دې چې)و(گڼي شعرته يې هم لار کړې ده او دوديز ناظمان خو پرې لا تراوسه شخوند وهي. حميد له دې سره سره چې تر ستر خوشال راوروسته يې يو څه نږه پښتو پانگه کارولې، خو ان د خپل پښتو شعر په ستاينه کې هم پارسي ترنگ کاروي:

له حيرته پارسيوان گوته پر غاښ کا
چې حميد))سخن سازي((کړي په پښتو کې

د ښاغلي منلي)خلورم څپرکی(په خبره دغه راز ببخرتو پارسي پورونو پښتو پښويه هم اغېزمنه کړې ده، د ساري په توگه د يار، دلدار، دلارام، جانان، نگار، دلبر، دلربا... د نوږې)جنس(توپير نه کېږي د پارسي شعر پر وړاندې د پښتو شعر يوه رومانتيکي ببلتيا)امتياز، مميزه(د نرينه لپاره د ښځينه نوږي کارونه ده او د ښځينه لپاره د نرينه هغه: له شهی، شهو، نازولې، مينې، مينه ورې، سپوږمۍ مخې، هوسۍ سترگې، کبلۍ سترگې، لمرمخې، گل مخې، گلمينې، گلخانگې، گلونې، گلورينې، گلپېغلې... سره)) راغله، لاړه ((ويل کېدای شي، خو له دلبر او دلارام، يار، جانان... سره نه، نو که يو مين))يار مې راغله((وواييي: د يوه گرامري سرغړاوي په توگه ترې څه خوند نه شي اخېستای، ځکه يار، لکه نگار، جانان، دلبر، ماه جبين، مهرخ... له ببواک يا کنسوننټ پايلې سره په پښتو کې نرينه گڼل کېږي او ښځينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کارول يې همغه مين ته هم خوند نه ورکوي او که)) يار يا جانان مې راغی((ووايي، بيا به هم ځني دومره خوند ونه شي اخېستای ! همدا راز يوه مينه)عاشقه(له))کمر باريک((نه په دې نه شي څه خوند اخېستلای چې يو ښځينه ستاينوم ګڼل کېږي؛ نه نرينه. شاهد ، صنم او کوم بل يونيم خو په دې لړکې له پخوا راهيسې د))نرينه معشوق((لپاره ځانګړی شوی دی

زموږ د نوي ازاد شعر تکړه پلیوني انجنير ستانه مير زهير پر دې ګروهه دی، چې که دا ډول له دود ومودو وتلي، ډېر سولېدلي او کرغېړن)مبتذل(پورويبونه د))سېمبولونو((په توګه وکارول شي، دومره تاوان نه لري. په دې کې هم څه اړنګ بړنګ نشته چې اوسنيو نوښتګرو شاعرانو داسې ډېر پخواني سولېدلي ويبونه پر سېمبولونو اړولي، لکه ګل و بلبل، يار، اشنا، عشق، مينه، فراق، هجران، وصال، بېلتون، پيوستون... خو بياهم د نږه او سوچه انډولونو منښت او ګرانښت تر پورو)پارسي او عربي(انډولونو زيات برېښي.

د ولسي شاعرۍ په←دويم ډول کې د دوديزي پورويبپانګې پدل لومړی ملنګ جان مات کړ او بيا ورته نيملوستي خاطر اپريدي د خپل حمزه استاد تر سيورې لاندې د غزل رومانتيکې ژبه لاپسې پښتنه کړه ، تردې چې نورو يې هم پلیوني وکړه او ورسره ورسره د ډېرو او اوجرو ټنګ ټکور هم تر ډېره پښتني جوله راخپله کړه.

۲(بديعي يا ښکلاييز توکي...

ښکلاييز توکي مو په تېر)پېنځم(څپرکي کې د واند)خيال، تخيل(تر سرليک لاندې و څېړل، دلته يې بيا هم د ژب - ښکلا ييزې ټولۍ د دويم ټوک يا برخې په توګه د بېلګو په وړاندېينه نور هم پسې غځوو. خو په سر سر کې دا خبره بيا راغبرګوو چې))خيال((د شعر هنري يا بديعي)ښکلاييز(اړخونو يا توکيو د پنځوني وسيله او سرچينه ده، په بله وينا، د ژبې،تول او اند ترخنګ))واند((د شعر له رغنده ټوکو)اجزاوو(څخه ګڼل کېږي او له دې پرته شعر د يوه ځانګړي هنري ځېل په توګه نه، بلکې د يوې هسې پېيلې وينا)نظم(په بڼه راڅرګندېږي. موږ که څه هم، د دود له مخې هغو ګردو ښکلاييزواړخونو ته خيالي انځورونه، صور خيال يا "ايماژونه" وايو، تشبېه، استعاره، هنري صفت، مجاز، حسن تعليل، بداعت، جناس، طباق، تضاد)contradiction(، تقابل)contrast(، تلازم، تخيل، تمثيل، مدعاو مثل، ښنده يا مبالغه)exaggeration(اغراق)apotheosis(... او ان اسطوره)myth(، علامه يا سېمبول

(c) ketabton.com: The Digital Library

)symbol(، کنایه ، تلمیح)الوژن(، تشخیص)پرسونیفیکشن(او انطاق)انیمېشن(او داسې نور چې ډېر لږ څرک یې د پښتو په ګډون په دودیز عربي- پارسي ادب کې لیدل شوی، خو زموږ په نوي شعر کې یې تر لویدیز اغېز لاندې یو څه زیات دود موندلی. په دې لړ کې ښایي د))نګېرګډون((یا))حس آمیزي((انځور چې لاتیني اندول یې پرادوکس)paradox(دی، زموږ په دودیز ادب کې لږه یا ګړ سره مخینه و نه لري.

دا څه هېښنده نه ده چې د انځوریزوالي)ایمېجېزم(په نامه ادبي او بیا شعري ښوونځی هم دا راڅرګندوي چې یوازې له انځورونو سره کار لري، خو داسې نه ده او سېمبونه هم کاروي، لکه څنګه چې پیلامیز واله)سېمبولېزم(هم په سرچپه توګه د سېمبولونو ترڅنګ انځورونه هم رانغاړي. همدا راز که نن سبا پر سېمبول کارونګ ټینګار کېږي، مانا یې د اړوند ښوونځي))سېمبولېزم((راخپلول نه دي؛ هسې خو وسمهالی پرمختللی))انسان ژمنی((شعر د جولیزې رنګارنګۍ او راښکون په موخه د ایمېجېزم او سېمبویېزم په ګډون له نورو تېرو هېرو اېزمونو)ناتوریالېزم، سوریالېزم، ایمپرېشنېزم، ایکسپرېشنېزم، ایګزېستنشیالېزم... او اوسنیو)پوست مودرنېزم، مېجېک ریالېزم...(ګردو څخه لږ و ډېره ګټه اخلي، که څه هم له بېخ و بنسټه د انتقادي ریالېزم ، ټولنوال ریالېزم او بیا هومانېستي ریالېزم پر وړاندې رامنځته شوي دي.

د بدیعي صنایعو تر نامه لاندې زموږ دودیز هنري توکي یو مخیز)) هنري ((نه ګڼل کېږي. په دې کې بیا جولیز)لفظي(هغه نن سبا ګړ سره په هنري توکو کې نه شمېرل کېږي، لکه: تجنیس خطي)حنان-جنان(، شبه اشتقاق، مشجر، ذوالقافیتین)double rhym(، ارسال المثل، ارسال المثلین، تضمین، توشیح)acronyl(... همدارنګه په))صنایع معنوي((کې هم ځینې توکي، لکه تضاد ، تقابل، لف و نشر، اړ)معما (یا موخۍ)چیستان(،د تاریخ ماده... په هنري انځورونو کې راتلای نه شي، بلکې دا په))بیان((اړه لري او په ټولیزو ژبنیو او ادبي ښېګڼو ، لکه بلاغت)rhetoric(، ایجاز)conciseness, brevity(، ایهام)amphibology(، ذومعنین یا غبرګ مانیز)synonym(، کثیرالمعاني یا ډېر مانیز polysemous...کې شمېرل کېږي. هرګوره، هغه وییونه چې استعاري یا مجازي ماناوې ولري، په شعري اوب)بافت(کې دننه ښه ترا پر انځورونو بدلېدلای شي.

مجاز او ډولونه یې

نه یوازې په لویدیزه ادبي ترمینالوجۍ کې د شعر ژبه انځوریزه)figurative(بولي، بلکې زموږ د دودیزې- عربي ادبپوهنې یا فنونو دننه دننه په))علم البلاغت((کې هم شعر د ژبې اړولې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

غیرمستقیمه یا))مجازي ((بڼه بلل شوې ده. د))مجاز ((غونډنوم یا مقوله ییا ټولیز انځورونه رانغاړي چې تشبیه او په تېره استعاره یې له غورو هغو څخه شمېرل کېږي. کومه نښه چې د یوه ویي د آري او انځوریزې یا فیگوراتیفي مانا تر منځ توپیر را پر گوته کوي، هم ورته ترم دود لري، لاتین یې))context ((دی او عربي انډول یې هم))قرینه ((. دا دی، دلته د همدغه سکالو په تړاو د استاد اسد غضنفر د یوې وړې لیکنې)مرسل مجاز او د هغه ادبي اهمیت، رڼا ۳ گڼه ۱۳۸۵ ل (لنډیز وړاندې کېږي:

:

))د بیان په علم کې هغې نخښې ته چې موږ پوهوي چې کلمه په مجازي معنی راوړل شوې ده، قرینه وایي. البته د کلمې د حقیقي او مجازي معنی ترمنځ بایدیوه رابطه وي. داسې نه شي کېدای چې له یوې کلمې هره مجازي معنی واخلو. په...)ځناور د جنگ له محاذه راغی (جمله کې بې رحمه بنیادم ځکه ځناور بلل شوی چې د دواړو په خویونو کې شباهتونه شته.. که د ځناور پرځای غرخه راوړو، بیا به څنگه وي؟ بیا به هم فکر کوو چې د غرخه مجازي معنا منظور ده ځکه د جگړې له محاذونو د راتگ قرینه مو پام د غرخه مجازي معنا ته اړوي، خو څرنگه چې د حقیقي او مجازي معنا تر منځ یې رابطه نه شو موندلای، نو وایو چې په نومورې جمله کې د غرخه کلمه معنی نه ښندي، بې ځایه راغلې ده. کله چې کلمه په مجازي معنا استعمالوو، نه یوازې قرینه، بلکې د حقیقي او مجازي معنی ترمنځ رابطه هم ضروري ده دې ډول رابطې ته د بیان د علم په اصطلاح)علاقه (وایي.
د مجاز علاقې ډېر ډولونه لري د بلاغت عالمانو یې تر شلو ډېر ډولونه شمېرلي دي... ((.

د دغو تړاوونو)علاقو (، په بله وینا ، د مجاز ډولونه داسې را لنډولای شو:
)۱(ټول و ټوک)کل و جزء (چې یا له ټول څخه ټوک راواخلو ، لکه په دې غونډله کې: افغان)افغانان (ځوک ورکولای نه شي؛ یا سرچپه یې لکه: ځان)ملا (مې خوږېږي؛

)۲(ټولیز او ځانگړی)عام و خاص (چې یا له خاصه مراد عام وي، لکه: د غره سرې)سرې (، نه سرې)سرې (کېږي؛ یا سرچپه، لکه: جهان)کور ، هیواد... (رابانديې اور شو؛

)۳(لوښی او منځپانگه)ظرف و مظروف (چې یا له لوښي)ظرف (څخه منځپانگه)مظروف (موخه وي، لکه: ویاله بهېږي، یا سرچپه، لکه: اوبه)ویاله، نل... (بند کړه؛

)۴(علت او معلول چې یا له علته د معلول مانا واخلو ، لکه: د یتیم له آهه)ازاره (ځان ژغوره؛ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچپه ډول لپاره دا انګېرنه په زړه پورې ببلګه ده، په سخته سيلۍ کې چې څوک شهيد کړشي، وايي:))څوک شهيد شوی دی((، موخه دا چې د شهيد شهادت له کبله))سيلۍ((رالوتې ده ، خو له آره سيلۍ د دغې پېښې لامل شوی، ځکه دښمن له داسې کابو نه ګټه اخلي، يانې دلته له معلوله د علت مانا اخېستل شوې، يا علت و معلول سره ادل بدل شوي دي؛

5(اړه او اړوند)لازم و ملزوم(چې لازم و ملزوم سره رد و بدل کړشي،لکه په دې غونډونو)عبارتونو (کې:
ګل او خوږبويي، ورځ و رڼا ، شپه او تياره، لمرو پلوشې، اورو تودوخه... ؛ په دې لاندې سروکي کې دواړه اړخه سره غاړه غړې شوي دي:
سپيني باريکې لېچې تشې ګرځومه
بنګړيوالې تروري زموږ کوڅې ته راشه

نور مجازي ډولونه يا تړاوونه، لکه: تول و تولنوم)مضاف و مضاف اليه(، ستاينوم او نوم)صفت و موصوف(،)مشبه و مشبه به(، لږی او ډېری)اقليت و اکثريت(، اړ و پېچ)تضاد(،ځای او ځای نيوی)مکان و مکين(او داسې نور چې د پاسنيو په ګډون ډېر يې له آره د ژبې په اوبجه)قلمرو(اړه لري، هغه هم، يا د عادي ويونکيو د پېړيو پېړيو هستونه ده. ځکه لکه چې څو ځله راغبرګه شوه، د بلې هرې ژبې په څېر زموږ دا هم سربېره پردې چې له ببخ و بنسټه د ذهني او انتزاعي ژبنۍ بڼې يوه اړولې، نګېرېدونکې، عيني، په بله وينا ، مجازي بڼه ده، يوه غوښنه برخه يې د مانا له پلوه له دويم ځلي اړولو توکو جوړه ده. بې شمېره وييونو، وييغونډونو او غونډلو د آرو)وضعي(ماناوو ترڅنګه، دويمې)مجازي(ماناوې، هغه هم ډېرې له مجردو ماناوو سره راخپلې کړې او په ورځنۍ کاروني بهيرکې، هرګوره د هغو نورو ډېرې توکو هومره نه، بلکې له اړتياسره سم رامخته کېږي. دوه او څومانيز وييونه، ګړنې)محاورې(، ځرګندنې)اصطلاګانې(او بيا له وګړنې ادب سره ګډ توکې، لکه متلونه، اړونه)چيستانونه(، موخی)معماوې(... او ور پسې ځانتنې فولکلوريکې پنځونې)لنډۍ، بدلې، غاړې، نارې، سروکې...(يې خو په لا کره اړونو کې راځي. له ليکنې- ادبي بهيره بيا د پرمختلليو فرهنګي ولسونو هومره لا دومره نه دي ورګډ شوي.

په لويديځ کې د)figure(او)metaphor(ترغونډنومونو لاندې له کنايې، تشبيه، استعارې او يو څو نورو انځورونو پرته، نور مجازي)فيګوراتيف(ډولونه د ادبپوهنې، نه بلکې د ژبپوهنې له تړليو)مقولو(څخه بلل کېږي او د ژبې د کره او غوره سبک و ستايل په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانګړتياووکې راځي. د ساري په توګه د داسې ورته ځانګړتياوو پر بنسټ انګرېزان دوه ډوله انګرېزي، کره او ناکره انګرېزي) **formal and informal English** (سره توپيروي.

د دې خبرې د زيات رڼاوي په موخه چې د ژبې او ادب ترمنځ په ټوليز ډول د مجازي ډولونو همغه ټولمنلې انځورونه په ادب اړه مومي او نور يې په ژبه. د بېلګې په توګه يې ((**paradox** او **contradiction**)) ((په نومونو دوه ډوله له انګرېزی را اخلو. دغه دواړه وييونه سره همماني يا لږ تر لږه ورته مانيز دي او موږ يې اړ و پېچ)تناقض، تضاد (مانا کولای شو ، خو ړومبنی يې د شعرو ادب نومونپوهني ته لار موندلې او په ځانګړې ډول د شعر يو ذهني انځور))نګېر ګډون((يا))حس آميزي((ورسره نومول شوی دی، خو له دويم وييې څخه د يوې ژبپوهنيزې نومونې کاراخيستل کېږي، د ساري په ډول امريکايي ژبپوهاند))لانګندويون ۸ مخ((په)هاري يو ټوټه کاغذ و ځنبه (غونډله کې))کاغذ ځنبل (( )يو پښوييز او مانيز اړوپېچ)تناقض(بولي، خو په شعرو ادب کې دغه هم له يوه ښکلې اوب-چاپېريال او قرينې سره ورته ذهني انځور))حس آميزي((جوړولای شي او په دې توګه))کونتراډېکشن((هم د))پرادوکس((ترمينالوجيک جاج و دريځ راخپلوي.

هسې خو په ټوليز ډول، هر راز توکي د خيال په مټ د شعر ژب- جوليز او اوريز رنګ و خوند رامنځته کولای او له ژنبی اوبجي نه شعري هغې ته لوړتيا موندلای شي. دا هم د يادوني ده چې کله ناکله د يوه غبرګمانيز وويی، غونډ)فقره، عبارت(او بيا غونډله)جمله(شعر ډېر خوندروي، لکه د استاد پژواک په دې بيت کې د))پژواک((په دوه مانيزولو سره:

زه پژواک يمه په غرونو کې لوی شوی
دا چې چپ يم، دلته غروکمر نشته

دغلته يې په آره لغوي مانا)انګازه(د خپل لنډنوم په کارونه درست بيت دوه مانيز کړی دی: عادي ژبنی مانا ترې دا اخيستل کېږي چې له خپل غرني ټاټوبي څخه لرې اوسېدو ته اړوتلی او اوس يې هغه ساهو ژوند او ازادي غورځې پرځې ارماني؛ خو ده د))پژواک((په دويمه)لغوي(مانا له رامنځته کړي))حسن تعليل((او))تلازم((سره له يوې پرې او پېغوره شاعرانه تيښته کړې او هغه دا چې د کابل په خبر په يوه سياسي منځۍ کې ترې ، واکمنو بندېزونو او يا هم يوې))تنخاګی((ازادي او ورسره ورسره د مبارزې توان بلوسلی دی !

ليکوال د خپل آر نامه په کارونګ او غبرګ مانيزونګ د استاد پژواک هومره نه، خو لږ تر لږه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه شعري رنګیني))تلازم((رامنځته کړی دی، لکه د یوه غزل په پای کې:
... وینو نه زرغون مې پس له مرینې نه
ګل به وي پر قبر نښانه زما
شي به مې بلبل بیا))مجاور((زیاره،
وایي به د مینې ترانه زما !)ګلوییونه ۳۴(؛

د یوه ځلوریزوالې ویرنې په وروستۍ ټوټه کې:
- له درانه خوب سر راهسک کړه ګرانې مورې،
چې له سویسه دې راغلی مسافر زوی !
پر مهال د ځنکدن دې یادوه چې،
اوس دې قبر ته ولاړ آ))مجاور((زوی !
)سوزونه او سازونه ۴۱/مزینه، ۱-۱-۵۱(؛

په یوه بل پای بیت)مقطع(کې لنډنوم د اړوند متل))چې په ناز لوی شي- په زیار زړېږي((په وړاندې وروسته کولو سره له آرې مانا سره غاړه غړی کړی دی:
- چې په ناز لوی شي، په)) زیار((زړېږي،
زه په زیار زوړ شوم، په ناز زړېږم.
)ګلکخونه ۲(

همداسې په دغه بله بېلګه کې یو ځانګړی نوم))دوست((په غبرګو ماناوو راغلی دی:
چې یې دوست ترې، پر زړه داغ لکه لاله ولاړ،
زیار په کومو سترګو ولاړشي هامحفل ته !

همغږیزي

لویدیز ویناوال هم لږو ډېر ورته چمونه پر کار اچوي، لکه په مسره یا هره شعري ټوټه کې له ورته او هموتوځو)هممخرجو(غږونو، په تېره واوبلونو کار اخلي چې دودیز))تجنیس((او))شبه اشتقاق((هم دغلته څه ناڅه ونډه اخېساې شي؛ په لویدیزو شاعرانو کې له دغه پلوه ستر الماني شاعر ګویټې)۱۷۴۹-۱۸۳۲(پوره نوم ابستلی دی.

د ستر خوشال په شعر کې په ناځانخبرې ډول داسې ځرکونه ډېر تر سترګو کېږي، لکه په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاندي بيتو کي)ک، گ، ر، ن،د، ت، ټ(:

- پر جهان د ننگيالي دي دا دوه کاره
یا به وخوري ککری یا به کامران شي
- درست پښتون له کندهاره تر اټکه
سره يو د ننگ پر کار پټ و اشکار

د حمید په شعر کي هم داسي ډېري ښېلگي موندلای شو. د)س، ص، ز، ژ، ل(پرله پسېوالی، لکه په دي سربيت)مطلع(کي:

خط پر مخ د صنم راغی، که سپوږمی شوه په هاله کي
دا یي غاښ په خوله کي زیب کا ، که ژاله شوه په لاله کي...

په ورپسي بیت کي له)ک-گ(پرله پسېوالي سره د يوه)ش(په دربځله راغبرگونه انځوريزه ښه نوره هم پسي ورښکلي کړي ده:

دا زما له غمه شين زړه، پکي خيال د يار د شونډو
هسي رنگ زیب و زینت کا ، لکه مي په شنه پياله کي

او يا يي هم په يوه پای بیت)مقطع(کي اووريزو)ل، ر(، ستونيزو)ه،ح(او غاښيزو)د، ت(غږونو له اړوند انځور سره جوليز راکښون خومره زیات کړی دی:

لا هله حمید کسکر په محبت وو
پرښتو چي جوړاوه په ترتیب ورو ورو

ليکوال بیا په ځانخبري توگه له دي چمه ښايسته ډېر کار اخيستی دی، لکه))خ-س-ش-ز-ر((په يوه غزل کي:

دا کوځی ستا پر سپین مخ خوري وري شوي
که زما پر سباوون تياري خوري شوي
ستا د سترگو د خيال سيوری چي پري ولوېد
پر ورشو مي د ارمان توري تياري شوي
ستا د برندو کتو ټکه نه وه، ځه وه
ورسره مي چي اسري خاوري ايري شوي...)گلو ييونه ۲۳(؛

د يوه غزل په وروستيو دوو کرېو کي د نورو همرنگو خپلواکو او ښوا کو)واوېلو او کنسوننټو (ترڅنگ)گ (او)ج(بيا ترگردو يو په زړه پوري کونترست رامنځته کړی دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه ګناهګار بیا هم جوګه د جنت شوی نه یم
که سره او تور غبرګ دوزخونه مې تر شا پرې ابښي
د جنګ و جهل و جنایت جهنمي لمبو کې،
تور سکاره شوي برخلیکونه مې تر شا پرې ابښي !
)ساندې او سندرې، ۸۹مخ(؛

په یوه نیم ازاد شعر کې یې د غبرګ مانیز))ډاګ((او ورسره د رغاونیزو او ګړنیزو)اصطلاحي(ماناوو په ورزیاتونه سر تر پایه دا دوه تمغړونه او نور څېرمه یا نژدې هغه)د-ت-ن-س-خ-ر-ز(شعرته یوه خوږغږي او رنګیني وربښي:
سترګې سترګې له ډېر خاره
چې کوږډاګی ډاګي راشي
نه وي ډاګ د یار له لورې
زړه مې ولګي له ډاګه
پاتې بیا پر وچ ډاګ باندې.

ها بېواري تلوسې مې
اند بېنني وپاروي بیا
بهیر جوړ پر مخ د اوښکو
اسوېلي سلګی سلګی شي
ولولې شي سوې ساندې.

د زړه وازدو په سوځون
تورې شپې پر ځان روڼې کړم
ورته خوشې په اسره کې
ورځې هم شي هسې تېرې
بېرته لاس تر زنې لاندې.

د مینې ځوانۍ ژونده،
نن سبا کې خنګه تېر شوې؟
بېلتانه و ځبولې،
پردېسیو تاند لباند کړې،
نهیلیو لاندې باندې !
)ګلګځونه ۷۷- ۷۸ / سویس ۱۰-۴-۷۱ز(

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر))پلوشين نارنجيستان((سرليک لاندې يې په يوه ازاده ببلګه کې په پوره ارادي توګه ډېر زور پر)ش-ښ-س-خ-ځ(او بيا پر)ج-چ-ر-ز-ژ-ږ(اچولی دی:

د اسمانځکو دنګو غرونو سپين واورين ستونځونه،
د غاړو مورګو او ورشوو تاند ښېراز شينيلي،
د ګلګځونو غځېدلي لړی...
د سرو رېديو ، سرو باميو ناپای برېدې دښتې
- دا دزرتشت د اورتونونو ځلي-
او د شينکو شينکو رودونو جادوګرې نغمې...
واړه ښکېللي د تيارو طلسم.

*

نور د سپېدو هنداري تشې بربښې
د سباوون د پلوشين نارنجيستان له انځور
او د اسمان شنې لاژوردي موسکاوي
نورې لنبېږي د تيارو د تور ښامار کومې ته.

*

بربښنا د شنډو ګورو وريځو ګوګل نه څيروي
چې د باران هېر کړی نوم يې وکښې بيا
د زړه پر دړه...
او د باورد ښېرازيو پيغام
وبوږنوي د ګلباغچو د نهيلې خوبونه.

*

اوس به
د زغم تالا والا سترې ستوماني جوپې،
-د لمر تر ښار-
د مرګاني چوپې چوپتيا تور واټنونه
ځنګه و نغاړي نور
او د دې ځمکې د نتلو دوزخيانو د ناپايو اورو وينو
په سرو کنبلې کيسې...
څوک د رحمت پرښتې چېرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بې نیازه ټولو اکمن تر غوږه ورسوي !
)نوي پېړۍ او نوې زرۍ ۲۳-۲۴ (؛
او خاطر په یوه سربیت کې نرم تالو ییز غږونه))ک،گ، ږ((سره
ځومره په خوند پېیلي دي:
هسې راته ګوري، لکه نه چې راته ګوري
ښغ مې له زړګي وځي کاږه چې راته ګوري؛

په پای کې د زبیر حسرت دیوه غزل سربیتونه راخلو چې د)ځ، ز، خ او زورکي (په راغبرګولو سره یې نور هم ښکلي کړي، خو که د ده د شمال ختیز والو پرځای یې د نورو درو ګونو ګړدودي ډلو کوم استازی، لکه کاکړ، غلجی یا ختک یې واوروي، یا ترنمي او یا هم سندریز کاندي، له ښکلا سره به یې راکښون هم غاړه غړی شي:
زه نه جاروځم، چې جاروځم نو خپل مخ ته وځم
اواره ګرد یم، ځم وځم، چې هر اړخ ته وځم
زه هره ورځ وایم چې نن به لږ د وخته وځم
وخت سره څه وکړمه، هره ورځ ناوخته وځم...
)لیکوال، ۱۴ ګنه ۲۰۰۶ ز(.

ښایي، د نورو تېرمهالو او وسمهالو په شعرو کې چې له پښتو پانګې یې زیات کار اخیستی وي، هم دلته او هلته خال خال ورته همغږي وموندل شي، خو د یوې هسې برابرۍ یېبره به وي !

ذهني انځورونه او بېلګې یې
تېرمهالي)وګړنۍ او کلاسیکي (

زموږ په کلاسیک او دودیز شعر کې د بر زور پر عیني)محسوسو (انځورونو اچول شوی، پر وړاندې یې ذهني)مانیز، مجرد (هغه او بیا سیمبولونه او اسطوري له نشته برابر دي. په منځني ادبي پېرکې ښایي، شیدا)۱۱۳۵-۱۱۹۴س (یوازېنی شاعر وي چې یو څه زیاته ګټه یې ترې اخیستې ده. حمید)۱۰۸۳-۱۱۴۸ س(سره له دې چې په پښتو کې د هندي سبک بنسټوال او بیا))موشګاف((ګڼل شوی ، له دومره ښندې کار نه دی اخیستی، که نه، د پارسي شاعر هلالي د شاه و ګدا کیسې په ژباړنه کې یې له دغه پلوه خپله وړتیا پوره ازمایلې، تر دې چې یو راز))نوی پنځون((، یا په پارسي نومونه))بازسرایي((بلل کېدای شي، په تېره د))دریای خون((پر))دوینو اباسین(( ) اړونه) سیمبولایزونه(؛ دلته یې هم د هماغو لومړیو درو بیتو پر وړاندېینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسنه کوو چې استاد رښتین د همده په نامه د دېوان په سرکې راپېژندلي او ډېرو همداسې انګېرلي دي:

شعر نه دی دا خوناب د زخمي زړه دي
یا وتلی دستي دم له خولې د مړه دی
یا له ښاره د حیرت وتلی فوج دی
یا د وینو اباسین وهلی موج دی
یا نعره د نیم بسمل مرغه د خولې ده
یا مجنون ته معما ښکلې لیلې ده

د دې لامل او لاسوند چې حمید ولې په خپله آره پنځونه کې دومره ژور نه دی تللی، ښایي دا وي چې نه یې غوښتل، د شیدا په څېر، پښتو د هندي سبک د بېخرته پرسنایزېشن بلهارې کاندې او له ورته نیوکې))... په وحشي الفاظو ده کړ ویران شعر ((سره مخامخ شي!

د عیني او ذهني انځور سره داسې توپیرېږي چې اړوند توکي یې نګېرېد ونکي)محسوس، ملموس(وي، د ساري په ډول که سترګې له بادام سره تشبیه کېږي، نو دواړه توکه یا اړخه)مشبه او مشبه به(یې، نګېرور)محسوس(دي. همداسې استعاره هم درواخله چې مستعار له او مستعار منه دواړه اړخه یې نګېربدونکي دي، لکه د شیدا په دې شعر کې:

د غنچې د رباط ور په واکېدو دی
قافله د رنګ و بوی درومي سبا شو

دلته)غونچه(د مشبه په توګه هم یو عیني خیز دی او)رباط(د مشبه به په توګه هم. پر وړاندې یې په دې بل تشبیهي اضافي ترنګ)قافله د رنګ و بوی(کې بیا ، که دواړه اړخه عیني یا محسوس هم دي، خو مشبه)رنګ و بوی(له پرسونیفیکېشن)تشخیص(سره مجرده بڼه راخپله کړې، نو ټول انځور ورسره له عینیته، ذهنیت ته ور اوښتی دی، په بله وینا ، یو ذهني انځور ځنې جوړ شوی دی.

دغه شاعر په دغه بل بیت کې لاپسې ژور تللی دی:

د آفتاب په کمند نه خېژم اسمان ته - نه ږدم بار لکه شبنم پر دوش د ګلو

دغلته په لومړۍ مسره کې)) یو سیمبول دی((کمند، څکه خپل مستعار له)وړانګې(یې له لاس ورکړی او)شبنم(او)ګلو(ته یې هم له)شخیصت(ورکولو سره تشبیهي، په بله وینا، استعاري انځور ذهني کړی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په په دې لاندې لنډۍ کې))بېلتون ((دیوه مستعارله په توګه نانګېرېدونکی یا مجرد دی، خو مستعار منه)شخص (ورسره نګېرېدونکی یا عیني راغلی او هغه هم یو وار په لومړۍ او بیا په دویمه مسره کې، خو سره له دې د دود له مخې دواړه استعاري انځورونه ذهني او هممهال)تشخیص personification (بلل کېدای شي:

بېلتون پر تنګه کوڅه راغی

ما وبل سلام دی، ده وبل کوردې ورانومه

دا بله بېلګه تر هغې هم تېرې کوي:

داسې دې مخ په سالو پټ کړ

لکه چې شپه پر ورځ خواره کړې تور جالونه

څنګه چې دا غلې سلمی شاهین)د پښتو ټپې۲۱ (له خوا د دې راوړې لنډۍ په دویمه مسره))لکه چه شپه ورځ باندې خور کړې تور جالونه((کې د فارغ بخاري پښویېز)ګرامري (سمون)خورپرخواره بدلون (سکته رامنځته کوله، نو ما يې پورتنۍ بڼه آره وانګېرله !

او له دغې بلې ورته ټپې څخه بیا))←ټپیزه ((رغول شوې ده:

پرما دېره د غم جوپه ده،

څه د ویرونو شړشپه ده،

پرخوله مې دا سوې ټپه ده...

نن مې پر چولې بیابان شپه ده،

د جاج کلا ، د غم بنګلې به جوړومه !

)اند و واند۳۱۴ (

په هره توګه نن سباکره کتونکې د یوه شعر په))هنرې ((ارزونه کې تر عیني انځورونو ، ذهني انځورونه او بیا سېمبولونه، هغه هم نوې نوې ډېر ټاکنده بولي. په نوي غزل او په تېره تېره نوي)ازاد (او سپین شعر کې د دوو ذهني انځورونو))تشخیص یا تجسیم شخصیت personification ((او))انطاق animation ((کارونګ همزمان د ډېرو وییونو سېمبولیزوني)-zation symbo li (ته لیاره هواروي.

د دې لپاره چې په نني شعر کې نوی دود شوی سېمبولېزم، او ان مېجیک ریالېزم مو ښه ترا پېژندلی اوسي، د استاد غضنفر له یادې شوې ارزونې)د جلان جادوګر هنر (څخه د ایما جېزم په تراو دا په زړه پورې خبرې راخلو:

))په شلمه پېړۍ کې د شاعر یوه مشهوره نظریه ایماژېزم نومېږي. د دې مکتب پیروان وایي چې د شعر مقصد تصویر دی. خو نور اکثره ادبپوهان وايي چې که تصویر ماناوې وښندي، خو یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيم ځل بيا داسې نه وي، تصوير يوازې د تصوير لپاره وي. دواړه مثالونه:
د خپل ارمان غوندې يم، وراندې ځمه شاته راشم
د جګ غره کاڼې شوم چې وخوځم، بېدياته راشم
دلته د ژوند يوه ژوره تجربه او مانا وينو. موږ خوشاله يو چې مخ پر وړاندې روان يو ، مګر مرګ ته د نژدې کېدو او د ژوند د ختمېدو په بيه. او دابيت بيا يرف اصوير دى:
د شپې په توربخملو اننګو کې راته خاندې
د ګورو غرو په منځ کې د ځنګل غوندې جانان
دغه بيت مو سترګوته يوه منظره دروي، خو دامنظره د ګونګ بنيادم غوندې پټه خوله ده. په همدې بيت کې يوه بله ستونزه چې د تصويرګر جلان په ځينو نورو بيتونو کې يې هم وينو ، ليدلای شو. دلته د تصويرونو بيروبار او د بيروبار په وجه د تصويرونو تتېدا وينو. د شپې تور بخمل اننګې يو انځور دى، د ګورو غرونو منځ بله منظره ده او د ځنګل غوندې جانان بل انځور دى. شپه چې اننګې لري، نو داخو پرسنفکېشن)يو ډول استعاره (دى يعنې شپه بنيادم ته ورته شوې ده. نو د يوه بنيادم په اننګو کې د بل بنيادم)جانان (وجود څنګه سترګوته ودروو؟ بيا په توره شپه کې خندا څنګه ووينو؟ او جانان چې د ځنګل غوندې شي، نو څنګه يې بايد تصور کړو؟
له نوبت سره ډېرې مينې، که د ده شعرته کمالونه وربخښلي، يو نيم ځای يې ستونزې هم ورپيدا کړې دي. دى چې پر ابتکار ورک مين دى، ممکن هغه کلمې توجه ډېره جلب کړې چې تر اوسه پورې نورو شاعرانو نه دي کارولې. دا نوې کلمې هم کله کله د ده په شعر کې مشکل پيدا کوي. ده ويلي دي چې:
نن به دې جلانه غرنۍ خوې رومانتيک کړه
په دې مسره کې د رومانتيک کلمه له دې کبله نه چې نوې ده، بلکې په دې خاطر چې مانا نه ښندي، ښه نه لګېږي.

د ببلګې په توګه کله چې د ستر خوشال په)که زه نه وای، تا به ځان لره بلل څوک... (بيت کې بل شاعر))تا به ځان لره ((پر))عشق به تا لره ((و اړاوه، اړوند انځور يې يو څه ور))ذهنې ((کړ او ورسره ورسره يې))اخلاقې ((هم !

دا دى، دلته له همدغه پلوه لوم‍ړى له ديواني)کلاسيک (پېره، هغه هم يوازې د حميد د دې يوه بيت په وړاندې بېنه بسنه کوو:
ځکه ما د عشق په توره ځان شهيد کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې مې نه رسي د صبر پر کفن لاس

وسمهالې)پښبلیزې،ازادې، سپینې (شعري ببلګې
په نوي پېرکې د داسې)) ذهني((انځورونو او سېمبولونو کارونګ د شلمې زېږدي پېړۍ له درېیمې لسیزې سره د))خدایي خدمتګار((سیاسي- فرهنګي غورځنګ او ورپسې د صنوبرحسین مومند کاکاجي)۱۸۹۷-۱۹۲۰(له))ولسي ادبي جرګې((سره راپیلېږي. هماغسې چې مولوي احمد د نومهالي هنري نثر یا))ناپېیلي شعر((بنسټ ابښی، کاکاجي هم پر خپل وار د یوه رښتیني، هنري او ورسره ورسره ژمن شعر پیلامه رانښلولې او په خورا ښکلو مخښلګو سره یې په پوره ازادي توګه دا رانښوولې چې غبرګ ارمانونه سره ځنګه غاړه غړۍ کړي او ونغاړي را ونغاړي، لکه د کاکاجي د یوه غزلیز شاهکار چې پر لاس راغلی ځو بیته یې له مخه وړاندې شول او یایې له))فرهنګ زبان و ادبیات پښتو ۲۷۹((دا بله ببلګه:

راشه اخر وخت دی، دم کرم وکړه
دوه سلګۍ مې تا وته ایسارې دي
تا خو صنوبره هېڅ غزل نه وې
دا خو د کامل او حمزه چارې دي

او بیایې د ورپسې پښت له کینو او ښیو پلیونو او په سرسرکې استاد حمزه وایي:
ستا په تبسم یې حوصله وکړه
او ښکو بورېښدلو مې شببه وکړه....

او بیا غني خان، طوفان،اجمل خټک، سیف الرحمان سلیم،امین الحق امین، ایوب صابر، سلطان صابر، قلندر مومند، رسا، کامل، مفتون، مجذوب، اسیر، لیاقت سوز، رؤوف زاهد، اعظم، ایاز داودزی، وهمي، قمر راهي، قمر اندیش، قمر نړیوال، قمر طایزی، پیر ګوهر، ډاکتر اسرار، سایل، اکبر سیال...

او دا چې په وسمهال پېرکې یې پرله پسې پرمختیا او پراختیا موندلې، نو ګڼې ببلګې یې وړاندې کوو، هغه هم په دې موخه چې کره کتونکي یې له هنري یا ژب- ښکلاییز پلوه د اوسني پښتو شعر او شاعرانو د ارزونې، پرتلنې او بیا ډلبندۍ لپاره ښه ترا پر کار وا چولای شي:

- ځاځکی ځاځکی لکه ستوري د سپوږمۍ له جامه ځاځم

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرخه پرخه پر ګلونو د اسمان له بامه څاڅم
د څو تنو پرهرژلو وينه نه يم چې توېږم
د زخمي زخمي ماحول له اندامه څاڅم...)ګلوييونه ۹۰ (،

- - -

- ږدمه سره ګلان د لمر په څنو کې
نه ټومبم ځوزان د لمر په څنو کې
ستا ښايست کې ورک شوم، لکه ورک چې شي
ستوري د اسمان د لمر په څنو کې...)هماغه ۹۲ (،

- - -

- په نمنځ سربه د مزدک سپېڅلي لمر ږدم
چې تابوت د شپې پر ولو د سحر ږدم
چې د برم د نيلي سوې مې، سوبې ښکل کړي
له ښاخ ځکه به د مينې تاج پر سر ږدم...) د مرجانونو څانګې ۲۵ (،

- - -

- دريغه، که د لمر د الماسونو څانګې ماتې شي
سم به ورسره د سهارونو څانګې ماتې شي
خدای مکړه، د شپې د بوږنوږو تورتمو په لاس
نورې د سپېدو د سپېدارونو څانګې ماتې شي...)هماغه ۲۳(،

- - -

- له وربښمينو کرشمو دي، د وفا خيالونه اوبم
له مالګينو مکېزونو، همدا ستا خيالونه اوبم
چې وربمې دې زيريګرې شي د ګلبدن د عطرو
له ښکالو دې د راتللو، د ښکلا خيالونه اوبم...)هماغه ۲۷(،

- - -

- واورين فصل يې په رګوکې پرنده کړې د ژوند وينه
لا مې پاتې ده کيسه، د اور و وينو په کابل کې...
د تعميد غسل مې مينې ته، د زړه په وينه ورکړ
دا چې کړې مې دوه ارمانه، غځوني په غزل کې)هماغه ۸۱(،

- - -

- که مې توی د ورځې وينې، شوې په کومې د ماښام کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپه مې څاڅي لکه شمه، د سپېدو سهار په جام کې
څه خوږې خوږې شېبې مې، شوې د مينې شهيدانې
دا د چا قاتل په لاس مې، ورک اغاز شو په انجام کې...)هماغه ۴۵-۴۶ (،

- - -

- - -

- چې مې بلهارو وينو نه کړن سبا مخسورې
دا يې له سرو د مرجانونو بهيرونه ترهي
د ښکلا ښار مې د اور وينو په کفن کې نغښتي
نن مې د مينې له غزل که گلوييونه ترهي...)ساندې او سندرې ۲۲ (،

- - -

- پرېږده چې هېلمند مې تر هامون د سيستان ورسي
زيم ته مې ريښې د جلوهلې بيابان ورسي
زېرې د زرغا د خوبولو وچو غوږگو مې
بيا هم تر پيلغوږي شين څادري اسمان ورسي
دښتې دښتې کرېکې او دا غرونه غرونه کوکې به
هرگوره، دربار ته د زرتشت سپين تومان ورسي...)ناچاپ (،

- - -

درته د سرو سترگو توخمونه کرم
د ناز په پښو کې دې گلونه کرم
په رنوبيو کې د ماتو اينو
د چوپتيا زړه کې توپانونه کرم...)ناچاپ (؛

.نو که تر هرڅه له مخه يوازې د))هنري ارمان ((له گوتېپره وکتل شي، بيا نو رحمت شاه سايل په دې لاندې شاهکار سره تر ټولو تبرمهالو او وسمهالو ميدان وړی دی.که په سرچپه ډول، د))ټولنيز ارمان ((له اړخه وځېرل شي، دا باور راپخوې چې له آره يې د يوه ژمن شاعر په توگه غوښتې دي، يو پيغام تر دې بريده ښکلی او سينگار کاندې او په همداسې شاعرانه کوډو يې په وروستۍ کړۍ کې راونغاړې:
چې په خندا ورته د خوږ زړه پرهارونه نه شي
چېرې دې هم ستا د ښايست غوټۍ گلونه نه شي
وړې مې د روح جنازه چېرې د خندا پر اوږو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وینو سره دي چې شینکي شینکي خالونه نه شي
د نظر غشي مې پر زړه باندې په پام وروه
چېرې زخمي پکې دا ستا نازک یادونه نه شي
ویده دنیا یه د سایل قلمه مه لړزوه،
د فریادي اوښکو مات ستوري تندرونه نه شي !
)د ن. تکل په مرسته(؛

- - -

- څه ښکلی سوداګر دی، څومره ښکلی باران پلوري
یو آس د سپینو وریځو ،دی د وریځو ګلان پلوري
د ستورو په تېښتو یې، جوړې کړې ورته څنې
نن دلته په دې چم کې، یو کافر دی بوتان پلوري...
)ننګیال، سمسور اوبپانه(،

- - -

- یو باد را لګېدلی، ما له ځانه سره وړي
د زړه آس مې له باره د ارمانه سره وړي
د شپو پر اوبن یرغل دی، زموږ کلي ته راغلی
ګلونه او باغونه، له باغوانه سره وړي...
)ننګیال، لېمه اوومه ګڼه(؛

- - -

- د غوږو کچکول مې واچوه پر غاړه،
درسته ورځ مې کړله تېره پر ولاړه...
ماوېل خیر به پکې ترنګ د رباب راوړم،
چا ویل کېږه د رباب خو پرون ولاړه !)محمد آصف صمیم(؛

- - -

- جوړ د سهارونو مو پرهر نه دی
لمر د وینو ژی دی، لا خو لمر نه دی
اوښکې مو ولې ولې روانې دي
پېغلو منګې مه راوړئ ګودر نه دی...)کاروان، چنار خبرې کوي ۷۵(،

- - -

- نظر یې لوند په اوښکو لاس یو سي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړه له غره نه مې الماس يوسي
عشق راته رام کړ د شعرونو سيمرغ
له اسمانونو نه مې پاس يوسي...)کاروان، هماغه ۲۴۳ (؛

- - -

- ترهغې به راته ګورې ، په شرنګا کې به دې ساتم
دا يو خبر پر ياد لره، زنځيره چې رالوېږي
لړوار وکړه د خپل بابا ، شلخی درنه راکوز کړم
بيا خير زموږ د ړنګې، کوتې تيره چې رالوېږي
د اوښکو پر لار راشه، چې ګوګل کې دې خپل ځای کړم
له سترګو د خوارې جانان، تصويره چې رالوېږي
موږ خپله رڼا ورځې، دې کوڅو کې په تيندک ځو
نو خير دی پکې وخت، ناوخت فقيره چې رالوېږي
پردې پردې سرونه، دې شينکې لمن کې ګرځي،
همدغه ورځې شپې دي، يه پاميره چې رالوېږي !
)اجمل اند ، ځپوکې انځورونه(؛

- - -

اند ښننه د يوې ونې پر سر نشته
اند ښننه د يوه باغ د رژېدو ده
که يوه چينه ړنده شي باک يې نشته
د تمام کلي وياله پر وچېدو ده.
)کاوون توفاني، د باد په کنډوالو کې ۸۲(؛

- - -

- کله نا کله چې سپرلی زموږ پر چم راشي
ځری د سپينو هېږو شاته پسې سم راشي
د تور رانځکي په سندرو به مې سامينځله
اوس سهارونه تته ژبه پر تورتم راشي...
)پيوند ، لېمه ۱۰ګڼه(؛

- - -

- يو غمی د سيند په تل کې رانه ورک شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه پوهېږم په څه چل کې رانه ورک شو
اننګو کې دې زما د کتو فصل
تېوکېدلی وو ، په ګل کې رانه ورک شو...)علم ګل سحر ، پاس سپوږمۍ (؛

- - -

- ډېوه ګۍ مو د فکرونو دي ځلاندي
نوی نسل یو ، لرو ارادې تاندې
موږ برجونه د وحشت د کلا مات کړل
موږ پوره کړې د شیطان د مرګي ساندې...)اکبر ، د ګوتو خاپې ۳۷ (؛

- - -

- د غوټۍ وینې پرتې دي پر ګلونو
اوښکې توی کړې پرې د پېغلو وربلونو
ډېرې مینې ارمانونه خاورې کړې
دي بدرنګو او ترخو ترخو کلونو...)زړه سواند (،

- - -

موږ خولاړې ورته ښارو ، پېغلې بیا ورته رانغلې
مات بنګړي او مات منګي ترې ، پر ګودر دي پاتې شوي
خدایزده کومې ښاپیرۍ به ، په پلو کې وي وروړي
د کابل د اوښکو څاڅکي ، پر خیبر دي پاتې شوي
)زړه سواند ، وینې پر ګلاب وینې؟ ۸۹ (؛

- - -

- راځي کارغان سُر د غزل مې په چغار وژني
په شاعر زړه کې مې نغمه نغمه بهار وژني
پر موږ یې نه لورېږي شونډې د ښکلا چې ګل شي
رقیب تورمخی د ښایست د خندا وار وژني...)سیداسدالله اسد (؛

- - -

- هېنداره د یادګار مې ماتېده چې ته راتلې
له شنه اسمان دړلی راورېده چې ته راتلې
د ستورو په کاروان کې چې ناڅاپه منځته راغلې
- که څوک نه وایي، که وایي
حقیقت به بر ملا یي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه چا مسلمان کړي
چې اوس موږ ته اسلام ښايي
دا چې اوسي په وجود کې
دا زموږ په مټو پايي...)مجید قرار، لېمه ۱۲ګڼه(؛
- د ګل درو موسم ته وايه چې په تور تمبو کې
د پښتونخوا د غرونو زړکي، انتظار کوي
څوک شته چې دا پیغام، د امن تر سفیره یوسي
په وینو سرې خولې ماشومان، درته ازار کوي)اکبر سیال(؛

- له موږ ېېوسو نه د عمر منزلونه تښتي
څه توکه شوې چې له هر يوه نه پلونه تښتي
د نازنین خوب انځورونه د کابل له شپو نه
لکه د پېغلې له کمڅو نه سره ګلونه تښتي)لال پاچا ازمون(،

- دا سرینده ترې ښکارېږي، خپله ټنده ژاړي
بې بندوباره سیند ته ګوري، خپله ونده ژاړي
ستونی یې لوند په نغمو نه کړ، یکه زار هم چېرې
د دېوال سیورې ته له نورونه، پرځنده ژاړي...
) هماغه، څنګه دې هېره کړمه ۲(؛

- له اسوېلو سره مې لوبې کوم
د زړه زخمونو سره مې لوبې کوم
په ماتو ماتو سپینو اوښکو اشنا
وړو سلګو سره مې لوبې کوم...)نظیف تکل، شبنم پر پاڼه ۳(؛

- روح کې مې ناڅې یو غزل چایې ښکالو وړې ده
ګوندې اشنا مې رخه بیا په ترانو وړې ده
که مې ربنتیا شول د کوثر د فوارو خوبونه
د کوم سراب هیلې مې تنده په اسرو وړې ده...
)سعدالله میوند، د ساهو یاد ۹۳(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

- بیا د اجل غشی له کمان نه وتی
لکه))ننګیال ((زړه له))امان ((نه وتی
بدی ته هومره چمتو شوی مرګی
څومره چې ژوند نن له احسان نه وتی...)برکت اله کمین، هماغه۸۲ (؛

- - -

- د ښایست د پسرلي له شنه بهیره
د نرګسو د ګلابو جنازې ځي
میکدې، هنر کدې یې رنګې بنګې
د شاعر او د شرابو جنازې ځي...)عبدالله پیکار، هماغه ۳۷ (؛

- - -

- څو منزل مو د سیلۍ په وزرو تلل وي
تیندکونو سره مل به سربښندل وي
دا وربښمینه غبرګ د یار اغیار نشتر کړي
راته څوبه د ګلخانګو ماتېدل وي...)ظفر اهتمام، هماغه ۱۱۸ (؛

- - -

- د ګلاب ښار ته مې پر سردي د لمبو پګړۍ
وخت یې له سر نه کوزې کړې د ورمو پګړۍ
غېږه ورکړې د لمبو غېږې ته هرې کوڅې
د هر کنډر پر دېوال تاو دي د لوګو پګړۍ...)عارف خزان، لېمه ۷ګڼه (؛

- - -

-...چاره پر لاس چې له غوسې نه توروشین ګرځمه
زه د رقیب پر شونډو ژبې ته ښېرې لټوم
تورمانه ستا د پښتنو پر بڼ یې اور پورې کړ
څو ستا غزل یم چې مړ نه یم لا ایرې لټوم)اجمل تورمان، شمشاد ۱/۵ ګڼه (؛

- - -

دریغه چې دا ستا د اننګو خوله هم زه وای
پرخې ته چې ګورم، د ګلونو پر سرونو
مات پر ما نظر کړه چې سپېر سترګې هک اریان شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دود مې کړه د خپلو محلونو پر سرونو...)خاطر اپریدی(

- یو خاموش پیغام مې مات کړل
د اوږدو خیالو لاړونه
تر غوږونو یې را تېر کړل
ځو اشنا غوندې ږغونه
خوبولې سترګې موږم
یو نغمه مې تر غوږ کېږي
په رګو کې وینې ناڅي
د زړه مراندې مې شرنګېږي..باري، جهاني، لېمه ۷ ګڼه(؛

- - -

- لاس مې نه رسي د هیلو ګرېوانه ته
د جګ شاخ مېوه مې تور مردار کارغان خوري
)نجیبه سارا بیاباني جونګړه۲۲(،

- - -

تا چې زما پر لاره د قدم لمنه ونیوه
مام په پاکه مینه ستا صنم لمنه ونیوه
اوس دې چې دا مړې هیلې ژوندۍ په تلوسو کړلې
تېرو خاطرو ته مې د زغم لمنه ونیوه...)هماغه۱۲۱(؛

- - -

- چې په ګوګل کې مې رازونه ژاړي
د نم پرځای سترګې رودونه ژاړي
دغه ناسور ګوزار د تورې نه دی
زما پر زړه د خولې زخمونه ژاړي...)صفیه صدیقي، نالوستی کتاب ۵۲(؛

- - -

-...شپې د ارام نرم لاس
پر هر یو سر راکښلی
د ورځې شور و غوغا
پر چوپتیا ځان سپارلی...

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د اسمان ماشومان
دغه ځیر سترګي ستوري
شرم و حیا نه لري
مورړ ته بیا هم راګوري)اکبر بری، مساپر،۱۲۱-۱۲۵(؛

- - -

-مانبامه پوري شپه ده، تر سهاره پوري شپه ده
دا نن زمورړ له کلي نه، تر ښاره پوري شپه ده
د میني د سندرو، یوه بله نغمه مړه شوه
د ویر د غمرازۍ مو تر ستاره پوري شپه ده...)داود وفا، لېمه درېیمه ګڼه(؛

- - -

-ولاړم تپه شومه د طور له سره
زه د موسی له زړه نه ووتمه
رسا مي ستا په زړه کي ځای ونیوه
چي د دنیا له زړه نه ووتمه)حبیب نثار، څانګي څانګي ارغوان(؛

- - -

-راځه والوځو جوړه د اسمانونو غېږ ته
د ستورو پړک ته د سپوږمۍ د مانبامونو غېږ ته
د میني بڼ ته به کړو ستوري په لمن کي راټول
ورنه به جوړ کاندو امېل د ګرېوانونو غېږ ته...
)رحیمه پښتونجار، سمسور اوبیانه(؛

- - -

-چي یي خیال وو پاس له هسکه د لمر سیوری شو
چي پالل یي سپین ستوري اخر ستوری شو
چي په مینه مهذب وو، چي د ګلو پر مذهب وو
هر ګل پرخه پرخه خپور د ګل همزولی شو)وهاب بریال، هماغه۲۸۲(؛

- - -

-ستا د راتلو په انتظار یمه لا
د خیال خوبونه مي شړلي نه دي
ما د ښو د انتظار ګردونه
په ترمو اوښکو لا مینځلي نه دي)ذبیح اله حسن، بهیر، دوتنه(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

- - -

- ترنگ به شم د))سور ((او د))تارو ((مرانديې به ونيسم
زه هغه غزل يم چې د زړو مرانديې به ونيسم
څو که مې اشنا ستا د بڼو رقيبان پرې نه ږدي
باد به شمه باد ، ستا د کوڅو مرانديې به ونيسم...
)ببرک مياخېل، هيله ۹ گڼه (؛

- - -

- ستا د ستم کيسې کومه څمه
خاورې پر سربانديې شيندمه څمه
د زړه په شاړو کروند کې اشنا
د عشق داني هسې کرمه څمه...)قسيم ابرون، هماغه (؛

- - -

- لکه يو ستورى له اسمان پرېوتم
جانانه غېږ کې دې ارزان پرېوتم
لکه شبنم د سرو گلونو پر سر
اوښکه پر سر د هر گرېوان پرېوتم...)نغمه، هماغه (؛

- - -

- د مينې لاروى يمه، صنم ته مې وربولي
دا داسې بتکده ده، چې حرم ته مې وربولي
دا زړه راسره رخه، لرې څکه خو يارانو
چې چېرته مينه نه وي، هغه چم ته مې وربولي...)بازمحمد عابد ، هماغه (؛

- - -

- گردجن به خنگه شي رخسار د نظر
موره په اوښکو مينځو لار د نظر
د عشق د خداى عذاب کې راغلي اخر
شېخه چې ودې ويشته ښار د نظر...)صديق بدر ، هماغه (؛

- - -

- راشه چې اشنا غزل دې کړم، تپه دې کړم
راشه د وختونو د سپرلي خوږه ورمه دې کړم
راشه، د سپوږمۍ له پلوشو درته امېل جوړ کړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشه چې د حسن د ښکلا بله ډیوه دې کړم...
)امان الله نصرت، هیله ۱۱گڼه(؛

- - -

- د شب پرستو)شپې پالو (سپکاوی په سهارونو کوو
موږ د منصور مریان مینه په دارونو کوو
بیا به خرڅ شوی یوسف بیرته خپل کنعان ته راشي
بیا ترې تعبیر به د وحشي وحشي خوبونو کوو...)خانزمان کاکړ، هماغه(؛

- - -

- د ژوند په رنګینو کې، د ښکلا په اینه کې
بند کړی په جادو یمه، یوچا په اینه کې
د مینې روایته، دې نه نور به لا څه سپک شي
مین درته هم ګوري، د دنیا په اینه کې...)عبدالهادي حیران، ښکلا۲۱گڼه(؛

- - -

- ستا دمخ ډیوه چا پو کړه چې ماښام شو
ستورو وژړل دا لمر ولې بدنام شو
د سرو وینو پر لاړ راغلم ستا درشل ته
چې پر پلونو مې راشین دا لاله فام شو...)کریمه رسولي، هیله، ۸ گڼه(؛

- - -

- دلته د ګلو ښایست هم، په بدرنګیو اخلي
دلته همېش پسرلي هم ، په بیرته تللو ستایي
دلته په زړو کې تش کینه ده، مینه نه ښکارېږي
دلته له ورایه یو او بل. په بدو کړلو ستایي...)مینه صابر وردګ(؛

-- -

- د ښکلا هسک نه شه رابر جانانه
پر ما را وغوړېږه لمر جانانه
زما د ذهن او د خیال پر پاڼه
د انځورګر زړګي منظر جانانه...)منقاد رودوال، هیله، ۴ گڼه(

- - -

- د ژوند مړاوې سندره مې رباب کې راولم
د وینو شپو کیسه د عشق کتاب کې راولم

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا سر ربه ! مات شوی، خو ټيټ شوی چا ته نه دی
خو تا ته يې پښتڅه وخته محراب کې راولم...) اسمعيل يون، هيله ۱ گڼه (؛

- - -

- پياله د وصل وموند ه لېوني
خيرې د راز کړله پرده لېوني
عشقه تنها پر تا يې راوړ ايمان
بل چا ته نه شول پر سجده لېوني...) محمد حسن حقيار هماغه (؛

- - -

- چې له نازه به کړې وې د تنکو گلونو څانگې
په نڅا ورته راتللې به د لمر زرينې وړانگې
د سهر نسيم په مينه په ورو ورو به تخنولې
بلبلانو په سندرو ترانو راپاڅولې...) گل مکۍ بازيد خېل، لېمه ۳ گڼه (؛

- - -

ته مې وروستۍ هيله شه، مينه مې شه
پر زړه رانوڅه، وينه مې شه
يا مې د ستورو ټال کې و زنگوه
يا ژوند ته شپه جوړه کړه، مړينه مې شه) محب سپين غر، هماغه (؛

- - -

- نن خو يوه پېښه عجيبه وکړه
پاتې شه په سترگو کې مې شپه وکړه
راشه او ټول عمر پکې واړوه
خيال نه مې) دې ! (د بيرته تلو توبه وکړه...) اجمل اښکټ، سمسورپانه (؛

- - -

- نن مې ښايسته جانان د سرو گلو پېرلو ته ځي
د زړه قاتله د زړگوټو قتلولو ته ځي
خومره زما غوندې ببوسه به ورگوري اوتر
د سيند څپه ده د ببوزلو قتلولو ته ځي...) عبدالهادي هادي، هماغه (؛

- - -

ـ زه چې تخليق شومه، پر سيند د شباب پربوتمه
په يوه څپه لکه مانۍ د حباب پربوتمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژوند تیارو کې یې نژدې ملګری زه ګڼلم
خو پر سهر له سترګو زه لکه خواب پربوتمه...)مصطفی سالک، هماغه(،
- ځوک بتکده ودانوي، چا جوماتونه جوړ کړه
دلته خو نشته داسې خلک، چې یې زړونه جوړ کړه
راشه چې ستورو ته مې ستا، د راتلو غږ کړی دی
ګوره هېنداري د سپوږمۍ، ته یې ځانونه جوړ کړه...)سالک، لېمه،۴ګڼه(؛

- - -

- ځم په ښکار پسې د زړه په باز مرغۍ رانیسم
ړلۍ وهلې، وزرماتې توتکۍ رانیسم
لکه چې تېر عمر مې بیا په واپسۍ کې راغی
) نه چې د ژوند تېر پسرلی مې بیرته بیا راغلی(
چې په اوبو کې تصویرونه)انځورونه(د سپوږمۍ رانیسم...
)نورشاه نوراني، هیله، ۱۹ ګڼه(،

- - -

- مه وهه ظالمه دغه ښکلي پرمخ مه وهه
دا د ګلو ځانګه نازولي پرمخ مه وهه
نه شي تینګېدلای د دوی آه ته دا جګ غرونه هم
دا د ګل غوټۍ، دا خندېدلي پرمخ مه وهه...)قیوم مینه وال، هماغه(؛

- - -

- چې قاتل ته ښيي لار زموږ د کلي
ورپسې به وي ازار زموږ د کلي
د خپل کور پته پخپله ورته وایي
دا ساده ساده هوښیار زموږ د کلي...)هیواد شېرزاد، روزګان،۲۲/۲۱ګڼه(؛

- - -

- چې سره غرمه شي، له ګریوان سره سندرې وایم
لکه ساده ماشوم، له ځان سره سندرې وایم
ستورې لاسونه پړکوي، سپوږمۍ ګډېږي ورته
زه چې شپیلۍ کې، له جانان سره سندرې وایم...
)صالح محمد صالح، هماغه(؛

- - -

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د خیال وزرې مې کمکي اند ته پرواز ورکوي
هم مې معصوم زړګی د چا زړه ته اواز ورکوي
درخو په لاسو کې ځونډې ورته د مینې راوړ
ځکه ادم چې نن رباب ته نوی ساز ورکوي...)ذبیح احساس، هماغه(؛

- - -

- یو زړه دی غمجن شوی، په ګوګل کې ایسار شوی
د تېښتې لار یې نشته، په مورچل کې ایسار شوی
د سرو شونډو خوناب نه یې، پیاله کړه خپله ډکه
رندانو سره مست شو ،په محفل کې ایسار شوی...
)نفیسه مالیار کوچۍ، سمسور(؛

- - -

- ښادي سخته، غم اسانه کورته راشي
بې بلنې، بې پرسانه کورته راشي
په ورتلو راتلو یې سترې کړم، خو ولې
ریبار تش لاس، پښېمانه کورته راشي...)افضل ټکور، لېمه ۴ ګڼه(؛

- - -

- نه سر د تیتېدو لرم، نه ژبه د زاریو
جنون ټکورومه، په اورونو د خولګیو...
نبستې دي، بې ارزې دي،دیدنې دي، نامېندې دي
پر سر راسره درومي، لکه چتر د ړلیو...)معصوم هوتک، لېمه ۸ ګڼه(؛

- - -

- خدایزده چې کوم تشویش اخیستې به وه
راغله موسکې شوه لاس یې وغځاوه
زما د ذهن پر رڼه هېنداره
تار د تېره الماس یې وغځاوه...)شرر ساپی، ښکلا ۲۹ ګڼه(؛

- - -

د شب پرستو)ماښاماپالو (سپکاوی په سهارونو کوو
موږ د منصور مریدان)پلیوني (مینه د دارونو کوو
بیا به خرڅ شوی یوسف بیرته خپل کنعان ته راشي
بیا ترې تعبیر به د وحشي وحشي خوبونو کوو...)هماغه اخځ(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

- - -

- ساقي د)ا (ستا د مرحمت لپاره
څارو قسمت د خپلو زړو لاره کې
په خپل همت به يې زرغون کړي ګانده
کاروان روان د غرو ميرو لاره کې...)ابراهيم همکار، رڼا۴ګڼه (؛

دا هم زموږ د هندي- پارسي غزل د اوسني مخکښ پاتوړي استاد صديق پسرلي يو دوې بېلګې:
- د مجهول پړاو پر لور مو، هر نفس اخلي ګامونه
د سېلاب پر اوږو باندې، خار و خس اخلي ګامونه
نه پر وينبه څه ارام شته، نه په خوب کې څه هوسا شو
په هوس اخلو ګامونه، که هوس اخلي ګامونه...)د نی کوڅه (؛

- - -

- زما په ماته خوله کې چې ماني و هڅېدې
د حسن په لېموکې بهاني و هڅېدې
پرچا به لمر ختلی وي، پرچا به شي ماښام
که بيا راستنېدونکي زماني و هڅېدې...)هماغه(.

په ازادو بېلګو کې
ورک شه
ورک شه
يه خزانه،
دا تک زېړ زبېښلی مخ دې...
ما په تبر کې
پر تا بايلل
سره او سپين و شنه زرغون پسرلي واړه !
)اند و ژوند ۳۳-۳۴(؛

- ستا پر سرو شونډو مې
پرتم د سورکو وينو ناخې
او دا زما ژيړو زبېښلو ولولو لره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سترې مينې
د نوو نوو تکلونو ترانې اوروي !

- - -

- ستا مرمرين لاسونه
دوې اسماني پرښتې
زما د اندوژوندد ذهن پر اوږو تل ناستې
او را ليکي زما د مينې برخليک !

- - -

- ستا ښايسته ښکلي پلونه
د ناز خرام انځورګر،
زما د يون بدرګه
او د لمر ښار لره زما د رسېدلو شعر !

- - -

- ما ستا د لمرمخ د ليدو په اسره
د ګومان تورې وريځې وڅيرلې
په الماسي تېزو شتيو د باور د برېښنا !
)رزم و بزم ۸۹-۱۳۲(؛

- - -

- کاشکې خوب شوای
چې مې ځای لکه رانجه شوای
ستاد سترګو په ککو کې !
)اند و واند(؛
- ته تيره تيره
سراسر غلې غليا ،
زه تږی تږی
ستا د تيرېي تيرېي غږ
د اوچتيا هغسې !
)هماغه۲۰۰(؛

- - -

- که د انځرو ونه ګل ونيسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه به مې سترګې باغ کې وکړمه
او تر سبا پورې به
د ورېمې لار وڅارم،
او دا تړوتې،
تړوتې،
تړوتې،
زړه به مې
د شنې ورېمې پر لاره،
پانې،
پانې،
وشیندمه...
(کاوون، د باد په کنډوالو کې ۱۴۰)؛

- - -

- بارانه وورېږه،
وورېږه
چې ساراېي ګلونه
د وچکالۍ څپېړو و رېژول
او د غوټېو شونډې
د سرو تڼاکو په څولېو کې ټالونه وهي
(ننګیال، هغه شپې، هغه کلونه)،

- - -

- نیمه شپه ده، نیمه شپه ده
د سپوږمۍ څانګو ته ناست یم
یو څو سیورې راته ناځي
لکه ډمې عربانې.
د جنت پیالې یې راوړې
څه ورېښمینې پرښتې دي؟
رانه اخلي تاج د عقل
د جنون جوغه یې راکړه...
اوس د زړه پر پاڼو لیکم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا د دوه سترګو غزلې
لکه خدای چې مینه لیک کړه
دا د حورو په لاسونو.) ننګیال، جنوري۱۹۹۱ (؛

- - -

- زمورږ په خړو کروندو کې
د اورونو سرې ولې بهېږي.
مورږ هم په لیپو لیپو ،
دا سرې سکروټې جام پر سر اړوو.
د خپلو وچو شپږو ،
د کلو تندې ته پر اور باندې اوبه ورکوو ،

-...-

د جنتونو شنو فصلونو ،
زمورږ د کلي له باغونو سره،
لا له پخوانه مخه ښه کړې ده !
)فاروق فردا ، لېمه ۲ ګڼه(،

- - -

- هلته د غره شمله کې مینه شنه شوه
او یوه څانګه یې قامت شوه د))چا ((
)او یوه څانګه یې شوه ونه د چا (
))چا ((ورته ګام پورته کړ
خدای خبر څوک وو ، مګر
ماته یې سیوری د شاعر ښکاره شو.
)غفور لېوال، لېمه، اوومه ګڼه(؛

- - -

- دا خپل بد راته د چا له ښو نه ښه دي
که مرې مرمه
بربښنوې مې د زړه مراندې
په دردونو یې دردېږم)پیوند ، د سپنما یاران ۹۹(،

- - -

- د نامردو د خبرو څواب کړای شم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو:
د ځواب توري شرمېږي په ځواب)هماغه۱۱۲ (؛
- - -
-زه لا پرخپلو اوږو باروم
هېڅ امام مې نه وو
چې جنازه مې وکړي،
خو د نړۍ د تقدیرونو پاچا
زما په برخه کې بیا ژوند ولیکه
هوګې، خرپی د کوم ملنګ د پاکو پلونو راغی
او د غنمو دوه درې وږي یې
د نور په ګوتو،
زما سپېرو څنوکې ورو وتومبل
ماته یې ژوند وباښه
او زه بیا ببرته))زه ((شوم.)حکمت مالیار، هیله، ۱۹ ګڼه(؛
- - -
-د تقدس لمر ته
تود شومه، لړو غوړېدم
نو ما
ایمان ترې وغوښت
وې یې
زما غوندې یو لمر شه او)خپل (ځان وسوځه
چې د ابهام په دښت کې
توره شپه رڼا غواړي
ما وې زه ستړی یم،
بېوسه یم، وېرېږمه
د سولې په چم،
ماته یو کور راکړه ببکوره یمه !
وې ویې، د مینې ښارته کډه وکړه !
ما وې هغه چېرته دی لار راښیه !
وې یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګرېوان څيرې او ځان بربنډ کړه،
بيا په خپل پوست کې پټ شه
د مور)د (رحم ماشومه !
يوه ښايسته رويا ده.)امان الله ساهو ، د ساهو ياد ۱۷۰-۱۷۱ (؛

- - -

- ستا د يونليک
آناتمامه کيسه
لکه بسمل مره نيمژواندې پاتې؛
ستا د ارمان ارمان ژوندون
د امېدونو غوټۍ
لکه د تت اسمان سپېدوکي
لا لهاندې پاتې...)لطف الله مشعل، هماغه ۱۰۵ (؛

- - -

- يو تصوروو ،
يو خيال وو ، د خوب ليده وه
چې تېر شول پر وختونو مهالونو...
رابه نه شي بيا هغسې ښه وختونه،
ستر خيالونه...)قادر انډيوال، هماغه ۹۱ (؛

- - -

- ته هلته يې،
که زه لاس وخوځوم، که يې ونه خوځوم.
لکه وږمه هسې پر پلې لاره
لکه سپېدار باندې چا نوم ليکلی
لکه په خوب کې ځوک پر ستورې مين...ببکسيار ، هماغه ۳۷ (؛

- - -

- ما مې دا خپله هيله
ستاد کمځو پر ځوکو
هسې ليدلې اشنا
چې تورې شپې ته پر سر
د لمر له کوره ځنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شغلي د نور لټوي...)ن.تکل، هماغه۵۲ (؛

- - -

- زه یې په زور له میکدې وا یستم
او ته پخپله خوښه
له هغه ښکلي کعبې بېرته راغلي
)له هغه ښکلي کوره بیرته راغلي... (
نو
زاهده ووایه اوس
)نو، ته اوس ووایه زاهده راته، (
زما او ستا مینه کې څومره فرق دی؟)ع. سحر، پاس سپوږمۍ۱۳ (؛

- - -

- چا کابل لوټ کړ یاره
چا جلال)ا (باد تالاکړ
زما د زړه بازار لا تاته
غوړېدلی پروت دی)رحمت شاه سایل،ژوندون، جون۹۷ (؛

- - -

ماته ستر کابل په ژوبله ژوبله ژبه
وویل:
زه د خپل ولس، خپلو بچو له لاسه خوارېم)صابر هماغه (؛

- - -

- ستا د موسکا د ښاپېرۍ
وربښمین لاسونه مې
پر زړه پرېوتل،
داسي پرې ولګېدل
لکه ملهم چې د کابل د یتیم،
پر زخم ووهي
او ورغېږي !)طاهر کانې، سمسورپانه (؛

- - -

- که راته وبخښې ټول ستوري
د لمرو په شانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اوبه راکړې د سپوږمۍ د چینو
جامې مې جوړې کړې د حرید) ! (او شبنم...
زه به دې ټولو باندې څه وکړمه
زه به دې ټولو ته تفسیر څنګه شم
د دغو ټولو د بلوغ حسن به څوک وستايي
زما دهستۍ زما د ښایست بها)بیه (به څوک وټاکي؟
زما خاوند ، زما مېړه، زما)بې (تفسیره حسن
ښکا د بل چا پر پالنګ ختلی
و ماته نه راګوري
ځکه هغه دویم واده کړی دی !)پروین ملال، ښکلا ، شلمه ګڼه (؛

- - -

- وطن مې لکه د وینو غوټۍ
لکه د اوښکو څپه
لکه له شونډو پرشاشوې موسکا
لکه له زړه نه راوتلې سلګۍ
د ویر پر پاڼه باندې ونړېده.)حنیف بکتاش (؛

- - -

- - چې منګولې مې جانانه !
ستا پر سرو منګولو کېښووې
سره ګلاب مې
په لاسونو کې
راشنه شول.)نور محمد لاهو ، هیله، ۱۱ګڼه (؛

- - -

-...یه د سپوږمۍ د یخو یخو پلوشو څښتنه
زما روان راوېښ کړه !
هغه رومان چې وېروونکې فلسفې و مېنځې،
دغه رومان مې د وطن د ښار یو شپول کړه،
چې د اسختچارې دښمنان مې د ښارونو ګلالې وګړې
له خپلو څانګو نه نور نه شوکوې؛
- غواړې چې ماهېره کړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه به دي هېره شمه ! !؟
نو ته به خپل زړه ته
څه ووایې
دروغ...؟
نه باور نه کوم
ته دروغجن نه یې !)فریده هوډ ، هیله، ۱ګڼه(؛

- - -

- د سبا نسیم یې غوړ ته زېرې راوړ
چې به بیا غوټۍ ګل کېږي
انتظار نو ختم شوی
پر چمن به خوشبويي شي
شنې غوټۍ به سره ګلان شي
چې په هیلو د سباوي
ها چې ژوند ته هوسېږي)خالد بارګامی، لېمه، ۱۰ګڼه(؛

- - -

- ... سر تر پښو یو اسوېلی یم
اوښکې اوښکې یم دردونه
خوشالۍ له ما نه تښتي !
ټول ګوګل مې هدیره شو
درست غمونه پکې ښخ دي
زما دا هیلې پسې ژاړي
زه به دومره ورته وایم:
چپ شئ !
چپ شئ ژړا بس کړئ !
مات تقدیر سره به څه کړو ؟)عزیزه صدیقي، هماغه(؛

- - -

- ستا د واده سندره
زما په زړه کې نیمه خوا پاتې شوه
د خنداګانو اداګانو او خوښیو ډالۍ
زما له سترګونه د اوښکو په نوم وڅڅېدي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه چې مابه شمېرل ستا د ښادۍ ګلونه...)صفيه، هماغه ۴۸ (؛

- - -

- - -

- دا خپل دروغجن باور په کاڼو ولم،
لکه حاجي چې
په مکه کې د شيطان ښېره
په کاڼو ولي !)عارف خزان، لېمه، ۸ګڼه (؛

- - -

- شين سهر وو غوړېدلی
د لمر سترګه په اسمان کې
د جانان د مخ په شاني ځلېدله... نجيب اله وصال)هماغه (؛

- - -

- لکه د خوړ پر تيږو
او يا د کاڼو پر کور
چې نابېره سېلاب ونه راشي
ستا د يادونو توپاني څپو پر ما هم
زلزله راوسته،
او ستا د مينې په سوداکې اشنا ،
لکه ياغي غرڅنۍ
د بوټو منځ کې مې بې سده غوندې لار وهله
او د طبيعت پر يوه پاکه غونډۍ
د شنه اسمان له لاندې،
د ملنګانو په څېر
مخ پر قبله پرېوتم)درمحمد خپلواک، لېمه۱۲ګڼه (؛

- - -

- زماځواني، خواږه خواږه مې د ځوانۍ خوبونه
هېچا تعبير نه کړه،
خو د جنګ په سوځنده لمبو کې وسول
زما ويده خيالونه
بس را ونه تخنېده،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې روحه پاتې شول،
ویده پاتې شول ! !؟)صفیه، د ټولګې پر دوتنه(؛

- - -

او په پای یوه داسې ازاده بېلګه چې د وسمهالي پرمختللي شعر سېمبولونه رانغاړي:
- بیا د وړانګو پر آس سپور
او د نور نېزه په لاس کې
د لمر اتل رادانګي و میدان د معرکې ته
ښخوي د نېزې څوکه
بیا د شپې په تور ټټر کې
ورڅوي ډبرین زړه د ترږمیو
رنګوي د کوهوس د تورو لوبو
تورې خونې
جوړوي د مینې غرونه
له زرینو پلوشونه
دروي د یار پر کلي
روڼ بیرغ د رڼو هیلو.)خلیل مخلص، هیله ۱۹ ګڼه(؛

- - -

- زه مین وم، زه عشق وم
زه مین یم، زه عاشق یم
له کوم وخته چې زه پوه شوم
پر دا خپلو جوړه لاسو
د هر یوه په توپیرونو
له هغې شېبې تر اوسه
ما دي ډېرې مینې کړې...)عزت الله پېژاند، هماغه(؛

- - -

- ما د رنځور لالي پرهر ته نذرانه کړئ خلکو،
لوګی لوګی مې کړئ،
د سپېلنو په شانې !
بیا نو لاسونه جګ کړئ،
خدای ته زاري وکړئ !

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې پرهرونو ته یې
بیرته شفا ور کړي !
په ژړا سرو سترګو ته یې
بیرته خندا ورکړي...
ما نذرانه کړئ ورته،
ما نذرانه کړئ ورته !)هارون ګران، شمشاد ۲/۱-۲ ګڼه(؛

- - -

ژوند د))ژوند ((لپاره ژوند دی
ژوند د))خوند ((لپاره مرګ
بویه ژوند د عنقا سیوری
د هوس له سیوري لرې...)تاج محمد یاری، شمشاد۴/۱-ګڼه۲(.

د سپین شعر بېلګې:

- د بېلتانه زړو دېوالونو
زما او ستا ګډ اواز
کلابند کړی دی،
نو راشه
چې په ګډه سره
دا زاړه دېوالونه
له بېخه را ونړوو
او کلابندي ماته کړو !)اند و واند ۹۲(؛

- - -

- زه د خپل ځان مړی
په خپلو سپېرو لاسونو)باندي (نه ښخوم
په سپېرو خاورو کې
د ژوند په دې تیاره قبر کې
زه د خپل د رڼاګانو
د لمرونو قتل نه کومه
یه خدایه ماته زنده ګي را ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه ښکلې جانانه زنده ګي،
مستي مستي، نغمه نغمه، ټپه ټپه زنده ګي.
یه خدایه مینه راکه،
ما ته محبت راکه،
دغه احساس را
داسې قوت راکه چې
زه د لمرونو د رڼا تخمونه وشیندمه
)حبیب تاثیر، لمبه، دویمه ګڼه ۲۰۰۴ (؛
- - -
زما پر دې وچو او شودیارو شونډو
کلونه کېږي
د خوښۍ د زېري
باران راغلی نه دی.
د امېدو سترګې جرس مې
د زړګي دلویو غرونو منځ کې
د لویې لارې پر سر
د پسرلي تازه تازه وږمو کاروان ته
انتظار باسي...
خو ستا د وترو وترو شونډو
پسرلی خنګه د سرو
او)د (تازه ګلونو
د بڼ په غېږه کې تل
موسکی موسکی ښکاري ! !؟
)طاهر کانی، سمسور پانه (؛
- - -
- هرڅه کېدای شي، خو
دا هېڅکله نه شي کېدای چې
زه به ستایم او ته به د بل !
دا خیال دی دا محال دی،
دا حقیقت نه لري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا محبت نه لري...
ځکه چې مینه یو عبادت دی
او عبادت درواغ نه شي کېدای !)د پنجرې مرغۍ ۱۱۰ (؛
په پای کې هم د فرهاد پېلوځي د نیم مونډي او نیم سپین شعر یوه بېلګه:
ستا د ښکلا خبري لیکم
درته یې د زړه په وینو
خدا یږو چې ښکلې لیکم
جانانه ستا لپاره
زما د زړه زخمونه...)رڼا۴ ګڼه(.
تلمیح)Insinuation(
تلمیح)Insinuation(چې شاعر په خپل شعرکې یوې پېښې یا کیسې ته نغوته کوي او پکې یې رانغاړي، مانا دا چې کنایه او تضمین او ان اسطوره هممهال پر کار اچوي. د تېر مهال ادبي پېر په استازۍ د ستر خوشال پر
دوو بېلګو بسنه کوو:
زمانه پر خلقو هسې ازماېښت کا
چې یوسف د قبطیانو زرخرید شه)شو ()پ۳۱۰ (؛
- ده په لاس د بختِ نصر ظلم واخیست
زه د ده له لاسه بندلکه دانیال)پ۵۸۴ (؛
- - -
- د جمشېد پر زرین جام یې صبر نه کړ
څه ارمان یې د ګدای لرګین کچکول شه)و اصل، وییزېرمه۱۸۲ (؛
په اوسنیو شاعرانو کې د سیف الرحمان سلیم یو شعر د یوه ښکلي تلمیح په برکت د یوه متل په خبر ګرنی ژبې لارکړې ده:
- زما زړه هم پاچا خان دی زده که ستا قیوم خاني ده؛
او د لیکوال یوه ورته سیاسي بېلګې:
- هسې یې زړه راباندې ډک دی، ته وا
فلسطیني حماس موساد ته سپاري
- لا خورا ازموې شیرینه مینه
کروړ بیستون چې ما فرهاد ته سپاري ساندې او سندرې۲۳-۲۴ (؛
- - -

(c) ketabton.com: The Digital Library

لادي مجبوره شي غلام دې نه شي
پښتون، مغول دې شي، بهرام دې نه شي
کعبه د زړونو کې زموږه خدايه
په عشق چې پوه نه وي، امام دې نه شي...
)صديق بدر، هيله، ۱۹ ګڼه(؛

- - -

تر ليکوال راوروسته علي ګل پيوند له دغه هنري ځانګړتيانه تر بل هر همزولي شاعر، ډېر کار اخيستی دی. په يوه خلوريز وال او يوه ازاد شعر کې يې د انبيأسورت ۲۳ آيت ته دوه رازه نغوتې کړې، په بله وينا ، اخېسته يې ځنې کړې ده:
- چې څه کړمه زما خوښه
چې څه وايم، هغه کېږي
نه له ماکړي څوک پوښتنه
نه مې لاس پکې رپېږي...)د سپنما ياران ۵۴(؛
وی خدای يو دی
دغه لمر او سپوږمۍ دواړه
چې څه ښه دي، څه نابه دي
ټول د ده په)وشه ! (شته دي...)هماغه ۲۰(؛

او داهم د ليکوال د يو لړ تلميحاتو يوه بېلګه، چې په يوه ازاد شعرکې يې دوو غبرګو سورتونو))زلزال((او))الشمس((ته نغوتې کړې دي:
وليدل ما په غړولو سترګو،
په دغو خپلو ګناهګارو سترګو
چې هغه دنګ و پولادي برجونه،
ها نا لاسبري اسمانڅکي مانۍ...
څنګه رارژي،
اوړه اوړه او رانجه کېږي پسې،
ستوري سپوږمۍ،
د ورتو ورتو رڼو اوښکو په څېر-
د هسک له سترګو راتوېږي پسې.
د لمر هېنداره ده يو مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

تورو لوخړو، شنو ډېوزو، ګردلو نغاړلي،
د ورځې نوم نور له کلیزې د مهال لښلی... ترپایه)ناچاپ(؛

- - -

- که چېرې وپوښتم چا:
پېژند ګلوي مې څه ده،
په کوم هېواد او سیمې اړه لرم؟
دومره به وو وایم چې:
هابیل مې نوم
او د ادم بچی وم،
جنتي خاوره یې دوزخ کړه پرما
او
اوس مې سوې ستې پاتې درنګه
لېږدوي چېرې پر اورو
خپل قاتل ورور
-قابیل-
د کوم بېنوم و بې نښانه نشت اباد
د مریستون پر لوري.)زما نړی ۱۰۴(.

سېمبول)Symbol(

سېمبل یا سېمبول چې عربي اړول یې)علامت(، پارسي)نماد(او پښتو دا یې)پیلام(دي، په ټولیز ډول هغه څیز یا پدیده ده چې له ځان پرته د یوه بل څیز یا پدیدې څرګندوی اوسي. په ژبه او ادب او بیا شعر کې هغه ویی دی چې د آرې او ټاکلې مانا پرځای یې یوه بله مانا راخپله کړې وي،لکه په اوسني شعر کې چې له))لمر((څخه)ازادي(مانا اخېستل کېږي، په بله وینا ، لمر راسېمبولوي په دودیز شعر کې له))لمر((څخه زیاتره د عیني انځورونو)تشبیه، استعارې...(په رغاونه کې کار اخېستل کېده،لکه:
مخ دې لکه لمر، د لمر غوندې یا په اړوندو ترنګونو)لمر مخې(او ځانته د سېمبول په توګه یې د کارونګ چېرې بېلګه نیمه پیدا شي، لکه د رحمان بابا په دې شعر کې:
چې اسمان یې مخ پټ کړی په سحاب وو
خدای و ماوته ښکاره کړ هغه))لمر(( ))بیا
سلېمان لایق تري په))انقلابي سرود((کې بیا هم تشبیهي تولوال ترنګ)اضافي ترکیب(

(c) ketabton.com: The Digital Library

رغولی دی:
گرم شه لا گرم شه یه)د ازادۍ لمره !(.

تشبیه او استعاره دواړه انځوره که عیني وي یا ذهني، هله پر سېمبول)Symbol(اوړي چې له تشبیه نه)مشبه (لرې کړشي او)مشبه به (پاتې شي او له استعارې نه چې مستعارله هیسته شي او)مستعارمنه (پاتې شي)له استاد غضنفره په مننه(. هرگوره، دا ورانیوهاوی و نه شي چې په اوسني کره شعر کې کارېدلي او کارېدونکي سېمبولونه، یوازې له شتو انځورونو)تشبیهاتو او استعاراتو (څخه د یاد شوي))زېږنده دي، بلکې د اړوندو شاعرانو د خپل نوښت او څه ناڅه دالهام اولاروی ییږه هم گڼل کېږي.

د پښتو کلاسیک پېر شعري سېمبولونو ، هم لکه د نوموړو انځورونو غوندې زیاتره له پارسي هغه الهام اخیستی. لکه واخلې))لعل ((د شونډو ،))بادام ((یا)نرگس (د سترگو ،))دام ((یا سنبل د زلفو د سېمبول په توگه. خو دا چې په پښتو کې یې هماغه آر انځورونه ډېرکارول شوي دي، نو هغه لومړنی راکښون نه لرې. هرگوره، که کوم پښتو شاعر ورته خپله پښوییزه جوله او جامه وراغوستې وي، یو څه خوند و اغېز راخپلولای شي، د ساري په ډول یې د)لب(پرځای)شونډې(، د)چشم(پرځای)سترگې(او د)زلف(پرځای)زلفې(په پام کې نیولې وي او اړوند سېمبولونه یې ډېرگړې)لالونه، بادامونه، دامونه(کارولي وي؛ سنبل خو بې له هغې په پښتو کې یو نوړنوم)اسم جنس(دی او ډېرگړی هم کارېدای شي.

څنگه چې له بنه مرغه په زیاترو وړاندې کړو نوښتگرانه اوسنیو بیلگو کې سېمبولونه ښایسته ډېر راغلي دي، نو دغلته یې له نورو بیلگو نه تېرېږو.)د سېمبول د لازیاتې پېژندگلوی او بیلگو لپاره: د شاه سعودلیکنه، لیمه ۹-۱۰ گڼه(

اسطوره)**Myth**(
عربي اسطوره، انگرېزي مېتخ myth چې له یوناني mathos څخه آره اخلي او مانا یې)ویې، خبره (ده. دیني پوهنغونډ)Religion Encyclopedia(
لیکي چې یوناني لوگوس logos هم په همدې مانا دی، په دې توپیر چې لوگوس په استدلالي ښکالوه)بحث(کې کارول کېږي او مېتوس هغه ویې
دی چې په کیسه او روایت کې راځي. په دې توگه په کیسه او افسانه کې هر کارېدلی یا کارېدونکی ویی اسطوره بللای شو او په ښکالوه)بحث(کې تول کارېدونکي وییونه لوگوس

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومولای شو. لوګوس راوروسته د)پوهني (
په جاج په یوناني کې د –لوګي او په لاتین کې د –لوجي په بڼه کارول شوی او عربي د))لغت ((
په بڼه د)ژبي (او)کلمي (په جاج و مانا راپور کړی دی.
)د اسطورې د ښه ترا پېژندني لپاره: شاه سعود ، د پوهاند زیار په شعرکې مېت یا اسطوره، لېمه
۱۰ ګڼه(.
دلته د دې ټکي هېرول هم په کار نه دي چې اسطوره په یوه مهال کې سېمبول هم دی، مانا دا چې
د غلته بیا هم له سېمبول، په بله وینا ، له اسطوره یې سېمبول)mythological symbol (سره مخ
کېږو ؛ په همدومره توپیر چې پر سېمبول باندې پوهېدل اسانه دي او دا کار د کتني)مشاهدې (
او لوستنې اوربدنې له لارې کېدون موندلای شي، خو اسطوره یې سېمبول د پوهېدنې لپاره څه
غور و ژورتیا اړینه برېښي. د ساري په توګه بې له دې ځوک پر))اهریمن ((نه پوهېږي چې څه
راسېمبولوي او موخه مانا یې څه ده !
که له بل ګوټپېره وکتل شي، هره اسطوره او بیا اسطوره یې شعر و کیسه دننه دننه له سېمبولونو
سره کار لري، په بله وینا ، د اسطورې ژبه له آره سېمبولیکه ده. نو کله چې د اسطوره یې سېمبول
نومونه کاروو ، موخه مو په ټوله کې د هماغې ټاکلې اسطورې یو بیاځلې سېمبولایزېشن دی.

په هره توګه، اسطوره که یو خواد شعر په ژبنۍ سپما او کېښکلتیا کې تر سېمبول هم ډېره ونډه
اخلي، بلخوایې د ننۍ هنري جولې په رنګینۍ کې لا په زړه پورې ونډه پرځای کولای شي. ځکه
زیاتره یوه درسته کیسه او شأنِ نزول رانغاړي. هرګوره،))مېتولوجي ((نومونه)اصطلاح (مو
هم چې تر نورو هنرونو یې په شعرکې د کار اخېستنې زیات ټینګار کېږي، وار له مخه سترګوته
)Myth (نیغ دروي. که نه د دې توک په ګډون ګرده هنري رغنده ټوکونه یا اوزار، لکه څنګه چې
پرله پسې مو راغبرګ کړل، یو مخیز د))خیال ((زېږنده بلل کېږي او یو هم بهرنۍ ربښتیني
)واقعي (هستي نه لري او په دې ډول تر))مېتولوجۍ ((غونډنوم لاندې راځي.

له هنر او بیا شعر سره د مېتولوجۍ نه شلېدونکې یا))دیالکتیکي تړاو ((دا رازباد وي چې
انسان د ربښتیني یا واقعي نړۍ تر څنګه له))خیالي ((هغې سره هم اړ او تړاو لري. هغه نار
ژبدلي ارمانونه او نا خړوبېدلي هیلې او غوښتنې یې چې له وړکینې راهیسې ناځانخبري)تحت
الشعوري (نړۍ ته چار ناچار ورتمبول شوې او زېرمه شوې، بې له دې چې پوه شي، د بته یې
اړباسي، د همداسې یوه خوالګر په لټه کې شي یا د چا خبره یوې))خیالي ((نړۍ ته پنا یوسي.
نو که یو مخیز یې ورخړوب نه شي کړای، د یوه مُسکن))درد ارامې ((درمل هومره خو یې ور
سپکولای او ارامولای شي ؛ استېتیکي) ښکلاییز (ذوق خړوبېدنه، یا په ساده ژبه، خوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخېستنه که غریزه یې هم وي، له هماغي ناڅانخبرې))زېرمې ((سره ټينګ و ترينګ تړاو لري. نېکمرغه به لا هاغه وي چې د مينه وال پرځای يې پخپله د پنځونې وياړ ولرلای شي. هغه چې دا يوه لار هم پسې نه اخلي، يا به يې رواني ناروغۍ ځوروي، يا به بېلارې کېږي او نور به ځوروي.

راځو دېته چې يو شاعر هر څومره ډېره او هراړخيزه))مېتولوجي ((راخپله کړای شي، هغومره نوښتګر پربوځي. په دې لړکې پر بېلابېلو ذهني انځورونو او سېمبولونو سربېره))اسطوره ((هم پوره په پام کې ونيسي. داسې هم نه چې پر دوديزو پښتني)دېو، ښاپېرۍ... (او سامي)هابل و قابل، ليلا او مجنون... (اسطورو بسيا پاتې شي، بلکې لا زيات زور پر آريايي)اګنيو، اسورا، دېوتا... (، آرياني)اهورا، اهريمن، ميترا... (او بيا پر نړيوالو، لکه يوناني)زيوس، پرومېتوس، لوګوس... (، رومي)افروديتا، فلورا... (... هغو واچوي. ځکه دواړه لومړنۍ دا ډېرې سولېدلې او د چا خبره ګړسره د کرغېړنتيا)ابتذال (تر بريده رسېدلې، هغه هم له ډېر لږ جوليز او مانيز ادلون بدلون سره !

ليکوال ښايي، د نوي شعر رومبنی استازی وي چې هم يې په زړو دوديزو اسطوروکې د ادلون بدلون هڅه کړې او هم يې د دغو نورو په کارونه او دودونه کې تر ټولو زياته ونډه پرځای کړې ده. په دغه تړاو د شاه سعود له خوا په ياده شوې ليکنه کې له اړوندو بېلګو او هم له نويو کارول شويو هغو څخه پر يو څو بسنه کوو:
لومړی له د پخوانيو نورستانيانو د خدايګوټو)ارباب الانواعو (له څو نومونو راپيلوو چې په))الينا ((نومې ازاد شعر راغلي دي:
يوش)د شر خدايګوتی (؛ ترسکن)د انګورو او نورو شرابو- لکه سته، خدايګوتی (؛ يمرا)پنځګر (، مرا)تر ګردو لوی پنځګرچې تراوسه پرې لوړې (؛ ګيش)د ښېګنې خدايګوتی (؛ اندر andr)د کرکيلې او ښېرازۍ خدايګوتی (...)سوزونه او سازونه ۱۳۰ = ۱۳۵ (؛ او بيا ځينې)آريايي، آرياني، سامي، يوناني او رومي (اسطورې د اړوندو بېلګو په غور چاڼ کې وړاندې کېږي:

- نوړې د ايوا د اهورا د مزدک خلې زما
د اواز سيورې اهريمن په غشو ولې زما
ما د بهمن په پاک قلم واړه له سره وکښل
چې د ازل قلم په برخه ول ليکلې زما ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د لمر څرک له نارنجباغه، پر وړانګنو وزرونو
هسک د عرش مزدک پر لوي، براق وزمه والوتلې
ته که ولاړې تر معراجه د ناپای ښایست تر ستونځه
ماسره کیسې د مینې، دې لا هسې خوبولې،

- - -

- څه د مهال زلیخایي ناخوالو
ښکلی یوسف کړ په تزویر زولانه
پرې ! شي پرځای د بېګناه))حسنک ((
کوم ګناهګار امیر وزیر زولانه...
)ناچاپ(،

- - -

- د منصوری مینې زباد نه دی، څه دی،
دا چې د دار پر لورې لار لنډوو
چې بې اجله مرګ ته ماتې ورکړو
موږ د))لزار ((پر لورې لار لنډوو
د اورتونو د خوګلنونو په یاد
د))نووهار ((پر لورې لار لنډوو...؛

- - -

- غږ مې نه رسي تر عرشه، د اسمان لارې اوږدې شوې
د بوتایان راته راڅېرمه، د يزدان لارې اوږدې شوې...؛

- - -

- روان تخت د سلیمان به څه ارمانم
لکه لمر کړم د))سبا ((پر لورې لاره
- ما امرلي يې د مینې په تړون کې
له دایوانه، د مزدا پر لورې لاره...
)زيار، ناچاپ(؛

- - -

- شمر نظر مې زړه ترې سترګو کې
اشنا حسين خاطر شړې سترګو کې
خیالي رستم مې پر تندې پرې ولې

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه جادو ګر کاڼي راوړي سترګو کې...
)اختيار سباوون، لېمه ۵ ګڼه(؛
په ازادو بيلګو کې:
- مه شه
چې رود د کهکشان کړي غلی
د اهورا د هسک د لمر
پاک و سپېڅلی تلبلاندی اورتون
او دا د ځمکې ټول پاکړي مومنان اوږپښتي و سولوي
له نهيليه خپل تندي د زره تشت د مړو نغرو
پر خو ګلنونو باندې
پربېږده لمبې د ببزواله اګنيو
- لکه سرکښی قهرژلی اورشيند -
چې تک تور کاڼي له يومخې پر ويلوب بدلوي،
تورتپې خيرې د دايوا د ګناهونو واړه وسوځوي...
)د سبرونو نڅا ۷-۸(،
- - -
- ستا د ښکلا، ناز و ادا په زمزمې چينه کې
لامبې زما د پاکې مينې د شعر ښکلې حورې
چې د کعبې د سپېڅلتيا د لمر د خدای د نمنځ طواف په نيت
احرام وتړي
پربېږده،
- د خدای په کور کې-
زما د شعر دغه سپېڅلې حورې،
د سر په سترګو له نژدې وګورې
چې د ببلارو))امتيانو)) د تورتپو ګناهو له اغبز
د))اسود تيږه)) هسې نوره هم توربږې پسې.
پربېږده زما د جنتي مينې د شعر پرتمينې حورې
هلته وروړاندې د))مينا)) په پښو کې
نندارې وکړې د جمرو د کاڼو،
- ها د سجيل د سرو سکروټو کاڼو-

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هري لوري چي راووري هسي
پر تورو دربلو شيطاني ارواوو.
پرېږه،
زما د))خليلي ((ميني د شعر نازولي حوري
کړي د لوی خدای په پاک سپېڅلي جنتي حرم کي،
په انگازوکي د))تکبير ((او د))لبيک ((د نارو...
دا خپل ځانونه درور،
دا خپل سرونه بلهار !!!
)د سبرونو نڅا ۱۵(؛

- - -

- ته يي سپېڅلي،
ته اروا د مريم !
... لا د قابيل، هابيل کيسه ده
د هرچا پر ژبه
او د بلقيس او سليمان مينه
له تړولو هېره،
ځمکه فساد نيولي،
اسمان کي ورېځي دي د کرکي خوري
لا د يزيد توره رېبي لاسونه... تر پايه
)سحر، هماغه ۱۹-۲۰(؛

- - -

-- د مېتراد مړيني ښاديانه کي،
د بلهارو داېوو پر درنگو باندي
د تورو ارواوو او بسيو گډامې ته
اهريمن د توري شپې د بري ساز غږوي
)مفتاح ساپی، نيمگړي انځورونه ۷۸(؛

- - -

ډاکتر بسم الله امير چي په ايران کي يي فلالوجي او بيا اوبستا لوستي، په خپلو ساده نظمونوکي يوه نيمه آرياني اسطوره کاروي، لکه د))کره چغ ((د تولگه گۍ په لسم مخ کي: زردشت،اهورا مزدا ، اهريمن، خنثئيتي)يوه ديوه يا ښاپېرۍ(، وبکر ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

(vaēkərəta)کابل!).

پوهنمل نظري د)نړۍ د ادبیاتو افسانه يي الوتونکي(تر سرلیک لاندې په لرغونو ختیزو او لویدیزو ادبیاتو)او فولکلورونو(کې ببلابېل افسانه یي، په بله وینا، اسطوره يي مرغان راپېژندلي دي،لکه:
الکونوست)روسي(، با)مصري(، پينګ هونګ)چيني(، ګارودا او جتایو
)هندي(، تندر)سوېلي افريقا(، ققنوس)مصر(، عنقا)عربي(، پيسا)امریکايي بومي(، رخ)مراکش(، ديماج)پرسیا(، اويمګيګ)بين ا لنهرين(، سیمرغ، ملاچرګک او بوتيمار)افغانستان، ايران او نور(.

نظري په دې تړاو ليکي چې د دې الوتونکو ډېر ډولونه په)خيالي انځورونو او ځانګړتياوو کې(يو له بل سره لږوډېر ورتوالى لري، خو توپير يې د اړوندو ولسونو له بېلابېلو دودونو جالونو او ګروهو زېږنده بولي...)د پوره پوهاوي لپاره: ښکلا ۲۹ ګڼه ۲۸-۳۱مخ(.

ګران نظري په دغه ډله کې يوناني))کسپيراتوس((يا))د توپان مرغه((نه دى راوړى چې نن سبا پر نړیوال کچ د پرمختللي - چپي شعر يو په زړه پوري اسطوره يي سمبول ګرځېدلى او نژدې ده، په پښتو او پارسي شعر کې هم د دودېزو) ققنس، عنقا، هما... (ځاىناستى شي!

نګېر ګډون يا حس آميزي(**Paradoxy**)

دا په دې مانا چې شاعر له يو حسه د بل حس کار واخلي، د ساري په توګه د)ستا غږ اورم(پرځاى)ستا غږ وينم(ووايي. په دې ډول چې کوم انځور رغوي، عيني، نه بلکې ذهني بلل کېږي. هر ګوره، دا وړ انځور د عربي، پارسي، پښتو... شعر نن سبا له لويديځه راخپل کړى او په تېرمهال کې يې هېڅ څرک نه دى لګېدلى او په وسمهال کې يې هم د پارسي هومره پښتو ته لاره نه ده موندلې. له دې لاملې يې سم له لاسه متېې يوه بېلګه د نوي او ازاد شعر مينه والو مخې ته ږدو:

...لالهاند بادونه بياهم
لا هغسي
سا نيولي لاري څاري
د راتلو ستا
چي دې بوى کاندي

(c) ketabton.com: The Digital Library

جړوالی د وېښتانو...

)نوي پېړۍ او نوي زرۍ ۳۳ (؛

- - -

- زه دي پسرليه له ګلانو نه

- پوه شه)د انسان د وينو بوی اورم(

)(؛

- - -

- د کنې دنيا په ذهن کې

- د شنو چغو کرښې کارېږم

چې:

د سره تاريخ په پاڼو کې تلپاتې ترانې شي،

زمانو ته افسانې شي.

)کمال مستان: هېواد ورځپاڼه، ۲۳-۷-۲۲(،

- - -

-- د ځنګله د لګېدلي اور له منځه

او د جګو جګو ونو

د مات شوي رنګ د چغو

يوې ځړيکې راته وخندل له ورايه

ما وېل اور دی سوزوي مې

چې کتل مې

د غزلو يو شين غرېوو

د ننګيال پر شونډو کېناست)کمال مستان، لېمه ۲ ګڼه(؛

- - -

د دغې لنډۍ د لومړۍ مسرې))سپوږمیه سر وهه راخېژه...((په بل ګرودې ځبل))سپوږمیه کړنګ وهه راخېژه...((کې هم يو راز))نګېرګډون((لېدل کېږي، ځکه))سروهل((د))سر راهسکولو يا ښکارېدلو ((ګرنه ده او لېد ورې کړن دی، خو))کړنګ وهل((د لېدو پرځای د اورېدو له حس سره تړاو لري.

حسن تعليل)Poetical aetiology(

حسن تعليل چې زياتره د))عيني((انځور په توګه کارول شوی، د اړوندو توکو له تولیز يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

برخیز ادلون بدلون سره))ذهني ((ښه را خپلولای شي. د زاړه پښتو ادبي پېر د ښکارندوی له بوللي)پټه خزانه ۵۲ (څخه يې دا بېلگه راخلو:

پر هر کال اټک د ده ښه راغلی کاندي
غوړوي پر څنډو خپل پاسته سالونه

او بیا يې دبشپړي ذهني انځور په توگه له منځني پېره لومړی د حمید دوي حسنِ مقطعي را اخلو:

لا به کله حمید مینه لېونی کا
په کاته شو ورته کسي د زنځیر کج،
د حمید سوزنده شعر وسوم وسوم
دا اواز کاندي رباب له زېروبمه،

- - -

او یايي دا سر بیت:
غره مه شه که پر پېنو دي ناخوال پربوت
د سېلاب له پابوسیه دیوال پربوت
- په چشمه به د آفتاب سرسبزه نه شي
د شبنم دانه يې ویلي کړه مجذوبه)شیدا ، دیوان۳۲۰ (؛

او وریسي هم یوه وسمهالي بېلگه:
- سمندرمو شو د اوښکو ، د هېندارو توپاني بیا
څکه شوه د مرغلرو ، پردې سیمه ارزاني بیا...)هماغه۱۳-۱۴ (؛

- - -

- سترگي چي د سترگو پر لار، زړونه وړي
ځوک د توري شپي به، چرته غله گوري)حمزه (؛
- خاطره، یار دي په خیبر کي اوسي
تو له دره له سپېلنو ډکه ده

مدعا)و (مثل

دا یو داسي انځور دی چي شاعر په یوه مسره کي یو اند یا واند ثرگند کړي او په بله کي يي مثل د زباد لپاره وړاندي کاندي. کله هم داسي کېږي چي یو انځور په بل انځور ښه ترا جوت او لا زړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

راکښونکی کړي. استاد اسد غضنفر په دې اړه داسې څرګندونې کوي:
))مدعا مثل د هندي شاعرۍ خورا مهم خصوصیت دی. دلته د مرکبې تشبیه غونډې ((ځو مشبه او مشبه به موندلای شو خو له مرکبې تشبیه یې فرق دادی چې په مدعا مثل کې شاعر هم یو ذهني مفهوم عیني کوي او هم د مشابه مثال په راوړلو سره د یوې ادعا ثابتول او توجیه کول غواړي. دغه تخنیک په کلاسیکو استادانو کې تر هرڅا ډېر د شیدا په شاعرۍ کې وینو. په اوسنو کې ښاغلی جلان یو داسې ځوک دی چې له مدعا مثل سره یې جوړه ده. مثال:
وخت ځومره ساده دی چې تېږي مو په رسۍ تړي
چا پر)په (شګو رېګو د دریاب مخه نیولې ده
په اوله مسره کې شاعر یوه ادعا وکړه. په دویمه مسره کې یې د هغې د اثبات لپاره تصویري مثال راوړ. دلته هم د مرکبې تشبیه غونډې د مشبه او مشبه به ارتباط وینو.)چا (د وخت،)تېږي (د دریاب او)رسۍ (د شګو رېګو معادل دی. یو بل مثال:
وژني مې ګام په)پر (ګام خو بیا هم مینه ناک دی جانان
د سندرغاړي سل عیبونه یو هنر پټوي
چې دلته سل عیبونه د ګام پر ګام وژلو ، هنر د جانان د مینې او جانان د سندرغاړي معادل دی. د مدعا مثل بېخبنا د تشبیه وي خو د تشبیه ادات پکې نه وي او وجه شبه هم اکثر وخت پکې نه بیانېږي. (()د جلان جادوګر هنر ، بهیر۱۷-۷-۲۰۱۰ (
دغه انځوریز چم په هندي سبک کې زیات پر کار اچول کېږي. له دغه پلوه په پښتنو پلیونیو کې حمید په هر ډول، خوشیدا بېخپوره له میرزا بېدل سره سیالي کړې، خو لومړی یې له ستر خوشاله راپیلو:

د عالم ډېرې خبرې، د جهان واړه لښکرې
زړه مې نه ښورې له ځایه، غر خو هسې وي کنه
)خوشال،پ (
حمید یې یوه داسې ښکلې بېلګه لري چې د بیت په دویمه مسره کې یې مدعا راوړې او په ړومبۍ کې یې ورته مثل:
لکه سر د پسه پر اور غاښونه سپین کا
هسې ماته له ډېر غمه خندا راغله؛
_ _ _
او د شیدا یو ځو غوره شاهکارې:
- کړي اثر د درد ناله پر سختو زړونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تل د دف په وهل چغي جلاجل کا)دیوان۱۳۷(،
- د گریانو سترگو آب سوزان آتش وي
گوره ابر ! اور د برق پر خرمن بل کا)هماغه۱۴۰(،
- د صورت په قوت څه شي بې اسبابه
په شبنم کې کوم نهنگ شناوري کا)هماغه۱۲۸(،
- حقارت د افتاده کړه گردن گشه
راغی غرلمن پرغانښ و خاکِ پاته)هماغه۳۲۲(،
- بلندي مې د کهسار په پستۍ بایله
راغلم زه لکه سېلاب و دې صحراته)هماغه۳۲۵(،
- گلرخان یوسي عصمت د زاهدانو
اور د شمعې په صحبت کې دامن تروي،
- فلک بار دی د اکراه پر هرچا اېښی
گوره حال د انحنا په هر هلال کې)هماغه۷۷۰(،
- د مردانو پر تېغ کله زنگ اثر کا
نه کړه شام د هلال توره مکدره)هماغه ۳۸۰(،
- وانبه په خوله کې، د کهکشان نیسي
حال د اسمان ویني، فتنه جویي کړه)هماغه۸۵۵(؛

- له اسمانه د چا زور برابر نه دی
زمان ځي پر خپله مخه، شپې تېرېږي
قافلې له لارې نه سي اړولای
کاروان ځي پر خپله لاره، سپې غپېږي...
)باري جهاني لیمه۱
په سپین شعر کې:
که څوک د لوړتیا ججوره و نه لري،
په هسې وزرو لوړېدای نه شي...
که نه،
ولې به یې:
له موږکه ښکالکی جوړولای
او مېږی به یې مرگ ته سپارلای !

(c) ketabton.com: The Digital Library

)رزم و بزم ۹ (؛

مخامختیا یا تقابل)Contrast(

په دودیز))بیان و بدیع ((کې تقابل، تضاد ، طباق، لف و نشر، هم له شعري))صنعتونو ((څخه شمېرل کېږي، خو په لاتیني نومونپوهنه کې د دغو درو سرو پر وړاندې یوازې contrast ډېر کارول کېږي که څه هم له لېکزیکې)لغوي پلوه (دغه ترم یوازې د تقابل انډول دی، د تضاد هغه contradiction او داسې نور، خو په شعر، او نورو هنرونو کې زیاتره له همدې لومړي نومونې کاراخلي. contrast په شعرکې هماغومره اړین بریښي، لکه په انځورګرۍکې د رنګونو په تړاو ؛ په همدومره توپیر چې په یوه شعرکې د رنګونو پرځای له ژبنیو توکو سره، له جولیز او مانیز دواړو پلوه، کار لري او هغه دا چې دوه توکي)ویي، وییغونډونه، غونډلې له بېلابېلو جولو او ماناوو سره یو د بل پروړاندې کارول کېږي. سره له دې چې کونترسټ لکه تمثیل، تجنیس، تلازم او داسې نور پر نریوال کچ انځورونه نه بلل کېږي او له ټولیزې لیکنۍ یا ادبي ژبې او بیا))نظم ((سره د))شعر ((برید لیکه رغولای نه شي، خو په ښکلاییز رنګ و خوند کې یو ټولیز چار و نقش پر غاړه اخلي. په دې توګه یې هماغه بېلګې راچاڼوو چې یا انځور رامنځته کوي او یا د نورو هنري توکو په ښه تراڅلېدا او ښکلاکې مرسته کوي، لکه په دې وروسته بېلګو کې:

- که تېربدوني، که پرېوتوني
که څوک ښه یوني، که څوک بد یوني

)خوشال، وییزېرمه ۱۴۷(

- په هرڅه کې ننداره د هغه مخ کړم
چې له ډېري))پیدا ییه- ناپدید ((شو

) خوشال، پ-۳۱۰(؛

ستر خوشال په دغه بله بېلګه کې د ښنه کړو وییغونډونو له کونترسټ سره د بیت دواړې مسرې سره هم مخامخ کړې دي:

نوره))واړه پښتونخوا ((پرځای مېشته ده
))یو دازه ((دې زماني پکې منصور کړم)پ ۵۹۱(،

او یا هم:

توره چې تېرېږي، خو ګوزار لره کنه
زلفې چې ولول شي، خو خپل یار لره کنه
شېخ دې نمونځ روژه کا ، زه به ډکې پیالې اخلم
هر سړی پیدا دی، خپل خپل کار لره کنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

)پ ۳۷۵ (؛

- - -

-ضرورت کا لکه))غر ((په لمن دفعه
د))چولي ((فکرونه ولې پرېشان کړې؟
)شیدا ، پ۷۴۷ (،
-په کور او کلي پورې آتش کړه
ترک خراسان)و (، روم و حبش کړه)هماغه۸۵۴ (؛

- - -

چې مې چاته سر ټیټ نه شي، ننګیالی زما ژوندون کړه
زړه زما دې مسلمان وي، تفکرمې د پښتون کړه)حمزه (؛
- د ورو ورو خدایانو دې بنده کړم
لویه خدایه زه به چا چا ته سجده کړم
ملګرتیا که څو رندان راسره وکړي
دا حرم به یوه لویه میکده کړم (؛

- - -

-اوس ګوزاره د زړه په وینه کوو
چې حالات ښه شو، بیا به مینه کوو...

- - -

- ستا د ښایست بهارستان نه خاندي
زما زموللی ګلستان نه خاندي
لکه غاټول پسرلي پرېښوو م پر ډاګ
که ګل پرهر مې پر خزان نه خاندي
دي بې سهاره ترورمۍ شپې واکمنې
لمر، سپوږمۍ، ستوري پر اسمان نه خاندي...
)ساندې او سندرې۵۷ (؛

- - -

-بنده ګان لوټو د ورځې، خو د شپې یادوو خدای
په لمنځو، روژو، حجونو او عمرو یادوو خدای
ملا وایي هرڅه کړې کړه، خو خدای مه باسه له یاده
موږ ګناه مینځو په اوښکو، په توبو یادوو خدای

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا بمبلي اوږدي ږيري مو پري اېښي هسي نه دي
نتواتي په زارو، وابنه پرخولو یادوو خدای
)يو نظم د کاروان پرغزل ۸-۱۰-۲۰۰۳ (

- - -

- دا مندر که کلیساده، که جومات
یا اورتون دی، که د میني خرابات
بېل بېل ور دی، ستا د کور پر لوري مات
لو یه خدایه، هري خواته دی ستا ذات!
)هادي، لېمه ۱۲ گڼه (؛
- له ورځي تبنتم چي له شوره ږ که ستاغوندي ده
شپي ته پناه وړمه، شپه چو په ده زماغوندي ده
په دغه دښته کي شاید د میني قتل شوی
په دغه دښته کي اوس هم د زړه دړزا غوندي ده
...)جیلاني جلان، تاند اوبپانه (

- - -

چي قاتل ته ښيي لار زمونږ د کلي
وريسي به وي ازار زمونږ د کلي
د خپل کور پته پخپله ورته ښيي
دا ساده ساده هوښيار زمونږ د کلي
)هېواد شېرزاد، روزگان ۲۱-۲۲ گڼه (؛

- - -

پر کلي کله کله باد و باران يوځای راشي
لکه مين ته چي غماز و جانان يوځای راشي
څه ښه تصوير جوړ کړي چي لاس کله دروغځوم
ستا ښکلو سترگوته موسکا او خپگان يوځای راشي...
)عزت الله شمسزی، تل افغان اوبپانه(.

په ازادو بيلگو کي:
- چي بالښت يي د تاووس له بڼو جوړ وي
او بړستن يي د سمورو له پوټکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په څه توګه به د کبر لور اګاه شي
چې خواران او بېوزلان زموږ د کلي
د طالب او مجاهد په واکمنۍ کې
د ځوځانو، مارکونډو له پاسه خوب کا !
)عنایت پویان، منصوري چغې(؛

- - -

- واوره باران نه دی
چې په یو رپ کې ودرېږي،
واوره چې ورېږي،
واوره چې ورېږي
نو ورېږي
او ورېږي.
)استاد شپون، تاند اوبیانه(؛

- - -

- که ستا د ناز پر شونډو،
د لمر پیغام نځېدای،
ما به مات کړی وو د شپې د اوږدېدو طلسم.
هله نخل به مې د خلېر له سپوږمۍ،
ستورو سره
او ستا د مینې په دروږ کې به مې
زړځله ځان بلهاري کړی وو خپل..
خو، زه خواشینی یم چې:
ته یې لاهسې په درشل کې
د مزدک د ناز غرور ولاړه،
او زما خوله د بېژبې له تورو خاورو ډکه !
)نوي پېرۍ او نوي زرۍ ۴۲(؛

- - -

- شپه ګبنۍ ونیوه،
چو په چوپتیا پر ربړ دېدا وکړ پیل،
د کاروان ستوري اسمان لار و نیوه،

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعر را وتوکېده.
که د هر شعر پيل و پای دی،
لوی څښتن په خپل قلم ليکلی
خو ته يې زما د هر يو شعر د تول و تال ګلپېغله !
)ناچاپ(.

- - -

دا هم د))زېړه او خوله ((ترسرليک لاندې په يوه سپين شعرکې مانيز او جوليز غبرګ کونترست يا تقابل:
تا له ماسره د خولې خبره وکړه
او ما له تا سره د زړه.
زه دې په خوله وغولېدم
او زړه مې درکړ،
خو ته پر خپله خوله و نه درېدې
او رادې نه کړه...
هو،
دا چې ته نه غواړې،
له ماسره د زړه او خوله لار يوه کړې
او يو خوله زړه را سره
پر يوه لار پل کېږدې،
نو بس:
نوره دې رانه خوله ونيسه،
خوله مې مه لټوه
او زړه مې مه سپړه،
او ښنګه مې چې درکړی،
هغسې يې روغ رمټ بيرته را کړه...
نوره نو،
زياتې ته يوه شه او خوله دې
او
زه يوه شه او زړه مې ! !؟
)اندوژوند ۹۴-۹۲(.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انځورنګ یا تمثیل (play)

انځورنګ (تمثیل (، لکه څومره چې په داستان کې ارزښت لري، په شعر کې یې هم لري او هنري ښکلا او راکښون ور زیاتوي. په ← انځوریز یا مصور (illustrated) او په تېره کیسه یي (allegorical and parabolical) شعر کې خو له رغنده توکونو ګڼل کېږي. په لویدیځ کې شعر، که په هر ابزم اړه ولري، کیسه یي بڼه راخپله کړي، پلات، تېم، پیل و پای او کرکټرونه لري.

انځورنګ یا تمثیل په سهي مانا باید د یوې پېښې یاصحنې داسې انځور ګري وي چې لوستونکی یا اورېدونکی پکې خپل ځان ووینې، په نورو ټکو، داسې ونګېرې چې هغه هرڅه یې په مخ کې تېرېږي.

د پښتو ازاد شعر په وړو بېلګو کې هم له هماغه لومړیو څخه رادود شوی، خو په ځلوریزوال یا په پارسي نومونه)چارپاره یې (قافیوال شعر کې ړومبی ځل اجمل)جنت،د پېغلې دوییزې ترڅنګ (، لایق او فاراني او په نیم ازادو اوږدو هغو کې پژواک)کلیمه داره روپۍ(او بیا پوهاند مجروح)ځانځاني ښامار... (رادود کړی او په څه ناڅه لنډ او بشپړ ازاد شعر کې یې د را دودوني ویاړ د ازاد بهیر د یو شمېر غورځاونو په برخه شوی دی.

د کیسه یي شعر پیلامه له آره له اسطورو سره رادود شوې، په بله وینا، د دغه شعري څېل ژبه تر هرڅه له مخه مېتولوژیکه رادود شوې او بیا هله یې تمثیلي او سېمبولیک رنګ و خوند راخپل کړی دی. په پښتو کې د دې ژانر پیلامه استاد پوهاند مجروح رانښلولې چې په نیم ازاد شعري کالب کې یې د اروپایي لرغوني پېر د اسطوره یي یا مېتولوژیکي شعرونو په پلیونې، هغه هم زیات له رواني او فلسفي پرداز سره، څه د نا اشنا سندرو او څه د)ځانځاني ښامار(تر نامه لاندې ښایسته ډېر کیسه یي شعرونه کښلي دي.

ادبپوه لیکوال اسداله غضنفر د استاد مجروح د ونډې په تړاو دغه راز شعرته د سېمبولیک روایت نومونه کاروي او روایت هم داسې راپېژني:

))روایت په ادبي اصطلاحاتو کې((د هغو خیالي یا واقعي پېښو بیان ته وايي چې ارتباط سره لري. له سېمبولیک روایته منظور دا دی چې په دې اثر کې تر ډېره حده، له پېښو، ځایونو، کرکټرونو او مفاهیمو هم لومړۍ او مستقیمه معنا اخلو، هم د پردې شا ته نورې معناوې پکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موندلای شو. د ځانځاني ښامار ليکوال.. له سپمبوله همدا معنا اخلي... ((د لا زيات پوهاوي لپاره:)ځولۍ، لومړۍ او دويمه ګڼه(.

زموږ تاند لباند ادبي- فلسفي ليکوال اسد اسمايي د لېوال پر هوسۍ نندارمه د سريزې په ترڅ کې (د سېمبول تر ښګ تمثيل د شعر د ولوليز)عاطفي (راکښون لپاره اړين بولي او دوسمهالو نوميالیو شاعرانو له نوښتونو يې ګڼي:
))سېمبول او تمثيل په اروپايي شعر کې د عاطفي هيجان په بڼه د)رمبو (،)ولرن(او)بودلر(په اشعارو کې ځان ښرګند کړ... ((

غفور لېوا ل بيا په بشپړ ازاد کالب کې لنډ او اوږده تمثيلي او کيسه يي شعرونه نور هم پسې پښتني کړي او يو شمېر سېمبوليکي او رومانتيکي او بيا نيم تاريخي- ملي اسطوره يي)mythical (کيسې او نندارمې يې رادود کړې چې د نورو لويو او ورو ترڅنګ يې د))هوسۍ ((او))ارشاک او اوشاش ((په نامه په خپلوا که بڼه خپرې کړې هغه، خورا په زړه پورې بېلګې دي.

په دغه لړ کې)) هوسۍ ((نندارمه)ډرامه(اروانباد پوهندوی اسمايي له خپلې ادبي- فلسفي شننې سره داسې راپېژني:
))... د لېوال د هوسۍ منظومه يوه داسې شوې هڅه ده چې د خپل زړه خبرې د افسانوي سمبولونو په مرسته وکړي.د ښکلا سمبول)د تورو سترګو مېرمن(د شپېلۍ په اسرار آميزه غږ زړه بايلي.)مغروره پېغله(چې د تورو سترګو له مېرمنې سره ورتوالی لري، د شاعرانه تخيل په ځواک او شپېلۍ په کوډو درې ځله بيا بيا ځان راڅرګندوي، لکه)هېلن(چې څو پېړۍ وروسته د ګويټې د شاعرانه تخيل په ځواک بيا ښرګند ېږي... ((

ښنګه چې د درو واړو ياد شويو ويناوالو اوږده کيسه يي او تمثيلي اثار په خپلواکو بڼو چاپ شوي دي او وړاندېينه يې د دې کتاب له ججورې بهره ده، نو دلته يې همغه وړې، هغه هم زياتره يوازې تمثلي بېلګې په لاندې ډول د مينه والو مخې ته ږدو:
... هلته د وچ ډاګ پر لمنه باندې
د منې باد ته يوه کېږدۍ ريږېږي
په دې کېږدۍ کې يوه رنځوره ښځه
اوربلوي او له دردو ژړېږي...
)سمسور او بيانه، له نصير سهامه په مننه(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د ساهو قبر ته ولاړم، شېږېجې وې، سپین سهار وو
ژوند مې ولیده ویده وو. مرگ مې ولیده، بېدار وو
بیا مې لمر طرف ته پام شو ،یوه بله ورځ یې راوړه
خو پر مخ یې ژیړ زعفران وو ، چې خپه وو ، که بېمار وو...
)شاه سعود ، د ساهو یاد ۱۰۹(؛

- لاسونه او پښې ځانته، رانژدې کړو چې ماښام شي
له وېرې څخه بندې، دروازې کړو چې ماښام شي
پر ورځ د زاهدانو ، غوندې گرځو په کرار
بدلې د بلا غوندې، خبرې کړو چې ماښام شي...
)حبیب تاثیر، برېښلیک(.

په ازادو بېلگو کې:
- څه ښایسته
رنگینه شېبه
د څوارلسمې،
څه عطرینه
سپرلنۍ وږمه چلېږي !
د))خیالي((پر غرڅپو باندې روانه،
وړي راوړي
د گلکخونو
پیغامونه...
او زه بوخت
پر ننداره
د هسک د پېغلې
چې بېباکه
بې پروا
ــ لوڅه بربنده ــ
په رڼوب

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څپاند سیند کې،
کړي لمبا په مینه مینه !
)زما نړۍ ۴۹مخ ۲۵-۵-۹۴ز(؛

- - -

- پر ګلګځو د سپینو وریځو پسرلیو زما
سرې سیلۍ د پانړېژ رالوتې،
په تورو نمرو کې ځان نغښتی اسمان،
په ویر ویرژلي ناوکۍ مې د زمولي چمن،
د راپرېوتو سپېدارو په ناورین،
د لښېدلو بلبلانو په یاد.
// // //
باغ په زمولو اند ېښنو کې ډوب دی:
د چمبېلیو ، رمبېلیو وږمې
د باد له کومې، لوتېدلې لارې
د کوم ناچېرې نشت اباد پر لورې ولېږدېدې...
)هماغه۹۲-۹۳(؛

- - -

- باران ورېږي،
توپان چغې وهي.
د دې سارېږ ژمي لاسونه د توتیانو بچې
له شنو خوږنو پاڅوي
په یخ نیولو ګوتو
د شنو بڼکو حرم څېرې ورنه زړونه باسي... تر پایه
)ننګیال،...(؛

- - -

- شپه توړۍ پر لاس لکړه
پر همدې لاره شوه تېره
موږه دواړه ورپسې ځو
ستا خندا یو ښکلی تاج دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاس پر زلفو سهرا ښنی
مادي ملا نه لاس چاپېر کړ
ستا پر ولي مې سرا ښنی
دواړه ځو د ځنګل لورته...
)غ لېوال، خله چي ته خپه شي۱(؛

- - -

- اوبه يي تېري کړي پر ډېره
لاس يي پرېمينځلو
ژبه پاکه پاکه...
خو:
د سبا د وینو ځاځکي پر لمن پاتي شو !
)پیوند ، د سپنما یاران۱۰۱(،
- نری لار زمونږ له کوره
د شنو شوو په ځنګل کي
د پستو وښو له پاسه
ان، تر سینده رسېدله...

-...-

ترورمۍ وه
يو ځو سیوري راپسي شو
زمونږ له کوره تر ګودره
جام د پرخي يي رامات کړ
نور يي پرېښوو م چي ځمه !
)هماغه(؛

- - -

دا خلور خړ دېواله
دا په لرګو پوښلي خونه
ځو مره مي بده راتله
اوس تري وتلای نه شم
دلته مي مور ویدیده
...)دریاخان، تاند اوبپانه(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

- مامې چې غبرګې سترګې
پاس د اسمان ته‌ر کې و ګنډلې
او بیا ښه ځیر شوم ورته...
ماوې چې ګونډې له ماښامه مخکې
د پراخ اسمان تتر کې وګورم
روښانه ستورې ! !؟
)خسرو سنګروال (؛

- درسته شپه
ارخ پر ارخ
د بانه کټ کې اوړم،
ستاتر پلو لاندې
په نرمه غېږ کې،
یوه شیبه)زه د (ارام په تمه
مورې ماشوم شومه بیا
غوږ پر اواز
ستا اللو ته پروت یم !)ازمون، ثنګه دې هېره کړمه۲۴(.

- دا زما ګوتې ته ګوره
هاچینه در معلومېږي
ها د دوو غونډیو منځ کې
شین نرى پیوند یې وینې
سپین ګړونګ درمعلومېږي
کتوري یې د سپوږمۍ چې
پاس پر سرباندې نیولې
تا ته وایم ځیر شه ګوره
دغه لاندې مېنې وینې
چې تر کوچو دې لا سپینې
دغو مېنو ته وربار دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

توري کږې د لونګو
زه هم کله کله پيايم
د نظر يو رمه هلته !
)ومان نيازى، لېمه ۱۱ګڼه(.

- هسې د کابل پرانګيو
يوه اوښکه ده
زه لکه ماشوم
ترېنه کيسې غواړم.
سره شي هيله هيله شي
د لمر سيورې ته پټه شي
غلې شي ګونګۍ شي
راستنه شي
راته نه وايي
بس ځنې راوګرځم...
)سيد منتظرشاه، هيله ۸ ګڼه(؛

- اخر مې وليدل د استاد ماشومتوب د تابلوګانو
ښو کوشنې کورونه
مثلثي)څو دړېګوټيز(بامونه
او د ښو رنګه ډېوالونو منځ کې
په پردو پټې رنګارنګې کړکۍ
ښو هلته
ته وا ښوک نه اوسېږي...
)احمد تکل، لېمه ۵ ګڼه(؛

اغلې سلمى شاهين)د پښتوټپې ۵۰ (په يوه ټپه کې))تمثيلي مخاطبه ((په نښه کړې ده:
ياري د زور خبره نه ده
اشنا ته وايه چې خوله سمه خوځوينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کیسه یي)پرابولیک (شعرکي د انځورنگ)تمثیل (بېلگې:
- ستا د گل بدن له عطرو
پر پاسته وربښمین پالنگ ستا د سینې وم
مست بېسده خوبولی
له مابنامه تر سهاره
ترخو...
ستا د لمر ښایست زرینو وړانگو
ستا د گل مخ سباوون په رڼو پرخو
له درانه خوبه راوېښ کړم
او شوې هله مې روڼې
خوبوړې سترگې
په تلپاتې تورتم رونو
رڼاگانو !
)د سبرونو نڅا ۲۲ (،
- - -
- سپینو کوترو د بامونو پر سر
په خپلو سرو منبوکو ولیکل چې:
څوک به تر))غرو ((زمووږ د مینې پیغام ورسوي؟
کلونه وشول،
له آخوا د اور لمبې بلېږي
او راسوځي مو د الوت وزرونه !
)هماغه ۲۲ (؛
- - -
- ما ویل،
چې ولېږدوم
دا خپله توره کېږدۍ،
- لکه د ستورو بېړۍ-
د پلوشو په مراندو
هسکه د لمر تر وربوی...
خو د تورتم د واټنو لاسونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مراندې کړې پرې
زما د تورې کېږدۍ
او کړه يې بيرته رانسکوره
د نېستۍ پر تورو خاورو باندې...
اوس،
هسې ناست يم
لاس تر زنې لاندې
چې دغه توره سپخېدلې،
ړنګه بنګه راپرېوتې کېږدۍ
څنګه راټوله کړم له تورو خاورو،
څنګه يې وپېرمه بيا له سره
او پر هماغه وچ خاورين ځمکنې غولي يې بيا
ودرومه بيرته نېغه
د پخوا په شاني !)هماغه ۱۰۷-۱۰۸(؛

شعري ترڼګونه)ترکيبونه(

په شعري کره کتنو کې دا زياته دود ده چې وايي: پلاني شاعر خورا ښه او ښکلي))ترکيبونه((هم کارولي دي. په دغه تړاو استاد اسد غضنفر داسې ليکي:
)) په ترکيب کې چې له دوو ياتر دوو ډېرو کلمو رغېږي، يوه نوې مانا مومو. ترکيبونه پر څلورو ډولونو وېشلای شو: اضافي، وصفي، تشبيهي او استعاري ترکيبونه. د پښتو پخوانو شاعرانو به ترکيبونو ته ډېره توجه نه کوله. په شلمه پېړۍ کې د هنر دې اړخ ته توجه وشوه... د جلان جادوګر هنر، بهير ۱۷-۷-۲۰۱۰((.
دلته))ترکيب((د وييپوهنې او بيا وييرغاونې) Word formation(په جاج نه، بلکې د غونډله پوهنې)نحوي(په جاج کارول کېږي او له همدې اړخه د ژبپوهنې په نومونه کې نحوي ترڼګونه)ترکيبونه(، په بله وينا ، غونډونه)عبارتونه، فقرې(بلل کېږي. په دې توګه لومړي ډول ته))نحوي ترکيب((ويل کېږي او دويم ډول ته)لغوي ترکيب(.
لومړی ډول د دوو يا زياتوويپونو او وييکو)اداتو (يوه ټولګه ده چې په يوه غونډله)جمله(کې د يوه شننوړ او ونجوړ)قابل تعويض(يوون)يونټ، واحد (په توګه يو ټاکلی پښوييز او مانيز چار پرځای کوي، په نورو ټکو ، يوه غونډله لومړی پر غونډونو وېشل کېږي ، لکه
واخلې)سپوږمۍ او زمری- د مازيګر پر درد بجو- په ملي بس کې- يوه ستړادبې بنډارته- ځي(

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډله. لغوی ترکيب بيا له دوو يا زياتو وييونو او وييکو څخه داسي رغښت مومي چي نه يوازي شننوړ او ونجوړ نه وي، بلکي پر دې سربېره يې ببلابېل رغنده توکي له نحوي پلوه د يوه يوازيني فشار او)حالت: اصلي، مغيره (اړوند)تابع وي، لکه: پيمځی، سترګوړی، تمځای)تمځی (، ژبپوهنه، کتنپلاوی، له اوښکو ډکي سترګي، ژب-ساپوهنه...

په دې لړکي شعري غونډونه يا))ترکيبونه ((هم د نورو غونډونو غونډې تر هرڅه له مخه د اړوندو غونډلو)جملو (د يوونونو)واحدونو (په توګه، د جوليز، نحوي جوړښت، چار و مانا له مخې په پام کي نيول کېدای شي او هله بياله شعري- هنري پلوه؛ او دا چي له آره نحوي غونډونه دي، نو اړينه نه ده چي تل دې رغنده توکي يوازي خپلواک وييونه وي، بلکي، لکه له مخه چي ورته نغوته وشوه، ناخپلواک هغه) وييکي: د ، له، په، پر، تر، سره، لاندي، باندي، کي، پورې، پسي، او... (هم رانغښتای شي او په دې لړکي د همدغو څلورګونو ترنګونو))توالی اضافات ((چي په دودېزو ادبي فنونو کي ويار)عيب (بلل کېده، اوس يې په ښېګڼو کي شمېرل کېږي. دادی، دلته يې څو بېلګي وړاندي کېږي:

برندي سترګي، لکه: د اسمان ستوري، په سترګو سترګو کي، پر بلې ولاړه نجلۍ، سر پر زنګون، د وختو د اسوېلو تر سيوري لاندي، پر وربښمين بستر د ناز، د لمر په څنو کي، د ښېراز باور ګوګل، د ګل او بلبل په ژبه، بادونو لولنګرو، د کرلو پرنډو وينو د ګلمينو ګلبڼونه، د سپېدو د خزانزمولو سپېدارونو شنه خوبونه...)ساندي او سندرې ۲۲، ۸۲... (.

هرګوره، استاد غضنفر شعري ترنګونه په څلورو نومړلو)مشخصو (ډولو اضافي، وصفي، تشبيهي او استعاري هغو کي رالنډ کړي چي هغه هم د نوموالو غونډونو يوه برخه رانغاړي. که نه، يوازي په نوموالو کي اضافي داپښځه ډوله دي، همداسي توصيفي، بدلي، عددي، متممي، قيدي... او ورپسي فعلي ډولونه هم همداسي درواخله.

په هره توګه، د ترنګونو هماغه ساده ډولونه هم چي د دوو خپلواکو)ساده يا مشتقو (وييونو تر څنګ له اضافي)د (پرته پکي نور وييکي دومره برخه نه اخلي، تريووستويو وييونو څخه د شعري انځورونو) ايماژونو (، په تولېز جاج، د))شعريت ((لپاره ښه ترا لياره هواروﻻی شي، او د ژبني پوتنسيال د آر له مخي يې زېږون ناپايه)نامحدوده (دی، په بله وينا ، شاعر يې له اړتيا سره سم هرڅومره ډېر رامنځته کولای شي او هېڅکله له تنګسي سره نه مخا مخېږي.

استاد غضنفر هڅه کړې، د جيلاني جلان د شعر دارزوني په ترڅ کي هماغه څلور ډوله رابرسېره کړي:

))د مازيګر په)پر (زيړ جبين به ګل ګل وکرل شي
دا ځوان ګودر به اوس د نجونو په مذهب غرېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته زيړ جبين وصفي ترکيب دی. د مازيګر زيړ جبين، استعاري ترکيب دی. ځوان ګودر هم استعاري ترکيب دی. مانا داچې ګودر له انسان سره تشبيه شوی دی. بياد تشبيه يو اړخ يعنې مشبه به)چې دلته انسان دی (حذف شوی او يوازې يوه ځانګړنه يعنې ځواني يې ياده شوې ده او د نجونو مذهب اضافي ترکيب بولو ، ځکه مذهب مضاف او نجونې مضاف اله دی.

متل دی وايي، د شال او شړۍ نه سره کېږي، خو په پکتيا کې شړۍ ښکلې او رنګين لباس دی.

جلان وايي:

دې ته سور غرور هم ګونډه ماتی شي، سجدې کوي

دا د پسرلي شړۍ د لمر په)پر (اوږو ښخه ده

دلته سور غرور وصفي ترکيب)غرور موصوف او سور صفت دی (او د لمر اوږې استعاري ترکيب دی. د ښاغلي جلان شاعري له اسعاري ترکيبونو مالامال ده. د ده ترکيبونه کابو ټول د ده خپل دي.

ژبپوهان وايي چې په ځينو ژبو کې ترکيب جوړول اسانه دي، خو په ځينو نورو کې اسانه نه دي... . جلان د نوي انځور د جوړولو لپاره، د مانا د رسولو لپاره او بل د تناسب په خاطر ترکيبونو ته مخه کوي. دی وايي:

زمونږ د کلي له اسمانه هر چا کړې ولجه

چا ترېنه لپو کې سپوږمۍ، وړې چا لمر وړی دی

دلته د کلي د اسمان ترکيب په وريسې مسره کې له لمر و سپوږمۍ سره هم د انځور په بشپړولو کې برخه اخلي، هم تناسب زېږوي. (()د جلان جادوګر هنر، بهير ۱۷-۷-۲۰۱۰ (

دا خبره چې ترکيب جوړول په پښتو کې د نورو ژبو اوبيا پارسي هومره اسان نه دي، سمه نه ده، ځکه، لکه چې په همدې څېرکې کې رڼا واچول شوه، هره ژبه))يو ناپايه رغاونيز پوتنسيال لري((، دا بېله سکالو ده چې په پښتو او بيا شعر و ادب کې له دغه پټ توانه د نورو او بيا پارسي ژبې هومره کار يا ګټه نه ده اخيستل شوې !

مرکب تشبيهات

استاد غضنفر په اړونده ليکنه کې د دغې شعري ټولۍ)مقولې (په تراو ليکي:))له ترکيبونو چې راتېر شو، د جلان د شاعرۍ بله مهمه ځانګړنه مرکب تشبيهات دي. په دې جمله کې چې وايو، هغه د سپوږمۍ غونډې ده، يوه مشبه او يوه مشبه به لرو. که مشبه او په تېره مشبه به تر يو زيات شي، دابيا مرکبه تشبيه بلل شوې ده. جلان له دې درکه هم په پښتو کې ډېر سارى نه لري. جلان وايي:

چې پسې وژاړم ښه وژاړم دمه مې وشي

لکه ناروغ نه چې په يخو اوبو تبه ووځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته ژړا او یخي اوبه او د تبې وتل او دمه کول سره تشبیهي ارتباط لري. مرکب تشبیهات بشپړې منظرې راکوي او د تصویر جوړولو عالي ډول دی... ((.

هنري صفت

استاد غضنفر دا بدیعي صنعت داسې راپېژني:... کله چې صفت یاد کړو او موصوف پرېږدو ، د صفت دې ډول خیال پاروونکي استعمال ته هنري صفت وایو... . د خوشال ختک په دیوان کې د هنري صفت مثالونه نسبتاً ډېر دي. په اوسنو کې جلان یو هغه شاعر دی چې د هنري صفت کامیاب مثالونه لري:

پرون یې تاپسې دنیا چنې کړه خبر یې کنه)که نه (
سپینچکه، لمر درنه یو څو جلوې په پور اخلي
چې دلته د سپینچکه صفت د موصوف له ذکره پرته راغلی دی... (()د جلان جادوگر هنر، ادبي بهیر۱۷-۷-۲۰۱۰ (.

سبکي گډوډي)اضطراب (

زموږ د دودیزو ادبي فنونو او نوي ادبپوهنې استاد ، غضنفر دغه تولی ٖ)مقوله (له یوې بېلگې سره داسې راپېژني:

))... د سبک له اضطرابه منظور دادی چې کومې کلمې یاد لیکلو کوم طرزونه چې یو له بل سره نه کوشېرکېږي، سره یوځای کړو. د ښاغلي جلان په دا لاندې بیت کې د ساینس او مقالې د ژبې کلمات د ادب او غزل د ژبې له کلماتو سره یوځای شوي خ کوشېر شوي نه دي او د سبک اضطراب یې پیدا کړی دی:

هلته ساینسدان د لوړ تخنیک په تار ډېره ترې
دلته گلژبې سمندر په یوه خبره ترې

نوي شعري جاجونه)مفاهیم (

پر نړیوال، سیمه ییز او هېوادني یا ملي کچ د سېمبولونو اواسطورو تر څنگ یو لړ سیاسي، فرهنگي... جاجونه)مفا هیم(، د ویېونو، ترنگونو یا غونډونو)عبارتونو (او بیا نومونو)ترمونو (ټولیو)مقولو (، گړنو او متلو په بڼه، چې د رسنیو له لارې یې وسمهالي شعر ته لار موندلې او زیاتره پر ن،یوالوسېمبولونو اوښتي دي، په وسمهالي پښتو شعر کې هم نن سبا په آره یا اړولې بڼه لږو ډېر را دود شوي دي، لکه:

توروسپین، توراداغ، د خطر زنگ، سور څراغ، زرغون څراغ)وربښوول یارناکول (، ښې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښیلاسی، کیڼ)لاسی(، پرمختللی)مترقي(، ځانساتی)کنسرواتیف(، سمونوال، تور
)ښنستپال(، توره)دیني ښنستپالي یا ارتجاع(، سور)کمونېست(، سره)کمونېستي ارتجاع(،
سپین)پانګوال، پانګوال(، سپینه)پانګوالي ارتجاع(، نړیواک)جهان سالار(، نړیواکي
)جهان سالاري، جهانباني(، نړیخور)جهانخوار(، زبرځواک، شپږم ستون)رسنۍ(، پېنځم برج
)سوسیالېزم(، صلیبي جنګ یا جګړه، د تعمیدلمبا)غسل تعمید(، سمندري غله، بېل یې
کړه، اېل یې کړه)تفرقه انداز و حکومت کن(،خوره او مه مره)بخور و نمیر(، کورډوډۍ کالي یا
کورکالي ډوډۍ، توري اوبه، ترتورو اوبو آخوا)oversea-s(، شمال و جنوب)شمالي نیمه
ګره او سوېلي نیمه ګره(سپین چک، د غروي اوښکې)اشک تمساح(، د مرګ و ژوند خبره
)سوال مرګ و زنده ګی(، د تونل پای)نه ښکارېدل...(، توره طلا)تېل(، یانکي)امریکایي(،
چوپ ډېری)اکثریت خاموش(، مختوپاني چوپتیا یا ترتوپانه مخکې خاموشي، فاضلهٔ
مدینه، دعاج مانۍ یا برج، تاج محل، د خوراړو)جذامیانو(تاپو، له زانګونه تر ګوره...؛ د ظلم
و تېري سېمبولونه، لکه یزید، شمر، حجاج، چنګېز، هلاکو، تېمور، مغول او ورسره ترلي
مغلو اله، هیتلر، موسولوني، فرانکو، پلپوټ، پېنوچېت او بیا ورسره زموږ خپل همماهالی
سیال...؛
پرنړیوال کچ یو لړ تاریخي نومیالي او اتلان، لکه سپارتک)درومي مرییا نو سر غندوی اتل(،
سزار، هراکلس)یوناني پهلوان(، سکندر، کېلو پاترا)د مصر تولواکمنه(...؛ او بیا زموږ خپل
دا، لکه یما، جمشېد)او ورسره ترلې: جام جم(، ویشتاسپ، ګشتاسپ)لرغوني شاهي اسپه
کورنۍ تر ټولو له مخه د پښتنو له ساکي نیکونو سره تړاو درلودلی(، ساک یاسهاک، سړبن،
غلجي، غرغښت، بېټني،کرلاني، ویما، کنېشکا،اوشاش، زرینه)ساکي تولواکمنه(،
روکسانه یا رخشانه)د سکندر ساکه-پښتنه مېرمن(، زرتشت)زردشت(، سپین تومان)د
زرتشت ستاینوم(، یا نیم تاریخي اتلان، لکه سیستانی کک، رستم، زال، اسفندیار، کابلۍ
روبابه او سودابه...؛
او زموږ بشپړ تاریخي او ملي اتلان، لکه:
ابراهیم لودي، شېرشاه سوري، بایزید روښان، خوشال خان، میرویس نیکه، نازوانا، احمد شاه
بابا،اکبرخان، عبدالله خان اڅکزی، محمد جانخان، غازي ادي، امین اله خان لوګری، میربچه
خان، مسجدي خان، محمد شاه بابکرخېل، ایوب خان، ملالۍ، ملامشک عالم، محمد عثمان
تګاوی،د هډې صاحب، چکنور ملاصاحب، د ترنګرو حاجي صاحب، امان الله خان، غفارخان،
صمد خان، میرزا علیخان...؛
د نړیوالو تاریخي- جغرافیایي ځاینومونو، لکه بابل، نینوا... ترڅنګ زموږ پخواني او یوناني،
لکه: باکتریا، باختر، بخدیانا، پاروپامیزاد، اکسوس)امو(، اندوس)اباسین(، اراکوزیا

(c) ketabton.com: The Digital Library

)ارغستان، گندهارا)کندهار !(، هريوا)هرات(، مرغنا)مرغاب(، نياسايا)ميمنه(، زرنگيا)سيستان(،کبورا)کابل(، لو کرنا)لوگر(، الينا)نورستان(، لام يا لمپاکا)لغمان(، پروانتا)پروان(، کاپيسا ، پنتهېر)پنجشېر(، گنزه)غزنی(، ويهارادک)وردگ(، ناگرويهارا)ننگرهار(، اجنپور)رحمت ځواکمن(يا د استاد حبيبي د څېړنې له مخې دنپور)جلال اباد(، باگرام)پېښور(، اوديانا)سوات(سواتسو)د سوات سيند(، روه، روهيستان، روهليکند....
استاد پژواک د لومړي شاعر په توگه خپل ملي دا ړومبی ځل په پښتو شعرکې تر ډېره کارولی دی او ليکوال په يوڅه زياته کچه، چې هرگوره استاد کهزاد په خپل زاړه تاريخ کې له څه ناڅه))فلالوجيکي((تېروتنو سره له اوېستا او شاهنامې څخه راچاڼلې چې پر وړاندې يې د دوست شينواري)افغانستان په اوېستا کې(يو څو بېلگې له تاريخي ژېپوهنې سره يو څه زياتې باوري برېښي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷ - څپرکی
د وګړني يا ګړني پښتو شعر
جوليز رغښت

د هرې دوديالي)مهذبې، متمدنې(ټولنې ادب تر هر څه مخکې پر ګړني او ليکني ادب وېشنه مومي:

)و)ګړنی)شفاهي(، يا ولسي)فولکلوري popular(ادب د هرې ټولنې په هماغو لومړنيو بشپړتيايي پړاوونو اړه لري چې ليک يې لا نه درلود، خو دا ورېتيا پکې وه چې د نورو هنرونو په څېر د غه ژبنی هنر هم وزېږوي او د نثر يا نظم په بڼه يې يو بل ته خوله پر خوله او سينه پر سينه ولېږدوي او له دې سره يې زېږندوی يا ويونکی د زمانې له ياده ووځي، بيا نو د اړوندې ټولنې يا ولس ګډ مال شي او کوم ټاکلی يو ګړی)فرد(يې پخپل نامه نوملای نه شي.

کله چې ټولنه د ليک و لوست پړاو ته ورګډېږي او ورو ورو پکې ليکنی ادب وده ومومي، نو(و)ګړنی ادب هم هماغومره ورو ورو له دوده لوېږي، هم د پنځونې له پلوه او هم د کارونې له پلوه. دا ځکه چې ادبي او رواني تنده يې نوره زياتره په دا دويم ادب خړوبتيا مومي او)و)ګړنی هغه يې ورسره هسې په څېرمه ډول خپل نيمژوانده شتون پر مخ بيايي او پخوانی برم ورته نه پاتې کېږي، او په پای کې هم د خپلې ټولنې يو تاريخي- فرهنګي ټوک)جزء(او پاتوړې)ميراث(ګرځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

"په ډېرو وروسته پاتي ټولنيزو اړيکو)اجتماعي- اقتصادي مناسباتو (کې د ښکېل انسان ډېر ساده)ابتدايي(انګېرني، اندونه او ولولې د هغه د ژوندانه د توکيز)مادي(او مانيز چاپېريال انګازه ده. اړتيا هغه دي ته رابولي چې وانګېري، سوچ او اټکل وکړي او خپلو رواني تمايلاتو ته هنري بڼه ورکړي ".)کرګر: ځو ادبي يادونې، ۴۵ مخ(.

زموږ په پښتني ټولنه کې چې ډېرى يې په ليک لوست نه پوهېږي، د)و (ګړني ادب زېږون لا لړو ډېره شته دی. دغلته تر پرمختلليو سيمو زياتره)← ښونمه او نيمځرګند (ولسي ادبي ژانرونه زيات دود لري او ان تر دې چې هره خبره يې له لنډۍ يا متل سره وي او يا د کوم ولسي شاعر له يو نيم بيت سره.
په ځينو سيمو کې خو تر اوسه، يا تر پرونه يوازېنۍ)و (ګړنۍ بڼه پاتي شوې ده. د ساري په توګه دېرش ځلو ښت کاله له مخه د پکتيا او پکتيکا په سيمو کې د ليکني ادب څرک هېڅ نه لګېده او يوازې) و (ګړنی شعر و ادب او ورسره تړلی ټنګ ټکور واکمن وو ، لکه واخلې، د ← دويم يا نيمځرګند غوندې اړوند "شييران" چې په سملاسي)فی البديهه(ډول يې له ټنګ ټکور سره شعرونه او بدلې ويلې او دا چې نالیک لوستی ول، همداسې ګړنې به پاتې کېدل او يا به د هر چا ببرته هېرېدل. په خوست او ځاځيو کې دغه راز شييران د يو لړ نويو را پيدا شويو ليک و لوست والا شاعرانو تر څنګ لا هغه پخوانی ګرانښت او منښت لړو ډېر ساتلی دی.

انګرېز پښتو پوهاند د پښتو)و (ګړني ادب دوه ګونی وېش لپاره زموږ تر کورنيو)دوديزو (پوهانو ، څه ناڅه يوه غوره تخنيکي برید لیکه راکښلې، لومړۍ))ښونمه((برخه يې، رښتينې وګړنۍ برخه بللې او ورسره ورسره يې د دارمستېټر غوندې)**popular songs** (نغمې، سندرې نومونه کارولې او له دويمې سره وګړنی شعر)**popular verse-s**(. مانا دا چې له آره سندرې او نغمې رانغاړې او دويمه برخه يې پر وړاندې، هر ګوره))شعرونه((، په بله وينا ، د لومړۍ هغه رښتيني برخه وار له مخه يوه))سندريزه((پنځونه ده او دويمه وار له مخه يوه))شعري((پنځونه.

بلخوا ليدل کېږي، دغه دويمه برخه هم يو رنګ نه ده او د ويونکيو اکر وکر)حالت و هويت(يې سره توپير لري او هغه دا چې په دوی کې څوک نيمځرګند دي او څوک پوره ځرګند ، نو ، د ښته اړ وځو ، په ټوليز ډول)و (ګړنۍ سندرې)**popular songs** (او وګړني شعرونه popular verses شعر پر دوو نه، بلکې پر درو غورو ډلو يا ټوليو)کټېګوريو (ووېشو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ ډله هغه سملاسي)فی البدیهه(لنډي نغمي راځي چې د کار پر وخت، پر لاره او یا هم له ملي اتڼ سره بولل کېږي، د وګړني شعر دا برخه زیاته آره او رښتیني بللای شو؛ زیات دودیز رنګ لري او بېنومه ده.

دویمه ډله چې ویونکي یې نیمخرګند یا نومورکي دي او د ځانګیزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. په دې ډله کې، د لومړۍ هغې تر پلیونۍ او اغېز لاندې ویل شوې لوبې، بدلې، بګتۍ، لنډ لنډ رزمي، بزمي... شعرونه راځي.

دریېمه ډله هغه ده چې ویونکي یې پوره ځرګندو نومور دي او د ځانګیزو سندرغاړو له خوا بولل کېږي. په دې کې مقام، رباعي، غزل، چاربیته او)پېیلي(داستان راځي چې غزل یې ، هرګوره له ادبي هغه سره خورا ډېر توپیر لري. (()مکنزي ۳۲۰ مخ)

ځرنګه چې زموږ خبرې تر هر څه له مخه د پښتو شعر پر ځپیز- خجیز سېستم راڅرخي، نو پر همدې لومړۍ یا بېنومې برخې یو څه ډېر تمېږو او له دویمې نیمخرګندې او دریېمې ځرګندې برخې سره ځکه ډېر نه پېچېږو چې دا دواړې برخې د پښتو شعري سېستم لپاره آر بنسټ نه، بلکې د لومړۍ آرې او نږه وګړنۍ برخې سره په ګډه پر خپل خپل وار د ادبي)لیکنۍ، دېواني(برخې ترمنځ تش د یوه پله هومره چار پرځای کوي. دا دی، درې سره برخې پر خپل خپل وار پرله پسې د مینه والو مخې ته ږدو:

لومړۍ: آره، رښتیني او بېنومه برخه

دا برخه تر دویمې)نیمخرګندې(هغې ډېر ځېلونه)ژانرونه(لري. ځینې یې له آره یوازې سندریزه لوښه او کارونګ لري، یانې د ټنګ ټکور لپاره راپنځول شوې او پنځول کېږي، لکه غاړې، سروکې، ببولالې، شین خالۍ، نیمکۍ یا د اتڼ نارې؛ ځینې یې، یوازې او یوازې ترنمي لوښه او کارونګ لري، لکه، کاکړۍ، غړانګې، د ویرساندې، د ناویو ساندې یا چغیانې، د اتڼ نارې، د نکلو نارې، د ماشومانو سندرې ، د میندو سندرې، للو سندرې یا لloوې او د بېنومه ولسي ډلې داسې نور لوی واړه ځېلونه؛ او ځینې یې لکه لنډۍ او لنډه کۍ شعرې، ترنمي او سندریز دربواړه کارونګ ډولونه لري.

د رغښتي تخنیک له پلوه دا درست ځېلونه د ټولیز پښتو شعر سره د پرتلې وړ دي؛ هرګوره، د نکلونو یو شمېر نارې چې هایکو وزمه ازاده بڼه لري او یا هم د سپین شعر بڼه، له ناځیزه تول و تال سره، بې له هغې له ځپیز- خجیز سېستم سره اړخ نه لګوي. پر وړاندې یې پېیلې هغه تر ډېره

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه سېستم رانغاړي اويوه نيمه نانډولي يې، لکه څنګه چې وتلي شاعر او ليکوال))عبدالباري جهاني، لروبر او بپانه((يې د بېلګې په توګه د فتح خان برېڅ د نکل په تړاو يادونه کړې، د نکلچيانو له خوا د بيا بيا راغبرګونې يا خوله پرخوله کېدنې زېږنده برېښي.

په هره توګه، په ټوليز ډول د پښتو سوچه وګړني همدا لومړی پېيلی ادب یاسندري popular songs جوړښت له پلوه آري او پخوانی برېښي او څپيز- خجيز)سېلابو تونيک(جوړښت لري، تر دې چې د (پېيلي(دويم او درېيم ډول او بيا ليکني، ديواني او ازاد شعر لپاره مخبېلګه ګڼل کېږي.

مور د څپيز- خجيز شعري پښتو سېستم له پلوه د دغې لومړۍ وګړنۍ برخې له بېلابېلو څېلونو څخه دوه غوره څېلونه)لنډۍ او سروکي (تر سپړنې او شننې لاندې نيسو.

۱. لنډۍ

لنډۍ د پښتني وګړني ادب یو داسې شعري او سندريز څېل)ژانر(دی چې د خومره والي، ټوليزوالي، ګرانښت و منښت له پلوه ورسره بل هېڅ څېل سيالي نه شي کولای. بېلابېل نومونه او ستاينومونه ، لکه لنډۍ، ټيکۍ، مسرۍ، ټپه،اواز، بدله، سندره)لايق(، ټپې، ټپکۍ)يادويګا (، غريبۍ، غرنګۍ)رفيع(، يې هم زمونږ د خبرې پخلی کوي. بل ارزښت يې په دې کې نغښتی چې د پښتو آر او رښتيني شعري))څپيز- خجيز((سېستم يوه ټيپيکه مخبېلګه ګڼل کېږي. که د د غه توليز)وزني(رغښت له پلوه د)ګړني او ليکني(قافيه وال او ازاد شعر رانغاړي، د مسره ييزې نابرابرۍ او ناقافيه والۍ له پلوه بيا په ځانګړي ډول د ازاد شعر لپاره يو داسې پوخ بنسټ جوړوي چې پرديو پېښو او پليونۍ ته د چا پلمه نه پاتې کېږي او نه څوک پر اوسني پرله پسې رادود بدونکو ازادو شاهکارونو دا ټاپه لګولای شي.

لنډۍ يو داسې خپلواک دوه مسره ييز، په بله وينا ، يو بيته شعر دی. لومړۍ مسره يې نه څپيزه او دويمه يې ديارلس څپيزه ده چې وروستۍ ناخجنه څپه يې يو موزيکال اهنګ رامنځته کوي. له خجيز پلوه يې له سره تر پايه پر هره خلورمه څپه يو غوره يا پياوړی خج ټيکاو لري او تر څنګه يې نوري څپې په اړوندو وييونو کې خپل خپل خجونه هم ساتي، خو د هماغو غورو يا پياوړو شعري خجونو تر اغېز لاندې کمزورتيا مومي ، خو بيا يې هم که ويونکی يا بولونکی ببخي وغورځوي، په بله وينا ، له تول و تاله يې بلهار کړي، نو د بل هر شعر په څېر د غه ټولملې وګړنی شعرهم له ژبنۍ او مانيزې نيمګړتيا سره مخامخېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اهم د لنډۍ د بې کچه ګرانښت او منښت ښکارندويي کوي چې د ښېنومه)و (ګړنيو شعرونو او بدلو تر بل هر ځېله يې پنځون او زېږون زيات دی او هېښنده يې لا دا چې پر نالوستو پرګنو سربېره پکي لوستي او بيا شاعران هم پته او ښکاره برخه اخلي؛ او رښتيا هم له ډېرو ښېلګو څخه يې دا څرګ پوره لګېدای شي چې پنځګر يې بايد هرو مرو ليکلوستوال او پاخه وينا وال اوسي، نه يوازې له هنري، بلکې ژبني پلوه هم لکه چې وايي:

ديدن مې کورته پسې يووړ
پر قدردان اشنامې ځان بېقدره کنه

دا بله ښېلګه خو لاڅه کړې، څه کړې چې د حميد مومند د ديوان د کومې لاسکښنې)قلمي نسخې(پر دوتنه را پاتې ده او له سبکه يې هم دا پوره جوتېدای شي چې د همدغه نوميالي شاعر رغاونه اوسي:

سينه مې ډېګ ،زړګی مې غوښې
او ښکې اوبه دي، ښېلتون اور پسې کوينه

د امير شېرعليخان)شاهي پېر ۱۸۲۳-۱۸۷۸(په نامه هم د ځينو ښېلګو يادونه کېږي، او ديوې داسې ښېلګې څرک يې لګول شوی چې د واکمنۍ او ژوند په وروستيو شېبو کې يې له ډېرې نهيلۍ نه پر خوله راغلې وه:

د غم لښکرې راپسې دي
د پادشاهۍ تاج مې پر سر له ملکه ځمه

د دې لپاره چې(د دغه ولسي مرغلرو د))غلا((مخنيوی شوی وي او ورسره ورسره))←هايکو (نه وي ننګولې، ليکوال يې تر څنګه له پښځيزونې)تخميس(سره))← ټپيزه((نومې شعري لړۍ را نښلولې او نن سبا يې ښايسته ډېر دود موندلی دی.

ترنګتوک)euphony(

لکه پاس چې ورته نغوته وشوه ، لنډۍ له ټاکلي څپېز- خچيز انډول سره سره پر يوه ناځنه موزيکاله، په بله وينا ، پر يوې خوږ غږې يا ترنمي څپه پای ته رسي. مانا دا چې د دغې وروستۍ)دوويښتمې(څپې خوږغږې د څپېز- خچيز انډول ترڅنګه د لنډۍ يو بل رغنده ټوک ګڼل کېږي او نشتون يې رغښت له پوښتني سره مخامخوي؛ د شعر په توګه يې يوه څپه کمبږي او له موسقي پلوه)موزيکال(اهنګ له لاسه ورکوي دغه ټوک يا توک))ترنمي څپه((يې يا زور)a-(وي، يا)-مه(او يا هم) -نه(. په يو مهال کې له دغو دريواړوڅپو څخه هره يوه د ور مخکې)يوويشتمې (خجنې څپې له يوځه اغېز سره لنډۍ ته يوه خوږغږې يا خوش آهنګې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وربښي او پر همدې لاسوند له درو څخه هره یوه څپه هم ایوفوني)euphony(بلل کېږي چې پښتو انډول یې ترنګتوک یا ترنمي توک کېدای شي. دغه درېګوني څپې سره د خوږ غږی له پلوه پردرو پوړیو وېشنه مومي،)-نه(په لومړۍ پوړۍ)درجه(کې راځي،)-مه(په دویمه اوزور)-a(کې ځینې کورني او بهرني داسې انګېري چې یوازې همدغه درېیمه د لنډۍ پایڅپه رغوي، په داسې ترڅ کې چې دا دومره ترنم نه لري او یوازې هله یې موزیکاله لوښه زیاتېږي، چې ترې له مخه)-م(یا)-ن(راغلی وي، لکه په دې بېلګه کې:

اخر به خاورې شې بدنه _ که دې هرڅو پر وطنو وګرځومه)یا: -ساتمه،

-لیکمه، ځمه، یمه، شمه، خېژومه...(

که نه په یوازېنې ځان دومره راکښون نه لري، او لیکوال یې هم تراوسه متې دایوه بېلګه ، هغه هم د یوه دبوګلی)پښه یې(ملا پر حواله را یادښت کړې ده:

په پېښبورکې مې زړه تنګ شو _ کله به درشمه پراخه دبوګله !

په هره توګه،)_مه( )او(-نه(هم کېدای شي، د همدغه درېیم ډول په څېر عادي ژبني توکي اوسي او یا هم هسې د موزیکالو)ترنمي(توکو په توګه په پای کې سرباري شوي وي، د رومبي ډول بېلګې، لکه:

- د خوشالۍ یاران مې ډېر وه
چې ښادي ولاړه، ټولو پورته کړل لاسونه
د لېونۍ ارمان پوره شو
پر لاره ځي په کاڼو ولي زیارتونه
برستن دې واغوسته ویده شوې
پر زړه دې نشته د یارۍ سوې داغونه
- بس که چې مور دې کنځل وکړه
نامرې تاته مناسب نه وه مینه
بلبل د زړه په غم اخته شو
غوټۍ د زړه سودا کوي د زړه دننه
ظالمه دا ظلم دې بس دی
چې یو دې خوار کړم، بل دې ورک کړم له وطنه

د دویم ډول بېلګې چې ترنمي توکي یې پر ژبنیو هغو ور سرباري شوي اوسي، ډېخي ډېرې دي او دلته یې پر یوڅو بسنه کوو:

- د بېلتانه په کور کې راغلم
برخې قسمت شوې، زما غم په برخه شونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک مې له حاله خبر نه شو
بېلتون مې بیا پر لمن اور ولګاونه
ځوک مې له حاله خبر نه دي
دننه زړه مې هجران دړې وړې کړنه
- څه شو که ناسته مې دلې ده
اروا مې ستا پر کټ منګولې لګوینه
څله ودرېږي یار مې نه یې
یار مې هغه دی چې غونچې ځنې ساتینه
باده پر باد مې سلام وایه
پر هغه باد چې د اشنا پر لوري ځینه...

د لنډۍ بېلابېل کارونځایونه

لنډۍ تر هرڅه له مخه یو شعري لوبنه، وینګ او کاربدنګ لري او له آره د بې لیک لوستو پرګنو له پنځونو څخه ګڼل کېږي او په ورځني ژوند کې یې زیات کاربدنګ په همدوی اړه پیدا کوي. یو خواترې په ورځني ګړني بهیرکې لکه وراشې)وجیزې(یا متل کار اخلي او بلخوا پرې د یوه هنري پیداوار په توګه خپل ښکلاییز ځوب)ذوق(او ټولنیز ارمان څرګندوي او هغه دا چې په اواز کې یې انګازه کوي او بیا یې له سندریز پلوه له نورو سره هم شریکوي. سکالووې یې پر رزم وبزم او یا د یادویګا)۲۳۴مخ(په خبره پر مینه او جنګ جګړه راڅرخي، د مینې او رومانس بېلګه یې د خالو خان)د محمود غزنوي سرلښکر(د مینې)محبوبې(لنډۍ راوړې او د رزم یې د میوند د ملالۍ هغه.

. د دې لپاره چې د ټولمنلي شعري او سندریز ځېل)ژانر(په توګه مو د لنډۍ کارونځایونه ښه ترا پېژندلي اوسي، داسې یې ور ډلبندي کوو:

الف - د وراشو او متلونو غوندې ترې په ورځني ګړني بهیرکې کار اخېستل کېږي.
ب- په ځېرمه توګه سندریز ډګرته ور ګډېږي، هغه هم، په خپلواک ډول:
)۱(په اواز کې انګازه کېږي،)۲(له سازاواز دواړو سره غاړه غړۍ کېږي او)۳(په ناخپلواک ډول له سروکیو سره د سندریز کمپوز په بشپړتیا او سمبالتیاکې کارنده ونډه اخلي. په دغو درو سرو سندریزو ډګرو کې ډېرې رنګارنګۍ راخپلوي. د اواز له پلوه بېلابېل سیمه ییز او تېرني او بیا بېلابېل وګړني رنګونه رانغاړي، د ساري په ډول، کندهاریان یې یو راز انګازه کوي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ننگرهاريان يې بل راز، او په هغوکي ببلابېل تېرونه، کوچيان، پووونده، سارايان بل راز او کليوال او ښاريان يې پسې بل راز؛ همداسې يې له ساز اواز او بيا يې په ناخپلواکه توگه له ببلابېلو غاړو سروکيو سره ببلابېل رنگونه او څېلونه دورواخله.

لنډه کې چي په منگلو او ځاځيو کې دود لري او د لنډيو تر څنگ په څه ناڅه ورته سندريزه توگه ځني کار اخېستل کېږي. څوارلس څپې رانغاړي، پر لومړي څج پيل مومي او زياتره يې په سمه نيمايي کې سا کښېل کېږي او تر پايه يې هره څلورمه څپه خجنه راځي، لکه:

جونه په)پر (باغ گډې شوې، تالا يې کړه گلونه؛
ته په دا ډاول جوړه يې، که زه در مين شومه؛
په دغه دربيمه ببلگه کې يې شپږ څپې وروسته سا ايستل کېږي او ورپسې اته څپې راځي:
وه باد شاگردي ده، تېول ياغي شول وطنونه)علي محمد منگل، فولکلوري وړمې(.

۲(سروکي

سروکي نيمگړې سندريزې توتې دي چي په خپلواک ډول نه بولل کېږي، بلکې، لکه پاس چي يادونه وشوه، د لينډيو په مټ و ملتيا ترې خپلواکې سندرې رامنځته کېږي، ځيني پښتو فولکلورپېستان يې د پخوانيو خپلواکو شعرونو يا سندرو پاتشوني انگېري. گڼ شمېر جوليز ډولونه او ببلابېل اهنگونه يا طرزونه.

د ژبني او شعري يا څپيز- خجيز پلوه زياتره له دوو غونډلو، په بله وينا، دوو مسرو څخه رغښت مومي او لړوډېر د يوې لنډکې غونډلې يا مسرې په بڼه وي. دا چي په يو لړ څېلونو، په تېره مستزاد ډوله سرو کيوکې دويمه مسره له لومړۍ سره څپيز- خجيز انډول نه لري، لاسوند يې دا دی چي دغه دويمه يې له سندريز تول و تال سره ځانته جلا)وزن يا ريتم (لري او يا هم د لارغه يې مسرې غوندې پر پېنځمه څپه خجنېږي. بلې خوا ته څنگه چي له تيکيو)لنډيو (سره ويل کېږي، نو هغه هم د خپل تول و تال اړوندوي. يوه مستزاد ډوله بڼه يې داده:

پاس په باړه کې اوبه گډې وډې ځينه
شينواري لونگينه

لومړۍ مسره په څلورمه)- ړه(او دويمه په دويمه خجنه څپه)-وا-(پيل کېږي. د سروکي جوړښت زياتره په)مستزاد (ډول وي، لومړۍ مسره يې اوږده او دويمه يې لنډه راځي، خو څپيز او خجيز انډول يې تل برابر نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر یو لړ سروکي د)سر (چپه مستزاد جوړښت لري، داسي چي لومړی مسره يې لنډه او دویمه يې اوږده وي. خو ځپيز او خجيز انډول يې سره په هر ډول همېشه يو راز نه وي. اوږدې مسرې په دوارو ډولو کې زياتره د لنډۍ)دويمې (مسرې هومره اوږدوالی لري او خجونه يې هم ورسره همداسې سمون خوري، خو وړه مسره يې په)مستزاد او چپه مستزاد (دوارو ډولو کې پر لومړی يا دويمه ځپه خج راځي چي چپه بېلگه يې هم دا ده:

۱- لونگ کرمه

که لو مي گډ کړ ياره تا به راولمه

لومړۍ مسره پينځه ځپيزه ده او پر دويمه ځپه باندې يې خج راغلی دی. دويمه کټ مټ د لنډۍ د دويمې مسرې غوندې دیارلس ځپيزه ده او پر څلورمه، اتمه او دولسمه ځپه خجونه راغلي دي:

۲- لو دی د غنمو ياره

گېډۍ راواچوه بنگړي راغلي دينه

)ياره لو (

لومړۍ مسره اته ځپيزه ده او خجونه يې پر لومړۍ او پينځمه ځپه راغلي دي، دويمه بيا هم د لنډۍ له دويمې مسرې سره ځپيز او خجيز سمون لري، مگر په تون)آهنگ **intonation** (کې ورسره يو راز نه ده، دا مانا چي دلته د لنډۍ غوندې اهنگ ځوړ نه، بلکې لوړ ځي، ځکه سندرغاړی وروسته پتليز د لومړۍ مسرې يوه برخه)ياره لو (راغبرگوي او اړ دی چي اهنگ هماغسې لوړ وساتي، دغه د اهنگ لوړوالی ساتل د سروکيو يوه تولیزه سندريزه بېلتیا ده.

۳- لېونۍ)و (لاړه شه گل راوړه

که دلته نه وي له کندوه پسې واوړه

دغه سروکی هم له سرچپه والي سره سره د ځپيز او خجيز جوړښت له پلوه له لنډۍ سره هېڅ کوم توپير نه لري، مگر يو خوا د دواړ مسرو قافيه والی او بل خوا ، لکه چي په لومړيو کې وويل شول، اهنگ هم خپل نقش لوبوي چي له لنډۍ سره په وزن)ريتم (کې توپير راوړي.

۴- په انتظار کې د جانان ولاړه يمه

بارانه مه راځه مانبام دی

دا سروکی که مخکي وروسته شي، کټ مټ تري لنډۍ جوړېږي په دې شرط چي آهنگ ته يې هم بدلون ورکړل شي. که څه هم آهنگ په توليز ډول د پښتو شعر په سندريز اوډ)کمپوز (پوري اړه لري که نه په عادي لوستنه، شننه او سکښتنه)تقطيع (کې آهنگ په پام کې نه نيول کېږي.

۵- نن مه راځه جومه)جمعه (ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبا ته راشه چي اخره چارشنبه ده

دا سروکی هم، لکه دربیم هغه له قافیه والو سروکیو څخه ګڼل کېږي. لومړی مسره یې او ه څپیزه ده چي پر دویمه او شپږمه څپه یې خجونه راغلي دي او دویمه مسره یې د څپیز او خجیز انډول له مخي د لنډۍ دویمي مسرې ته ورته ده، مګر دا چي، نه د لنډۍ غونډي ترنمي توک)-ه، نه(لري او نه یې اهنګ پربوتی پای ته رسي، نو ښېخي ورسره یو راز نه شي ګڼل کېدای.

۲- سپیني باریکي لېچي تشي ګرځومه

بنګړیوالي تروري، زموږ کوځي ته راشه

د دې سروکي دواړي مسرې د څپیز شمېر له مخي د لنډۍ له دویمي مسرې برابري دي، خو د خجیز او بیا موزیکالي څپي له پلوه ورسره یوازې لومړۍ دا اړخ لګوي. دویمه ټوټه یا مسره یې له موسیقي پلوه ګړ سره جلا اهنګ لري: د))بنګړیوالي ((دربیمه څپه)-وا- (ډېر لوړ او انګازور موزیکال اهنګ لري او د))تروري((ړومبنۍ څپه)ترو- (یو ناروږدي پیاوړی خج اخلي، بیا لارغه)وقفه(رامنځته کېږي او ورپسي لنډه کي غونډله عادي خبري)نحوي(لویدونکی اهنګ راخپلوي، مانا دا چي ګرد موسقیت لومړۍ مسره))سپیني باریکي لېچي تشي ګرځومه((او بیا پر))بنګړیوالي((او))تروري((ورتولېږي او ښکاره ده، ورسره را ماتېدونکي لنډۍ هماغسي غځوني کوي.

بابولالي، شین خالی، د هوتکو ناري، د کاکړو غاړي یا کاکړۍ، او داسي نوري ورته سندرې د شعري جولي له پلوه د سروکیو په لړ کي راځي او د هماغه دود او دوی)قانون(پر بنسټ یې رغښدنه او شننه تر سره کېږي، په بله وینا هره ځلورمه څپه یې خجنه راځي)د پورتني اثر اړوندي څرګندوني دي وکتل شي(.

اتل)شمله- لندن، لومړۍ ګڼه ۵ - ۹ مخ(له بېلابېلو یاد شویو سندرو سره د))لنډۍ((بېلابېل سندریز اهنګونه یا طرزونه راپېژندلي، یا په سرچپه وینا، د لنډیو په تړاو یې یو لړ سروکي له بېلابېلو اهنګونو سره راښوولي دي. مانا دا چي نومړي لیکوال د سروکیو اهنګونه د لنډیو له اهنګونو سره ګډ یا التباس کړي دي، نو که خبره یې دلنډیو د اهنګونو په تړاو وای، نو بیا ورته اړینه وه چي په نومېرلي ډول همدا لنډۍ په خپلواکه او ګوښي توګه د سیمو او ګړدودو له پلوه تر شنني لاندي ونیسي او هله یې د ویلو راز راز))ترنمي((طرزونه راډلبندي کاندي. ځکه له سروکیو سره د لنډیو په خپلواکو اهنګونو کي نه راځي، بلکي د سروکیو له خوا پرې پلي کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اهنګونو کومه شمېره هم چې ښاغلي اتل له سروکیو سره د لنډیو په نامه ټاکلې، له آره د اړوندو سروکیو د اهنګونو شمېره ده، نه د لنډیو. هن که سروکی د لنډۍ په منځ کې رانغوځي، یا یې یاترې مخکې وروسته راغبرګېږي او یاورسره پخپله لنډۍ یو مخیزه یا برخیزه)قسمًا (تکرارېږي، دا بېله خبره ده.

په هر ډول، لنډۍ له آره یو شعري څېل یاډول دی، او نور))بېنومه((وګړني ډولونه یې پر وراندي سندریز ډولونه دي. په دې توګه د دې پرڅای چې د لنډۍ اهنګونه و نوموو، وشمېرو او ډلبندي کړو، په کارده، وار له مخه د دغو نورو، سندریز ډولونه یا اهنګونه پر ګوته کړو، ویې نوموو، ویې شمېرو او سره ویې وېشو. هرګوره، له دغو اړینو تخنیکي یادونو سره سره د ښاغلي اتل له بېلابېلو سروکیو سره د لنډۍ دځو سندریزو ډولونو یا اهنګونو یادونه ګټوره ارزوو او د ګران مینه والو د ښه ترا پوهاوي لپاره یې بې ګټې نه بولو.
هرګوره، دلته یې له دوځلو ښېتو څخه تش یو څو بېلګې له لنډ لنډ جاج سره را اخلو:

لومړی تیرایي اهنګ

د لنډۍ دا سندریز اهنګ)طرز(ددواړو مسرو د وروستیو څپو یا وییو له غځولو یا کشالولو سره رامنځته کېږي او په پای پای کې یې))مرم شیرینه یاره((ورسره راماتېږي، په دې بېلګه:

ما د کوچي له عمره ځار کړې~~~
چي د سهار اوربي بلېږي تربنه ځینه~~~
مرم شیرینه یاره!

دویم تیرایي اهنګ

په منځ منځ کې د بېلابېلو سروکیو په راګډولو سره رامنځته کېږي:

ځان یې زړو جامو کې جوړ کړ~~~
))شابه پر لوړه تیرا جنګ دی~~~((
لکه په وران کلي کې باغ د ګلو وینه~~~
))شابه پر لوړه تیرا جنګ دی.((

دربیم تیرایي اهنګ

د لنډۍ پای ته یو سروکی راماتېږي)اتل یو نومېرلی یا مشخص سروکی را پر ګوته کوي(، لکه:
خدای دې د رود د غاړې ګل که~~~
چې د اوبو په پلمه درشم بوی دې کړمه~~~

(c) ketabton.com: The Digital Library

))لونګین تور یاري یې ګرانه((

سندریز- خجیز انډول
ځینې سروکي د سندریز طرز یا اهنګ)کمپوز(د یوه ترنمي)ایو فونیک(غږ له زیاتوني سره خجیزه نانډولي هم له منځه وړي او یا یې لږ تر لږه راکموي. دا وروسته بېلګې یې خورا ښې بېلګې جوړوي:
)وه(وه نانا وړوکي
ماله د زلفانو ځوکي

د دې په زړه پورې سروکي ړومبی غونډ)رکن(له څلورو انګیوییونو)طبیعي صوتونو(رغېدلی چې ړومبنی هغه یې سرباري کړ شوی اېسي او له دې سرباری سره یې د لنډی په څېر څلورم هغه خجن شوی، په بله وینا ، خجیز انډول یې برابر شوی دی. خو دا چې د نورو ډېری سروکیو په څېر یې د دویمې مسرې خج پر څلورمه نه، بلکې پر پېنځمه څپه راغلی، د ماتې مسرې درېځ یې راځپل کړی دی. پر دغه پاسنې سروکي باندې اوس سندر غاړو نورې مسرې ور زیاتې کړې او لوبه یې ترې جوړه کړې چې ځینې ځانګوال یې د ولسي پانګې یو راز غلا او یا هم یوه ناروا لاسوهنه ګڼي.
د دې بل سروکي ترنمي توکی د دویمې مسرې په سرکې سرباري شوی دی:
- بند کړه تاویزونه لیلا

"وا " سپینه روپۍ دې پر وربل وهي ټالونه

" لیلا"

لومړۍ مسره اته څپیزه ده چې په لومړۍ او پېنځمه څپه کې خجنتیا لري، که څه هم د پای څپه)-لا(یې هم خج اخلي، خو څنګه چې د پښتو شعر د ټولیز دود پر خلاف د څلورمې څپې په توګه خجنه نه ده، په بله وینا تر درو څپو وروسته نه، بلکې تر دوو څپو وروسته خجنه شوې ده، نو ښایي دا غونډ وییِ)لیلا(د سندریز کمپوز له پلوه وروسته ور زیات شوی وي. دا راز زیاتونه د دویمې مسرې پای ته هم په ډاګه څرګند ېږي، کټ مټ لکه)وا(د دویمې مسرې په سر کې، البته سم له لاسه)لیلا(دلته د ردیف بڼه غوره کړې ده که نه دویمه مسره د لنډۍ له دویمې هغې سره بشپړ څپیز او خجیز سمون لري.

ښایي دا پاس سروکی له هغو کمپېښو سروکیو څخه وګڼل شي چې د ټولیز)عام(خجیز دود پر وړاندې نادودي)بې قاعدګي(لري او هغه دا چې لومړۍ مسره یې تر دویمې خجنې څپې)وا(

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوې څپې وروسته خجنه څپه)څه (لري او ورپسې بیا هم دوې څپې وروسته بله څپه)و (خجنه راځي. دویمه مسره یې بیا په څلورمه خجنه څپه)-یا- (پیل مومي او په دې توګه د لنډۍ د دویمې مسرې غوندې دیارلس څپیزه راغلې او خجونه یې هم هماغسې پر څلورمه، اتمه او دولسمه څپه راغلي دي.

دا چې د دغه سروکي دواړې مسرې سره هم د دغه خجیز انډول له پلوه سمون نه لري او یوازې څپیز انډول یې سره سم دی، دلیل یې کمپوزي توپیر دی، څکه په ډېرو سروکیو کې د مسرو دغه موسیقي ځانګړتیا یو راز نه ده څرګنده ده چې خجیز او څپیز برابری یې سره هم سمبالېدای شي که نه، لکه هماغه تېر سروکی:

پاس په باړه کې اوبه ګډې وډې ځینه

شینواري لونګینه

- د دغه بل سروکي د دویمې مسرې په منځ و میانه کې د دوه څپیزې)سترګې (لومړۍ څپه راغبرګېږي او په دې چم د سندریز تول و تال سره شعري دا هم سمبالتیا مومي، په نورو ټکو د ماتې مسرې په توګه په رابېلې شوې خجنې څپې)ستر- (پسې پېنځمې خجنې څپې)_سو- (ته لاره هوارېږي، هرګوره دغلته د دواړو مسرو پای څپې)-نه(د خجنتیاله کبله نه، بلکې د موزیکال اهنګ له لامله داوږده)ممدوده (الف هومره لوړېږي او))-نآ ((ویل کېږي او داچې لومړۍ دابیا راغبرګېږي، بیرته خپل آر ژبنی اکر))-نه ((ته راستنېږي:

یاخېره مجنونه)نآ (

لیلا ولاړه توري)ستر (- سترګې سره لاسونه)نآ (

یاخېره مجنونه.....

د سروکیو د نورو جولیزو او مانیزو ځانګړتیاوو او پېیلتیاوو په برخه کې دې د دوست شینواري "د پښتو ولسي ادب لارې، ۷۵-۸۵ مخونه (هم وکتل شي.

دویم- د وګړني شعر دویمه یا نیمخر ګنده برخه

په دې برخه کې لوبې، بدلې، بګټۍ، مقامونه، چاربیتې، داستانونه، غزل او داسې نور راځي. دا برخه د لومړۍ هغې په توپیر له ببخ و بنسته شعرونه دي، نه سندرې. مانا یې داچې لومړۍ د شعر په توګه پېیل شوي او بیایې هله ټنګ ټکورته لار موندلې ده. له دې کبله د ارمستېټر، مکنزي او نورو لویدیزو پښتو پوهانو غوندې یې))نغمې songs ((نومول په کار نه دي. تر دې چې تر ډېره د دیواني)لیکنیو (شعرونو غوندې د سېلابوټونیک له ځانګړتیاوو سره اړخ لګوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او داسې بربښي چې دغه ډول دې د دیواني شعرونو په پښتو ګړني شعر ته لار پیدا کړې وي. نه د نورو))سوچه ((یا لومړي ډول ولسي هغومره لرغونوالی لري او نه یې ویونکي هغومره یومخیز ناخرګندوي. د استاد مکنزي)۳۲۰مخ(په خبره، کېدای شي، د دغه دویم راز))سندرو ((ویونکي ښایي پخپله هماغه بولونکي یا سندرغاړي او سي.

په دغه برخه یو لړ رزمي بدلې هم راځي چې تر بزمي هغو هم په ولسونو کې ډېر ګرانښت لري او د تاریخي لنډیو په څېر د تېرو ملي او سیاسي پېښو انځورګري کوي، هغه هم د نیوکو، ستاینو، غندنو، او یا طنز په جوله او جامه کې:

نیوکه:
کابل ونیوه وزیرو

نن پرې ناست دی نادر خان

اخ، غازي امونول خان!

ستاینه:
همداسې یې ستاینې او غندنې هم درواخله:

جواړي ستا د لنګر

خواږه لکه شکر

خوند یې زیات دی له حلوانه

د هډې کامله ځوانه!

غندنه:

جواری ستا د لنګر

کلک پلک لکه بکر

نه ماتېږي بې سندانه

)) مانوکی ((غته شیطانه!

)رشید وزیری، کابل۲۳-۱۰-۰۹(

دریيمه خرګنده او نوموره ډله

دا برخه د دويم)نیمخرګندې (هغې پر خلاف آر ولسي ځېلونه)لوبې، بدلې، بګټی... (دومره نه را نغاړي او زیات زور پر مقام، رباعي، چاربیته، داستان او غزل اچوي.
په پښتو کې بیا ګړنی، ولسي او یا وګړنی)فولکلوري (شعر یو بشپړتیایي پړاو هم لري چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې لیکلوستو ترڅنګ دلته او هلته په خال خال نیم لیکلوستو شاعرانو هم تړاو پیداکوي، خو دواړه ډوله ویناوال پوره څرګند او نوموړوي، لکه واخلئ:

زرجان، سید کمال، توکل، میرا)ښبوه وال(، میرا اپریدی، ډېراني، غریبي، باقي بانډه وال، محمد نور، محمد دین، عبدالخالق، عبدالصمد ، عیسی کندهاری، حاجي نور احمد فراهي، حکیم نور، بسم الله ځائی، درمحمد ځائی، محمد حسین شېرشاهیوال، سالم بړووال، صنم ګل، وزیر ګل داسې نور.

هرګوره، په نیم لیکلوستو ولسي شاعرانو کې خانمیر هلالي، ملنګ جان، خسرو ، خاطر... بیا له ځلاندو او تلپاتې ښېرو ښخه بلل کېږي. خو سم له لاسه یې د نورو په استازۍ د ملنګ جان د هغې تولنلې ترانې پر رومبني بند بس راوړو چې تراوسني ملي سروده یې لېوال او مینه وال ډېر دي او په لویدیځمېشتو افغانانو کې د هر سندریز بنډار سرخني)چاشني (ګرځېدلې ده:

دا زمونږ زېبا وطن

دا زمونږ لیلا وطن

دا وطن مو ځان دی

دا افغانستان دی...

)آر: دا پښتونستان دی (

نیم ولسي یا دودیز شاعران)لومړي چاپ ۱۵۲- ۲۵مخ(هغه لیکوال او زده کړه وال ناظمان دي چې د شعري یا هنري پلوه له ډېرو ولسي هغو سره د سیالۍ جوګه نه دي، خو بیاهم د شعروشاعرۍ داوې کوي او نور شاعران او لیکوال یې هم د))منځپانګې((تر اغېز لاندي له ولسي هغو لوړبولي !

پر وړاندې یې بیا ، نه یوازې د یادشوو نیملیکلوالو ، بلکې د کندهاري عبدالخالق صادق)۱۳۲۰-۱۳۸۰ل(په څېر پوره لیکلوستوال او زده کړه وال، له خورانامي شعرونو سره هم په))ولسي ((شاعرانو کې شمېري !)صالح محمد صالح، الفت ۲۵مه ګڼه(

مورږ د داسې څه ناڅه پخو شاعرانو لپاره چې له ولسي او نیم ولسي شاعرانو او ناظمانو سره یې توپیر شوی وي، د))دودیزوال((نومونه غوره کړې ده. په دې ډله کې ډېر نور مړه او ژوندي، ان لکه شېراحمد شیدا چې د حبیب اله خان په دربار کې د ملک الشعراء په نامه نومول شوی وو ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم راځي. هرګوره، له جوليز او نظمي ځېلونو او کالبونو)غزل، بوللې، دوييزې، څلوريزې، ترکيب بند ، ترجيع بند... (له پلوه يې کلاسيک يا کلاسيک وال هم په دې بللای نه شو چې بيا يې د کلاسيک پېر له سترو ستو ، لکه خوشال، حميد ، شيدا او نورو نوميالیو سره ټکر راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- څپرکی
د دېواني یا لیکني پښتو شعر
جولیز رغښت

په اروپايي نومونپوهنه کې د)و (ګړني (شعر **PopularVerse** پر وړاندې دېواني یا لیکني شعر ته "ادبي شعر **LiteraryVerse** " وايي.

د پښتو شعر دغه ډول که څه هم زیاتره د پارسي هغه په پېښو د پښتو ادب کلاسیک پېر جوړوي، مګر رغښتي تخنیک یې په بنسټیز ډول تر ټولیز پښتو)سېلابوټونیک (دود او دوی لاندې راځي، نو له دې پلوه تر ګړني)شفاهي (یا وګړني)ولسي (هغه زیات پرله پېیلی)منظم (دی. له ګړني او وګړني شعره یې رواځنی توپیر په همدې کې دی چې هېڅکله)قافیه (او تر یوې زیاتې کچې)ردیف (له لاسه نه ورکوي او د همدغو دوو توکونو له مخې یې د پارسي یا عربي په لاروي بېلابېل ډولونه- غزل بوللـه)قصیده (، دویزه، څلوریزه، پېنځیزه... پاړکی یا قطعه، مستزاد، ترجیع بند... – منځنته راوړي دي. په دغو ډولونو کې یوازې)مستزاد (ډول له پښتو سروکیو او نورو ځېلونو سره اړخ لګوي چې دیوان والا یا پوره لیک و لوست والا شاعرانو ورسره دومره لېوالتیا نه ده ښوولې.

له دغو ټولو قافیه والو لیکنیو یا په بله وینا دېواني)تقلیدي (شعري ډولونو سره زما نور څه کار نشته او یوازې یوازې یې د پښتو شعر ټولیز سېلابوټونیک)خجیز- څپیز (آرونه تر څېړنې لاندې نیسم.

۲- هغه ډول شعر)که له دغو پورتنیو ډولونو څخه هر یووي (چې هره مسره یې په لومړۍ خجنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځپه پیل مومي، په لاندې بېلګو کې وړاندې کېږي:

تـــــوره چې تېرېږي خو ګوزار لره کنه
زلفې چې ول ول شي خو خپل یار لره کنه
)خوشال(

دا غزل په دیارلس ځپیزه مسره پیل شوی او دا چې وروستۍ ځپه یې خجنه ده، نو د پښتو شعر د یوې بلې سپلابوتونیکې ځانګړتیا له مخې یې)غیر مصرع(یا بې قافیې مسرې یوه یوه ځپه زیاته راځي.

خجونه، پر لومړۍ، پېنځمه، نهمه او دیارلسمه ځپه راغلي او په دې توګه غیر مصرع مسرې یې د مصرعو هغو غوندې پر خجنو ځپو پای ته نه رسېږي، بلکې وروسته ور زیاته شوې)څوارلسمه(ځپه یې ناخجنه پاتې کېږي او څنګه چې تر خج وروسته ځپیز انډول په دویمه پوړۍ کې راځي، نو د شعر په تولیز تول و تال یا وزن او ریتم کې کومه وتېه نه راځي، لکه:
ولې راته وایې چې پر ښکلو نظر مکوه
سترګې چې پیدا دي خو دیدار لره کنه...

یا:

سترګې دي که وروځې که یې زلفې که وربل دی
څــــو توري بلا دي چې مې زړه پکې قبل دی
چېرته به خلاصېږي دا بلا تر زړه چاپېره
ښه که یـې ته ګورې لا په سرو لمبو اوربل دی

دغه غزل یو مخیز څوارلس ځپیز دی او پر لومړۍ، پېنځمه، نهمه او دیارلسمه ځپه خجنتیا لري.
همدا راز د خوشال ۱۳۰، ۳۹۴، ۴۰۴، ۴۱۷ او ۴۲۲... ګڼې غزلې هم دروا خله.

۳- هر هغه شعر چې هره مسره یې پر دویمه خجنه ځپه پیلېږي، لکه:
پـــــه زړه تر یار ځارېږم د پتنګ غوندې پېرې کړم
یو راز دی په دا کار کې که په خوله ورته ښېرې کړم

دا غزل هم د پاسنې هغه غوندې له یوې مخې پېنځلس ځپیزه دی او دا چې د سر کړۍ او نورې قافیه مسرې یې په ناخجنه ځپه پای مومي، نو په بې قافیه مسرو کې یې د بلې کومې سرباری

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناخجني څپې اړتيا نه ده ليدل شوې. د پوره څرګندتيا او جوتتيا لپاره د خوشال له کلياتو څخه)۴۷۱ غزل، ۲۹ مخ(را اخلو چې د لومړي بيت دواړه مسرې او نورې قافيه والې مسرې يې څوارلس څپيزې دي، خو دا نورې يې پينځلس څپيزې راغلې، ځکه لکه پاس)۲-۴(مو چې وويل، لومړی، په بله وينا ، قافيه والې مسرې يې په خجنه څپه پای ته رسېدلې دي:

له تا نه چې جدا شم، په ناکام پر ورځ و شپه
نه وب نه مې خوراک دی، نه ارام پر ورځ و شپه
بل خيال فکر يې نه وي بې د يار له رويه مويه
د زړه پر حال خبر يم زه مدام پر ورځ و شپه

له مخينی ببلګې سره د دغې ببلګې ورتوالی همدا دی چې دلته هم پر دويمه، پينځمه، نهمه او ديارلسمه څپه خج راغلی او نا ورته والی يې په دې کې دی چې د ړومبنې شعر ټولې مسرې پينځلس دي او د دغه شعر مسرې څوارلس څپيزې او نورې پينځلس څپيزې دي. همدارنګه ۱۳۱، ۳۹۴، ۳۲۷، ۴۲۵، ۴۲۹... ګڼې غزلې هم دروا خله.

ما تر اوسه د رحمان بابا په ديوان کې تر اتو غزلو پورې په لومړی خجنه څپه پيلېدونکي شعرونه موندلي دي، لکه:

- سل ځله که وخورې ناصحان ځيګر زما...
- تېر شو په دا تمه پر در ستا عمر زما...
- سر زما ، سامان زما ، ځار شه تر جانان زما...
- چېرته د يار شونډې چېرته غم د دل و جان...

- هر چې خپلې مينې خوار کړ خوار يې مه ګڼه...)۲۸۴(.
- مست د هغه مخ يم چې مستانې لرې سترګې...)۲۸۷(.
- څه شو که خاموش يم ستا د عشق له آه سرده...)۱۳۹(.
- وخت د نوبهار دی زه جدا له خپله ياره...)۱۴۳(.

۴- هر هغه شعر، چې مسرې يې په دريمه خجنه څپه مومې او وروسته نورې څپې له ټوليز دود سره سم درې درې تر منځ ناخجنې او څلورمې څلورمې خجنې راځي.

دغه راز شعرونه په ټول کلاسيک او ان نننې قافيه وال او ازاد شعر کې ښېخې ډېرښت لري. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رحمان بابا، حميد مومند، قلندر اپريدي... تر دې تول هغه په درېيمه خجنه څپه پيل مومي او چېرې يو نيم يې په لومړي هغه پيلېږي- د دويمې هغې ببلګه يې ما تر اوسه نه ده موندلې. د خوشال ختک زياتره شعرونه هم په درېيمه خجنه څپه پيل شوي دي، خو په خوا کې يې د لومړۍ او دويمې هغې ببلګې هم ښايسته ډېرې موندل کېږي.

دا دی اوس په درېيمه خجنه څپه پيلېدونکي شعري ببلګې په وروسته توګه وړاندې کېږي، داچې داراز خج د پښتو ليکني او دېواني شعر ډېرې برخه رانغاړي، پر يو څو لړو هغو يې بسنه کوو:

الهي د محبت سوز و ګداز را

په دااورکې د سهي سمندر ساز را)حميد ۱ (؛

ای مدام د نس په زېرمه مبتلا

څانته ولي وينبوې ويده بلا

دانايان له دښمنانو سلا نه کا

ته په څه کوې د نفس شيطان سلا)حميد ۴۰۰ (؛

نن به شپه زما د يار پر کوم مکان وي

جلوه ګر به پر کوم هټ پر کوم دوکان وي)حميد ۴۰۰ (؛

چې په مهر يې نن مخ زما پر لور کړ

هم هغه مې په کور پورې د غم اور کړ)قلندر ۲۸ (؛

نشته ما څخه نور توان ستا د جفا

ستا رضا که اوس جفا کړې که وفا

خراب شوی ستا په غم کې هسې رنګ يم

چې مې نه شي کړای عرب عجم دوا)قلندر ۲ (؛

هېڅ مې نه زده نه پوهېږم دا څه پېر شه

چې دلدار مې د اغيار په شکل و څېر شه)رحمان ۱۵۸ (؛

چې پخته شي اشنايي

تر ميان وځي جدايي

و طالب و ته وفا شي

د مطلوب بېوفايي)رحمان ۲۲۷ (؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه يار چې ښايسته دی تر افتابه
مخ به کله را ښکاره کا له نقابه
بېلتانه په زړه زهير کړم بې حسابه
يو سبب وکړې يا مسبب الاسبابه
چې زما ملاقات وشي له احبابه)رحمان ۲۷۲ (؛

صورتګر چې ښه‌صورت پر دېوال ساز کا
کل عالم يې په‌صفت زبان دراز کا)خوشال۱ (؛
حقيقت راته ښکاره شو د هر چا
باور نشته پر اشنا ، پر نا اشنا ،
چې پر سر دې سوګند خوري ورځني ډار کا
يوه ورځ به ستا د سر وکا سودا)خوشال ۱۲(.

۵ - په ديواني شعرو کې د ولسي)ګرنيو (او اوسنيو قافيه والو او ازادو شعرونو پر وړاندې پر ځلورمه څپه پيلېدونکي شعرونه ډېر لږ دي. که څه هم دا د تولېز پښتو سپلابوتونيک شعر وروستى بريد دى. مانا دا چې دا هېڅ‌ډول پښتو شعر پيل تر ځلورمې ځجنې څپې وړاندې نه دى ليدل شوى او که وليدل شي، تور و تال)وزن(بيا هډو نه شي درلوداى. په کلاسيک پېر کې يوازې مات يا لارغه يې)وقفه يې (شعرونه او هغه هم زياتره لس ځپيزې، ځلوريزې پر ځلورمه ځجنه پای مومي چې د مات شعر له دود سره سم يې ورپسې ځج پر نهمه څپه راځي. دا ځکه چې تر لارغي وروسته له دويمې نيمې مسرې سره بدلېږې او د لومړۍ نيمې غوندې پر ځلورمه ځجنه ځپه پيل مومي؛ زياتره سروکي)←۷-ځپرکي (د ورته لارغو له لامله دغه ځجونج رانبيي.
)۱ (لس ځپيزې ماتې ځلوريزې چې پر ځلورمه او نهمه ځپه ځجنه کېږي په دې وروسته ډول دي:

)۱(
کله به راشي پر هند پراته
کله به کښېني ماته مخ راته
خو ته را درومې پکې ډېوې ږدې
غم به کا خونه د "حميد " ميراته)حميد: ۴۱۱ (
دلته "حميد " يو ځپيز لوستل پکار دي، کېږي چې له آره به يې پر ځای "ما " راغلی وو او چا به

(c) ketabton.com: The Digital Library

پکې دا ونجون راوستی وي !

)۲(

د خدای لپاره د دوست په روی دې وه
د وفادارو ښکلو په خوی دې وه
د رنځورانو په های و هوی دې وه
...

د لومړۍ ځلوريزې ځلور واړه مسرې لس څپيزې دي او د دويمې له آره يوولس څپيزې دي، مګر دربيمه)غير مصرع يا بې قافيې (مسره يوولس څپيزه ده. ځکه لکه څنګه چې وويل شول، په خجپای شعر کې بې قافيې مسرې يوه څپه زياتوي. دغسې په څپه ډول په دوو ناخجنو يا)درو ناخجنو (پای څپو کې يوه)يا دوه (څپې غورځېدای هم شي بې له دې چې تول و تال ته کوم ليد ورِ زيان ورسېږي. د ساري په توګه د غني خان قامي ترانه)ای زما وطنه(په دربيم بند کې تر خجنې څپې وروستی غونډې دوې څپې کمې دي، مګر د موسيقۍ په پردو کې نه ننګېرل کېږي، تش سندرغاړی خپل آهنګ يو څه اوږدوي. د قلندر اپريدي هغه ټولې ځلوريزې چې په اوسني ديوان)د کابل د ۱۳۵۲ کال چاپ (کې راغلي دي، د حميد مومند د پاسنيو دوو ځلوريزو غونډې ماتې يا لارغه يې دي، په بله وينا په ځلورمه خجنه څپه پيل شوې او د لومړې او دويم خج واټن يې هم ځلور څپې دی، مګر د څپو د شمېر له پلوه يوازې د حميد له لومړۍ ځلوريزې سره سمون لرې او دا هم باوري برېښي چې د همدغه استاد پر لاره تللی دی که څه هم نورو ډېرو شاعرانو هم دغه ډول ځلوريزې ويلې دي د قلندر ځلوريزې په لاندې ډول دي:

)۳(

زه دې د وصل په تمه ګرځم
هجران دې وسوم له غمه پرځم
که مې وصال وي له خپل مينه
قلندر پر بل لور ګرځم

)۴(

زه دې له هجره تل امان غواړم
بې له تا زه مهر د بل نه غواړم
که دې نظر وي ميرا و ماته
زه قلندر دې په در کې ژاړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

)۵(
زه په هجران کې دې مبتلا کړم
غريب همېش دې په واوېلا کړم
د رب لپاره جفا نور پرېږده
زه قلندر دې ميرا جليا کړم
)قلندر: ۱۵۵(؛

د کامګار خټک په ټول ديوان کې هم غزلې يو مخيزه په دربيمه خجنه څپه پيل شوې دي او يوازې ځلوريزې يې د حميد او قلندر هغو غوندې په ځلورمه خجنه څپه پيل مومي چې هماغسې لس څپيزې مسرې لري او دويم خج يې ځلور ځلور څپې وروسته راغلی دی.

)۶(
زما دلبره دتا له درده
سترګې مې سرې دي ګونه مې زرده
دا هومره جور پر ما تل مه کړه
وېره مې وکړه له آه سرده

)۷(
مه کړه په څه کړې هجره خونخواره
چې دې جودا کړ کامګار له ياره
يو ځل مې بيا کړه له ياره وصل
که نه وي مرمه د رب لپاره
)کامګار: ۱۸۳(.

)۲(د ماتو)لارغه يې (لس څپيزو ، دوبيزو)مثنويو (ببلګې پر ځلورمه خجنه څپه پيل مومي او هغه هم د پورتنيو ځلوريزو غوندې په ورته څپيز او خجيز انډول لکه:
)۱(
که يون دی يون دی، مخکې ببلتون دی
له کسې غره څخه، ځي خربنبون دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

که وروره وروره ،خربښون وروره
ته چي ببلتون کړې، زما ویرته ګوره
چي ځې مرغې له تورې کرغې له
همزولې پاته، ځې څه برغې له...)پخ ۹-۱۰(

د حافظ نظام د "لیلی او مجنون" کیسه هم په همداسې لارغه یې)وقفه یې (یا مات ډول په دوییزه بڼه ویل شوې ده، لومړی خج یې ډېر ځلورمه او دویم یې پر نهمه راغلی او د پښتو دوییزې له تولیز دود سره سم یې ځینې بیتونه نه څپیز هم راځي، تر دې چي لومړی پیل یې هم په نه څپیز بیت شوی دی:

)۲(
وایي ویونکی د دې قصې
چي تل یې ښکار و د ښې هوسې
چي د عربو د ملک یو مرد وو
خجسته نام و په عقل فرد وو
متاع یې ډېره له هره بابه
څوک په حساب و څوک بې حسابه
)هماغه اثر ۵۹ (؛

د خوشال دا دوې لس څپیزې ببلګې هم دروا خله:
-بلبل هر چا ته، دا خبرونه کا
وخت د بهار شو، غوټۍ ګلونه کا...،
-وګړي واړه، کارونه خپل کا
مردان هغه دي، چي کار د بل کا؛

تر څنګ یې بیا، دولس څپیزه ماته ځلوریزه هم لري:
څوک چي ارام ګټي، د نېکو نام ګټي...

)۳ (د زینب هوتکي شپږیزه)ترجیح بند (ویرنه)مرثیه (په ماته بڼه نه، بلکي د عادي شعر په بڼه پر ځلورمه خجنه څپه کښل شوې ده)پخ۱۰۳(. همدا راز د بابا هوتک سندره هم دروا خله)پخ۵(.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوېبدنې او تېروتنې:
دیواني یا لیکني شعرونه لومړی د پښتو شعر د تولیزې "سپلابوتونیکي" ځانګړتیا پر بنسټ تر کره کتنې لاندې نیسو او بیا یې د قافیه والو شعرونو په توګه د قافیې او ردیف د ځانګړتیاوو له مخې چې په پارسي او عربي کې یې ټاکنه او پېژندنه شوې ده.

۱: د څپیز انډو ل ړنګېدنه

دا په دې مانا چې د یوه لیکني قافیه وال شعر کومه مسره یا مسرې تر سر مسرې، په بله وینا، سرکړی)مطلع(څپیز کموالی یا ډېروالی ولري او دغه کمی یا زیاتی خجیز انډولو ته هم وټه ورسوي، نو بیا وایو، د نومورې مسرې یا مسرو څپیز انډول ړنګ شوی، په بله وینا، څپیز-خجیز ویار)عیب(لري. هن، که د پای له درو کېدونیو)ممکنه(څپو څخه یوه، دوه یا درې واړه وغورځي او ورمخنی خج کمزوری نه کړي، نو کوم ویار نه ګڼل کېږي. د ساري په توګه که)غزل(، درېبیزه، څلوریزه، پېنځیزه... یا پاړکی)قطعه(، بولله)قصیده(...(چې لومړی مسره یا بیت پر وروستی خجنه څپه پای ته رسېدلی وي، وروپسې بې قافیې)غیر مصرعي(مسرې یوه یوه څپه زیاته راتلای شي، تر دې چې کله کله دد غې یوې څپې، نه زیاتوالی شعري آهنګ یو څه کمزوری کوي هم، لکه په دې وروستیو بېلګو کې:

ستا له خوا نه بېلېدای نه شمه زه
ستا له میني صبرېدای نه شمه زه
چې نیولې مې ده ستا د وفا لار)ه(
له دې لارې کږېدای نه شمه زه
نا امیده ستا د سترګو له ککو)نه(
لکه اوښکه څڅېدای نه شمه زه
یم رنځور ستا د پېغلوټو شمو)چې(
بې وصال دې رغېدای نه شمه زه
یم هغه ازاده مینه زیاره ستا
)یمه ستا هغه ازاده مینه زیاره(
چې په جبل کې ځایېدای نه شمه زه
)زنداني نغمې، ۲۴(؛

هر مطرب چې غوږی تاو کا د رباب

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دا تاو کې زما زړه کاندې خراب
چې سامع يې په نغمه په ترانه)شم (
ديوانه شم ګرېوان څيرې مست خراب
)رحمان: ۳۷ (؛

که مسجد ګورې که دير
واړه يو دی نشته غير
يو مې بيامونډ په هر څه)کې (
چې مې وکړ د زړه سير
)خوشال: ک.۱ توک ۲۵ (؛

ای مدام د نفس په زېرمه مبتلا
ځانته ولې وېښوې ويدې بلا
دانايان له دښمنانو سلا نه)کا (
ته په څه کوې د نفس شيطان سلا
)حميد: ۳ مخ(؛

شوم په دام د زلفو بند
ښه چې نه مې واخيست پند
عشق دې اور وو زه ورګډ شوم
پاکوبان لکه سپند
)کامګار: ۳۴ مخ(؛

که خبر وای له دې هسې رنګ خوارۍ
ما به نوم اخېستی نه وو د يارۍ
ستا د غم په درياب ډوب يم تر مرۍ
بې تا نه لرم هېڅوک د دستګيرۍ
مګر ته خپله لاس راکړې همدمه
)رحمان: ۲۷۸ (؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوب به نه ورځي له ډېرې ستومانۍ
بوږنوي به يې د ملو بد ګومانۍ
نه به وړاندې ځي زړور په ښادمانۍ
نه په بېرته شي راتلای له پښېمانۍ
له هر سپي به په امید د امانۍ
چپړوسي کا د نمړۍ په مهمانۍ
چې دي یار پېښي دا هسې نرمه ګرمه
ته په کومه حیا روغ ګرځې بې شرمه
)حمید: ۴۰۲ (

دا کوم شرم دی کوم درم د یارۍ
دا پیوند دی بد نما تر و پزارۍ
چې مي یار پر توده ځمکه د خوارۍ
کښېني پاڅي خوار حیران له ناچارۍ
او زه ښوی ښېرازه ګرځم سپین سپېڅلی
)حمید: ۴۷ (؛

سنه زر سل پینځه شپېته ده
چې رحلت وکړ کامګار
پس له دې نه په دې کاله
پلار دده وشو نامدار
)کامګار: ۱۸۵ (؛

خراب زړه مي هوسېږي
ستا جمال مي ډېر یادېږي
که نظر دي پر ما کېږي
فریاد رس یا مصطفی
)احمد شاه بابا: د غورچاڼ پای (؛

د فلک له چارو څه وکړم کوکار

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمولوي هر ګل چې خاندي پر بهار
هر غاټول چې پر بېديا غوړېده وکا
رېژوي يې پاڼې کاندي تار پر تار...
)اسعد سوري، پخ(؛

وايي دا چې صحبت کاندي
يو له بله ډېر اثر
پر کلو دي مصاحب شوم
ستا صحبت نه کړمه خر
)محمد عمر: پخ۱۵۲(؛

صحبت ډېر اثر کا ګوره
منکر نه شې له اثر
ته دمخه هغه شی وې
اوس انسان سولې بشر
)محمد طاهر: پخ۱۵۲(؛

زړونه خوښ کړه دا نېکي ده د رښتيا
مه کړه چا باندې تېرنه په جفا
د خدای کور مه ورانوه په ستمو
د خدای کور وګڼه زړه چې وي صفا
)محمد اياز، پخ ۱۵۲(؛

همدغه ډول ښپيز کمی زياتی په دوييزه کې هم راځي، په همدومره توپير چې دلته لومړی بيت بنسټ نه ټاکل کېږي، په بله وينا ، دغه کمی زياتی د لومړي بيت له مخې په پام کې نه نيول کېږي، بلکې دلته دود داسې دی چې پر خجنه ښپه پای کېدونکی بيت)د دوارو مسرو په پام کې نيولو سره(تر هغه بيت يوه ښپه کم راځي چې پايمخه ښپه يې خجنه وي. په دې ډول يوه يوازېنۍ دوييزه کې اته ښپيز او اوه ښپيز بيتونه راتلای شي او همدارنګه نه ښپيز او لس ښپيز؛ لس ښپيز او يوولس ښپيز؛ يوولس ښبيز او دولس ښپيز؛ ديارلس ښپيز او څوارلس ښپيز؛ پېنځلس ښپيز او شپاړس ښپيز، لکه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساقي پاڅه پياله راکړه
مرور يار مې پخلا کړه...
چې يو دم سمه ازاد
ناښاد زړه مې سينه)سي نه (ښاد
)زرغون خان:پخ ۸۴-۸۲ (؛

زړه د حسن له غمونو اوس بري سو
مقترن دوی لکه لمر او مشتري سوه
زړه ويل شکر ده مقصود زما حاصل سه
ما چې عيش نه لاره اوس مې عيش کامل سه
شکر شکر ده حاصل سه زما کام
سوی حال راته وصال د دل ارام
حسن هم په شکر چې کړ وا زما زبان
شکر يې وکړی په درګاه چې د سبحان
بيا دې زړه ته وويل چې شادماني کړه
دی هنګام د کامرانی، ته کامراني کړه
)مسافر مروت: حسن ودل، ۷۴ (؛

ږغ سو چې وررور تېر له دنيا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا
زړه مې په وير کې مبتلا سونا
چې شاه محمود له ما جلا سونا

اصفهان پاته تاج نسکور عالمه
چې شاه محمود سو نن په ګور عالمه
د پښتون لمر سو تياره تور عالمه
راته دښمن به کا پېغور عالمه
چې پاچا ولاړ پښتون ګدا سونا
قندهار واړه په ژړا سونا...
)زينب هوتکي، پخ۱۸۸-۱۹۲ (

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زینب هوتکي په شپږیزه)ترجیع بند (کې د دغو دوو بندو دوه وروستۍ راغبرګېدونکې مسرې تر مخنیو څلورو مسرو یوه یوه څپه لنډۍ راغلې، په بله وینا ، د دوارو بندو مخکنۍ څلور مسرې تر نور ټول شعر څخه یوه یوه څپه زیاتې دي. له دې څخه دا پایله لاسته راځي چې تر وروستي خج څخه وروسته تر درو ناخجنو څپو پورې کموالی یا زیاتوالی موندلای شي او کوم ویارنه ګنل کېږي.

د غني په دې لاندې ترانه کې د وروسته بند درې واړه مسرې تر نورو ټولو)پېنځلس څپیزو (مسرو دوې دوې څپې کمې دي او سندرغاړی یې د آهنګ په لوړولو او غځولو تشه ډکوي:
یه زما وطنه د لالونو خزانې زما
ستا هره دره کې دي د توري نښانې زما
ستا سر چې وي ټیټ، نو زه به شان او شوکت څه کړمه
ته چې خوار و زار یې، زه به مال او دولت څه کړمه
ته چې وران ویجاړ یې، زه به خوب او راحت څه کړمه

یا به دې زه سیال کړمه وطنه د جهان).. (
یا به ستا په ښنو کې توري خاوري کړمه ځان).. (
ځان به درې ورې کړم خو تا به کړم ودان).. (
نر یمه، پښتون یم، تاته یادې افسانې زما
یه زما وطنه د لالونو خزانې زما
)غني: کلیات ۱۳۲۸(.

د خوشال خان غوندې سترو شاعرانو په دوبیزوکې له دغه راز اسانتیاوو څخه هم ډېره کړې او په څرګنده برېښي چې په اګاهانه توګه یې څپیز کموالی روا ګڼلی نه دی. د ساري په ډول یې د سواتنامې په ۳۹۱ بیته دوبیزه کې هېڅ داسې بیت راوړی نه دی چې یوه یا دواړې مسرې به یې پرځجنه څپه پای ته رسېدلې وي او په دې توګه یې له پیله تر پایه هماغه دولس څپیز کالب کارولی دی. په غزلو او نورو ډولونو کې لکه څنګه یې چې پاس یادونه وشوه، خوشال بیا هم د نورو ټولیزه لار نیولې او په یاد شویو ځایو کې یې د څپو کموالی او زیاتی رامنځته کړی دی.

۲: د خجیز اندول رنګېدنه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې بيا بيا ورته نغوته وشوه، د پښتو شعر په سېلابوټونيک سيستم کې خج او څپه ټاکنده نقش لوبوي او په دوارو ځيزونو کې بيا خج په لومړۍ پوړۍ کې راځي او په درو وارو)ګړنيو، ليکنيو او نويو ازادو (شعرونو کې پرې لکه شا تېر د تول و تال او يا په لنډ ډول، د وزن تړوله ودانې ولاړه ده، له همدې لامله د ځپيز انډول رنګېدنه، په بله وينا ، بېځايه کېدنه او غورځېدنه د هر ډول شعر د بې تولې لامل کېږي او له شعري چو کاټه وځي. څنګه چې سم له لاسه مو خبرې پر ليکنيو شعرونو دي، نو له ديوانونو څخه يې رابېلوو:

شپه د ببلتانه ده پهر پهر کال پر ما شو
بانګ دی د چرګانو په هزار هيله سبا شو
رابه شي ګلزار ته وار پر وار ننداره کاندي
پيغام راوړي د وصل عجب ښه راځي په سهر
هُد هُد د يار له لوريه، نن پر ما باد صبا شو
پر وخت د مشغولا له ګلو کله اواز کاندي
چې درومي له ګلزاره په چغار چغار توتا شو
په درست عمر يې مُهر د سکوت پر خوله وهلی
زما د زړه توتي دی چې نن ګورمه ګويا شو
زنګ چې باندې پرېوځي اينه د زړه تبې شي
زړه د خوشال ګوره ! له هر رنګه مصفا شي
)خوشال: ک، ۱ ټوک، ۱۸۲ مخ(؛

خوشال خان په دغه غزل کې د خج د دريځ په بدلون سره دوه ډوله وزن رامنځته کړی دی: لومړۍ درې مسرې او وروستۍ دوه هغه يې پر لومړۍ خجنه څپه او په منځ کې يې پرله پسې اووه مسرې پر دويمه خجنه څپه پيل کړې دي او له دې کار سره يې ځپيز انډول هم رنګ شوی دی؛ هغه دا چې پر لومړۍ خجنه څپه پيلېدونکې مسرې يې څوارلس ځپيزې راغلې او پر دويمه څپه پيلېدونکې هغه پېنځلس ځپيزې. همدا رنګه د خوشال ۴۰۲ او ۲۳۴ غزلې همدغه نيمګړتيا لري.

په دغه لاندېنۍ وسمهالې بېلګه کې چې د اردو شعر منظومه ژباړه ده، قافيه او د مسرو)دولس (ځپيز شمېر يې، له کومې مسرې نيمې پرته، تر پايه په پام کې نيول شوی دی، مګر دا چې خج پر خپل خپل ځای نه دی راغلی، په بله وينا ، پر بېلا بېلو خجنو څلور ځپيزو ستنو)رکنو (نه دی وېشل شوی، نو جوله يې هېڅ راز شعر ته ورته نه ده، بلکې د))← ياکوتانو ((د سندرو غوندې په هماغو پښېبلو يې ورته پيېلې جامه وراغوستې او يو ښخونده نثر دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فرنګي که یو وخت زه هم دربان وای
نو ژوند کول به راته څومره اسان وای
بچو به زما کړی تعلیم په امریکا کې
اوړی ګرمي به زما پر انګلستان وای
په انګرېزی ږغېدا به مې روانه
که څه هم له اصله څخه اردو زبان وای
په ټيټولو د سر چې وای سر شوی
نو به لیډر هم تیار یو عالیشان وای
مځکي جایداد به وو زما هره صوبه کې
والله چې صدر خو زه د پاکستان وای
)جرګه:... ګڼه(.

نو که موږ وغواړو ، د څپو په اوډون سره يې خجيز انډول داسې رامنځته کولای شو:
د پرنګ که یو وخت زه هم)کوم(دربان وای
نو به ماته ژوند کول څومره اسان وای
کړای بچو به مې تعلیم په امریکا کې
ګرم اوړی به زما پر انګلستان وای
په روانه انګرېزی به غږېدلم
که له اصله هم سوچه اردو زبان وای
وای سر شوی به د سر په ټیټولو
رانه جوړ به یو لیډر څه عالیشان وای
جایداد ځمکې به مې وې هره صوبه کې
والله صدر به زه هم د پاکستان وای !

له کلاسیکه ترنوي غزله

له کلاسیک یا زاړه غزل سره د نوي غزل برید لیکه د څو جوتو توپیرونو له مخې ټاکل کېدای شي، لکه:

١(په تولیز ډول يې د پارسي- عربي ژب - ښکلاییز زېښناک ته پایټکی ابېنی او د پلیونو پاتشوني او پاتوړي)وارثان (يې ښايي له ګوتشمېره تېری ونه کاندي؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ (نرېه جوليزواله)فورمالېزم (، په بله وينا هنري ارمان يې تر ډېره له ټولنيز هغه سره غاړه غړې کړې دی؛
۳ (د کلاسيک غزل پرخلاف اوسنی دا يوازې پر))←افقي انځور ((بسنه نه کوي، بلکې))← صعودي، ۵- څپرکی ((هغه هم راخپلوي. مانا دا چې غزل د نوي- ازاد شعر غونډې ورو ورو تمثيلي او کيسه يي کېږي. د يوې ټاکلې پلاټ، سوژې، اند و واند)انديشه و خيال(او يوه پيغام پر بنسټ پيلېږي او پېيل کېږي. هر هر بيت يې هم په جلاډول او هم د د درست غزليز زنځير د يوې کړۍ په توګه تر ارزونې لاندې راځي؛
۴ (دا چې نوی غزل د يوه ناشنوږي شعر دريځ راخپل کړی او د پېښوريانو په نومونه د))مسلسل غزل ((بنې ته راوښتی، نو))غزل ((نوم ورسره هم نور اړخ نه لګوي او په کارده، د دغه))متحدالمال ((سرليک پرځای په يوه ټاکلې نامه ونومول شي. نورې نړۍ ته دا خورا هېښنده برېښي چې يو شعر دې يو جلا او نومېرلی)مشخص (نوم و نه لري ؛
۵ (که د مطلع حذف دومره دود نه دی موندلی، خو په مقطع کې د نوم راوړنې دود تر استاد حمزه راوروسته نور له نشته برابر شوی دی؛
۶ (لکه په څلورم څپرکي کې چې يادونه وشوه، د مسرې لنډترين بريد يې له پينځو څخه تر دوه څپيزو رسېدلی او اوږد ترين هغه يې له شپاړسو څخه تر څلوېښت - پينځه څلوېښت څپو پورې؛
۷ (د ناقافيوال يا ازاد غزل دود چې په نژدې))تربرې ((پارسي ژبه کې له څو کلو راهيسې رانښلول شوی، په پښتو کې هم نن سبا ازمايل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹- څپرکی
اوسنی ازاد پښتو شعر
د خپل ازاد فولکلوریک او بیا کلاسیک شعر بشپړتیایي بڼه

د اچې وایو، پښتو ازاد شعر د یو شمېر نورو ختیزو ژبو پر خلاف د اروپایي ازاد شعر پېښې یا کاپي نه ، بلکې د خپل ازاد)و (ګړني او لر غوني)فولکلوریک او کلاسیک (هغه بشپړتیایي بڼه بلل کېږي، غوره لاسوندیې دادی چې اروپایي ازادشعر(free verse (یوازې بېقافیه نه، بلکې له هر راز شعري قانون یا قالب(metrical pattern(څخه پخشو دی؛ نه هغه پخوانی ټاکلی مسره ییز دود سمبالوي نه هغه ټاکلي ژانرونه او څومره والی)کمیت(یا کچ و مېچ او نه هغه کلاسیک تول و تال یا ریتم په ټوله مانا رانغاړي. تر ډېره زمورږ د))←سپین شعر ((په څېر وزن و قافیه دواړه نه لري او په دې توګه یې له))←ناپېیلي= منثور((هغه سره پوله او برید زیاتره د ←)موزیکال(اهنګ له مخې نومېرل کېږي. د پښتونخوا پښتانه بیا د اردو ژبې په پېښو ازاد شعرته))مبرا ((او سپین ته))معری((وایي.

همدارنګه له عربي او بیا پارسي ازاد شعر سره زموږ دا خپل برید په دې رابېلوي چې له پښېلیزې)قافیې(ازادی سره سره نور عروضی آرونه په پام کې نیسي او د مسرو لنډوالی او اوږدوالی یې هم د))مفاعیلو ((اړوندیا تابع دی.

اروپایي سپین شعر(**blank verse**(، فرانسي verse levere، جرمني **freie Rythmen** د سپین شعر نومونه له اروپایي نوموني سره نه، بلکې زموږ له نیم ازادو ډولونو، لکه ازادو کالبو اومونډي شعرونو سره سمون لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نورو اروپايي ژبو غونډي په المانی کې د دغه راز شعرونو پيلامه تر اتلسمې پېړۍ پر شا ځي. کلوپ شتوک د یوه الماني شاعر په توګه پر ۱۷۵۹ کال "د پسرلي جشن" تر نامه لاندې د يوه شعر په وړاندې کولو سره پر سپین شعر بشپړ لاسبرى وموند او ورپسې ګويتې همدغه لار ونیوه، چې د ۱۷۷۲ کال د "ګرځندوی توفاني سندرې" شعر يې لومړۍ بېلګه وه. همدا راز د نووالیس "شپې ته سرودونه" چې پر ۱۷۹۷ کال يې ويلي وو. ورپسې د هويلډرين "دراين يوازېنۍ سندرې"، د هنرين هايني "شمالي سمندرګی"... د همدې لړۍ شعرونه بلل کېږي. نيچې، ريلګې، شتبتلر، ويرفي او داسې نورو هم دغه لار نيولې ده او ورته بېلګې يې را پرېښې دي)اوتوبېست: د ادبي جاجونو لاسليکې، ۸۵ مخ - لويديز المان، ۱۹۷۲(.

په هره توګه، هغه څه چې په اروپايي ژبو يې ازاد شعر بولي، د پښتو له نيم ازادو شعرونو او بيا ازادو کالبونو سره سمون خوري، لکه واخلئ د غني، اجمل، لايق، زيار، پیوند، سنګر، کاوون، خاموش، رفیع... يو لړ شعرونه چې پخپله خوښه يې ځانته يو ډول يا بل ډول کالبونه په کار اچولي دي، هر بند يې له يو څو لنډواو يوې يا دوو اوږدو مسرو څخه رغښت مومي او لړو ډېر له قافيو او رديفو څخه هم کار اخلي، يا يې لږ تر لږه د بندونو پايلې په همقافيه مسرو پای ته رسېږي. په اروپايي نومونو بيا دغه راز خپل خوښيو ازادو قالبونو ته ازاد بيتونه وايي: فرانسي **Verse Libre**، الماني **Freie Verse**، انګرېزي **Free Verse** يو الماني پوه)اوتوبيبست، ۸۴ مخ(د دغه راز شعر پېژند ګلوي داسې کوي:
هغه ډول شعر چې د مسرو يا توټو اوږدوالی يې پخپله خوښه وي، مګر له يو راز قافيې او څپيز شمېر سره، چې ګليرت، ليسين، ويلاند... يې استازی دی، را وروسته دغه راز شعر د څپو برابري هم له لاسه ورکوي او له "ازاد وزني" يا "سپین" شعر سره يې يوازې په قافيه بېلتون راغلی دی.
حال دا چې له ازاد پښتو شعره زموږ موخه هغه توليز)موزون(شعر دی چې له ناپښېليزوالي)بېقافيه والي(سره سره يې مسرې د لنډوالي او اوږدوالي له پلوه کومه ټاکلې کچه نه لري او له)← يوفونيمي څپې(نيولې تر څلوښت- پينځه څلوښتو څپو رسېدای شي.

په پښتو کې له "ازاد" سره د "نوي" يا "اوسني" "ستاينوم)صفت(" سرباري کول په دې موخه دي چې له "ګړني)شفاهي(" يا "وګړني)ولسي(" "ازاد شعر سره د اوسني يا نوي "ازاد شعر" ګډون را نه شي. په پښتو ګړني يا وګړني شعر کې ازاد ډول تر قافيه وال هغه ډېر پخوانی برېښي او آره يې لرغونو ارياني)ويدي- اوېستايي(شعرونو ته رسي، لکه لنډۍ، زياتره سروکي، ببولالې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

شین خالۍ، د هوتکو ناري،د نکلونو ناري، بدلې، لوبې، بګتۍ، لنډکۍ)د ځاځي میدان(، انګۍ)کاکړۍ ساندي یا ستاینې(او یو ګڼ شمېر متلونه چې زیاتره مقفی نه، بلکې)متوازن(مسجع دي، په بله وینا، څپېز- ځجیز)سېلابوتونیک(تول)وزن(لري. دا نور قافیه وال ډولونه، لکه: غزل، داستان، څلور کرېزه)چاربیته(، کاکړۍ، دوبیتي... یې وروستنۍ او پرمختیایي بڼې دي. د پښتو لیکني شعر لومړۍ پیلامې هم زیاتره ولسي رنګ لري او د لوبو، بګتیو، بدلو او ځینو سروکیو غوندې په نیم ازادو کالبو کې راڅرګندېږي. ورته اروپایي هغه د "سپینو شعرو" په نامه متې په ۱۲مه پېړۍ کې رانښلول کېږي. په پښتو کې دغه ولسي ډوله نیم ازاد شعرونه له امیر کروړه)اتمه زېږدې پېړۍ(نیولې تر ننه پورې له قافیه والو "دیواني" شعرونو سره اوږه پر اوږه را روان دي.

له "دیواني" شعرونو څخه موخه هماغه شعرونه دي، چې په منځنۍ ادبي پېر)۱۵- ۱۹زېږدي پېړۍ نیمایي(کې د عربي او پارسي شعر په پېښو په بېلابېلو کالبو)غزلو، بوللو و دوبیزو، دربېزو، څلوریزو...(کې کښل شوي او راوروسته یې په نوي پېرکې هم لړوډېرې پېښې شوې دي. نومورې شعرونه له لومړیو دوو دېوانونو او بیا یوې نیمې "مصنوعي" بېلګې پرته عروضي نه، بلکې په سېلابوتونیک تول کې ویل شوي دي. دا هم اړینه نه ده، چې د دغه مهالپېر ګرد شعرونه دې "دیواني" کچې او بڼې ته رسېدلي وي. هرګوره، لومړې دوه او بیاعروضي ډوله پښتو دېوانونه په لسمه لېږدي پېړۍ کې د)روښاني(غورځنګ پیاوړو شاعرانو ارزاني او انصاري رامنځته کړي دي.

په "زاړه پېر" کې چې سم له لاسه له دویمې لېږدي)هجري(پېړۍ څخه تر زرمې تاکل شوی دی، له "دیواني" ډوله شعرونو څخه د شېخ اسعد سوري)۴۲۵ مړ(بوللـه)قصیده(، د محمد هاشم سرواني)۲۲۳-۲۹۷هـ ق(له عربي را اړولی پارکی)قطعه(، د اکبر زمینداوري)۷۷۱-۸۰۷ هـ ق(غزل او یا د شېخ رضي لودي)۳۵۰ شاوخوا(او د امیر نصر لودي)۳۹۵ شاوخوا مړ(پارکی او داسې نورد یادونې وړ دي.

په اوسنۍ بڼه ازاد پښتو شعر چې یې که څه هم په ښکاره ډول د اروپایي ازاد شعر تر اغېزو او پېښو لاندې له ۴-۵ لسیزو راهیسې دود موندلی دی، بیا هم لکه پاس چې وویل شول، له خپل دودیز ازاد ګړني شعر سره تړاو لري او د سېلابوتونیک وزن پر بنسټ ولاړ دی. که یو نیم شاعر د هماغه وچ اروپايي تقلید په لومه کې ښکېل پاتې دی او خپل دودیز تول و تال یې پکې سمبال کړی نه دی هورمرو یې خبره "سپین" شعر ته رسېدلې ده. تول)وزن(، یا په اروپایي نومونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

"ریتم" د شعر بنسټیز شرط دی، که په قافیه وال شعر کې وي او که بې قافیې)ازاد (کې. له همدې کبله له بې آهنګه)بې وزنه(شعر سره د "سپین شعر" نومونه جوړېږي. پښتو))سپین شعر ((د پارسي))شعر سپید ((په څېر د)بې تول و بې اهنګه شعر (په جاج رادود شوی، نه د زړې اروپايي نومونې په جاج چې یوازې د ازادو کالبونو او څه ناڅه بې قافیې شعرونو یې اړه درلوده.

په پښتو کې په هماغه اروپايي جاج، ازاد او نیم ازاد کالبونه د شلمې پېړۍ له دویمې- دریېمې لسیزې راهیسې رادود شوي دي. په دې ډول مخفي، فدا ، صالح محمد کندهاري، عبدالحی حبیبي، عبدالاکبر اکبر، عبدالاکبر خادم، قیام الدین خادم، فضل احمد غر، کمالي، میا احمد شاه، اسیر، خیال، اجمل، بېنوا ، لایق، عبدالرحیم مروت... یې له غورو او مخکښو استازو څخه ګڼل کېږي چې بې له شکه یې له ولسي یا وګړنیو)فولکلوریکو (هغو څخه الهام اخیستی دی. همدارنګه مونډې یا سر پرېکړې)د قافیې له پلوه (شعرونه چې عبدالرحمن پژواک یې پر ۱۳۱۷ کال په)کلیمه داره روپۍ (سره بنسټ ایښی دی او ورپسې پر ۱۳۳۱ کال د عبدالعظیم ساپي ورته نظمونه)رفیع: زریني ځانګې (او بیا په پېنځوسمو او شپېتمو لمریزو کلونوکې د سید بهاؤ الدین مجروح د)ځانځاني ښامار (، یا)نا اشنا سندرې (او نور چاپ او نا چاپ شعرونه خپلې جرړې ولسي هغو ته رسوي.

خو که د غه وروستی ازاد کالب والا ، نیم ازاد یا مونډي شعر په پام کې ونه نیول شي، نو هممهال ورسره د بشپړ ازاد)هم له قافیې او هم د مسره ییز انډول له پلوه (پیلامه په لره پښتونخوا کې لګوو او دا هم کومه هیښنده نه ده چې لر پښتانه تر برو وړاندې له نویو تولیزو او فرهنګي بدلونونو سره مخامخېږي او له دې سره پښتو ادب هم هلته وار له مخه نوي بشپړتیايي پړاو ته ورګډېږي. دا هم جوته ده چې له دیالکتیکي پلوه هر اندیز)فکري (نویوالی له ځان سره جولیز)شکلي (نوی والی راوړي، په بله وینا ، هره نوې مفکوره او منځپانګه)محتوا (د یوه وړنده)مناسب (کالب او جولې غوښتنه کوي.

د فورم او محتوا د دیالکتیک له لارې کېدای شي، شعري نوښت او نوښتګري په ازاده)ژبنۍ، هنري او تخنیکي (جوله کې ښه ترا رامنځته شي. قافیه د شعر د تخنیکي جولې په توګه نه یوازې د دغو نورو دوو)ژبنیو او هنري (جولو پر مانیزه خوا زیات بندیز لګوي، بلکې پر همدغو دوو جولیزو اړخو هم خپله واکمني چلوي او زنداني کوي یې. یا په ساده وینا ، په قافیه وال شعر کې نه ژبني او هنري)ژب - ښکلاییز (اړخ سمبالېدای شي او نه منځپانګیز

(c) ketabton.com: The Digital Library

)محتوايي(.

هغه شاعر د قافيې او د ورسره اړوندو توکيو)رديف او مسره يي انډول(له سمبالوني سره په لوی لاس پر ځای دا بنديز لګوي چې د شعر له پښنځګونو رغنده توکو)متشکله اجزاوو( )ژبې- آهنګ- اند- واند او ولولې(څخه، له آهنګ پرته دا نور څلور سره ټوکه پوره په پام کې ونه شي نيولای او دويم، درېيم او څلورم ارزښت ورکړي، له ټولو نوښتګرانه هاندوهڅو سره سره ترې هرومرو دا يا هغه ټوک کمزوری پاتې کېږي. که له آهنګ سره " واند، خيال" او ولوله)عاطفه(سم سمبال کړای شي، نو ژبه او اند ترې کمزورتيا مومي او که له آهنګ سره "ژبه" په پام کې ونيسي، نو بيا ترې انداو واند ژوبلېږي او همداسې تر پايه.

لنډه دا چې په قافيه وال شعر کې د نوښت سمبالتيا د ازاد شعر په پرتله يو څه زيات کړاو غواړي، مګر په ازاد شعر کې پښنځه واړه توکه)ژبه –آهنګ - اندچ واند- ولوله(همزمان او هم انډوله په پام کې نيول کېدای شي او په دې توګه يې د هراړخيز نوښت لپاره لياره هواره ده.
په دې کې خو هم شک نشته چې قافيه واله مخينه له ازادي شاعرۍ سره ډېره مرسته کوي، خو په دې شرط چې دغه مخينه رښتيا شاعرانه مخينه وي، نه ناظمانه. سره له دې هم ډېر ځوان شاعران وينو چې مخکې له مخکې يې په ازاد شعر پيل کړی او په څو بېلګو يې جوته کړې ده چې د "شعريت" پر لاره روان دي. که څه هم ښايي د وزن له پلوه يو څه نيمګړتياوې ولري، مګر په ډېره لږه لاربنوونه او کړاو پر دغه تخنيکي اړخ لاسبری مومي.

که د "پېښنو" د تور لګوني خبره شي، بيا هم ښايي په ازاد شعر کې هماغومره يو ډېرښت او پاينښت ونه لري، لکه په قافيه وال هغه کې. قافيه وال شعر زياتره، لکه پاس چې وويل شول، د عربي او پارسي په پېښنو له "ديوانسازي" سره دود موندلی دی، حال دا چې اوسنی پښتو ازاد شعر د بيا را ژوندي کېدنې "رنسانس" ښکارندويي کوي، يا په بله وينا د خپل آر ولسي او نيم ولسي شعر يوه بشپړتيايي بڼه ده. که حمزه او اجمل دا دومره شاعري په ازاد فورم کې کړې وای، بې له شکه په اوس پښتو د حمزه او اجمل پرځای "نادر نادرپور" او "احمد شاملو" درلودای، که څه هم دګارسيا ، برتولدبرېښت او نرو دا هومره انقلابي نه وای.

په دې توګه د پښتو په اوسني ازاد شعر کې له پښنځګونو توکونو څخه لږ تر لږه ژبه او آهنګ)وزن(د "پېښنو" له توره پخشو)فارغ(دی پاتې شول)اندو واند(چې کېدای شي، يوڅه په دغه تور تورن شي، خو دومره هم نه چې يومخيز د))پېښنو(( )په کچه او جاج(مفهوم(وي، بلکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زيات "الهامي" رنګ به لري. لکه په تېرو او په ځانګوي توګه په شپږم څپرکي کې يې چې يادونه وشوه، د "خيال" په تړاو، يو لړ نوي يا په نوي رنګ کې رنګېدلي ←سمبولونه، لکه: لمر، سپېدې، باد و باران، توپان وسيلۍ، سيند و سمندر، سبا او سباوون، ورځ و شپه، تياره، باروت، پولاد، سرپ، مرجان، ياقوت...، يا← اسطورې، لکه زيوس، پرومېتوس او داسې نور ورته انځورونه نژدې د ټولې نړۍ په شعر کې دود شوې دي، نو ايا پښتون شاعر او هغه هم د ژمن او ازاد شعر استازی ترې ډډه کولای شي؟

همدارنګه د "←اند يا مفکورې" يا منځپانګې (محتوا) (له پلوه ملي، ټولنيزې، انساني او ټوليزې جهاني ربړې مسالې، لکه: سوله، جنګ، پرمختګ او شاتګ، ګډ سوله ييز ژوند، ټولنيزنياو او داسې نور درواخله. برتولت بريښت(۱۸۹۸-۱۹۵۲) (چې د الماني ازاد و نوي شعر له سترو نوميالیو څخه ګڼل کېږي، د ازاد شعر په تړاو وايي: هېڅ منځپانګيز نوښت بې جوليز نوښت شونی نه دی. او څو اويا کلن نوميالي انتي فاشيست ليکوال هاينريښ بل چې د نوبل جايزې وړونکی دی، په اتيايمو کلونو کې د يوې پوښتنې په ځواب کې څرګنده کړې وه:

"زما له خپل اند و ازمېښته چې د يوه ښوونکي او ليکوال په توګه يې لرم همدغسې چې پنځوونکی د خلکو لپاره يو پيغام لري، بايد ورنده (متناسب) کالب يې هم وړاندې کړي، مانا دا چې په شعر، په راډيويي ننداره، په ستېج ننداره، په رومان، په لنډ داستان، په تکل...کې بايد ځان پر خپل ليدونکي يا اورېدونکي او يا لوستونکي ور ونه تپي، بلکې کالب هم د پيغام اړوند وبولي. له ۱۹۴۵ کال را وروسته بنستيزه بېلګه الماني ژبه وه چې له اخلاقي پلوه کورټه کرغېړنه شوې وه او د يوې (عوام فريبانه (او د دروغو او ريا په يوه کرغېړن کالب کې وړاندې کېده... داسې ډېر خيزونه شته چې ومې نه شو ليکلای، ځکه کوم کالب مې چې ورسره ښايېده، پيدا کړی نه دی،... کله چې ما د يوې موخې (مطلب) (لپاره چې څرګندول يې غواړم، کالب نه دی موندلی، هرومرو مې منځپانګه هم نه ده موندلې") هاينريښ بويل: ۱-۵-۵۲ مخ).

د دغه الماني ليکوال خبره- "الماني ژبه له اخلاقي پلوه کورټه کرغېړنه شوې وه"، د پښتو کلاسيک ادب او بيا "ديواني" شعر پر ژبه، په يوه بل ډول د کارونې (تطبيق) (وړ ده او هغه دا چې د دغه پېر پښتو تر ډېرې کچې د بې خرته عربېزم او يا رسيزم له پلوه ببخي له ځانه پردی شوې ده.

په زړه پورې بېلګه يې د کاظم شيدا د ديوان سريزه ده چې که کوم يونيم آر يا مرستيال کړ) دی، وو، شته، شه، شو، کړ... (يا سربل او وستربل) د باندې، په، کې... (ترې لرې شي، د هغه مهال

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو نړه پارسي متن ترې جوړېږي او دا د لمر غوندې روښانه ده چې په پښتو قافیه وال شعر او بیا د غزل په لنډ تنګ کالب کې هغه راز ګډوله پښتو لا تر اوسه لړو وډېر دود لري: لبان، چشمان، دهان، دلبر، دلربا ، ګلرخان، ګلرویان، هجران، جانان... غوندې زاړه وییونه خو ، لا څه کړې چې د وزن، قافیې او ردیف تر "جبر" لاندې نور نوي هغه هم پرې ور زیات شوي او لا ورزیاتېږي.

د نوي او زاړه یا قافیه وال او ازاد شعر تر منځ دیالکتیکي تړاو ښایي دومره)مطلقیت(ونه لري او په کار ده، د دواړو ډولو پلویان یو د بل پر مطلق او یو مخیز رد ټینګار ونه کړي او د دواړو ډولو نوښت په پام کې ونیسي. سمه ده چې نننی پښتو غزل یو شمېر نوښتونه لري او ازاد دا هم یو شمېر کرغېړنتیاوې، خو بیایې هم یو دلیل دا دی چې یو پر بل اغېز ښندي. نوی لا له دادومره پرله پسې پرمختګ سره سره د زاړه په زولنو کې راښکېل دی.

د قالیه وال شعر او بیا غزل غورې بېلګې چې په پرتلیز ډول یې پېنځګوني شعري توکه همزمان سمبال کړي وي، د اسحاق ننګیال د ازادي بېلګې پر ځای، ښایي دغه لاندې پښېلیزه بېلګه رښتیا نوښت ولري، لکه:

تند یه ماتوم دي، تیتومه خو دي نه
پر وره د سنګدلانو ، سولومه خو دي نه
چې سود مې د زړه نه شي، نو وجود لمبه کومه
ژوندونه بې له یاره، تېرومه خو دي نه
په سرو وینو لیکای نه شم، د جبر قصیدي
قلمه پرېکوم دي، خرڅومه خو دي نه
پېرزو دي که پر ما نه وو ، ښوول دي راته څله
باداره ! راکوي به، پرېږدمه خو دي نه
زه لیکې د قسمت،))فنا ((کوم د خپلو لاسو
تقدیره ختموم دي، بدلومه خو دي نه
)فنا ، د کوهاټ د لاچې ختک(

په دا بله خوا "ازاد شعر" کې د کرغېړنتیا لپاره ښایي د ننګیال)اخبار هفته، دولسمه ګڼه(له خوا د کمال مستان راوړې بېلګه د دغه پاس غزل هومره نوښت ونه لري، د چا خبره "ازاده" وي، مګر "نوې" نه، کنه "ازاد شعر" باید "نوی" هم وي. مانا یې دا چې له مخکنیو خبرو سره سم ازاده جوله، خو په هر ډول نوې جوله ده او نوې جوله باید نوې هنري جوله او بیا نوې منځپانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا پیغام ولري. دلته د قافیه وال فورم غوندي مخینه او تجربه له یاده اېستل په کار نه دي د کمال مستان غوندي ځوان شاعر چې پر ازاد شعر یې نوی پیل کړی، تر همزولو قافیه والو شاعرانو بیا هم زیاته او نژدې نوښتګرانه راتلونکې په مخ کې لري.)د زیاتې څرګندتیا لپاره د کمال مستان "د لمر شغلو ته" شعري غونډ او اړونده سریزه(. له هغې کره کتنې څخه په راوروسته دوه دوه نیمو لسیزو کې ربښتیا هم زموږ شاعر پرله پسې پر مختیایي پړاوونه وهلي او نن سبا په څو ګوتشمېرو نوښتګرو کې راځي.

دلته یې د هماغه مهال یوه بل هممهالي ځوان شاعر "فاروق فردا " یوه ازاده بېلګه وړاندې کړم چې له یو څه اوږدې مخینې او تجربې څخه یې سرچینه اخیستې ده او د هېڅ راز کرغېړنتیا یا نه شعریت ګوته ورته نیول کېدای نه شي:

زما شپېو !
زما شهیدو شپېو
زما شهیدو ارمانو د رژېدو شپېو)دلته "زما " یو څپېز راغلی(
تاسو کې ښخې شوې
زما د مورکو هیلو د غوټیو سرې نازکې پاڼې
نن به زه ستاسې د سپېرو خاورو
سپېرې غېږې ته وسپارمه
او خپلې هیلې به له سره له سپېرو خاورو نه وټوکوم.
دغه ازاد شاعر هم له هغه راهیسې تراوسه ښایسته ډېر نا لاسبري ستونځونه را لاندې کړي دي.

پښتو نوی ازاد شعر تېک له هما غه راهیسې کې له ټولو خنډونو سره سره ورځ پر ورځ پراختیا او پرمختیا موندلې او خپل بشپړتیایي بهیر یې په چټکۍ سره وهلی او لا وهي یې، له بلې خوا خنګه چې دغه شعر مخکې له مخکې د انتقاد منونکی دی او نوې میتودیکه علمي کره کتنه یې پرله پسې سپېڅې او سوانوي ، نو هرومرو زموږ د وروسته پاتې ادبي فرهنګ په وچ زاړه کالبوت کې د نوې سا پوکولو لپاره بې اغېزې نه پاتې کېږي او نوې هیلې ورسره ملګرې دي.
دا چې ځینې لیکوال ازاد شعر او نوی شعر سره په یوه مانا رااخلي، کومه هیښنده خبره نه ده، ځکه اوسنی ازاد شعر لکه د مخه چې وویل شول، تر هر څه د مخه))نوی شعر((دی، یا په بله وینا ازاد شعر د نوي شعر په بهیر کې رازېږېدلی دی.

له همدې کبله دا دواړه ستاینومونه)نوی- ازاد (، هم یو د بل پرځای راتلای شي او هم دواړه سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

را غبرګېدای شي او له خپل ستايلي)موصوف( )شعر(سره د)نوي ازاد(شعر په توګه يو ستاينوميز ترنګ)توصيفي ترکيب(جوړوي، خو څنګه چې په)ازاد شعر(کې)نويوالی(بې له هغې نغښتی دی، نو غوره به وي چې پر همدغه وروستۍ نومونه)ازاد شعر(بس راوړ شي او له نورو ستاينومونو ، لکه:)نوی(يا)بې قافيه(څخه ډډه وشي. هرګوره، په لويو سرليکونو کې ورسره له زاړه دوديز)ولسي( )ازاد شعر يا ((سپين شعر((څخه د بېلتيا لپاره)اوسنی(ملګري کول يوڅه اړين برېښي. هسې خو ښايي، يو وخت دا درې واړه ستاينومونه)صفتونه( )نوی- ازاد- اوسنی(خپل ارزښت بايلي. ځکه هر ستاينوم د خپل ستايلي)موصوف(پر وړاندې يوه پرتليزه)نسبي( )لوښه(خصلت)لري د نن(نوی)د سبا(زوړ)او د سبا(نوی)د بل سبا(زوړ)دی. يا لکه)ښه(او)بد(او داسې نور دروا خله چې جاج)مفهوم(يې له مهال او چاپېريال سره بدلون موندي يا کورټيو پر بل اوړي او يا خو يکې لږ تر لږه تنګوالی او پراخوالی راځي.

همدا نن سبا چې زموږ ځانساتي او زاړه پال پښتانه لا "له بې قافيې، ازاد شعر(سره د يوې نوې ښکارندې په توګه ډغرې وهي، په نوره نړۍ کې لا څه چې دلته را نژدې په ايران کې بيا وخته)بې وزنه ازاد شعر(تر وييني ګروېرنې لاندې نيول شوی دی. د ساري په توګه احمد شاملو د "وزن د شاعر ذهن بې لارې کوي" خبره رامنځته کوي او د لويديځيانو په لار وی، پر دې ټينګار لري، چې بېوزنه شعر کولای شي، د بهرني جوليز وزن پر ځای او "دننی" يا "مانيز" وزن ولري)په دې باب اړوندې ليکنې: اخبار هفته **۵۴** او **۵۷** مې ګڼې او د همدې بدلمېچ اړوندې سکالووې(.

لکه په اووم څپرکي او اړوندو څرګندونو کې چې وليدل شول، د پښتو ډېری ګړني شعرونه)لنډۍ، سروکي... (پښبلې او لړونه)قافيې او رديفونه(نه لري او د بېلابېلو ټوټو)مسرو(تر منځ يې د څپو شمېر هم تل برابر نه دی، مګر يو ټاکلی انډول لري لکه لنډۍ چې لومړۍ مسره يې نهه څپيزه او دويمه يې ديارلس څپيزه ده او په دې توګه په لومړۍ پوړۍ)درجه(خج)فشار(د ريتم تول و تال يا په لنډ ډول د "وزن" بنسټيز ټاکونکی دی او ورپسې څپيز انډول زير و بم، اهنګ، غاړه)لحن(... چې د خج په استثنأد ژبې د نازنځيري يا ((عروضي( )توکو(فونيمونو(په توګه د قافيو او رديفونو غوندې په څېرمه ځانګړتياوو کې راځي)دغلته ((عروضي((د غرپوهې د نومونې په توګه کارول شوي ، نه د شعرپوهې هغې په توګه(. په خجيزه برخه کې دا يو تولېز دود)قاعده(ده چې مسره پر لومړۍ، دويمه، دريمه يا څلورمه خجنه څپه پيل موندې او بيا پسې هر څلورمه خجنه راځي. البته ډېرې لږې ببدودې)استثناوې(تر دغه منځ پېښېږي چې په تېرڅپرکي کې يې يادونه وشوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې ډول، لکه چې پرله پسې وویل شو، په پښتو کې بې قافیه یا ازاد شعر د خپل اړوند ولسي وګړني یا ګړني)فولکلوریک (او لیکني یا دیواني شعر یو په زړه پورې ګډون او ستنیز دی، نه د اروپايي یا پارسي شعر پېښې. هر بې قافیه شعر چې د پښتو د تولیز سپلابوتونیک سیستم له مخې "وزن" ولري، هغه ازاد شعر دی او پښتو شعر دی.

دا دی دلته د ګړني او لیکني پښتو شعر غونډې د اوسني ازاد شعر بېلابېلې ډلې او بېلګې تر سپړنې)شرحې (شننې او سکښتنې)تقطیع (لاندې نیسو:

لومړی: نیم ازاد شعرونه

۱(ازاد کالبونه

دغه راز شعرونه، که ګړني ډولونه او د لرغوني پېر)له امیر کروړه تر ارزاني (په پام کې ونه نیول شي، د شلمې پېړۍ له نیمايي راهیسې پیل شوي دي او د لومړي څل لپاره یې له زړو کلاسیکو دودیزو شعري څېلونو)غزلو، څلوریزو، دوبیزو، بوللو، پېنځیزو، شپږیزو او ووبیزو... (سره یوه برید لیکه راکښله او د اروپايي "سپین" شعر غونډې یې مسرې لنډې او اوږدې کړې او یوه نیمه قافیه یې د بندونو په سر و پای کې کارول کېږي.

دا دی دلته د لایق له "یادونه او درمندونه")۴-۲۲۳ مخ(د ازاد کالب څو غورې بېلګې را اخلو:

غوږو کې مې شرنګېږي بیا نغمه د نوي جنګ.
ته ګوره دا به څه وي!
یا مینه لېونۍ شوه
)یا (کتنه څنډنۍ شوه
راغلي مې په زړه کې ارمانونه په غورځنګ.
رګو کې مې خوځېږي د جانان د حسن څرېکې
زما په وینو لیکي
پیغام د نوي ژوند
زه اخلمه ترې خوند
ورمه د یار د څنو خوښوي زما پالنګ.
بېګا په مدرسه کې ملا وتاړه کتاب
را وایي خیست رباب

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر بزم باندې سم شو
له رند سره محرم شو
زاړه یار پر سر راواړول د نوي مینې بنګ.
رڼلی اسوېلی مې اوس د یار پر مخ لګېږي
صورت مې ټول رپېږي
ځرخېږم له مستۍ
لاهو مې کړه بېړۍ
را رسي په بوسو کې د ژوندون نوی آهنګ؛

... پر مخه راغله جاپانۍ نجلۍ،
سپینه هیلۍ نجلۍ
ودرېده مسته
ما سلام ورکه په خندا شوه نجلۍ،
په کټه ها شوه نجلۍ
ماته شوه شاته،
په تبسم یې راته وویل "کوني چیوا "
"د وزویو روشیکر "
له خندا ورانه شوه...
ما ورته وې په رب که پېږم نجلۍ،
بد مرغه کېږم نجلۍ،
په ځان پوهېږم)نجلۍ(.
د پښو پر ځوکو شوه رهې هوسۍ،
د جزیرو هیلۍ،
زه شومه پاتې...
د مخ په لمر یې ورېځې راغلې د غم،
سترګې دریاب شوې د نم،
له ژړا ورانه شوه...
ما ویل پوه شوم لږ ستنه شه نجلۍ،
یه زما ښکلې شهۍ !
دې ویل "ای ای ای ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

)هماغه اثر ۲۲ – ۲۰۸ مخ(؛

... په دې تیارو کې،
په اوږدو شپو کې،
په دې غمو کې،
اند ښننو کې...
زړه ته مې رسي یوه نوې دمه،
رونبانه ښکارې د سبا بڼه.
)هماغه ۱۲۷(.

... چې راوي په کم خمار شي
د نوښار لنډۍ کې کم
سینده څه، سینده بهېږه !
سینده څه، سینده بهېږه !
د هر سیند وې خپلې لارې،
هر یو خپل کور ته روان دی.
د هر یو خپلې دشوارې
زه)څه (چرې چرې شه اور
چې دې غاړې شنه پتې شي او باغچې او چمنونه.
)د غني کلیات، ۴۲۳ مخ(.

... دا مې اوښکې ورتې ورتې
راخوټکېږې او بهېږې
د لیمو له سر چېغو نه
پر بارخو باندې مخ کښته
که بهیر دی رانه لېږدې د نیمګړو ارزوګانو !
دا زما بیلتون ځپلې،
ارمانژلې،
ځوربدلې...
سر تر پای ناکامه مینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوبو وړې شانې هيله
په ارمان د يوه ځرک د چا د مخ د رڼاګانو !
)سوزونه او سازونه، ۱۱۴(.

... ګرځوي مې
چورلوي مې
لالهاند و لولنګر
پر ميرو د ببلتانه او
د شهيدو تاند لبانو
ارمانو پر هديرو
د اسرو په کربلاوو
د لرغن ويرژلي ژوند
دغه ستا نارامه سينه
دغه ستا اواره مينه
)هماغه ۱۸۱(؛

... يه زما ګرانه وطنه
ته زما يې او زه ستا يم
ته ډيوه ډيوه ډيوه
زه پتنګ پتنګ پتنګ
له هر څه يم بې پروا
مست په مينه يمه ستا
ته مې شته ته مې هستي يې
ته مې پت يې ته مې ننګ
)محبوب سنګر: زوږ، ۲۸(؛

... ملالې سترګې
لندې يې ښې
سرې پستې شونډې
ښکلې مخوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

... لیندۍ یې وروځې
بانه یې غشي
سره بارخوګان یې
غټې غټې تیونه
)هماغه اثر، ۷۷(؛

... زه هم شاعر یم شاعر
یو رنځېدلی، کړېدلی شاعر
یو ځورېدلی، سوځېدلی شاعر
یو دردېدلی شاعر
غمو خوړلی شاعر
)هماغه ۸۳(؛

... زما پر وچو شونډو
پر دې سپېرو خزان وهلو پاڼو
د وینو شعر لکه بېباکه نسیم
اوړي را اوړي او چلېږي پسې
او دا شرقي ذهن مومي
لکه د سرو ګلو رنګینه باغچه
لکه شنو یادونو نه تشېږي پسې
)کاوون: سپرغۍ، ۱۴۸(؛

... زموږ د خلکو د غورځنګ
غږ پورته شوی
په وړاندې ځي
په وړاندې ځي
په وړاندې ځي
په وړاندې ځي د غه کاروان
په سختو لارو کې روان
د تورتمونو پیروان

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر قدم غواړي امتحان
د همتونو او د جنگ
)خاموش: مزلونه مزلونه، ۱۰۲(؛

... له یمانه تر امانه
له خپل واک تر جمهوریته
چاته نه يې تسلیم شوی
ازادي دي خپل قانون دی
تل په ویاړ يې اوسېدلی
سرلوړي دي ټول ژوندون دی
)رفیع: د جمهوریت وږمې ۳۴(؛

نه به خوب،
نه به شوخي شم...
نه به شور،
نه به مستي...
نه به ناز،
نه کرشمه شم...
نه په کنج،
نه به مکېز...
نه به شوق،
نه به خندا شم...
نه سترگک،
نه به ادا شم...
نه به مې،
نه په غمزه شم...
نه نشه،
نه به خمار...
نه په اوښکه،
نه ژړا شم...

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه په رم شم
نه به تراه...
نه به مېښت لکه رانجه شم، ستا د سترګو په ککو کې !
...)وینه او مینه، ۱۰۱-۱۰۲(.

د کړکۍ هېنداره ښیي
د بڼ بڼه الوتي
ترې مالیار دی لېږدېدلی
نه ګلان شته نه خاجوني
له هر څه وتلي سا ده
نه ښوربږي نه کښبږي...
)سوزونه او سازونه، ۳۴(؛
ورپسې نور بندونه هم پر همدا سې ورته قافیه لرونکیو دوو مسرو پای ته رسي.

دا وړمه د پسرلي ده
که د نوي ژوندون سا ده
تش ګوګل ته ددې څمکې
که دی زېرۍ غرو رغو ته
وچ چمن سپېرو باغو ته
د غاټولو سرو ګلونو
چې ټوکېږئ نن سبا
چې غوړېږئ نن سبا...
)هماغه ۴۲(؛

لمبېدلی
رنګېدلی
په سرو اوښکو
د څبېښلو
په سرو وینو
د سرتېرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد د شهیدانو...
)هماغه اثر، ۱۲۸(؛

ستا د سرو شونډو د شعر
د وییونو د ګلپاڼو په رګ رګ کې
سره د وینو
د مینو ارمانونو زما ناخې
)اورا و وینې، ۱۴۵(
ددې شعر نور بندونه هم په ورته قافیه پای ته رسي؛

تېره به دا شپه شي او رڼا به شي
ښه د وطن به شي بدله په خندا به شي
را به شم صنم زما
محوه به شي غم زما
درد زما ماتم زما
څه چې استبداد راځنې وړي دي زما به شي.
شپه ډېره تېره ده لاره تولـه کړلېچونه دي
هر قدم خطر دی، هره لوېشته کې دامونه دي
دا لاره مزل غواړي
جنګ غواړي تکل غواړي
منډې او یرغل غواړي
هغو به پرې درومي چې پاخه يې ایمانونه دي
)کاوون سپرغۍ، ۹ مخ(؛

وطنه
ستا ګلونه
او ستا د ډبنتو اغزي
سپېرې ډبرې خړې لوټې، لمر وهلې ډبنتې
او بې پروا بادونه
د سترامو او اباسین ستم شکنه څپې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د هلمند د توپاني ځپو بېباکه سرود
باد و باران، برېښنا او تندر و ځپاند سیندونه
)هماغه ۱۱(؛

په ښکاري اشنا
درته سلام کوم!
پربږده چي دا سپیني مرغۍ والوځي
لاړي شي جوړي جوړي ګلونه شي
ښکلي شي، ښایسته شي، امېلونه شي
واخلي په وزرونو کي تنکي بچي
وموښي سینو کي ګلالي بچي
سپیني سرې منبو کي زرکني بچي.
پام کوه!
پام کوه ماشي ته ګوتي مه وروړه!
...)ننګیال: هغه شپېي هغه کلونه، ۱۳۵(؛

یارانو ګورئ،
له تندې مرمه،
د ساقي خوا کي،
د مینا څنګ ته
هېڅ نه پوهېږم،
دا ویرانه ده، که میخانه؟
ورپسي نور بندونه هم په ورته قافیه واله مسره پای ته رسي)خزان: د سحر په غېږ کي ۱۲ مخ(.

دلته زندان دی زندان
اسمان یې وووړ دی وووړ دی
پکي څو ستوري ښکاري او سترګکونه وهي
واړه ځلېږي او موجونه وهي
)محبوب سنګر: بنده کړېکه، ۵۷(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلکو ته
وطن ته
انقلاب ته به د کار هیله،
پالم به یې،
ګالم به یې،
سخته د ایثار مينه
دا)ها (چې له دردونو وچو دښتو او له غرونو راوتلې ده
)خاموش: مزلونه منزلونه ۹۳-۹۴ (.

د کښېنيو شاعرانو په استازۍ د اجمل ختک او ډاکتر امين الحق امين د ازادو کالبونو په بېلګو بس راوړو:
له يو ملا نه مې تپوس وکړلو
ما وېل ملا صاحب جنت به څه وي
هغه په ګېډه لاس واهه وېل يې:
"تازه مېوې او د شودو رودونه"
خوا کې کتاب ته يو طالب ناست وو
ما وېل ته به پکې څه وواېې؟
د زلېخې کتاب يې پټ غوندې کړ
وې چې "ښايسته حورې او شنه خالونه"
)د غيرت چغه ۵۵ (؛

دا يو مضبوط دېوال،
چې له صدو نه ولاړ،
چې له مودو نه ولاړ،
دا د غلام په وينه،
هم په هډوکو د ده،
د ده پخخه خوشته)خيشته (شوه
د ده رده پخه شوه.
)امين الحق امين: ۷۲ مخ(.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نویو او نیم ازادو کالبونو په لړ کې "یو ډول شپږ کړییزې" هم لږ و ډېرې دود شوې دي. داسې چې لومړۍ څلور مسرې یې یوه څلوریزه جوړوي او وروستۍ دوې یې همقافیه راځي، لکه:

دا نسیم د پسرلي دی،
که الهام د نوي ژوند دی!
دا اواز دی د بلبلو،
که پیغام د نوي ژوند دی!
د سپین غر له ننګرهاره،
له کونړ همېش بهاره!
)وینه او مینه، ۲۱(؛

ستا لویه ګېډه ډکه له زهرو
پکې پرته ده د خلکو وینه
زما په سر کې د ښکلو عکس
زما په زړه کې د انسان مینه
که دا هم ته یې دا دې اسلام دی،
زما نو دواړو ته بس سلام دی!
)اجمل خټک: ژوند او خوند، کابل ۱۳۶۲، ۲۳(.

اجمل خټک دغه ډول ته نوره هم پراختیا ورکړې، داسې چې لومړۍ مسرې یې یوه څلوریزه جوړوي او څلور نورې یې دربییزې.)وګورئ هماغه اثر(.
د رحیم مجذوب "پښتون ته خطاب" بیا په ځانګړې توګه د دې لړۍ له ښکلو بېلګو څخه ګڼل کېږي چې دومره پر یاد راپاتې ده:
))... تا لیدلی خوشال خان دی، زه لیدلی همایون یم
ته پښتو یې، زه پښتون یم، ته پښتو یې، زه پښتون یم...((

د لیکونکي د دا راز نیم ازادو، یا ← مونډیو شعرونو په لړ کې "زنداني کارګر ته")زنداني نغمې، ۲۱ ، "نوې نړۍ")سوزونه اوازونه، ۱۰۴(، "مین ارمانونه"، "ماته ګران دی هېواد"، "سره رپیږه د افغان"، "اواره مینه"، "د ویمار سهار"...)هماغه اثر(، "ښباخ" او "اتلان نه مري")اور او وینې، ۱۴۵ او ۱۲۰ مخونه(او د کاوون توفاني "د وینو شعر")سپرغۍ، ۱۳۷(د یادونې وړ دي. ننګیال، پیوند... او نور نوښتګر شاعران هم لږ و ډېرې ورته بېلګې لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ (مونډي شعرونه

مونډي)یا سر پرېکړي(شعرونه، هغو نیم ازادو شعرونو ته وایي چې قافیې ونه لري او نور مسره ییز او سپلابوتونیک انډول یې سره برابر وي. دا ډول شعرونه د قافیه ماتوونکي او ازاد شعر له لومړنیو بېلګو څخه ګڼل کېږي، مګر دا چې د مسرو، خجو او څپو د یو برابر انډول له کبله ورته بشپړ ازاد نظم یا شعر ویلای نه شو، نو سم له لاسه پرې د "مونډي" نوم ږدو، لکه واخلې، د صاحبزاده ادریس، امین الحق امین، ایوب صابر، د سایل، ساهو، کاروان... ځینې بېلګې؛ د عبدالرحمن پژواک)کلیمه داره روپۍ د ۱۳۱۷ کال لیکنه(او یا د بهاوو الدین مجروح د ځانځاني ښامار او راوروسته د نورو ټولګو ځینې برخې، چې البته زیاتره یې د څپو د شمېر له پلوه ټاکلي)څلور مسره ییزې، اته مسره ییزې، دولس مسره ییزې او شپاړس مسره ییزې مسرې(ډولونه لري او په دې توګه یې زیاترې بېلګې په ازادو کالبونو پورې اړه نیسي. د اوسنیو ازادو شعرونو په ترڅ کې هم دلته او هلته ځینې مونډۍ بېلګې په سترګو لګي، لکه:

یو د مني مازیګر دی،
یوه د مینې ننداره.
د یانوش خزاني وني،
لکه څلی د سرو برېښي...
)سوزونه او سازونه، ۱۹۷(؛

لمر وو، نوی څرک وهلی
د درو او غرو له څنډو
پلوشو یې برېښولې
لکه زر و اوریني څوکې...
)هماغه اثر، ۲۲۳(؛

- بیا د ګلونو پر نازکو شونډو
زموږ د کور پر خوا یو زوږ راځي
بیا د ساقي د سرو پیالو په کړنګ کې
د دغې وراني دنیاګۍ پر لېمو...
)خالق رشید، یو ناچاپ شعر(؛

او دا هم د استاد شپون)برېښلیک ۱۳-۲-۱۰ (د یوه اوږده شعر((درقد ((لومړي دوه بیته:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا پر قبر به لاله زرغون وي
خو زما دا خبره مه هېروئ
چې هلته لرې د سيندونو غېږ کې
يو تور ځنګل دی د اغزنو ونو....

۳ (کېنتوز او سانت

د)کېنتوز (يا)سانت (په نامه دوه شعري ډولونه چې ښاغلي هاشم بابر د اروپايي شعري ډولونو په نامه، له يو ټاکلي شمېر څوارلسو اووه څپيزو او اته څپيزو مسرو سره په پښتو کې ازمايلي او څو ټولګې يې ترې رغولې ، کوم نوی ازمېښت يا نوښت بلل کېدای نه شي، بلکې د اروپايي))←سپين **blank verse** ((او زموږ د))←ازاد شعر ((په لړ کې، له لږو ډېرو قافيو او رديفو سره د قافيوال او))← مونډي شعر ((يوه ګډوله برېښي،

کېنتوز يې، لکه:

وراندي هم يوازي وم
وروسته هم تنها شومه
هر ځای کې تالا شومه
هر ځای کې تالا شومه
هر څه مې که خوښ شولو)هر څه کې دوکه شومه (
نه څوک را سره شولو
نه زه)له (چا سره شومه
ته له ښاره لاړلې
زه هم پر بيديا شومه
تم رانه جدا شولې
زم درنه جدا شومه
دغسې ژوندون کې زه
دغسې لګيا شومه

او دا يې هم د سانت بېلګه:

دا هستي زما هستي ده
او که ستا د سترګو عکس دی
دا مستي زما مستي ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

که دا ستا د حسن رقص دی
ګنې ځان چې ځان کې ګورم
په تياره کې تالا کېږم
خپله سا راته بلا شي
له وجوده يې بوږنېږم
)دا چې دا خو زه يم(
دا زما د هستۍ راز دی
دا زما د جنون پوهه
دا زما بېوسه چيغه
دا زما او ستا يووالی
د ازل شته شوی ساز دی

)زرين انځور، ژوندون، ١٩- ٢٠ مخ - د ١٣٧٢ پينځمه ګڼه؛ همدا راز د رحيم مروت، د))دار الاوهام((اړونده سريزه هم پاموړ ده .)

۴) هايکو)Haiku)

هايکو تر بل هر بهرني نيم ازاد شعر په دې وروستيو کې زموږ له دې سره ښه ترا اړخ لګولی او غوره يې بيا دا چې ډېرو ، په تېره برو شاعرانو له خپل ځيېز- خجيز تول وتال سره برابره کړې ده. په لومړيو کې د لرې خوا ځينو))ناظمانو ((د عربي وييونو)رياح، ناف، رقاص... (په مټ کورته مصنوعي بڼه ورکوله. ليکوال په يوه کره کتنه کې د قاسم محمود)بنوي(د هايکوګانو))لومړی پښتو ((تولګه په دې لاسوند تر نيوکې لاندې نيولې وه چې پښتو او جاپاني غرپوهې سره ځمکه او اسمان هومره توپير لري او که شعر هرومرو د دغه شعري ځېل پېښې کوي، په کار ده چې له پښتو ځيېز- خجيز رغښت سره سمون ورکړشي.
بيا چې ځينو پرې لنډۍ را ننګوله، په بله وينا ، تر لنډۍ يې هم راباندې ډېره درنه خرخوله، نو د))← تېپيزې((سوچ را پيدا شو چې ګوندې له هايکو څخه د پښناووانو پام دې خپل نيم وګړنی- نيم ادبي ځېل ته راواوړي؛ ځکه هايکو هم د جاپانيانو همداسې يو شعري ځېل دی او زياتره د ليکلوستوالو پنځونه ده. اوس چې د نړۍ تر ګوټ ګوټه رسېدلې، نو د يوه نړيوال شعري ځېل په توګه يې جوړوونکې بياهم زده کړه وال، په بله وينا ، ليکوال او شاعران دي. په هغه هېواد کې يې مخينه تر١٢مې پېړۍ پر شاځي، خو تر نولسمې پېړۍ ، نه دومره دود وه او نه دومره زياته پاموړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا یو لنډ شعر دی چې په انځوریزه ژبه د یوې طبیعي یا موسمي تجربې خیال په شعوري بڼه لېږدوي او له انساني اکر بکر سره تړاو ورکوي.
په دې توګه پښتانه شاعران هم د ټپیزو له رادودېدو سره سره، د هایکو له سیالۍ هم را پر شانه شول او د اغلې غوټۍ خاورې په خبره))مېلمنه ځادرې کوربنه شوه ((، مانا دا چې په پای کې هم ټپیزې رادود شوې او هم هایکو راخپله شوه، هغه هم، د آر جاپاني رغښت د هو بهو راخپلولو پرځای چې ړومبۍ مسره اووه څپیزه وکارې، دویمه پېنځڅپیزه او درېیمه اوولس څپیزه، په ټوله مانارا پښتو کړ شوه او ګړ سره یې د یوه نیم ازاد شعري ځېل په بڼه د پښتو شعر یو ټوک وګرځېد. بلخوا، د دغه نیم ازاد یا مونډې ډوله))← درېیزې ((ځېل له رادودېدو سره زموږ د نوي- ازاد شعر بهیر هم چټکتیا او پراختیا ومونده او ښایسته ډېر ناباندې قافیه وال او بیا غزلبول، لکه))ح.زېره سواند ((یې ډېر ښخوا ته رامات کړل.

هسې خو ډېرې ښکلې ښکلې هایکووې راپنځول شوې، خوسم له لاسه یې پر دوو لاسته راغلو بېلګو بسنه کوو چې ځپیز- خجیز توپیر یې سره همدومره دی چې د لومړۍ درېواړه مسرې یوولس څپیزې دي او د دویمې بېلګې لومړۍ)← پایخجې (مسره لس څپیزه راغلې او ورپسې دوې نورې یوولس څپیزې:

چا راته وېل چې د سپرلي ورځو کې
هغه ترې لرې ګرځي ساګو پسې
ځکه پټې کې مې شړشم وکرل
)د هزارې سیمې شاعر اسماعیل ګوهر، نړۍ ۳۲/۴ ګڼه(

- - -

پر بام ناسته وه هلال کمیتې
مورېې په تمه وو چې میاشت به ګوري
هغوی دوربین کې جینکو ته کتل
)هماغه اخځ(.

بشپړ ازاد شعرونه

۱(هغه ازاد شعر چې مسرې یا ببلا ببلې برخې یې په لومړۍ خجنه څپه پیلېږي:
- تېر به شي
دا منی نور،
را به شي څرمنی نور،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وبه چلي سا
په مړو رګو کې
د ګلپاڼو
د سرو ګلو
د ګلبڼ
د برم ويلاړ زما
)اورا و وينې، ۲۲ مخ(،
دا پاس بند پر دوو مسرو وېشنه مومي لومړۍ له درو توتو جوړه ده او دويمه له شپږو يا په بله
وينا لومړۍ درې ځايه شوې او دويمه شپږ ځايه؛

-وتره ده
نن وتره ده د ذهن کرونده زما
وتره ملا وتره ماليار ه نن
وکره څه وکره
نه چې د غرض خاوند
زما په وتره ذهن کې
تخم د شک وکري
)خزان: د سحر په غېږ کې، ۴۸ مخ(،
د پاس شعر لومړۍ مسره له درو، دويمه له دوو، درېيمه له يوې، څلورمه له دوو او پېنځمه
)وروستۍ(له يوې توتې جوړه ده؛

-بيا مې د هوس د وچو شونډو پر پترو باندې
تاو د تبې راغی
ما وېل وسومه
ځکه مې په زړه کې د تيارو دنيا خوره شوله
نه چې له باغوانه لرې لرې شوې
پاتې په بېديا کې شوې
اوس به نو په سرو وينو
سرو سترګو ژړا سره
چا وويل چې ته راځې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه دې پسرلیه له ګلانو نه
پوه شه)د انسان د وینو بوی اورم(
مه راځه تر څو چې له باغوان سره یو ځای نه شې،
هلته چې یو ځای شوي
پسرلیه له باران سره،
ستا به د لمنې سره ګلونه
د هغه سپینو لاسونو د تناکو په اوبو باندې،
وو ینځل شي،
پاک به شي...
بیا به نو زموږ د ولسونو پسرلی راشي)آر: به شي(،
ستا به په وږمو سره،
شي زموږه د سپېرو شوندو للمې پترې
اوبه)به(شي
ګل به شي وطن زموږ
سور به وي چمن زموږ
مینه وي دنیا دنیا
خوند به دې وږمو کې وي
خولې به وي خندا خندا
هله به سپرلیه زموږ زړونو ته د بر ښه راځې!
)فاروق فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۱۴۳-۱۴۵ مخ(.

دغه پاس شعر له آره په لومړۍ خجنه ځپه پيل شوی او پای ته رسېدلی دی. که دلته هره جلا لیکل شوې ټوټه په لومړۍ ځپه کې خج ونه لري، له تېرې ټوټې یا ټوټو سره په یوه یوازېنۍ مسره کې راځي او ځانته جلا مسره جوړولای نه شي.
دا هم یوه بېلګه چې هره مسره یې په لومړۍ خجنه ځپه پيل شوې ده:
- مه وژنه
ما مه وژنه،
زه یم بېګنا ماشوم،
زه د فلسطین یتیم،
زه د دیر یاسین یتیم،

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه یم د صبرا یسیر،
زه د شطیلا یسیر،
تا بې پلاره کړی یم،
تا بې موره کړی یم،
تا بې کوره کړی یم...
یه ازار ګټلیه،
یه مختور نتلیه ! ! !
مه وژنه،
ما وژنه...
)سوزونه او سازونه، ۲۵۱ مخ۷-۷-۲۱ل (؛

- کله چې راورسي
تروره پوري،
شي دې بیا لاسونه
د دعا پرتم !
سترګې دې
ویرنې بیا
د سوي ایره شوي ښار...
)زما نړۍ، ۲۷مخ۳۰-۲-۹۴ (؛

- تلو دې ددې خلکو خندنی کړمه،
تلو دې بیا له سره لېونی کړمه.،
تلو دې پر زړه وویشتم،
زخمي یې کړم
نتلی او ناخواله
لکه تل...
)اصف بهاند: ژوندون، ۲۲ دویمه ګڼه(.

۲: هغه ازاد شعر چې لومړی خج یې د هرې مسرې پر دویمه څپه راځي او د نورو ډولونو غوندې
ورپسې خجونه درې درې څپې وروسته راځي، بېلګې یې په لاندې ډول دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ما ولیدله سپینه
خوځېدله
د اسمان په اننګو کې،
چا ویل د وربځو مور ده اوس به وژاړي په کوکو،
نه پېغله ده د لمر تر سیوري لاندې
چې اورښت یې خرڅولو.
)فردا: ۲-۱۵۱ مخ(؛

- په کور کې،
په کار کې،
- په کلي کې،
په ښار کې...
که هر چا سره ناست یم،
له هر چا سره ناست یم،
که څم په کومه لار کې،
ته ما سره ملګرې،
زما وینه کې ګډه،
زما روح و روان یې
)خاموش: ۱۱۵ مخ(؛

دا ستا د سپېڅلتیا د کلیسا له کنګرو نه،
زما د پاکې مینې
د برخلیک بېګناهې انګازه کېږي...
ځنډونه د ایمان د لمر د هسک مې،
وړانګې په پلوشو د سرکو وینو،
چې الوځي د سا په بدرګه مې،
د نور د ابدي جنت پر لوري...
زما له وچه هډه،
زما د مصلوب پژې له رګ رګه
///

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ،
مه تویوه اوښکې
ورتې ورتې
ګرانې مورې،
زما په ویر ویرژلې،
"سپېڅلې " درنې مورې !
///
زه وینم
چې را درومي دې له عرشه،
د نمانځنې، د ویاړنې،
د امن و ډاډ هیني پرښتې مبارکې ته !
او
ږدي دې پر زخمي مورنې زړه باندې،
پټې د لورېینې !
)ګلولې ۱۲مخ۱۱-۱۰-۷۲ل (.

۳: هغه ازاد شعرونه چې تر اوسه په درېیمه خجنه څپه ویل شوي دي، د دیواني قافیه وال هغه غوندي ډېرې برخه جوړوي او دا خبره د هېښتیا په دې نه ده چې ازاد شعر لیکونکیو لومړی ځل زیاتره د همدغو دیواني شعرونو تر اغېز لاندې له قافیه والو شعرونو څخه راپیل کړې او تر یوه اوږده کړاو او پړاو وروسته یې ازاد شعر ته مخه کړې ده او څنګه چې خج د پښتو شعر لومړی بنسټ جوړوي، نو دوی یې هم زیاتره هماغه درېیم درېځ په پام کې نیولی او یا په بله وینا ، په نیم آګاهانه توګه یې پر دغه درېځ ډېر زور اچولی دی. هر ګوره څلورم درېځ یې په دویمه او لومړی درېځ یې په درېیمه پورې کې راځي، مګر دوې هغه یې، لکه پاس یې چې بېلګې راوړل شوې، ډېرې کم لیدل کېږي. د دې لپاره چې په درېیمه خجنه څپه پېلېدونکې ازاد شعرونه خورا ډېر دي، نو د رنګارنګۍ په پام کې نیولو سره یې لنډې لنډې بېلګې را اخلو:

نرۍ لار زموږ له کوره،
د شنو)شوو (په ځنګل کې
د پستو وښو له پاسه
ان تر سینده رسېدله

(c) ketabton.com: The Digital Library

تروږمۍ وه
یو څو سیوري راپسې شو،
زموږ له کوره تر ګودره
)پیوند: سیلۍ، ۳۹ مخ(؛

- دلته سوږ د زړه نغرۍ وو
د زړې ایشیا ګوګل کې
د سړو سړو سیلیو،
د ناخوالو،
ناتارونو،
د نادودو،
ناورینونو.
)هماغه اثر، ۲۰۲ مخ(؛

- پرېږده پرې
سوۍ ستې شم،
لولپه مکوټ الوۍ،
په اورو کې،
انګارو کې،
په لمبو کې
دوزخو کې
د سرکښو ګناهونو
)زنداني نغمې۴۰(؛

- څومره ویاړ و سرلوړي ده،
د هوډونو،
د سرو اوښکو په سرو پرخو،
د سرو هیلو د ګلپاڼو مخ پرېوته...
)سوزونه او سازونه، ۲۲۴ مخ۱۱-۱۰-۲۱(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ورتېرو بېلګو سره د دغې بېلګې توپير دا دی چې دلته پر څلور څپيزو او اته څپيزو مسرو سربېره وروستۍ هغه دولس څپيزه راغلې ده. د دغه شعر د نورو بندونو وروستۍ مسرې يا دولس څپيزې دي او يا هم ان شپاړس څپيزې دي:

- ازاد شعر دی هماغه،
چې ازاد وي
د زړو او د پردو رندو پېښو له بنديزونو.
ماتې کړې زولنې د قافيو،
او اتکړې د رديفو او د رويو،
راوتلی له زندانه د عروضو د خليل بن احمد.
نه ېېځای زړې پېښې د ميا شرف او
"جزئيات" د بهايي او
يا چتې خوشې خوارې د بې ګودره "سمندر" د بدرشو...
)اورا و ويني، ۱(
پاس بېلګه په يوه اوږده شعر اړه لري چې د مسرو رنګارنګې پکې يو څه زياته ليدل کېږي، څلور څپيزې، اته څپيزې، يوولس څپيزې، دولس څپيزې، شپاړس څپيزې او نولس څپيزې دي؛

- اوه
چې خومره ده اوچته،
اوه
چې خومره ده ګرانبيه،
ستا د مينې وينې بيه،
د بې بڼ ښايست ښکلا،
د واده د ولور بيه...
چې يې نه شي ادا ينه،
په هېڅ توګه پورا ينه،
په هېڅ ډول بسا ينه!
)هماغه ۱۲(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه پاسنۍ شعري ټوټه کې دا ټکی د پام وړدی چې د)اوه (یا)او (غوندې یو څپیزې ټوټې یوازې په هغه ډول کې خپلواکې مسرې کېدای شي چې شعر په لومړۍ خجنه څپه پیل شوی وي، مګر په دغه اوسني ډول او دوو نورو)په دویمه او څلورمه خجنه څپه پیلېدونکیو (ډولو کې دغه ځانګړې یو څپیزې ټوټې باید له مخنۍ یا وروستنۍ ټوټې سره د یوازېنۍ مسرې په جوړونه کې برخه واخلي؛

- د کړنګ ژمي سړه شپه ده
بربر خېژي د پنډغالي د کېږدیو
د سرې سیلۍ له کوکو او شور ځوړه
چې راځي له ارتو ویړو سپېرو دښتو
پراوړو د تورو خاورو، زړو شګو برېکیو...
)هماغه ۸۲(؛

- دربغه دربغه
چې نور نه سپړي ګلونه،
ګلغوټۍ دې د موسکاوو
د ښایست د سباوون په نارنجباغ کې...
)نوې پېړۍ او نوې زرۍ ۴۱ مخ ۹ -۱۲-۹۷ ز(؛

- ستا د سترګو د ککیو د هېندارو
په رڼوب کې،
په زرګونو انځورونه د هستۍ
پر ځلېدو دي...
)هماغه ۷۴-۷۵(؛

دا لاندې شعر تر پایه له څلور څپیزو، اته څپیزو او شپاړس څپیزو مسرو څخه رغېدلی دی. په دې بېلګه کې ښه ترا جوتېږي چې نه یوازې د څپو کمی زیاتی کوم نقش لري او نه یې لنډوالی او اوږدوالی، بلکې همدا خجونه دي چې د څپو شمېر د ځان اړوندوي او هغه دا چې تر لومړي خج وروسته چې خپل خوښی)اختیار (دی، نور ورپسې درې درې څپې وروسته راځي او څنګه چې تر لومړني خج دمخه له یوې نیولې تر دریو ناخجنو څپو راتلای شي، همداسې تر وروستي خجن

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته همدومره ناخجني ځپې راتلای شي، یا په سرچپه توگه غورځېدای شي.

- یه ځپانده سمندره !
مېړنیه، لېونیه !
ډک له شور و له غروره،
له سکونه ناخبره.
یه مین مدام پر تللو،
له یوې لورې بل لور ته
ته د لمر سمندر وینې،
د اسمان پراخه غېږ کې،
د تیارو پر لور بهېږې؟
)عارف خزان: د سحر په غېږ کې، ۲۴ مخ(؛

ساړه باد پر مخ اخېستي،
خاورې، دوړې او خځلې.
رېږدوي څانگې د بوټو،
رژوي پاڼې د ونو.
)هماغه ۷۰(؛

ننگرهاره، ننگرهاره !
یه زموږه د ننگونو،
د پلرونو، د نیکونو.
یه د سرو گلونو باغه !
یه له سرو وینو نه جوړه
تا نه زر وار درواری شم...
)فردا: د گلپاڼو پرخې، ۲۳(؛

لا سنگر دی،
لا سنگر دی،
لا سنگر دی د برمونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا سنگر دی د ننگونو،
لا سنگر دی د بریو،
د بریو او بریاوو.
لا سنگر دی نه نړېږي،
ټینګ ولاړ دی نه غورځېږي...
)هماغه ۷ (؛

- ستا خبرې مې
د ذهن په کوڅو کې،
د انګې غوندې خپرېږي،
تکرارېږي.
ته چې یو ځل
- مینه -
یاده کړې صنمه،
نو غبرګون یې اورم:
مینه، مینه، مینه !
)خاموش: ۱۲۳ (؛

- د کنې دنیا په ذهن کې
- د شنو چغو کربښې کاږم
چې:
د سره تاریخ په پاڼو کې تلپاتې ترانې شي،
زمانو ته افسانې شي.
)کمال مستان: هېواد ورځپاڼه، ۲۳-۷-۶۶ (.

۴: هغه ازاد شعرونه چې تر اوسه په څلورمه خجنه څپه ویل شوي دي، تر مخنې ډول وروسته په دویمه ډېرښتي کچه کې راځي د یو څو شاعرانو لکه کاوون، ننګیال، فردا، خزان، خاموش، یاري، رشید... زیاته هڅه هم همدې ډول ازاد شعر ته ده، دلته داسې برېښي چې یو د بل تر اغېز لاندې تللي وي، که نه په دودیز ډول او بیا په ځانګړي ډول دیواني شعرونه زیاتره په درېیمه خجنه څپه پیل شوي دي او د دغه بل ډول ډېرې لږې ببلګې لیدل کېږي او هغه هم زیاتره په لس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځپیزو ځلوریزو کې. په وسمهالو شاعرانو کې اجمل ختک په نظمونو او نیم ازادو کالبونو کې لومړی ځل هڅه کړې ده.

بشر نوید یوځه زیاته ازاده بڼه ورکړې، لکه:
زما د سترګو د رنجو دوه لویې لویې لکی
زما د سرد وښنتو غوړه غوړه نېغه کرښه
زما پر غونډه مونډه سکنې مخ باندې نری خال
زما پر وروځه د خړپوسو د يو زخم خاپی
زما په زنه کې يو اوږد کوتی
زما اوږده او هسکه دنګه غړی
زه خپل تصویر د ماشوموالي ګورم
)نوید: مشالونه، ۱۴۷ مخ (؛

- دلته د مرګ د غرو رغو له کومي
- دلته د جنګ له جل وهلي ستوني
- لمبي فریاد د نوي ژوند راخېژي
- د مرګ پر ګورد ژوند ډيوي بلېږي
- سوله پر جنګ پیاوړې...
زه یم ژوندی موري
)اور او ويني: ۱۴۲ (؛

یه سرغړانده
تورتمه پیره،
د ناورینونو
د ناتارونو.
مه نغاړه پښې مي
په زولنو کې د تورتمونو،
د سرو لالونو او مرجانونو د بهیرونو...
)هماغه اثر ۱۵۳ (؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

- پرې
چې دې ښکل کړم
دا لمرين لاسونه،
دا د لمر خدای ته
پر دعا هسک،
دا د سپېدو د سپېدارو ښاخونه،
په لاسبرې کې
د ناپايه بوږنوړي تورتم...
(زمانړی، ۲۰-۲۲مخ)؛

- هغوی
په ټوله تورزړی
زما د بڼ د وروستي چونې
مری ومروړله
او
په خپل ټول وحشت يې،
وروستۍ نغمه د ژوندانه
ورځنې وتروړله
(هماغه۷۵)؛

- هغه مهال
چې بېديانې ګلونه،
په خزانې چوپتيا کې
ساوړکوي،
او غر
د ښار د زړه تنګۍ
کيسې کړي،
زه
ستا د سترګو په ورشو کې وينم
فال د سبا...

(c) ketabton.com: The Digital Library

)هماغه۷۶- ۷۸(؛

- خدایزده
د شپې په کومه توره
پولادي کلا کې
باد بندي دی،
چې نه یو ځرک د کوم پیغام
نه د رڼا لګېږي،
او سوړ سمخ چاپېریال،
کړي د تلپاتې ناورینو خبرې...
)نوې پېرۍ او نوې زرۍ۹۲- ۹۳(؛

- که زما وینې بهېدلې نه وای
که زما غوښې سوځېدلې نه وای
او که سینه مې په ګولیو سورۍ شوې نه وای
او د ناکامه ژوند غوټۍ مې رژېدلې نه وای
نو دغه سره او ښایسته ګلونه
دغه تنکۍ او نازولې غونچې
په دې سپېره بیدیا کې
پر دې ښوره او سوځوونکې ځمکه
راټوکېدلای نه شوې...
)کاوون: سپرغۍ، ۱۱۹(؛

- زه او ته
دواړه په ګډه سره،
ولاړو د وینو پر لار.
شپه توپاني غوندې وه،
او لاره ډېره پاتې.
سرو سیلیو وچو دښتو کې نښا کوله،
ځنګل ډوب شوی وو د وېرې او سکوت په سین کې...

(c) ketabton.com: The Digital Library

)هماغه اثر، ۱۲۸(؛

زما پر وچو شونډو
پر دې سپېرو خزان وهلو پاڼو
د وینو شعر لکه بېباکه نسیم
- اوړي را اوړي او چلېږي پسې...
)هماغه اثر، ۱۳۷(؛

- سحر اوچت شو
د تیارو لمن یې خیرې کړله،
او سپرلنیو وږمو،
د دې شینکي اسمان په دښتو کې
په سرو منګولو،
باغ د نارنجو جوړ کړ
او
د دې لوی دریاب په غاړه کې
د حسن پر کور،
د شنو اوبو د سپینو سپینو آیینو له پاسه،
د سرو لمرونو
طلایي ماهیانو ولامبلې
)ننګیال: هغه شپې هغه کلونه، ۱(؛

- زه به د شعر غوټۍ،
زه به د اوښکو ګلان،
زه به مسرې د غزل،
زه به دا ماتې ماتې مرې مرې د زړګي خبرې،
دا ځوربدلې هیلې،
دا رټل شوې اسرې،
د پسرلي په مرمرینو اوبو و مینځمه
)هماغه ۱۲۳(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د سبا سپین لاسونه،
په تورو تورو اتکړو کې د شپې،
هسې لا ښکېل پاتې وو.
چې لمر راوځلېده،
او اتکړې اوبه شوې،
د تورې شپې غوټه هم پرانېستل شوه !
(فردا: د ګلپاڼو پرخې: ۷۰)؛

- شپونکیه وخانده او
ښه وخانده،
خانده ورشو کې له رمو سره دې
چې پسرلي کې یه شپونکیه
د خندا ورخې دې !
(هماغه ۷۹)؛

- زه د تورتم له غبرې
سوی سکاره، تندی مې مات او غابښ وتلی راغلم
سر تر پښو یمه په وینو کې سور
له ډېرې تندې خپلې وینې څکمه
(عارف خزان: د سحر په غېږ کې، ۲۳)؛

- زما د سترګو اوښکې
چې مې د زړه وینې دي
د خوږ جانان په نظر
څو د باران څاڅکې دي
(هماغه ۴۱)؛

- د زماني قاصده،
زما غږ ورسوه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغي ګردي دنيا ،
د بشريت غوږو ته !
لکه سپېدي چي:
- د رڼا -
او د سبا د راتلو زېرى راوړي
پر دي ښوره او سوځوونکي ځمکه

دغه پاس بېلګه له اتو مسرو رغېدلې ده، د سر او د پاى هغه له دريو ، دوو ، او منځنۍ شپږ-واړه له يوي توتي څخه جوړي شوي دي. په دربيمه مسره کي)او (زياتي راغلی او د اتمي مسري)زما (که يو څپيز ولوستل شي يا)تا (زيات شي، تول و تال يې پر ځاى کېږي او د نورو مسرو غونډي يې لومړى خج پر ځلورمه څپه راځي.

زما د وريتي ميني سوي سينه
چي د چا ناز او د خندا په خاطر
د توپاني غم د لمبو تنور کي
تاوه راتاوه شوه او وريته شوله
ستا د نوبت د سمندر له تله
ستا د قلم د ښخوبي له ليکو
ستا د حساس له توپاني زړګي نه
د خپل پرهر د رغېدو په خاطر
د خپل ستي عشق د خوښۍ په اميد
دارو درمل غواړمه
دارو درمل غواړمه !
)اسماعيل يون، ناچاپ(.

تا کي زما د شعر غوټۍ وخندل
تا کي حيا د پښتونوالي وينم
تا ريولي ده شمله د ځلمو
تا د وطن د ناوکۍ پر ټنده
له خپلو سرو وينو نه خال ايښی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

)صفیه صدیقي: زما لوپټه (؛

- ما د سپېڅلي پاکې مینې له بڼ
راوړي تا لره ځولۍ ګلونه
بیا مې ګېډۍ له سرو ګلونو جوړې،
ستا په پټکي او خپل وربل کې ړدمه
)هماغه اثر (؛

- زما شهیدو اوښکو
په سره ډولۍ په سره کفن کې مې نن
د یار د کلي پر لور
پکې دننه
نیمه خوا ناوکۍ
د اسمان حورې پر اوږو ګرځوي
)هماغه (؛

- سمه ورانوه دا نیم ودانه ځاله
پکې پراته دي خو بې خوکه کوچني
مه سوځوه یې د امید جونګړه
پکې ژړېږي بورې وراړې مېندې
)یاري، ناچاپ؛وروسته چاپ شو (؛

-آ د زردشت د کور لرغونی نغری
پټ د باروتو په سکروټو کې سو
او د خیام د جام د شونډو پر سر
د وینو سره پترې له وراېه ښکاري
)هماغه شاعر (؛

- زه دې تصویر جوړوم،
د تصور په قلم،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زړه د تخت له پاسه،
د محبت په ګوتو،
پخپلو وينو باندې
خو په دې نه پوهېږم
چې ستا مغرور ښايست ته،
د يو بېوزلي زړګي،
دا يو نيمګړې انځور،
وړه ډالۍ شي که نه!
)هماغه شاعر(؛

- پرېږدئ
چې دا ناغوړېدلې غوټۍ،
وږمې ته خوله پرانيزي
لکه
پخوا په شانې،
زما د پاکو ارمانونو غوړګه،
د ستر توپان له لاسه وژغورل شي،
شي پر کلک ښاخ بدله...
او
د ساړه سيوري ترلاندې بيې بيا،
شي کاروانونه دمه.
)مواج: پامير، ۱۹-۹-۶۲(؛

په پای کې د شوق ترخنګ د سوبلي پښتونخوا)ژوب(د ازاد او بيا لنډ شعر مخکښ ښاغلي محمود ایاز پر څلورمه خجنه څپه ببلګه وړاندې کوو. چې ټول ټال دوې مسرې لري، لومړۍ درې ټوټې رانغاړي او دويمه يې دوې ټوټې. دا چې دواړې يې پېنځلس پېنځلس څپيزې دي، بشپړ نه، بلکې نيم ازاد))←موندې((شعر دی:
ګنې وريځې
چې د هيلو
ويلې ويلې شولې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فکر زانې دې
په زوره زوره چیغې وهي.

انځوریز شعر (Illustrated verse)

انځوریز شعر د نوي- ازاد شعر او بیا ← تمثیلي شعر له خورا هنري ډولونو څخه ګڼل کېږي، کټ مټ د یوه انځور یا تابلو غوندې یوه یوازېنۍ سکالو، پېښه، منظره... رانغاړي. څنګه چې لیکوال د نورو اغلو او ښاغلو بېلګو ته لاسرسی ونه موند، نو خپل تور توتان د مینه والو مخې ته ږدي:
د انځوریز شعر بېلګې، لکه:
د لاسونو وچ ډاګونه مې
خړوب ستا د وېښتانو په باران شول
او د ژوند زمولي شېبې مې
ستا د مخ په بڼ کې تاندې...
خو بیا هم،
دا یو ارمان مې دی
لاهسې پر زړه پاتې
چې مې ستا تر پلونو لاندې
ها کرلې سترګې نه شوې رازرغونې!

- ما خپلې سترګې وکرلې
په تګلورې کې ستا

په دې اسره،
چې به راشنې شي
ستا د ناز خرام تر پلونو لاندې...
خو تا
-له بده مرغه-
کړ خپل تګلوری بدل
او زه همغسې
- د پېخوا په شانې-
درته یو مخ سترګې پر لار پاتې شوم!

(c) ketabton.com: The Digital Library

)زما نرۍ ۵ (؛

ډېر کلونه راغله،
لاړه...
خو زما برخلیک لا هسې دی په تمه
ستا د سترګو په دوتر کې،
ستا د یو کتو لاسلیک ته !!؟

)ناچاپ (؛

- باران
کښې په پستو ګوتو،
څه پستې پستې سندرې،
څه خوږې خوږې بدلې...

خو،
د باد دې غبرګ لاسونه
چورلټ مات شي
چې یې څومره
زړه راکښونکې
مینه وږې ترانې
راولوټلې)ناچاپ(.

!

نامانیز شعر یا مهمل سرایي)Nonsense poem(

په پښتوکې قافیوال هغه استاد حمزه له اردو شعرسره د سیالۍ لپاره ازمایلی او په ازاد کې شاه سعود. که رښتیا خبره وي،د زیاترو ناریالېستي

)ایمپجنېستي، اکسپرېشنېستي، ایمپرېشنېستي، سېنسوالېستي او د پوست مودرنېزم د نورو اېزمونو او بهیرونو (لارویانو شعرونه په همدې ډله کې راځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۰- څپرکی
په پښتو شعر کې ښوېبدنې او تېروتنې

د قافیوال شعر دودیز ویارونه مو په)۴(څپرکي کې وړاندې کړل، دلته غواړو، د))څپیز- خجیز((سېستم له پلوه قافیوال او ازاد شعر دواړه ډوله د نورو څېرمه رغښتي توپیرونو، لکه د مسرو اوږدوالی او لنډوالی او... په پام کې نیولو سره تر کتنې لاندې راولو.

۱: خجیز ویار)عیب(

سېلابوتونیک)څپیز- خجیز(آر چې د پښتو شعر ټولیز)عام(ښنسټ بلل کېږي، په ازاد شعر کې بیا په ځانګړي ډول ښنسټیز ارزښت لري. که څه هم دلته څپیز ویارونه)عیبونه(یا څپیز زیاتی یوازې او یوازې د خج په تړاو تر پام لاندې راځي. دا یوه دیالکتیکي اړوندې بلل کېږي. د خج بېځایوالی هرومرو له څپیزې ناندولۍ یا کمي زیاتي څخه سرچینه اخلي او دغه راز په سرچپه ډول څپیزه ناندولي یا کمی زیاتی له خجیزې ناندولۍ یا په بله وینا کمي زیاتي او بېځایوالي څخه رازېږي او هغه دا چې له پیل او پای څخه پرته هر چېرې باید درې درې څپې وروسته خج راشي. کومې خجیزې ناندولۍ او بېدودۍ چې په ګړنیو شعرونو یا په بله وینا ګړنیو شعرونو کې پېښېږي، د لیکني هغه غوندې په ازاد شعر کې هم پېښېدای شي نه شي او کومه ښنسل کېدونکې ګنا نه ګڼل کېږي. ځکه ښنسټیز آر)وزن(ته وته رسوي. وګړنی شعر ځکه نه تاواني کوي چې ببلابېلې برخې)مسرې(یې ببلابېلې لارغې یا وقفې)← مات شعرونه(او ببلابېل سندریز ډولونه)طرزونه(لري، په بله وینا، له آره شعرونه نه، بلکې سندرې دي. په قافیه وال لیکني شعر کې هم کېدای شي خجیزه یا په غوره وینا وزني ناندولي په قافیو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ردیفو کې یو څه سپکوالی ومومي، لکه واخلئ یا کوتاني (د پخواني شوروي تورکتوکمي (شعر چې په لوستلو او بوللو) خواندن (کې ټول زور پر قافیه اچول کېږي او د چا خبره وزني تشې او نیمګړتیاوې پرې ډکوي.

۲: زخه

"زخه" د نویو دودېدونکیو ازادو شعرونو یو راز ویار) عیب (ګڼل کېږي. دغه راز بې وزنو ویارجنو شعرو ته "زخن" شعرونه وایي. زخه داسې منځته راځي چې شاعر یې دلته او هلته د بېلابېلو وړو وړو ټوټو په بڼه، د چا خبره، د معترضه ټوټو په توګه د ځینو بندونو په پیل کې بې له کومې ژبنۍ اړتیا اچوي او بې له دې چې د وزن له پلوه ورته له نورو مسرو سره خجیز یا په بله وینا تولیز سمون ورکړي. دا ټوټې کله یو څپیزې وي، لکه "او..." "خو..." "نو..." او کله څو څو څپیزې وي، لکه پرېږده، تر څو چې، لکه وطن مې... خو که وغورځول شي، شعري متن او مانا او له دې سره وزن ته کومه وته نه پېښوي. که پېښه شي، هغه بیا زخن نه، بلکې ویارجن شعر دی. بېلابېلې بېلګې یې په لاندې ډول دي:

...ته ګوره دا به څه وي!
یا مینه لېونۍ شوه
) یا (کتنه څنډنۍ شوه...
د لایق په دې یو مسره کې) یا (یوه زخه ده او په غورځولو یې سمون مومي.

)او...(
ځینو د وینو په سرو ستورو
"توره شپه وویشته"
چې...
زه او ته
دواړه په ګډه سره
ساحل ته
ورسېدو
)کاوون: سپرغۍ، ۱۲۹ مخ(.

د پاسني شعر ړومبی) او... (یوه زخه ده څکه، نه ځانته مسره جوړولای شي او نه له وروسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسرو سره یو ځای کېدای شي. نو په کار ده، یا وغورځول شي او یا ورسره لږ تر لږه درې نورې څپې زیاتې شي چې پر څلورمه یې خج ځای ونیولای شي.

هرګوره، درېیمه ټوټه "چې..." له ورپسې ټوټې "زه او ته" سره یوځای کېدای او ورسره څلور څپیزه مسره جوړولای شي.

د کاوون د هماغه اثر په یوه بل ازاد شعر (۱۳۵ مخ) کې چې د هغه ړومبني غوندې پر څلورمه خجنه څپه پیل مومي، د "وطن مې" غبرګې ټوټې "زخې" بلل کېږي:

(وطن مې)
د امریکا په زهرجنه توره
زخمي شو او په وینو ککړ
(وطن مې)
دا قهرمان او غیرتي وطن مې
د (لوی شیطان) د نیرنګونو په اور
د سرمایې په سوځوونکو لمبو
سوی ستي شو لکه سوی ویتنام.

که دلته یې په "وطن" پورې یوه خجنه څپه نښلولې وای، لکه "بیا"، نو خپلواکې مسرې ځنې رغېدې او تول یې له ټول شعر سره برابرېده.

د همدغه شعر د ورپسې بند په سر کې (خو...) هم زخه بلل کېږي.

خو...
دا سوځېدلی او زخمي وطن مې

ورپسې بل "خو..." "بیا له اړوند بند سره یوځای کېدای شي، مګر دوه ځلې نور "وطن مې" "بیا هم "زخه" پاتې کېږي. په دې توګه دغه ټول شعر د تول وتال له پلوه زخن او ویارمن دی. خو کېدای شي دغه زخې ترې ایسته وغورځول شي، بې له دې چې پاتې شعر ته کومه ستره وته پېښه شي.

په دې وروستنه بېلګه کې (او (زخه ده، خو دوه ځلې)) دغسې ((د خج اخېستنې لپاره یوې یوې ژپې، لکه (ته (او (تا (ته اړتیا لري او همداراز که د ورپسې مسرې سرویې) زما (دوه څپیز کارول شوی وي، نو له یوې زخې) او... (او غبرګو) دغسې (سره ګرد شعر) ←څپیز - خجیز (ویار راخپلوي:

)او (لکه لمر چې:
خپروي خپلې زرینې وړانګې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغسې)ته(:
زما د ژوند په شپو کې وځلېدې
دغسې)تا (،
زما د ځوانۍ دنیا روښانه کړه،
توده دې کړله
)هماغه اثر، ۱۱۳ مخ(.

خاموش په خپل یوه شعر)۱۲۰ مخ(کې، که څه هم)او (له یوې اوږدې تونې سره یو ځای کښلی، مګر بیا هم)زخه (بلل کېږي او په تولیز ډول په څلورمه خجنه څپه پیلېدونکی شعر په دغه برخه کې بې وزنه کوي. دریېمه توته یې بیا ←څپیز- خجیز ویار لري:
)او (تا هم په خپلو اوښکو
د شنډې ځمکې
سخت زګونه نرمول
د ګلبوټو اوبه خور دې کاوه.
لایق چې شعرونه زیاتره له دریېمې خجنې څپې سره کاږي، د یوه ازاد کالب په یوه مسره کې یې))یا ((زخه راغلې ده:
...ته ګوره دا به څه وي !
یا مینه لېونۍ شوه
)یا (کتنه ځنډنۍ شوه...

د جیلاني جلان په لاندې)←تمثیلي (شعر کې ځانته راغلې)هغه (زخه ده:
)هغه (
هغه پورې شین بخونه غونډۍ ګورې...؛
- - -

-) تیک (
چې به زما پر تندې پربوت
په وار وار به مې راښکل کړ
لکه یار،
لکه بورا چې
خپل وزر پر ګل راخور کړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلته جوړ د مینې شور کړي،
له رقیب سره په جنګ شي
او سیلۍ ته ښېرا وکړي
داسي ده به خال له پاسه
د بربښناوو لښکر جوړ کړ...
)عارفه عمرلور، هیله ۱۷ ګڼه(؛

- - -

-... او ستا د شعرونو او غزلو مضمون
زما د ذهن په کتابتون کې سپین کاغذ پاتې نه شو
زه به دا سپین کاغذ، د شعر په نامه
د کومې کونډې خورکۍ
د یتیمانو خوشالتیا لپاره
د کوم وران شوي کلي
په کوم ادرس کې لیکم
عنایت الله پویان)منصوري چغې ۲۲۰(؛

په دې ښکلي شعري ټوټه کې لوړۍ)او (زخه راغلي او په ورپسې دوې مسرې سره که جلا شي، ښه تر ښه ،که نه د یوې مسرې په توګه ښېتولي لري، همداراز یې)ذهن(یو څپیز لوستل په کاردي؛

-زموږ د کلي...
په دې تنګو او په خړو کوڅو
چې تاو راتاو دي)وي(، غاړه وتي دي یو بل ته سره
او د پرون د څو سرکښو او یاغي اسونو،
په وحشي منډو او ځغستلو سره
په سپېرو دوړو او ګردونو کې لا
نوري هم تنګي او سپېرې ښکاري)ښږي(...
)هماغه اثر، ۲۹ مخ(؛

په پاسني شعر کې لوړۍ ټوټه له دویمې سره یوه مسره رغولای شي، خو))کوڅو ((چې باید)کوڅې(راغلي وای، د اهنګ د ښه تراجوتیا لپاه یوې څپې ته اړتیا لري، نو سمون یې داسې راتلای شي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

)زموږ د کلي هسې تنګي کوڅې(؛ همداسې يې که د وروستۍ مسرې))ښکارې((پر))ښکاريږي((واړول شي، څپېز انډول يې سمېږي او اهنګ ورسره ښه ترا سمبالېدای شي.

۳: څپېز - څجيز وياړونه

ټوليزسپلابوتونيک وياړونه چې د ازاد شعر په ځينو "ازمايښتي" ګړاوونو)مشقونو(کې ليدل کېږي:

)زه(لکه ازاده مرغۍ
له قفسونو او دامونو لوړ
به الوتم او پروازونه مې کړل
او د ښکارې ګوتو ته نه ورتلمه
)او(زه دې د مينې تور کې ښکېل کړم اخر
)خاموش: ۱۰۱-۱۰۲(.

دغه شعر د شاعر د زياترو ازادو بېلګو غوندې په څلورمه څجنه څپه ويل شوی دی، مګر د "زه" او وروستې "او" په ور زياتولو او د دويمې مسرې تر وروستې يو څپېز ويې له مخه)به(يې د دريېمې مسرې د پوره کولو لپاره بېځايه لېږدولې او له ژبنې نا اوډونۍ)ضعف تاليف(سره شعرې دا هم رامنځته کړې ده. په کار خو دا وه چې)به( )تر(لوړ(له مخه راوړې وای او د ورپسې مسرې تشه يې په يوه بل ويېکې، لکه))تل((ډکه کړې وای چې ژبنې او شعرې اوډون دواړه پر ځای کېدل. دا چې په همدغه بېلګه کې د "زه" او "او" په غورځونه مانيزه پرله غښتيا)انسجام(له منځه ځې او ځرګندنې ځواک يې هم نيمګړی کېږي، نو "زخه" نه، بلکې څپېز - څجيز وياربلل کېږي. ځکه "زخه" هغه ډول ويار)عيب(دی چې په غورځېدنه يې د شعر وزن ته وتهونه رسې.

د همدغه شاعر په يوه بله ازاده بېلګه کې "په وړاندې ځې" که څه هم د نورو شعرونو غوندې څلورمه څجنه څپه "ځې" "لرې"، خو که ورپسې يوه، دوه يا درې ناڅجنې څپې ور زياتې شي، دغه څج به نور هم پياوړی شي، لکه واخلئ "نن سبا" يا داسې نور.

۴- تولونج

تولونج)وزنې بدلون(داسې چې په يوه يوازېنې شعر کې ځينې مسرې په يوه وزن او ځينې په بل وزن ويل شوې وي، لکه د پيوند دا شعر چې ټکور يې ځينې مسرې موزونې او ځينې يې بې وزنه بللې، بې له دې چې ووايي، ځينې مسرې يې پر څلورم څج راوړې او ځينې يې پر دريېم، لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه دوې مسرې:
سینه په)پر (خړو خاورو مړې
کنډواله وه د پېړیو
دغلته له لومړۍ سره د دویمې یو سمون داسې راتلای شي:
))دا د پېړیو کنډواله وه((.
)پیوند: سیلۍ، د سریزې "و ").
د شهسوار سنگروال او حنیف بکتاش په پخوانیو ازادو بېلگو کې دغه راز گڼون او گډوډې ډېره لیدل کېده. د هماغه یوه شعر یوه مسره په ځلورمه ځجنه پیلوې او بله یې په درېیمه، دویمه یا لومړۍ.

۵- بې تولي)بې وزني (
په دغه لړ کې هغه ازاد شعرونه راځي چې ځای ځای له توله)وزنه(وتلي وي لکه د غني د پیدایش)۴۲ مخ(نومې شعر کې چې نژدې سم نیم بې توله دی. د ټولو پخونو تر څنگ دغه راز بېتولي د غني په قافیه والو او نیم ازادو بېلگو کې هم لرې نه دي.
په دغسې ځایونو کې چې د ځج د لا جوتتیا او پیاوړتیا اړه رامنځته کېږي د څپو کمی زیاتی یو اغېزمن نقش لوبولای شي که نه تش څپیز انډول ځانته گوښې له بنسټیزو اړتیاوو څخه نه گڼل کېږي.
د دې لاندې شعر د سر درې توټې له پاتې ټوټو یا مسرو سره چې پر درېیمه ځجنه څپه راغلې، کوم څپیز- ځجیز وزن نه لري:
)سبامې دوی
مړي
کلي ته وړي(
کلیوالو هدیره کې
ځای د قبر معلوم کړي
پلارمې نن چا خبر کړي...
)ومان نیازي، تاند اوبپانه(؛

د دې لاندې شعر ځلورمه، پینځمه او شپږمه درې سره ټوټې بې توله راغلې دي:
- هره ورځ زموږ د کلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښایسته پېغلو په پښو کې
یو تېره اغزی چوخېږي
)او له سره ی د اوبو ډک
یو شین غاړی منګی
رالېږي... (
)خانمحمد سیند ، هماغه اخځ(؛

پر ځلورمه خج د دې لاندې راپیل شوي، اوږده شعر د پېنځم بند په یوه مسره))بیامې د ټراین
)تر (تمځایه پورې((کې د)تر (غورځېدنه چاپي تېروتنه بربښي، که نه، ښتوله راځي.)عاشق
الله غریب، ښکلا ۲۹ ګڼه(؛
د ښاغلي عادل اځکزي په ورته خج دیوه بل پیل شوی، خو لنډ ازاد شعر په شپږو مسرو پسې
نوري شپږ هغه ښتوله شوي او سپین شعرته اوښتي او د پای په راغبرګه شوي مسره)سوزمن
انځور نقش کړي (کې هم، که نقش دوه څپیز نه وي کارېدلی، نو له ورته نیوکې سره مخامخېږي.
)هماغه اخځ(

۲: د مسرو تر منځ د برید تتوالی
په ازاد شعر کې کله کله د مسرو بریدونه په اسانه نه پېژندل کېږي، د دې لپاره تر هرڅه له مخه د
لیکنښو).، ؛ ! ؟(کارونه اړینه بربښي، که نه تتوالی هرو مرو رامنځته کېدای شي،لکه د کاوون
په لاندې ټوټه کې:
تن به مې اورونه راوړي
سر به مې شورونه راوړي
ویني به مې سرې شي
دا سرې وینې به ګلونه راوړي
بیا به نو دا سره ګلونه
ستا مینه ژوندۍ وساتي
ته به رانه هېره نه شې
)سپرغۍ ۹۰ (.

که دلته ځلورمه مسره له دریېمې سره یو ځای ونه لوستل شي، تول یې سم نه راځي، په بله وینا،
څپلوا که مسره کېدای نه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز د ننګیال په پیغام نومي)۵ مخ(شعر کې د مسرو بریدونه په دې تت برېښي چې نه ورسره ژبنی)ګرامري(یو والی سمون لري او نه پکې له لیکنښو کار اخېستل شوی دی:

شپه بیا
په خپلو تورو وینو لامبي
ساحل ته ووته د شپو شپو
سفرونو بېړی
او ځنګله
په شنو ورېمو کې
د زیتونو نیالګي
د لمر باران ته
د بلبلو
پیغامونه لېږ)د (ي

پاس لومړی دوې توټې سره، هم د وزن له پلوه یووالی جوړوي او هم له پښوییز)ګرامري(پلوه، ځکه یوه غونډله)جمله(ده. خو دریېیمه او څلورمه مسره یوازې تولیز)وزني(یووالی جوړوي او پښوییزنه، ځکه نابشپړه غونډله ده. همدا راز وروستي درې توټې هم درواخله وروستی درې توټې بیا، هرګوره، د لومړیو دوو توټو غوندې هم وزني یووالی لري او هم ګرامري. له همدغه کبله ډېرو لوستونکیو ته چې له نوي شعر سره نابلده یا ناباندې دي، دغه بریدونه سره ښېلولای نه شي، نو له دې کبله یې سم لوستلای هم نه شي او د بې وزنه شعر په توګه ورته ګوته نیسي. همدا برید تتوالی دی چې انځور پخپله سریزه کې د فردا دغه وروسته شعر د وزن له پلوه نیمګړی ښوولی دی:

شپونکیه وخانده او
ښه وخانده
خانده ورشو کې له رمو سره دي
چې پسرلي کې یه شپونکیه
د خندا ورځې دي

که نه په دغه توټه کې د وزن نیمګړتیا هډو هېڅ نشته مګر دا چې په لیکنه کې یې په ښکاره توګه بریدونه سره تت برېښي، ښایي ډېر لوستونکي په شک او اړنګ کې واچوي هسې خو په

(c) ketabton.com: The Digital Library

لږ څیر سره لیدای شو چې دغه شعر ټولې درې مسرې جوړوي، لومړۍ خج یې پر څلورمه، دویم یې پر اتمه او دریم یې پر دولسمه څپه راغلی دی.

که د ازاد شعر بهیر ورځ پر ورځ پر مخ ولاړ شي بیا کېدای شي دغه برید تتوالی، کوم تتوالی ونه ګڼل شي. البته سم له لاسه هر ازاد شاعر ته په کار ده چې د بېلابېلو شعري ټوټو په اوډون کې پوره پام وکړي، د لیکنښو له کاروني سره سره پکې ډېره پېچلتیا هم رانه وړي.

د خزان په یوه شعر کې که دا لاندې درې ټوټې سره ګډې کړای شي، پر یوه مسره بدلېږي او په دې ډول یې تولیزه نیمګړتیا ایسته کېږي:
ستا د هر نثر د الفت ورمې
)او (ستا د یاغي ستوني د چغو فریاد
)د (یوې لسیزې له شا

که دغه درې واړه ټوټې پر یوه مسره بدلې نه شي، یوازې لومړۍ مسره خپلواکه مسره پاتې کېدای شي او ورپسې ټوټې د "او " او "د " له کبله ځجیزه ویجاړتیا رامنځته کوي او وزن له لاسه ورکوي. دلته داسې برېښي چې شاعر درې واړه ټوټې جلا جلا مسرې ګڼلې دي، که نه لږ تر لږه به یې د لومړۍ ټوټې پای ته ننګښی)ویرګول (نه کېښې او د هغه ځای به یې "او " ته ورکړی وای او یا خو به یې دغه سرباري څپه "د " ځانته کښلې وای، همداسې د دریېمې ټوټې سرباري څپه "د " هم درواخله. هر ګوره دریېمه ټوټه په یوه بل چم خپلواکه مسره کېدای شي چې "یوې " په وردګي ګړدود یو څپیز وکارول شي او ولوستل شي.

د همدغه یوه شعر دوې نورې ټوټې هم د شاعر له خوا د ننګښو په کارونه جلا جلا مسرې انګېرلای شو، حال دا چې که دواړه د یوې مسرې په توګه یوځای ونه لوستل شي، یوازې لومړۍ ټوټه خپلواکه مسره کېدای شي او دویمه هغه بې برخلیکه پاتې کېږي.

د کاوون د "سپرغۍ " په یوه شعر کې چې په څلورمه خجنه څپه پیل مومي، یوه دوه څپیزه ټوټه))هغوی و ((درې ځلې د بندونو په سر کې راغلې، بې له دې چې خپلواکه مسره ورته وویلای شو او یا یې له نورو مسرو سره ملګرې کړای شو، همداسې بې برخلیکه پاتې کېږي او د)زخې (په توګه یې غوږځونه هم ژبنۍ څرګندتیا ویجاړوي، په دې ډول شاعر باید هغه د سرلیک "هغوی شپږ کسه وو " په بشپړه بڼه کارولی وای، لکه څنګه یې چې یوځل د پای بند په سر کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسي کارولی هم دی. په دغه بېلګه کې یې "نو" بیا هم "زخه" بلل کېږي. که څه هم په غورځونه یې متني پرله غښتیا (انسجام) یو څه ویجاړتیا مومي.

نو
ما ته له هر څه ګران دی
زه یې نمانځنه کوم
د زیار اېستونکي دردېدلي انسان
(کاوون: سپرغۍ، ۱۲ مخ)؛

..بیا به نو زموږ د ولسونو پسرلی راشي
ستا (به) په ورېمو سره،
شي زموږه د سپېرو شونډو للمي پترې
او به (به) شي...
ګل به شي وطن زموږ
سور به وي چمن زموږ
مینه وي دنیا دنیا
خوند به دي ورېمو کې وي
خولې به وي خندا خندا
هله به سپرلیه زموږ زړونو ته ډېر ښه راځې!
(فاروق فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۱۴۳-۱۴۵ مخ).

د پاسني شعر په دویمه مسره کې ((به)) پر خپل ځای راغلې، خو شاعر په دې اټکل چې له وریسې (دوه ټوټه ییزې (دریېمې مسرې سره تخنیکي اړیکی نه لري، نو دغلته بیا راغبرګه کړې؛ له دې ناخبر چې له غونډله پوهې له پلوه دواړې مسرې یوه غونډله ده او دا پخپله یو ویار دی چې یونا خپلواک ژبنی یوون (واحد) یې یو خپلواک شعري هغه ګرځولی، ځکه له لوستونکي او بیا کره کتونکي لارلودن ورکوي او) د مسروترمنځ تتوالی (رامنځته کوي. دا نادوده کار د شاعر په نورو شعرونو کې هم ښایسته ډېر لیدل کېږي.

۷: په ناپښبلیز شعر کې نابري پښبلي

د بشپړ ازاد شعر مانا دا ده چې شاعر پرځان باندې په لوی لاس قافیې بندیزونه لګوي او یا هم د مونډې شعر غونډي د بېلابېلو مسرو څپېز برابرۍ، که نه په نا آګاهانه یا په بله وینا، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناويلاړېزه)غير ارادي (توگه يوه، نيمه هم ځپېزه او قافيه واله مسره کوم ويار نه گڼل کېږي. کله کله يو ازاد شعر د دې لپاره پر يوه قافيه وال بيت يا څو مسرو پای ته رسول کېږي چې شاعر غواړي خپل پيغام او يا غوښتنې ته لوستونکي ښه ترا را وځکوي او له دې سره سره د ټول شعر بې کچه پېچلتيا او پوښلتيا يو څه بربنډه کړای شي، څوکه په اگاهانه توگه پکې زياتوالی راشي، بيا نو په نيم ازاد کې راځي. د نابېرۍ بېلگې، لکه:

يو د هيلو پسرلی په ټوکېدو دی
پر لمنو، غاړو مورگو
هديرو، غر او ميرو کې
يو سور پړک د سرو غاټولو د رپيو
يو بهير د شاځلميانو د جنډو دی !
)اوراو وينې: ۷۰-۷۱ مخونه(؛

جوړه بسپنه په لاس د گوډاگيانو
د "ناپاک" له "کفرآباده"
د "چيني- امريکني مسلمانانو ! "
)هماغه اثر: ۸ مخ(؛
... هو،
هېڅکله شوی نه دی
هسې شان ناشونی کار
چې په يو گل پسرلی شي
ټول جهان پرې گلالی شي ! !؟
)هماغه ۱۹(.
يوه څنډه د جنت د نوراني اهورايانو
يوه کنده د دوزخ د تاغوتي اهريمنانو !
)هماغه ۱۲۵(؛
له بې امانو پاڅونو سره
له سرو پاټکيزو غورځنگونو سره !
)هماغه ۱۴۱(؛
چې سکنې له خپلو سرو شهيدو وينو نه کفن خپل
او پرېوې ځان په زمزم د رڼو اوښکو د وطن خپل !

(c) ketabton.com: The Digital Library

)هماغه ۱۴۹(؛

زه به هم خلکو سره خاندم، ترانې به لیکم
د خپلې مینې د دردونو افسانې به لیکم
)کاوون: سپرغۍ، ۱۰۱(.
کېدای شي، په ازاد شعر کې د ارادي یا نا ارادي قافیو ځای یوازې ردیفونه ځای ونیسي.

۸: تکرار او کرغېړنتیا

په ازادو شعرونو کې کله کله دا هم پېښېږي چې لکه د دودیز ((د سر یوه برخه، یا بند پای ته بیا راوړل شي، یا د لوستونکي او اورووونکي له خوا په خپلسري توګه تکرار شي. دغه کارونه یوازې ویار)عیب(نه ګڼل کېږي چې شعر لا خوندوروي او اغېزمنوي، لکه:

تېر به شي
دا منی نور
را به شي
ځرمنی نور
وبه چلي سا
په مړو رګو کي
د ګلپاڼو
د سرو ګلو
د ګلبڼ
د برم ویلاړ زما !!!
)اوراو ویني، ۲۴-۲۲ مخ(.

تکرار او کرغېړنتیا)ابتذال(په دې مانا چې یوازې ازاد شعر باید له ژبني، هنري)انځوریز(او منځپانګیز پلوه له هر راز کرغېړنتیا وژغورل شي، جاج او جوله)مفهوم او شکل(هسې بېځایه بیا بیا راغبرګول له کرغېړنو زړو کالبونو نظمونو سره د نوي ازاد شعر برید او پوله بېلوای نه شي. په نوي ازاد شعر کې تل پر دې ډېر زور اچول کېږي چې لومړی د ژبني او هنري جولې او بیا د منځپانګې تر منځ د بشپړې دیالکتیکي سمبالتیا له مخې پر هر ژبني توک او آرو معیار)نورم(انځور او خیال مانیز او ولولیز)عاطفي(اړخ پوره پوره غور وشي او د چا خبره یو ټکی هم بې مسوولیته ونه کېښل شي یا و نه ویل شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ازاد شعر لاروی باید تر نورو زیاته بډایه او کره ژبه ولري او تل پکې سم غورچاڼ (گلچین) وکړي او پر خپله لنډه تنگه گړدودي پښتو بسیا پاتې نه شي. نه یوازې د وییونو له تکرار ډډه وکړي، بلکې له معیاري، درون وینگو، بدلگیو او بد آهنگو هغو څخه هم باید تل ځان وژغوري.

په کرغېړنو (مبتذلو) پور وییونو کې یوازې حسن و عشق، هجر و هجران، فراق، وصل، وصال، وصلت، دیدن، دیدار، نگار، گلبدن، گل اندام، دلارام، صنم، پري، محبوب، محبوبا، شیدا، معشوق یا معشوقه، عاشق، عشاق، جگرخون، خون جگر، چشم، چشمان، رخسار، زلفې، کاکل، گل و بلبل، لاله او سنبل، جانان، دلبر، دلدار، یار دلازار، خرام، ناز و ادا، نخرې او کرشمې، جفا او وفا، مجنون او لیلا، ساقي، پیمانه، جام، شراب، خم، خمار، مخمور، نشه او داسې نور ورته وییونه راځي چې له پېړیو پېړیو راهیسې یې پرې عربي، فارسي، پښتو، اردو... شعرونو شخوند وهلی او نور یې خوند بایللی دی.

اوسنې علمي او تخنیکي یا سیاسي ژورنالېستیکي او بیاد نن سبا ژوند اړیني او گټور جاجونه او وییونه د نوي ازاد شعر له ژبې سره هله اړخ لگولای شي چې خیالولې، سمبولېزه، انځوریزه او ان اسطوره یې جامه ورواغوستل شي، نه دا چې پخپله همدغه وییونه کټ مټ راوړل شي، لکه په دې لاندې لیکلړ کې:

ماشین، کمپیوټر یا سولگر، کنفرانس، فابریکه یا کارخونه، کارځی، کارغالی (ورکشاپ)، گاډی (موټر)، ټېلیفون، تلویزون یا لروینون، حکومت، سیاست، قانون، اقتصاد، تجارت، کور، ډوډۍ، کالي، تولید، صنعت، سپورټ، ورزش یا خپل و پردي جرافیایي نومونه، لیکلړ (لست)، او یا کار گر، انقلاب، اوښتون، پاڅون، غورځنگ، جنگ، جنگیلی، جگړه مار، سوله، ولسواکي، دیموکراسي، پرمختگ، پرمختیا، پرمختللی، ابادي، مېړانه، غیرت، پت، ننگ و ناموس، پښتون، پښتو، پښتونوالي، پښتونواله، پښتونولي، رښتینولي، وروري، برابري، کتاب، پوهه، پوهنه، فرهنگ، زده کړه، ښوونه روزنه، لیک و لوست، مبارزه، وطن، هېواد، ولس، ټبر، لویه جرگه....

په دغه لاندې ازاد شعر کې (د سولې سولې) پرله پسې راوړنه ډېره بېخونده برېښي، ځکه تش وزن یې پرې پوره کړی دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

... اوس روان شوي يو ځو
له سرو ګلونو سره
له سرو ګلونو سره
د سولې سولې کور ته
د سولې سولې ښار ته
د سولې سولې ورا ته
د سولې سولې خوا ته
)خالق رشید: ګلبانګهایی برای صلح و سپیده، ۷-۸۲ مخ(.

په ازاد شعر کې باید ژبنۍ رنګارنګي هېڅکله هېره نه شي، په دغه لاندې بېلګه کې راغلی تکرار هم دومره خوندور نه برېښي:
اوس زما د وطن کاڼي
اوس زما د وطن بوټي
اوس زما د وطن غرونه
هم سیندونه د وطن مې...
)فردا: د ګلپاڼو پرخې، ۱۲۷ مخ(.

وګورئ، دغه وروسته ازاد شعر يې په يوه کرغېړن پور ويې "صنم" سره انځوريز راکښون او انديز نوښت زيانمن کړی نه دی؟
- ستا خبرې مې
د ذهن په کوخو کې
د انګۍ غوندې خپرېږي
- تکرارېږي-
ته چې يو ځل
- مينه-
ياده کړې صنمه!
نو غبرګون يې اورم:
مينه، مينه، مينه...
)خاموش: مزلونه او منزلونه ۱۲۳(.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا د "جانان" غونډي یو بل کرغېړن پور ویی په دغه لاندېني شعر کې ځومره ښخونده برېښي:

زما د سترګو اوښکې
چې مې د زړه وینې دي
د خوږ "جانان" په نظر
څو د باران څاڅکي دي
اوښکې نه دي
اوس کومې اوښکې توی کم؟
چې د "جانان" په نظر
د باران څاڅکي نه وي!
)خزان: د سحر په غېږ کې ۴۱(.

او یوه داسې بېلګه چې هم یې ژبه خوږه او نږه ده او هم یې اند و واند رنګین او پیاوړی:

ستا پر مخ د سرو یاقوتو
د باران له څو څڅواکو،
کاڼي زړه د نهیلیو د سارا هم
لکه موم شو.
پر خنډو د اننګیو د مهال
را ورغښتلې،
ستا له برندو برندو سترګو مینه وړو
د خوښیو مرغلرې،
ستا د لمر مخ پلوشو تر سیورې لاندې
لکه پرخې د ګلپاڼو پر وښکیو...
څه که رغړې او را رغړې
پر بستر د سباوون
د ګلګڅو زما د شعر،
ستا د سرې سپیني کوکې
د خواږه خیال
سورکې خالونه،
په دوتر زما د زړه کې
جوړ د وینې او د مینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوبولي انځورونه!

پرنوی ازاد شعر د دې تورتپنې پرځای چې ګوندې د قافیې او ردیف په ایستنه غورځونه یې له خپل خپلې ژبې، فرهنګ او تاریخ سره اړیکې شولې دي، ولې داسې ونه وایو چې د پښتو شعر له پښو شخه یې د پردې ښکېلاک زولنې ماتې کړې او ببرته یې ازاد کړ، هو، هغه څه چې زموږ په تاریخ او فرهنګ پورې رښتیا اړه نیسي، هغه ژبنۍ انځوریزه او اندیزه خوا ده، لکه په پاسني شعر کې)برندې سترګې(،)سره سپینه کوکۍ(،)سورکې خیالونه(... کانۍ زړه موم کېدل، پر بستر... رغښتل را رغښتل او داسې نور. که څه هم په نوي ازاد شعر کې پر سېمبولو، انځورو او اسطورو ډېر زور اچول کېږي، مګر زیاته هڅه کېږي، لومړی ورته له خپل تاریخ او فرهنګ سره پیوند ورکړشي او بیا له ګډ نړیوال هغه سره. د اهوار او اهریمن تر څنګه یوناني زیوس، پرومېتوس یا د اراکولا ته ځای ورکول کېږي، د لیکونکي "کاغذي ښامار" نومی شعر "اوراو وینې، ۱۵۲ مخ(همداسې یوه بېلګه کېدای شي.

محبوب سنګر په قافیه والو، ازادو او نیم ازادو شعرونو کې د تول پوره کولو لپاره له غبرګون او تکراره ډېر کار اخېستی:

سینده سینده کونړیه

راتاوېږه راتاوېږه

وغړمبېږه وغړمبېږه

مه چوپېږه مه چوپېږه

ته دې زړه خوره ته دې زړه خوره

ماتوه یې ماتوه یې

نړوه یې نړوه یې

چې راوېښ شي چې راوېښ شي

)هماغه اثر: ۱۱۳-۱۱۵ مخ(.

هسک سپېڅلی او تک شین و

او تک شین و

تک سپین لمر پکې وړانګین

او وړانګین

رنګینې یې لمنې

او لمنې...

(c) ketabton.com: The Digital Library

)هماغه اثر: ۱۱۲-۱۱۸ مخ(.

ښکلی غبرګون)تکرار حسن(البته کله کله د ازاد شعر عاطفي خوا ډېره پیاوړې کوي او لا زیات راکښون وربښي، لکه:
وخنډېږئ ځانګونه مو
پرانیزئ وزرونه مو
والوزئ را والوزئ
والوزئ را والوزئ...
)اورا او ویني: ۸ مخ(.
وتره ده
نن وتره ده،
د ذهن کرونده زما
)خزان: د سحر په غېږ کې، ۴۸ مخ(.
بارانه وورېږه، وورېږه
چې سارايي ګلونه
د وچکالۍ ځپېږو ورژول
او د غوټیو شونډې
د سرو تڼاکو په څولیو کې ټالونه وهي
بارانه وورېږه، وورېږه
)ننګیال: هغه شپې هغه کلونه، ۳۸-۳۹ مخ(.

لکه له ګڼو راوړو شعري بېلګو څخه چې را جوتېږي، نن سبا))کلی، کوڅه...((هم دومره سولېدلي چې نژدې ده، د لوستونکیو او اورېدونکیو زړونه ځني تور کانديږ،او ان د))مور((په څېر سپېڅلی نوم هم دومره پرځای او بېځای، په آره او سېمبولیکه مانا)هېواد، پت، ناموس...(ورو ورو، مخ پر سولېدلو دی!
بې کچه ساده ګي او بربنډتيا د نويو ازادو شعرونو له ځانګړتياوو څخه نه ګڼل کېږي، دغه ځانګړتيا په هماغو قافيه والو نظمونو پورې اړه لري چې د دغي پېرۍ له پیله يې تر اوسه پښتو شاعري د کرغېړنتيا)ابتذال(تر بريده رسولې او د اوسني ازاد شعر غورځنګ هم له آره د هغو پر ضد رامنځته شوی دی. د ازاد شعر لارويانو هم زياتره له همداسې ساده نظمونو څخه راپيل کړې ده او د چا خبره د خپلو ساده نالوستو وګړيو لپاره يې خپله ونډه ادا کړې ده. نور به بايد د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان او پښتو شعر د ودې او پرمختیا اړتیا هم په پام کې ونیسي.

که څوک وغواړي ډېر کرغېړن)مبتذل(وییونه له کرغېړنتیا)ابتذال( )څخه وژغوري، یوه لار به یې همدا وي چې نګه پښتو انډولونه ورته وګوري، لکه د وطن پرځای هېواد او د هېواد پرځای ټاټوبی، خاوره، مېنه یا اویجه، د هجر و هجران و فراق پرځای بېلتون یا جدایي، د صنم، معشوق، محبوب، محبوبا، دلدار، نګار، ګل اندام، دلارام، جانان... پرځای ښکلې، ګلې، مینه وړې، زړه وړې، زړګوتې، زړګی، ګرانه یا ګران، ګلمخې... د عاشق، شیدا... پرځای مین، لېوال، ژوبل، نیمه خوا... د مجنون او لیلا پرځای، شهی او شهو یا ادم و درخو، د ناز و ادا پرځای کنج و مکېز، د جفا کار او ستمکار پرځای بېلوره، بې مینې، د خلک پرځای وګړي، د قاصد پرځای ځری، استازی، د پیمانې پرځای اړې، د زلفو پرځای څنې او کوڅۍ، د حسن او جمال پرځای ښایست او ښکلا، د عشق و محبت پرځای مینه، لېوالتیا او داسې نور بې شمېره وییونه. د ازاد شعر له انګېزو او بیا ګټو څخه یوه دا هم ده چې د کرغېړنو او زنګ خوړلیو قافیې او ردیفې کړېو ترخنګ کرغېړن وییونه، ترنګونه)ترکیبونه(او انځورونه هم د نور د تاریخ ارتییلځي)زباله دان(ته ورو غورځول شي.

هنري او اندیز)فکري(نوښت یوازې په ژبنې نوښت سره رامنځته کېدای شي. د همدغې ټینګې دیالکتیکي اړوندۍ له مخې په سبکوپوهنه او کره کتنه کې "ژب- ښکلاییز" او "ژب- اندیز" نومونې نوې دود شوې)یو اخیم بینز: کاسپر- ووکل، ۵۳-۷۷ مخ(. دا مانا چې د یوه ادبي اثر په کره کتنه او ارزونه کې ژبه او ښکلا بیا ژبه او اندي منځپانګه)فکري محتوی(سره همزمان او پتلیز تر څېړنې لاندې نیول کېږي، ژبنی اړخ یو له بله جلاجلا څېړل یو ناشونی کار ګڼل کېږي، ځکه هېڅ داسې هنري انځور به نه وي چې بې ژبنۍ څرګندونې هستي ولرلای شي او همدارنګه به هېڅ داسې اند)فکر(نه وي چې بې د ژبې له مرستې څرګند بدنه ومومي، پر همدې آر یوازې، نګه او ښکلې وییونه کولای شي، نوې نګه او ښکلې ادبي انځورونه او پاخه اندونه او خیالونه څرګند کړي.

په دې کې هم شک نشته چې پیاوړی تخیل او تفکر هم پر خپل وار کولای شي، له خورا ساده او کرغېړنو وییونو څخه خورا نوښتګرانه، ښکلي او زړه راښکونکي ادبي انځورونه ورغوي، مګر که دا هم نه وي او هغه هم نه مانا دا چې هم وییونه او نور ژبنې توکونه او آرونه ښکلي، نړه او معیاري نه وي، او نوی او پیاوړی تخیل او تفکر هم نه وي، نو هرومرو کرغېړنتیا)ابتذال(رامنځته کېږي، ژبنۍ ښکلا او سپېڅلتیا، په بله وینا، ژبنی نړه والي، نویوالي او پخوالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای شي، لږ تر لږه د هنري جولې کرغېړنتيا راټيټه کړي او د چا خبره يو څه ادبي غونډې لېږو ورکاندې.

وګورئ، دغه وروسته ازاد شعر په يوه کرغېړن پور ويي "صنم" سره انځوريز راکښون او انديز نوښت زيانمن کړی نه دی؟
ستا خبرې مې
- د ذهن په کوڅو کې
د انګې غونډې خپرېږي
- تکرارېږي-
ته چې يو ځل
- مينه-
ياده کړې صنمه!
نو غبرګون يې اورم:
مينه، مينه، مينه...
(خاموش: مزلونه او منزلونه، ۱۲۳ مخ.)

يا د "جانان" غونډې يو بل کرغېړن پورويی په دغه لاندېني شعر کې څومره بېخونده بريښي:
زما د سترګو اوښکې
چې مې د زړه وينې دي
د خوږ "جانان" په نظر
څو د باران څاڅکي دي
اوښکې نه دي
اوس کومې اوښکې توی کم؟
چې د "جانان" په نظر
د باران څاڅکي نه وي!
(خزان: د سحر په غېږ کې: ۴۱ مخ.)

او يوه داسې بېلګه چې هم يې ژبه خوږه او نږه ده او هم يې اند و واند رنګين او پياوړی:
ستا پر مخ د سرو ياقوتو
د باران له څو څڅواکو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

کانې زړه د نهیلیو د سارا هم
لکه موم شو.
پر خنډو د اننګیو د مهال
را ورغبنتلي،
ستا له برندو برندو سترګو مینه وړو
د خوښیو مرغلرې،
ستا د لمر مخ پلوشو تر سیورې لاندې
لکه پرخې د ګلپاڼو پر وښکیو...
څه که رغړې او را رغړې
پر بستر د سباوون
د ګلکڅو زما د شعر،
ستا د سرې سپینې کوکې
د خواږه خیال
سورکي خالونه،
په دوتر زما د زړه کې
جوړ د وینې او د مینې
خوبولي انځورونه !

نوی ازاد شعر د مبارزې او پاڅون، شهید و قربانۍ، بلهار، بلهارۍ یا جنګ و سولې لپاره د مرجانو نو بهیرونه، د غاټولو او رېدیو سره بیرغونه، شنې شببې، اور او وینې، د سرپو او پولادو ویلوبونه او د باروتو لوګي یا په بله وینا د لمر، سپېدو، سبا او رڼا سمبولونه پر کار اچوي.

مګر دغه سمبولونه هم که ډېر وکارول شي او ژورنالېستکي او ګړنۍ ژبې ته لار پیدا کړي، بیا نو خپل سمبولیک یا انځوریز او شاعرانه نوښت له لاسه ورکوي او پر عادي ژبه بدلېږي، لکه واخلي "کوتره" چې د سولې د سمبول په توګه یې نن سبا خپل لومړی سمبولیک هنري جاج له لاسه ورکړی دی.

د شلمې پېړۍ نومیالي کوبېست انځورګر پیکاسو د "سرې کوترې" انځور هماغه لومړی ځل خپل جادویي اغېز وښاند، هغه هم د "سرې" د ستاینوم په ملتیا مګر را وروسته ورته نه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

انځورګرۍ کې کوم هنري سمبولیک رنګ پاتې شو ، نه په شعر او نورو هنرونو کې.

۹: ژبنۍ تېروتنې

ژبنۍ تېروتنې د دوو غبرګو اړخو له مخې څېړو:
۱) (له تخنیکي اړخه چې د پښتو شعرپوهیز- غږپوهیز په تراو د دغه کتاب آر بنسټ او هډوانه پرې ټیکاو لري، او ۲) (له هنري اړخه ، په دې مانا چې شعر تربل هر))ژبنۍ ((هنره له))یوې یوازینۍ- کره لیکنۍ ژبې ((سره ډېر تړاو لري او ښه او بد یې ور سره زیات غوټه دي، له دې کبله د کتاب غوښنه برخه هم پرهمدغه اړخ راچورلي.

له نېروال او زموږ له منل شوی دودسره سم یو شاعر کولای شي، یو لړ ژبني او پښویيز آرونه دویونه)اصول و قواعد (له شعري تول و تاله بلهار کاندې، خو په دې اړ چې جاج و مانا ته تاوان و نه رسي او خپلسري بڼه و نه لري، په بله وینا ، د اړوندې ژبنۍ ټولنې د درستو شاعرانو تر منځ سراسري دود وي.
ترکوم ځایه چې له دغه پلوه راڅرګندېږي، له پارسي او نورو آریاني او ډېرو هندواروپایي ژبو سره پښتو ګډون لري، هغه د وییونو لنډون، زیاتون او بیا غونډلیزه نااوډې)اختصار، توسعه اوبې ترتیبي (ده.

څه چې په ځانګړې توګه په پښتو شعر کې ناشوني دي، هغه خجیز سر غړاوی دی. له دغه لامله موږ د پښتوشعر د ژبنیو تېروتنو په لړ کې تر هرڅه زیات پر خجیزې ناندولۍ زیات زور اچوو او په دویمه او دریمه پوړۍ کې پر نااوډۍ او لنډون، زیاتون.
سم له لاسه همدغه وروستۍ ډول)نااوډې (تر ویښنې لاندې نیسو او د وییونو اړوند هغه وروستي)۱۲ (څېرکي ته پرېږدو.
د ناکره والي نښې نښانې، ګړدودې او د نورو ژبو وییزې په هرډول، خو پښوییزې اغېزې یې پښتو ګړسره کړکیچو کوې.

د سوېلي پښتونخوا د ازاد او سپین شعر سرلارې افضل شوق د نورو نامعیارې ګړدودې بېلګو تر څنګ د نرینه ډېرګړی تېرمهالکړ)جمع مذکر ماضي فعل (په کارونګ، د خپل یو ښکلي سپین شعر))تاریخي فیصله ((ژبنۍ معیار ژوبل کړی دی:
د نن انسان ته،

(c) ketabton.com: The Digital Library

که انسان ویل په کار دي،
نو بیا
له ځناورو د داړلو
ګیله څه پاتېږي؟
دا فیصله
چې یې و سرته رسوله ځنګه
نو په جرګه کېرا غونډ شوي
هر لېوه په ډاډه زړه
په)پر (رمو باندې
برید کولو ته خپل پڅ غاښونه
بیرته تېره)کړو (
او د کلي په)پر (لور وتښتېدو)وتښتېدل (.
)لمبه، دویم کال، دویمه ګڼه (؛
- - -
د خیرمحمد هڅاند ددې وروسته مونډې شعر پای دوې غبرګې ټوټې له ورته سوبل-لویدیز ګړدود سره سم چې یو ګړی ښځینه کړ پر ډ برګړي نرینه هغه اړوي، د ښځینه ستاینوم)اسم صفت (همداسې کارولی دی:
-... ته کوه وفاداري)خپل (
ته کوه وفاداري)خپل (.
)هماغه مهالنۍ (

یووم- نااوډي)ضعف تالیف (

))ضعف تالیف ((له آره په دودیزه - عربي شعرپوهنه کې یو ژبنی ویار دی او موخه یې په شعر کې هغه پېښوییزه او په نومېرلي توګه، غونډلیزه)جملوي (نااوډي)بې ترتیبي (ده چې یو شاعر یې بې له کومې تولیزې، یا هم او پېښېلیزې یا لړیزې)ردیفي (اړتیا رامنځته کوي، که نه ویار نه ګڼل کېږي. لکه د استاد حمزه دا شعر:

ستا په تبسم یې حوصله وکړه
)اوښکو بوګنېدلو (مې شبېه وکړه

خو په دغه بل کې بې اوډي یې بې له کوم تولیزې اړتیا چې ښایي د خپل ګړدود تراغېز لاندې یې ترزیاتو زیات ټینګار ته هڅولی وي، دومره لاسوندیزه)موجه (نه ګڼل کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

...نوم د تګ په خوله وانه خلې باران راغی
د ډاکترخالق زیار، الفت ۱۷ ګڼه (له یوه ښکلي غزله دراخېستې بېلګې دربېمه مسره نا اوډې
لري او سمه کړې بڼه مو ورسره په لیندیو کې نیولې ده:

-...مات مې تندی ټول عمر ساتلی دی
اېښی مې هېڅ ته پر درشل نه دی
جوړ ته د ملا پېښور نه پرېږدم
)نه پرېږدم ملا جوړ پېښور لره (
هېر مې لا کنډر کنډر کابل نه دی...

په هرډول شاعر ته په کارده، د ناوړې د مخنیوي لپاره تر وسې وسې هڅه وکړي او په دې لړ کې
د اړوندې ټوټې یا مسرې ژبني توکي برخیز او ان یو مخیز بدل رابدل کاندي. د پوره پوهاوي
لپاره یې په یو لړ قافیوالو او ازادو بېلګو کې تر کتنې تېروو، که څه هم پر پښېلیزو هغو د
دودیزو قافیې ویارونو ترنامه لاندې په) ۴ (څېرکي کې څه ناڅه رڼا اچول شوې ده.

ګړدودي پښتو

)۱ (غبرګبلونه)سربل او وستربل (
غبرګبلونه هغو جوړه جوړه وییکي یا ادات دي چې یو یې تر نوم له مخه راځي او بل ترې
وروسته. مخني یې سربل او وروستني وستربل بلل کېږي. په کره پښویه او کره لیکنۍ پښتو
کې د سربلونو شمېر اووه دی چې دا هر یو یې له څو څو وستربلونو سره غاړه کېږي او په دې ډول
تر دېرشو پورې غبرګبلونه را منځته کوي، لکه:
په - کې، په - سره، په - پسې، په -؛ له-نه، له - څخه، له - وروسته، له -؛ تر-لاندې، تر-
پورې، تر-؛ پر-باندې، پر-؛ د-)اضافي او مِلکي (او داسې نور.)د زیات پوهاوي لپاره: پښتو
پښویه ۲۱۰-۲۱۱ (.

دغه لاندې مونډې ډوله ازاد شعر زیاته ګړدودي بڼه لري او په دې توګه ژبنی ناکره والی رامنځته
کوي. په دې لړ کې د نورو سرغړاونو)د "کړلو " او "کړ"... سره ګډول یا د اوښتیو او نا اوښتیو
پېرونو)اصلي او مغیره حالتونو (ترخنګ د سربلونو) د "د " او "له"، "نه" او "څخه"(نه
توپیرول یاغورځول او داسې نور.غورځول، هم تر هغې دومره ویار نه بلل کېږي، چې ترې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رغېږي، لکه:
... پرېوتله ستا پر لوپټه پرخه
)له (مانه ده نېکمرغه یو پرده خپله
)جلال امرخېل، لروبر اوبپانه (؛

پر غورځولو سربېره د)د-له (نه توپیرول، لکه:
ما د پتمن بزګر نه
ما د ښاري جوالي نه
ما د سپین غر له شپونه
ما یو زیارکښ کارګر نه
ما د هېواد زلمي نه
ما د شهید له مور نه
داسې تپوس وکړلو
چې ژوند کې څه شی غواړي
دا مرګ او ژوبله ښه ده
که وکړو سوله کې ژوند
ټولو دا یوه چغه کړه
جنګ دې وي ورک نړۍ کې
مورې نور هېڅ نه غواړو
سوله دې وي نړۍ کې !
)افضل ټکور: ګلبانګهای برای صلح و سپیده، ۹۸ مخ (؛

)۲ (نا کره کړاوړون)فعلي ګردان (
لکه په پاسنۍ بېلګه کې)داسې تپوس)وکړلو (؛
د نورو ننګرهاریانو غوندې د فاروق فردا)د ګلپاڼو پرخې (په ازادو بېلګو کې ځای ځای ګړدودي او سیمه ییزه پښتو راخرګندېږي، لکه:
"شولي " د "شوي " پرځای په ۹۲، ۹۳ او ۱۷۷ مخونو کې. "مچولی " د "مچولای " او "نیوی " د "نیوای " پر ځای په ۱۳۰ مخ کې. ښودله)۱۳۴ مخ (د شاعر ډېرو ښکلیو شعرونو ته زیان رسولی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- اسحاق ننګیال)هغه شپېي هغه کلونه، ۱، ۱، ۹۹ مخونه(د نورو لغمانیو شاعرانو غونډېي د بشپړ تېر مهال درېیم یو ګړی وګړی)د مطلقي ماضي درېیم مفرد فعل (په "-ی" پای ته رسولی، لکه "ولامبلي " چې کره یې ولمبل راځي)همداسې: کېناستلي- کېناست یا کښېناست، کندهاري انډول یې: کښېښستلی (په دې ګړدودي پښتو سره شعري ژبه زیانمنوي. ژبنی سپېڅلتیا هم د نوي ازاد شعر په ځانګړتیاوو او نوښتونو کې راځي. دلته شاعر اړ نه دی چې ببخرته پور وییونه او هغه هم لکه پاس یې چې یادونه وشوه، کرغېړن)مبتذل(وییونه وکاروي ځکه کوم د څپېز انډول او قافیې- ردیف بندیزونه یې په مخ کې نشته او په امرنه)انتخاب(کې پوره ازادي لري.
د یوې ازادۍ ببلګې)تېرڅپرکی (په یوه تو ته)) توده دې کړله ((کې د یوګړي ښځینه بڼه ویار نه، بلکې))کړه ((یې نا آره ده چې د))لنډون ((د معیار پر بنسټ یې ترڅنګه یو څه زیاته دود ده.

۳) د وییونو لنډون و غځون

د تولیزي تشې د ډکولو لپاره د یوه ویي اوږدول یا لنډول،د کوم ګړدودي لاسوند له مخې ویار نه ګڼل کېږي ، لکه: زما)۱-۲څپېز(، زموږ)۱-۲ (یا هم ۳ څپېز)زموږه(. همدا راز نرینه پر ښځینه بدلول درواخله، لکه: ستومان- ستومانه، ناروغ- ناروغه، که نه، سرغړاوی ګڼل کېږي، لکه:

... دا)توره (راغه دا)توره (راغه...
دا پر موږ پور دی پور دی...
)محبوب سنګر: زوږ ۱۰۷- ۱۰۹ مخ(.

لایق زاده د)یوه (پرځای د)یوهه (په کارونه خپل یوه ښکلي))سهل ممتنع ((غزل څومره پیکه کړې دی، که څه هم ځیني پېښوري یې همداسې وایي، خو دومره تولیزوالی نه لري:

بې له ما مري، بې له تا مرم
په رښتیا مري، په رښتیا مرم
سره)یوهه (یو زړګیه
په خندا مري، په خندا مرم...؛

زه لکه)ازاده (مرغه
له قفسونو او دامونو نه لوړ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

)خاموش ۱۰۱(؛
یا لکه)پښه(چي ځیني شاعران، په تېره شینواري یې تل دوه څپیز کاروي، لکه زړه سواند ،
خاموش، جګړ کلیوال او نور.

ننګیال د))لېږدوي((پرځای))لېږدي((کارولی او دا هم په دې چي دغه کړویي نوی لیکنۍ
پښتو ته لا رموندلی ده:
...او ځنګله
په شنو ورېمو کې
د زیتونو نیالګي
د لمر باران ته
د بلبلو
پیغامونه لېږ)د(ي.

په)ي(کې د)یې(مدغمول هم دومره ویار نه ګڼل کېږي، لکه د شهید خالد بارګامي په دې
لاندې شعر کې:
... ستا مورکۍ وهې چغارې
هره اوښکه کې)یې(خدای ښکارې
ته خو مړ نه یې خالده
دا په څه ورپسې ژاړې

بې له کومې قریني د)مرستیال- (کړ غورځول او له دې سره د شعري غوندلي خبر لتاړول څرګند
ویار ګڼل کېږي:
ګوره د زړه وینه مې وچه نه کړې
پکې د چا د زړه دردونه پراته)دي(
که سوزې غوښې رانه وسوزوه
چې د غلیم پکې داغونه پراته)دي(
)رحمت څواکمن، روزګان ۲۱-۲۲ګڼه(؛
په دویمه مسره داسې راتلای شوه:
دې پکې ستا د زړه دردونه پراته
او څلورمه بیا داسې سمېده:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي د غليم پکي داغونه پراته؛

هره کيسه له مانه هېره ده، خو ته مي په ياد)يې(
شپېه شپېه له مانه هېره ده، خو ته مي په ياد)يې(
موري دنيا راباندي و چورلېده، سرمي دروند شو
موري قبله له مانه هېره، خو ته مي په ياد)يې(
)هماغه ګڼه(.
امرخېل کولای شول، داسي وو ايي:
))هره کيسه ده له ما هېره، خو تا نه هېروم((ترپايه؛
دنصيب سيماب په دي لاندي زړه راکښونکي ازاده بېلګه کي له پايه درېيمه مسره ورته ويار لري:
له کارو سه ستړي خلک،
د غرمي لمرو وهلي،
خو خپل کور لره ستانه شي.
لمر هم ستړی په دي جنګ شي،
بيا د غرو شاته بيده شي.
شپېه دا ټول کاينات ياره،
لکه مور داسي بيده کي...
خو ستا غم يو داسي غم دی
))چي له ماسره ملګری...((
نه يو کور لري چي ولاړ شي
نه يي شپېه سته چي بيده شي
په نوموړي مسره کي که))چي((پر))دی((بدله شي او يا پر))تل((، نو ويار ورکېږي؛ درېيم لار يي دا چي د ملګري پر مل واوړل شي، هغه هم په بڼه:
))چي له ماسره تل مل دی((.
نوموتي شاعر پيوند د يوه نومځري)يي((په نه کارونه يو انځوريز شعر ژوبل کړی دی چي کولای شول، لږ ترلږ يي لنډيز)ي(په ليندېو کي ونيسي:
- اوړی غرمه ده پر تنور ولاړه
لوند د ململ کميس يي ګونځي ګونځي
نسواري ځوکي)ي(د سينو ښکاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

)د سېنما یاران ۹۴ (.

اوښتې پېر)مغیره حالت(شمال ختیز لیکوال او شاعران زیاتره په پام کې نه نیسي، په دې لړ کې، هرګوره))پښتون((ګړسره لکه ځانګړی نوم همداسې پر آر پېر کارول کېږي. د بلخ ادبي ټولنې یوه ځوان شاعر بیا د تولیزې اړتیا له مخې تر استاد حمزه هم ډېر ښکلی کارولی دی:
اوښکې مې بیا ګرېوان ته غاړې وتې
لکه پښتون چې)د پښتون(مېلمه شي

)۴ (نا کره وینګ)تلفظ (
بدترینه بېلګه یې په شمالختیزه ګړدودې ډله کې د)ښ-خ (،)ږ-ګ (او)څ-س (ګډون دی، لکه د یوې))سندرغاړې جوړې((په غبرګو سندرو کې چې پر)س(له)څ(بدلون سره مېږه خپله مېرمن د))کوڅه کې(( )د)ردیف(په بیا بیا ورغبرګولو کنځي.

همداراز: مونږ)مونګ (، زمونږ)زمونګ (، خښ)ښخ(، ښکته)کښته(؛
))څښل((بیا ، که د ننګرهار خواته هم پر))چښل((اوښتی دی...) زیار: د پښتو لیکلاړښود اړوندې سکالووې(

پر نوی ازاد شعر ددې تورتپنې پرځای چې ګوندې د قافیې او ردیف په ایستنه غورځونه یې له خپل خپلې ژبې، فرهنګ او تاریخ سره اړیکې شولې دي، ولې داسې ونه وایو چې د پښتو شعر له پښو ځخه یې د پردې ښکېلاک زولنې ماتې کړې او ببرته یې ازاد کړ، هو، هغه څه چې زموږ په تاریخ او فرهنګ پورې رښتیا اړه نیسي، هغه ژبنۍ انځوریزه او اندیزه خوا ده، لکه په پاسني شعر کې)برندې سترګې(،)سره سپینه کوکۍ(،)سورکې خیالونه(... کانۍ زړه موم کېدل، پر بستر... رغښتل را رغښتل او داسې نور. که څه هم په نوي ازاد شعر کې پر سېمبولو، انځورو او اسطورو ډېر زور اچول کېږي، مګر زیاته هڅه کېږي، لومړی ورته له خپل تاریخ او فرهنګ سره پیوند ورکړشي او بیا له ګډ نړیوال هغه سره. د اهوار او اهریمن تر څنګه یوناني زیوس، پرومېتوس یا د اراکولا ته ځای ورکول کېږي، د لیکونکي "کاغذي ښامار" نومی شعر "اوراو وینې، ۱۵۲ مخ(همداسې یوه بېلګه کېدای شي.

)۵ (بې کچه نا پښتو وییونه
وګورئ په لاندې بېلګو کې ناپښتو وییونه څومره کچه ښکاري:

(c) ketabton.com: The Digital Library

یارانو گورئ
له تندې مرمه
د ساقي خوا کې
د مینا څنګ ته
هېڅ نه پوهېږم
دا ویرانه ده که میخانه ده !
خوارېه حرام وو)وه (
ترخې اوبه هم
په ما حرام شوې
بده قسمته)له بده مرغه(
)خزان: د سحر په غېږ کې، ۱۲ مخ(.

... د خوږ جانان په نظر
څو د باران څاڅکي دي
)هماغه اثر، ۴۱ مخ(.

دا بله بېلګه يې ګړ سره يوه کړکیچو او ملايي پښتو ده:
...د پسرلي د مجنون بید د کتارونو په شان
قد پورته کړې دی تر هسکه پورې
د درناوي او عبادت په عنوان
د یو څو پاکو مومنانو په څېر
ستا د ښایست پښو ته
د تنظیم سر دی ټیټ نیولی د رکوع په ډول
چې نه د سر پورته کېدو تاب لري
او نه په)پر (ځمکه د خپل سر د ایښودلو قدرت
څه ښکلي پاک یادونه !
څومره سپېڅلی مقدس عبادت
کاشکې چې ستا د حسن
د مغرور خیال دربار کې
شي مستجاب او قبول !

(c) ketabton.com: The Digital Library

)هماغه اثر: ۵۷-۵۸ مخ(.

- دلته د پېړيو د سکون او انجماد
- په)پر(ضد
لام دی تړل شوی او تو دی
راپاڅېدلی دی
"دلته زمان د اوښتون
په مکانونو کې
تولې زړې بارې، خالي بارې
نړېدلې دي"
خلک را خلاص شوي د وهمونو
له طلسم نه
اوس چې له ستم او جهالت سره
وداع کوي...
)خاموش: مزلونه او منزلونه، ۱۰۹-۱۱۰ مخ(؛

۲: مانيز اړېيچ يا تضاد)Contradiction(

د ا له آره د ژبپوهنې يوه نومونه ده او له شعري انځور يا صنعت)**contrast**(او يانګېرګډون)**paradoxy**(سره توپير لري. د ساري په توګه که څوک د عادي خبرو په ترڅ کې ووايي:))غوز تر کدو غټ دی((، له مانا او منطق سره سمون نه خوري او اړوپېچه غونډله يا خبره، يا په پارسي نومونه))نقض ګويي((ده.

لکه واخلې، د نوموتي شاعر باري جهاني د هغه غزل په يوه بيت کې چې اسحاق ننګيال)اخبار هفته، اولسمه ګڼه(د "غورو" بېلګو په توګه را اخېستی دی:

))په موج خېزه توپان راغی د فلک سيلابي کړېږي
زموږ کشتۍ يې ډوبوله خپل درياب يې توپاني سو((

)فلک که زموږ کشتۍ ډوبوله(سزا يې دا شوه چې)درياب يې توپاني شو !(توپاني کېدل خو)زموږ کشتۍ د ډوبولو لپاره(د درياب په ګټه او د زور ښکارندوی دي، ځکه نوره يې هم پسې ډوبوي.

په دغه بله بېلګه کې چې استاد ناشناس ور سندريز کړې، د پاسنۍ هغې په څېر ورته ژبنی او منطقي اړېيچ لري او هغه داچې))ساقي((خوارکي ته د))بامبړ((دنده هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوي:
))ساقي غاړه مې راوړې په زنار يې زينتي کړه...((
استاد بېنوا چې کله د اطلاعاتو او کولتور وزير په توګه د سپکانو په))ويساک ((مېله کې ګډون کړی وو ، نو له ښکاک وېشونکی))ډيرور ساقي ((يې هم داسې غوښتنه نه وه کړې !

جهاني د اېکسپرېشنېستانو **expressionists** او امپرېشنېستانو **imprissionists** او بيازموږ د دوديزو خمريه شاعرانو ، لکه خيام او غني په لاروی هڅه کوي، د اړوندې وييپانګې په بيا بيا کارونه پر لوستونکيو او اورېدونکيو اغېز پرېباسي، هغه هم د ويي لوبې)لفاظی (په مټ، او بيا يې دا هڅه چې د ټنګ ټکور، ټکور هم ورکاندې !

نوموړې کره کتونکي نه يوازې دا وياړ ور پر ګوته کړی نه دی چې لا د درست غزل پارسي وزمه پښتو يې هم په سترګو کې نه ده ور ننه ايستې، د بېلګې په توګه لکه "موج خېزه " په ړومبني او "سبزه کوبي " او "پايکوبي " وييونه، په دې لاندې بيت کې:
))دا د مستو پسرلی دی، دا د اور سبزه کوبي ده
هره پانه خماري ده ، هر ګلاب مو شرابي سو ((
)ان تر دې چې يوه تولګه يې هم))پايکوب ((نومولې(.
داسې نابومه پور وييونه د باري په غزلو کې کوم کمی نه لري، که به څه هم شاعرانه وي، خو پر بله ژبه اړه لري، نه پر پښتو.)د پوره څرګندتيا لپاره: زيار، اخبار هفته، څوارلسمه ګڼه(.

داسې برېښي چې ننګيال يې له رياليستي اندتوګې سره سره، د نورو ډېرو مينه والو غوندې تر دوستۍ، د دغه غزل تر سندريز اغېز لاندې زيات راغلی او هغه دا چې "ناشناس" يې د موسيقي الاتو په ملګرتيا په خپل زړه راکښونکې او مست اواز کې وړاندې کوي.

که خبره پر موسيقۍ وي، نو هسې خو زموږ ډېر منلي ولسي شعرونه لکه: لنډۍ، نارې او سروکي بې له قافيې او رديفه له موسيقي تول و تال و سور و لی سره تر يوه غزله هم ښه تر اړخ لګوي. همداراز ډېر ساده دوديزاو ولسي ډوله نظمونه هم راکښون پيدا کوي. په کار خو دا ده چې شعر خپل بديعي او هنري راښکون ولري، موسيقي خو يو بل جلا هنر دی همداسې په خواږه اواز کې د شعر ديکليمه يا ترنم درواخله چې له بده مرغه پښتو شعر ترې، په تېره بره خوا تر پرونه بې برخې پاتې وو او متې د کډوالو له راستنېدو سره څه ناڅه رادود شوی چې خورا په زړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې ښېلگه یې ممنون مقصودي را خپله کړې ده.

یو شعر له ترنمي یا سندریز پلوه ارزول داسې دي، لکه چې څوک په یوه سینگارځي یا دواده په بنډار کې پر یوه سینگارلې پېغله یا مېرمنه مین شي او پرسبا یې ورته جوته شي چې مخ یې د کتو نه دی. رحمان بابا یې بیا داسې را څرگندوي:
هغه ناوې چې په خپله ښایسته نه وي
څوک یې څه کوي ښایست د مور و نیا !

اروپایي ازاد تصنیفونه خو لا پر ځای پرېږده چې زموږ په هېواد کې څومره پارسي ازاد تصنیفونه د خوږ غاړو سندرغاړو له خوا وړاندي کېږي. دا چې لا تر اوسه پښتو ازاد شعرونه چا کمپوز کړي نه دي او له دې سره سره ځانگوال او پاخه سندرغاړي هم نه لرو، ښېله خبره ده.که ځینې ځانساتي او زاړه پال دا ووایي چې پښتانه شاعران دې هم تر هغې ازاد شعر نه وایي، تر څو په پښتو کې کمپوزیتوران او پاخه سندرغاړي پیدا شوي نه وي. غبرگون به یې دا وي چې سم له لاسه خو دې یوه ژبنې هنر ته لار هواره ده، له دې خو باید گټه واخېستل شي، تر هغې خو د غه هنر پښه پر ځای پاتېدای نه شي او بیا دا چې د دغه دویم هنر)موسیقۍ(لپاره لیاره هواره کړي، د چا خبره اړتیا د زېږندویۍ)ایجاد(مور ده.

د سیدرحمان وگړپال په دې لاندې شعر کې نوم و ستاینوم))ځوانه پېغله((سره دومره اړخ نه لگوي پرځای یې))تانده پېغله، تنکۍ پېغله، چته پېغله(د همده په سیمه کې ډېر ویل کېږي، پروړاندې یې))پخه پېغله، زړه پېغله، پر کورپاتې پېغله..((تیکاو لري؛)لږ سترگې(هرگوره گرامري سمون نه لري:

ښنگ ته دې ناسته ښېخه ځوانه پېغله
ماته همدا وایي توبه وباسه
خو، که مې) لږ سترگې(پناه شوې درنه
دېته بیا وایي چې جامې وباسه !
د ننگیال د))خیبري تنده((غزل)۴-څپرکی، غبرگې غبرگې قافیې او ردیفونه(پای مسره))نیغه مو شمله ده، کرېدوته یې چې پرې نږدئ((کې))کرېدل((د شملې د ښه تراستاینې ښکارندویې کوي، حال دا چې شاعر د))تیتېدل((په جاج و مانا کارولې دي او گومان نه کېږي چې دغه ویناوال دې))کږه شمله((د ښاخ او ویاړ یا غرور د سېمبول په توگه په

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ۴۴کلن ژوند کې نه وي
اوربدلي !

په پښتو شعر کې))غنچه، غونچه ((د))غوټۍ ((په مانا کارونه د منځني ادبي یا کلاسیک پېر پاتوري ده چې د پارسي شعر د اغېزو او پېښو په لړکې یې دود لاره. لکه د شیدا په نامي شعر کې:

))د غنچې د رباط ور په واکېدو دی قافله د رنګ و بوی د رومي سباشو ((
داځکه چې په پارسي ادبي او شعري ژبه کې د غه ویې دوه مانیز دی))دستهٔ ګل شګفته ((
او))ګلی ناشګفته ((، خو په کلاسیک کې یې زیاتره په وروستۍ مانا کارول شوی، لکه د
جامي د زلیخا په پیل کې:))الهی غنچهٔ امید بکشای ګلی از روضهٔ جاوید بنمای ((.
پښتو))ناظمانو ((د ټکر د مخنیوي لپاره یې له دویمې مانا سره))غَنجه ((انګېرلی دی. په هره توګه که کاظم خان او نورو په دویم مانا راخیستی، اګاهانه پېښې وې، خو په وسمهال کې هسې رندې پېښې بلل کېږي، لکه د یوې تاریخي سندربولې)مشاعرې(له شعرونو څخه د مولانا خادم په دې بیلګه کې:

په خوب وېدې))غونچې ((به په ورو ورو راوېښومه
خادم ! بادِ سبا یم که ومومه، که نه ومه نه وم

۷: ټکر)توارد (
مورږ د ادبي زېږندوییو او په ځانګړې توګه د شعر په تړاو، نه یوازې په دودیزه ادبي نومونپوهنه)ترمینالوجۍ (، بلکې لویدیزه هغه کې هم د غلا)سرقت(، تضمین او ټکر)توارد (نومونې شتون او دود لري او په کره کتنو کې ترې کار اخېستل کېږي.

تضمین)citation (هغه دی چې یو شاعر له بله اړونده ټوټه، مسره، بیت، قافیه، ردیف، وزن یاالند واند ، انځور... وکاروي، په دې اړ چې په ورو غبرګو لیندیو یا ګیمو)ناخنکو (کې یې ونیسي او د اړوند شاعر نوم یا اخځ ورسره راوړي . که نه، بیاغلا)plagiarism (بلل کېږي؛ که هغه پر اړولې بنه وي، ژباړلې یا یومخیزه او یا په برخیزه)قسمي (بڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او توارد)connotation(هغه دی چې یو شاعر په ناځانخبري یا نیم ناځا نخبري)نا اګاهانه(ډول د بل شاعر توکي په خپل شعر کې و کاروي. دا چې یو له بله خبر نه وي او هسې یې د یوې نابرۍ)تصادف(زېږنده وي، په بله وینا ، نو))ټکر ((یې هم بللای شو.

د دې لپاره چې دغه پېښنه پدیده مو ښه ترا روښانه کړې اوسي، ګران مینه وال دې لاندې لیکنې ته رابولو. دا د هماغې لیکنې لنډیز دی چې لیکوال د ۲۰۰۷ ز. کال په سرکې))الفت((مهالنۍ ته استولې وه:

))د جنورۍ پر دویمه مې په ښېنوا سایټ کې نابېره د ځوان نوښتګر غزلبول ګران شمس خوستي پر غزل سترګې ولګېدې او وار له واره مې پرې د خپل هغه ګومان وکړ او هک پک شوم چې ماخو د سمسور هغه ته برېښلیک کړی وو، د ښېنوا چلوونکو هغه له کومه کړ؟
اوس یې چې لولم، څه بل راز راته برېښي اوبیا په زړه کې وایم: داځنګه کېدای شي، هغه دې دومره زړ د چا غلچکي لاسته ورسي، پکې لاس ووهي او سم له سمونې یې په خپل نامه خپور کړي!

تر څو مې په پوره ځیرتیا تر پایه ولوست او دې پایلې ته ورسېدم چې دا هسې یوه نابرې ده، ولې په هسې بېځایه ګومان خپل ایمان زیان کړم. نه شمس له ما غلا کړې او نه ما له شمسه او ښایي، زماني واټن مو هم سره دومره نه وي . دغې نابرۍ ته په دودیزه عربي ادبپوهنه)ادبي فنونو(کې توارد وایي او په لویدیزه هغه کې یې)citation(او زه یې))ټکر((بولم.

دا ټکر تر هرڅه له مخه د ناځانخبرۍ)تحت ا لشعور(له کارندوییو څخه ګڼل کېږي، لکه څنګه چې پخپله د شعر او هر هنر د الهام او زېږ آره سرچینه هم همدا حس نومېږل شوی دی. نا ځانخبري زموږ د ناپایو تېرو هېرو یو زېرمتون دی او په هماغه ناځانخبرۍ ښه شعر ته لار مو مي، بې له دې چې شاعر ته یې پته ولګي، هغه پېښنه پدیده یې کله، چېرې او له چا اورېدلې، یا یې لیدلې او لوستلې ده!

دویم لامل یې چې زما او خوستي دا ورسره تړاو درلودای شي،.په بل سایکالوجیکي چار))تېلي پاتۍ ((telepathy اړه لري چې پارسي یې)دورهم اندیشي(بولي او پښتو یې)لرهماندي(راځي. دا زباده شوې، کله کله داسې پېښېږي چې دوه وګړي سره نه لیدلي، نه کتلي یو راز نګېږي، انګېري، اندي یا سوچي او ان یوراز نه پوهېدل کېدونکې خبرې اترې ترسره

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي. هسې خو نن سبا د ژوند پوهانو او کیمیاپوهانو ، په بله وینا ، بیوشیمپستانو د بېلابېلو دندو له مخې د مترغزیو یا دماغي حجرو له پېژندنې او وېشنې سره د اسې ډېرې رواني سکا لووې له ساپوهنې څخه راخپلې کړې، په بله وینا ، ساینسي بنه یې ورکړې ده.
ناویلې دې پاتې نه شي چې ((تبلي پاتي ((، په بله وینا ، ټکر)توارد (د شاعر لپاره د الهام یوه په زړه پورې سرچینه هم ده.

په هر ډول د هنرمندانو او بیا شاعرانو ترمنځ د یوه راز شعري ورتوالي ټکر کېدای شي، جولیز)ژبنی، تخنیکي، هنري(او یا هم منځپانګیز اوسي. په دغه لړکې زما او ښاغلي شمس غزلې سره له تخنیکي پلوه بشپړورتوالی لري، یورازڅپیز- خجیز جوړښت، پښځلس پښځلس څپې او پرڅلورمه څجنه څپه پیل، ورته پښبلې)قافیې (او ورته لړونه)ردیفونه (رانغاړې. سرلیکونه مو هم سره نژدې ایسې: زما دا)مرجاني لاسونه (او د ده دا)د پلوشو لاسونه(. د ده غزل اووه بیتنه دی او زما دا شپاړس، خو ښایي ستر او بنسټیز توپیر مو سره په منځپانګه او پیغام کې نغښتی وي. د بېلګې په توګه مو سربیتونه)مطلعې (دادي:

چېرې د لمر د اهورا د پلوشو لاسونه
چېرې د شپې د اهریمن د تورتمو لاسونه..)زیار (

خاونده بیرته مو راشنه کړې د نغمو لاسونه
چې د ادم رباب ته واچوي درخو لاسونه...)شمس (

خرخشن ټکر

ښاغلي اکبر کرګر)د شعر درناوی۱۴۰-۱۴۲ (زمونږ د نوموتي شاعر جهاني یو غزل د))بغاوت((یوه بېلګه بولي، خو په ترڅ کې یې وربانديې د خوشال او حمید اغېزمني یادوي، له دې ناخبر چې د یوه ژوندي شاعر د یوه غزل د قافیې او ردیف راغبرګول نه، بلکې هوبهو))بازسرایي((ده: د کوهاټ د لاچۍ یوه خټک))ډاکتر اقبال فنا((غزل چې تر ویلو څو کاله وروسته د پښتوبدلمېچ په لومړي چاپ)کابل۱۹۹۰ (او د همدې چاپ په شپږم څپرکي کې بیا راخپستل شوی، داسې راپیلېږي:

او د جهاني صاحب دا)واشنګټن۱۲-۲۷-۹۲ (له دې بېلګې سره:

(c) ketabton.com: The Digital Library

پيالې نسکورومه دې تشومه خو دې نه
نصيبه بدلوم دې، قبلومه خو دې نه
خالق مې ککړی سجدې ته نه ده پيدا کړې
تندیه ماتوم دې لګومه خو دې نه...

همدارازد مراد شينوارې او د جهاني ترمنځ قافيې او رديفې ورتوالی او لړوړ پر يوراز ليدګوټ او ليدتوګې سره د تېرې بېلګې هومره نه، خو بياهم ټکر)توارد (يوڅه خرخشنوي ، ځکه چې تر ددغه منځ زماني واټن بيا لسيزو ته رسېږي. مانا داچې د دواړو غزلو اخځ ښوونه اړينه وه، او له دې يادونې سره يې، هم ځان او هم غزل له دغه توره سپينولای شول !

زما په اټکل د مراد دغزل سربيت)مطلع (دا ده:

- ځئ په پښو کړو له يو مخې، د تناکو پيزارونه
که پښې بيله پرې وردرومو ،دا دښتونه به څه وايي؟

او د جهاني غزل بيا داسې را پيلېږي:

وچې سولې اوښکې، ګرېوانونو ته به څه وايو
درد راسره خپل سو، پرهارونو ته به څه وايو
شپې مو په ساحل کې، د څپو له غمه وتښتې
وخت که لېونی سو، توپانونو ته به څه وايو...)جهاني.(

ټکر که ژباړه ؟

کاوون دا لاندې شعر د پارسي ژبې له اغېز منښې سره پوره پيکه کړی، لکه "پرواز ورکوم" چې پرځای يې پښتو انډول))الوځوم((راتلای شو. همدارازد))سکوت((پرځای))چوپتيا ((در واخله، او ترټولو ناوړه بېلګه يې له))چې((سره د پارسي علتيه))تا ((پرله پسې درې ځله زياتونه ده، په کاروه وزنې تشه يې بل ډول ډکه کړې وای؛)څو، ترڅو، څو چې، تر څو چې (پر پښتو باندې د دغې تربرې ژبې له خورا بدو اغېزو څخه ګڼل کېږي او ګرامري او مانيز بدلون رامنځته کوي؛. تر دې چې دکره کتونکې په زړه کې ديوې))ټکي پر ټکي ژباړې((خرخشه اچولای شي:

زه د ترخه "سکوت" د غره له شا نه
زه د ناکامو ارمانونو د ايرو له څنګه
د وېرووونکو تورو شپو په زړه کې
د شعر کوترو ته "پرواز ورکوم"

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه سکوت نه پېژنم
زما د شعر ژبه سکوت نه مني
زه به د شپې ځنګل په ستورو باندې وولم
)څو (چې "سکوت " مات شي
)څو (چې تیارې وتښتي
)څو (چې رسوا شي په ځنګله کې
څیروونکي زمریان
)کاوون: سپرغۍ، ۱۰۱ مخ (

تکړه ادبي لیکوال اکبر کرګر له داسې یوه تور څخه د شاعر مخ سپینوي او ورته ښلګې یې د لومړي پراختیايي او بیا))انقلابي ((پړاو اړوندې بولي، هغه هم د لایق، اجمل، کسرايي... د اغېزمنني یا پلیونۍ زېږنده:
))... دا مهال نه یوازې د لایق اغېز شته، بلکې د ډېرو)اثارو ! (مطالعې ته یې لاس رسېږي... او نه د چا خبره په شدت ردوي، داسې)چې (دچا شعر هم نه کاپي کوي، بلکې ډېر څه د خپل ذهن له صافي تېروي... (((.) صدیق کاوون د))ونو مرګ په موسم کې ((، سمسورا وبپانه، ۳-۳-۲۰۱۰ (
په هره توګه دابه ورسره هرڅوک ومني چې که ښاغلي کاوون له نورو څه اخیستي هم دي، تر ننوب)فبلتره (یې اېستلي او خپله جوله او جامه یې وراغوستې ، خو له پاسنۍ پارسي وزمه شعر یې دا خرخشه رازېږي چې دغه راز))راخپلونه ((یې سل په سل کې د))غنهي ((هومره تر یوه جالګي نه، بلکې د))مچۍ ((هومره تر شاتو رسولی او وسي !
په هماغه لیکنه کې د ښاغلي کرګر دا خبره ښېخپوره د سوچ وړ ده چې وایي:
))زموږ د مشهور اروا ښاد شاعر ننګیال زیات شعرونه د کاوون له شعر نه متاثره دي، په خاص ډول د هغه مهال شعرونه چې دواړو سره نژدې کاري اړیکې درلودل ((!

ما چې له دغو دواړو نوموتو شاعرانو سره، د ده په څېر ګوندي- فرکسوني نه، خو فرهنګي دوستانه راشه درشه ښایسته ډېره درلودلې، د دواړو د کار پر مبز مې په خپلو ګناهګارو سترګو ورته ایراني شعري دوترونه لیدلي دي. کاوون صاحب راڅخه کله نا کله دا هم پوښتلي چې که د ده یاهغه کوم نوی دوتر خپور شوی وي. په دې لړ کې د همده له خولې لومړی ځل خبر شوم چې))شفیع کدکني ((د یوه نومور کره کتونکي ترڅنګ په ازاد او سپین شعر کې د شاملو او نورو راوروسته پښت یو نوښتګر شاعرهم دی !

(c) ketabton.com: The Digital Library

که کرگر صاحب په خپله روانپوهنیزه او روانشننیزه کره کتنه کې په ځانخبري یا نا ځانخبري ډول دغه نازکۍ او باریکۍ نه دي څېرلې، خو ماته له ژبپو هنیزې او بیاژب - ښکلاییزې څېرنې دا پوره روښانه شوې چې له ګډې سرچینې یا نورو هغو څخه، ده څومره او څنګه اخیسته کړې او هغه څومره او څنګه؟

همدا راز د دې پوښتنې نه رامخته کول درواخله چې ولې د کاوون په ګردو ټولګو کې لړو ډېر شعرونه او نظمونه سره غاړه غړې شوي دي، په بله وینا ، د))ازمېښتې ((پړاو))شګې او ګلونه ((چې ماته یې د سریزې کښنې ویاړ رابښلی وو ، په نوښتې پړاو کې ولې بیا سترګې راپرانیزي؟

په داسې ترځ کې چې ننګیال زما له سلا سره سم د ازمایښتي پړاو خورا په زړه پورې))اجمل وزمه او لایق وزمه((نظمونه ګړسره هیسته غورځولي او په هېڅ کومه ټولګه او بیا په پس مرګې یوځایي خپرې شوې ټولګه کې شګې او ګلونه، یا لکه د احسان طبري په نومونه))رېګهاو الماسها ((سره اخښل شوي راخښل شوي نه دي !

ا قتفا که غلا؟

ډېر))پښناوو ان ((له))اقتفأ ((څخه چې له منځنې پېره تر ننه په قافیوا له پښتو شاعرۍ او بیا غزلیزه هغه کې یو منلی دود پاتې شوی، ناوړه ګټه اخلې. په دوی کې د داسې غزلبولو څرګ هم لګېدای شي چې هماغه پاموړ غزل یې د همدې پېښو او پلیونۍ زېږنده برېښې، که څه هم یو نیم لکه ترګزی او خلیلزی دا منښته)اعتراف(هم کوي چې هغه یې د دغه یا هغه شاعر))پرلیکه ((کښلی دی.

په دې وروستیو کې چې ناپښلیز شعرونه مخ پر بره درومي،))مشاعري ((هم څه ناڅه ازادې شوې او یو قافیوالی ورو ورو له دود و موده لوېږي او له دې سره د))اقتفأ ((ځای هم رښتینې هنري سیالې نیسي.

داهم پوره رازباد شوې چې د پښیلیزې او په تېره هندي وزمه غزلیزې شاعري خپله تومنه له کلاسیک، هغه هم له پارسي- هندي، یایې له درغلې پاتوړې اردو هغې رااخلې او ناپښیلیزه دایې له پارسي نیولې، تر انګرېزي پورې له رنګارنګې ختیزې او لویدیزې نوهمالې هغې سره کار لرې. بیا هم کره کتونکیوته د دې سپیناوی ګران دی چې په دې لړ کې لومړۍ ډله تر کوم بریده راخېستنې کوي او دویمه دایې تر کومه بریده، او بیا هر هرڅوک یې څومره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بالزاک په وینا، څوک یې د مېږي په څېر د غلاپرکچ))هو بهو ((راخپلوي، څوک ترې د غنې په څېر، د پلیونۍ یا اقتفأ پر کچ جال اوبي او څوک ځنې د مچۍ په څېرد الهام پر کچ))گبینه((جوړوي!

غلا یا سرقت)Plagiarism(

دلته له غلا څخه موخه))ادبي ((او بیا))شعري ((غلا ((، انگرېزي نومونه، هرگوره، ادبي او هنري هغه په ټوله کې رانغاړي. په شعري غلا کې له ژبنۍ او هنري جامې او جولې نیولې، تر ردیف و قافیې او بیاالند و واند او)خیال او مفکورې پورې چې یو شاعر له بله څه راواخلي او هېڅ یوه یادونه او نغوته یې و نه کړي. مضمون او منځپانگه، تول وتال)وزن و اهنگ (یا له بل تخنیکي بنې یاځېل،ژانر)غزل، څلوریزې، دوبیزې، بوللې... (یا ناقافیه والو ځېلونو کې همرنگي یا ورتوالی په دغه لړ کې نه راځي- دغلته له))مضمون ((څخه موخه سکالو یاموضوع ده، نه هنري جوله او شیدایي)مضمون دزد (ترڼگ کارولی دی.

پر پښتوکلاسیک د پارسي او بیاهندي-پارسي سیده او ناسیده اغېزې، که د غلاتر بریده نه دي رسېدلې، پښتو ژبنۍ جوله یې تر ډېره مسخه کړې چې ځرگنده بېلگه یې د شیدا شعري ژبه ده. همدا راز یې زموږ یو نیم اوسني وتلي او ډېر ستايلي پلیوني غزلبول هم درواخله چې لړ تر لړه یې د))ژباړې ((تر بریده رسولې ده. د غلا یوه نا ښښنوړه بېله د)و (گړني ادب، په تېره د لنډیو هغه ده چې دودیزو یا نیم ولسي وینا والو، او یا د چا خبره))ناظمانو ((ته یې ډېره گوته نیول کېږي.

له ځانه غلا)Self-Plagiarism(

استاد غضنفر د ښاغلي جلان د شعرکره کتنې په ترځ کې د دغه شعري ویار)عیب(یادونه هم کړې ده، او د دې لپاره چې زموږ مینه وال ترې په دې تړاو د شعري- ادبي کره کتنې نور په زړه پورې ټکي هم زده کاندي، اړوندې ځرگندونې یې تر ډېره ځایه کټ مټ دلته راخلو:

))...زموږ په ادبي بحثونو کې د سرقت بحث شته، خو دا بحث نشته چې شاعر له ځېل ځانه څومره غلا کوي. کله کله یو تکړه لیکوال یا شاعر یوه جالبه خبره وکړي، خلک یې د نوښت هرکلی وکړي، بیا نو دی ولگېږي، هماغه خبره بیا بیا کوي. له ځانه غلا ته اروپایي ادبپوهانو پام کړی او د سلف پلېجرېزم اصطلاح یې ورته وضع کړې ده. څرنگه چې سلف پلېجرېزم ته زموږ په ادبپوهنه کې د عیب په سترگه نه دي کتل شوي، نو ممکن ځینې ډېر تکړه شاعران او لیکوال مو هم دا مشکل ولري، خو په هغو ډېرو لږو کسانو کې چې ان د خپلې خبرې تکرارول یې نه خوښېږي، یو کس جیلاني جلان دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلان له تکرار، کلیشي، سرقت او سلف پلیجریزم سره د جګړې میدان ته ځکه دومره زړور ورځي چې د شعر د ډګر تر ټولو ښه وسله یعني د نویو تصویرونو وسله ورسره ده. د ډېرو کسانو په اند، د شعر او نه شعر توپیر په تصویر کېږي او پر جلان چې د شعر ښاپېرۍ تصویرونه وروي، نو ولې به نه وایي چې د چا پور نه منم؟ مګر د شعر په هنر کې د لا ډېر پرمختګ لپاره په کارده،)چې (جیلاني جلان دا خبره پر یاد ولري چې تصویر به د شعر ډېر مهم او بلکې تر ګردو مهم عنصر وي مګر تصویر ټول شعر نه دی. د ښاغلي جلان په دا)دي(لاندي بیت کې مجازي تصویر)تشبیه، استعاره یا بله داسې وسیله چې د تخییل قوت او جدت ثابتوي (نشته مګر د ده د هغو بیتونو غوندې خوند ورځخه اخلو چې کامیابو او نویو تشبیهاتو، استعارو او مدعا مثلونو یکې لوړ هنر پیدا کړی دی. دی وایي:

زاهده ته پوه شه او خدای پوه شه چې خوند نه کوي،
دا چې کړې وړې پرتې دي پر خالونو څنې؟

په دې بیت کې د عاطفي شدت هنر پیدا کړی او دا شدت د جملې له جوړښته زېږېدلی دی. دلته شاعر واقعي پوښتنه نه بلکې بلاغي پوښتنه کوي، یعني نه غواړي چې له زاهده معلومات تر لاسه کړي بلکې فکر کولو او پر پخواني دریځ باندې شک کولو ته یې وربولي. موږ په دې پوښتنه کې پر ښکلا باندې د شاعر باور احساسوو او د ښکلا د دفاع لپاره د هغه زارۍ اورو. د زاهد لاره زموږ په ادب او کل)کول(تور کې صراط المستقیم ده. موږ د سمې لارې ضد کږه لاره بولو او له کږو وړو پرتو څڼو بیباکي،ازادي او له قیدوبنده بې پروایي وربرېږي. دلته د شاعر عاطفي دریځ شخصي نه بلکې انساني او عمومي دی. په ازادۍ پسې انسان همېشه ګرځېدلی او دې مینې کله نا کله دومره مجنون کړی چې د ازادۍ په تمه یې غلامۍ ته غاړه ایښې ده.د ښاغلي جلان دا خبره چې د چا پور نه منم او زه هم پر چا پور نه لرم، له یوه کس سره اړونده ده، خو په دې بیت کې راغلې خبره ټول انسانیت ته پیغام لري. د انسان د ټول تاریخ د مبارزې او مجاهدې یو اصلي مقصد داوو او دادی چې باید ازاد وادسي، باید داحق ولري چې د بل چا له وېرې پرته خپله خبره وکړي، خپل شخصیت ځرګند کړي او پر هغه لار روان شي چې ده ته مناسبه ښکاري... ((.

د جلان په څېر یو شمېر وتلو شاعرانو په خپل هنري واک و ځواک د بیا بیا راغبرګونو، په نورو ټکو، د کرغېړنتیا)ابتذال (او په پای کې، د))کلیشه یي ((ګوتلکیو مخنیوی کړی دی. د ساري په توګه، پیر محمد کاروان)چنار، ښاپېرۍ... (وییونه او ترنګونه بیا بیا کارولي، خو تري رغولي انځورونه یې ورسره بیا بیا نه دي راغبرګ کړي؛ همداسې نور نوښتګر هم درواخله!

له ځانه غلا)د ښځمنو په ګټه !(

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځمني په ټولیزه توګه د ګرد جهان پر کچ، ان د لویدیځ په ښځواکي ټولنه کې د پوهې او فرهنګ له پلوه وروسته پاتې شوي یا پاتې کړشوي دي. په پرمختللي ښځواکي لویدیزه نړۍ کې، تر هغې وروسته چې د دوه پېړییز پانګوالي پېر مودرنیزم تر شا پرېږدي او په شلمه پېړۍ کې پوست مودرنیزم ته راګډېږي، ښځه په سهي مانا متېې د فرهنګ او شعروادب په پنځونه کې د راګډېدو جوګه کېږي. هرګوره، پر وړاندې یې زموږ په اسلامي ختیځ کې وار له مخه راڅلېدلي او په دې لړ کې پښتنه دا هم درواخله.

په نومېرلي توګه لړ تر لړه له پېنځلسمې زېږدي پېړۍ او بیا د روښاني فرهنګي- سیاسي غورځنګ راهیسې پښتني مېرمني)لکه رابعه، زرغونه، حلیمه، نېکبخته، نازو انا، سپینه ادې... (وار له مخه له خورا ترینګلو ترنځلو نرواکي بندېزونو سره سره د پوهې، فرهنګ او بیا شعر وادب میدان ته نیم نیم پټې مخ راوتلې دي. خو دا تریخ واقعیت هم پټولای نه شو چې په نو مهالي پېرکې، څه د سرا سري ټولنېیز او فرهنګي وروسته والي او څه د دودیزو او دیني لنډ اندیو له لاملونو ، نه یوازې پرجهاني، بلکې پر هېوادني کچ له نژدې پارسیوانو ترلېو سره د سیالۍ جوګه شوې نه ده، او بیا دا چې له ژبنۍ شونتیا)جنسي-ګرامري توپیر (سره سره یې خپله ښځینه څېره یکې لا دومره په زغرده نه ده راڅلولې، حال دا چې په وګړني ادب او بیا لنډیو کې یې لړترلړه تر سلطان محمود)۹۹۸-۱۰۳۰ز (څه له پاسه یوه زرۍ د دغه زباد ویاړ لري:
د خالو خان لښکري راغلي
زه به ګومل ته د اشنا مخي)دیدن (ته ځمه !

نن سبا چې یې له ښه مرغه، بیاهم څه د ټولنیز خوځون او څه د نوي خبرتیايي او رسنیزې تېکنالوجۍ له برکته پښتنو پېغلو مېرمنو دغې سیالۍ ته رادانګلي دي، نو دا تور وربانديې لګېږي چې خدای مکړه، دې یا هغې ته یې خپل نرینه خواخوږی ورلیکي !

هو ، که د دغه تورتپې چېري کومه بېلګه رښتیا و موندل شي، لکه څنګه چې))تاند او وبپاڼې ((داوه کړې او په تېرو څلور- پېنځو لسیزو کې یې بېلګې هم لیدل شوي دي، نو د))له ځانه غلاد ښځمنو په ګټه((یا))ښځوته له ځانه غلا ((نوم ورکولای شو. دا د ژوراندو کره کتونکیو ځانګیزه پازه ده چې سپیناوي ته یې را ودانګي؛ که نه،دا د هغو نورو پر وړاندې یوه ناښېل کېدونکې بې نیاوې او لا ګناه ده چې کلونه کلونه یې خپل ماغزه ستړې کړي او تر ډېرو هلوځلو وروسته یې له نارینه وو سره لږو ډېره سیالې برابره شوې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱ - څپرکی

سپین شعر (Blank verse)

لکه د ازاد شعر)←۹ څپرکی ((په پېژندتیا کې چې یادونه وشوه، اروپایي
سپین شعر(انګرېزی blank verse، فرانسي blanch verse، جرمني Blankvers) نومونه
زموږ له))سپین شعر ((نوموني سره نه، بلکې زموږ له نیم ازادو ډولونو، لکه ازادو کالبو
اومونډي شعرونو سره سمون لري، او))ازاد ((یې بیا زموږ له))ازاد ((هغه سره نه، بلکې له
))سپین ((دي سره اړخ لګوي؛ په لنډو ټکو، د دوی))سپین ((زموږ))نیم ازاد ((او))ازاد ((یې
زموږ له))سپین ((، او همزمان له))ناپېیلي ((سره سمون خوري.

د دي ترمینالوجیک توپیر یو لاسوند د رومانتیک انګرېز شاعر لارد بایرون)Byron ۱۷۸۸-
۱۸۲۴ ز(هغه لومړی شعر دی چې زموږ له نوموني سره سم له ربتیني))← سپین شعر ((سره
اړخ لګوي، که نه، له اروپایي
))blank verse←((سره سم ، د))verse libre, free verse((په نامه پېژندل شوی دی
شاعر د ښوونځي په دربیم ټولګي کې وو چې ښوونکي شاګردانو ته وویل، پر وړاندي یې د
شرابو په ستاینه کې یو څه ولیکي. نورو ګردو اوږدي اوږدي لیکنې وکړې، خو همدا چې یې د
بایرون پر دري کرښو سترګي ولګېدي، په خوا پوري یې ونیوه او په لوړ اواز یې ور اعلان کړه:
)) دا خو دي یو ښکلی شعر لیکلی.له تانه به یو لوی شاعر جوړشي! ((د هغه شعر ژباړلي بڼه
داسي ده:
شراب له آره تکي سپیني اوبه وي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو، چې خدای ورته وکتل،
له ډېره شرمه تکې سرې شوې !

بې له شک و شوپیانه د همداسې ښکلو او زړه راکښونکو ناپښپلیزو او نا تولیزو)غیرمقفی او غیر موزونو (شعري شاهکاریو ، ډېر سپین شعر او ان ناپېیلي شعر ته رامات کړي او ورسره ورسره یې د لوستو او اورېدو مینه وال راهڅولي دي.

د شاملو په خبره څومره چې له شعره جولیز او تخنیکي بندیزونه راکم شوي، هومره یې شعریت ښه ترا سمبال شوی دی. لیکوال د خپلو ازمېښتو په بهیر کې یوخوا د قافیوال او ازاد او بلخوا د ازاد او سپین شعر تر منځ ورته پایلې نومړلې دي. په دغه لړکې یې یوځل یوخیال او سوژه په ازاده جوله کښلی او بل ځل یې هماغه په سپین کالب کې اچولي دي، پرتله یې مینه والو ته پرېښې دي چې په کوم ډول کې یې ښه ترا ځلونه شوې ده؟
ازاده بڼه
هغه چې د پیل غوندې غټې شوې دي،
پیل غوندې یې سترګې وړې شوې دي...
نور یې چې واړه تر سترګو نه راځي،
دایې ورته سترګې خړې شوې دي !
سپینه بڼه
هغه چې د پیل غوندې غټې شوې دي،
نو سترګې یې هم د پیل غوندې
وړې شوې دي...
او له همدې کبله یوازې غټان لیدای شي !
)رزم و بزم ۳۷-۳۸ (.
په سرچپه، که د لیکوال او همدارنګه د نورو وېناوالو ډېر سپین شعرونه په ازاد کالب کې واچول شي، هرومرو یې شعري راکښون په همدې اکر بکر نه پاتې کېږي.

موږ د ایرانیانو))شعر سپید ((په پلیونۍ پښتو))سپین شعر ((په دې جاج رادود کړی چې نه وزن لري او نه قافیه، بلکې د شعر له))مخیّله کلام ((پېژند)تعریف (سره سم له تول و تال پرته نور د شعر))ژب- ښکلاییز او ژب- اندیز ((تول اړخونه او ځانګړتیاوې رانغښتلای شي، او له دې سره یې))په کره او کېښنکلې ژبنۍ جوله کې د اند و واند یو ولولیز)عاطفي (تړاو ((پېژند

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورته کلای شو.

په افغانستان کې درې - درې نیمې لسیزې پخوا چې سپین شعر د لنډو لنډو مسرو یا ټوټو په بڼه نوې رادود شوی وو ، پارسیوانو زیاتره))طرح ((بللّه او پښتنو))اډانه ((، خو راوروسته یې له اوږدېدو سره د))شعر سپید ((او))سپین شعر ((نومونې د لنډو او اوږدو دواړو بڼو لپاره تولیزوالی و موند ، لکه څنګه چې لیکوال د خپلو لنډو شعرونو په دویمه ټولګه)اند و ژوند ۱۳۶۲ (کې اړوندې بېلګې))اډانې ((نومولې وې ورو سته ټولو ومنله چې هغه یو بشپړ انځور او سوژه رانغاړي او پوره شعر بلل کېږي.

د ژبنې رغښت او جولې له پلوه په))سپین شعر ((کې تر وسې وسې له لنډو لنډو ټوټو، غونډونو او غونډلو)فقرو او جملو (کاراخېستل کېږي. څومره ییزه)کمي (کچه یې له یوې کرښې یا غونډلې نیولې تردرو - څلورو پورې رسي. کله ناکله په ناڅانخبرې یا نیم ناڅانخرې توګه په منځ کې دلته او هلته یوه نیمه اهنګیزه رنګارنګي)لوړتیاوې، ځوړتیاوې (او ان یوه نیمه سجع وقافیه هم سر راهسکوي. اوږدې بېلګې یې بیا بې له دې چې پر بېلا بېلو بندونو یا پراګرافونو وېشنه مومې چې لړو ډېر په لیکنښو)---، ...، ///، ***، # # #(یا شمېرو)-۱- (،)-۲- (... سره نومېرل کېږي. د ازادو او نیم ازادو او ناپیلو شعرونو په څېر د سپین شعر د بېلابېلو ټوټو او مسرو دننه بیا ، په هر ډول د بېلابېلو لیکنښو کارونه اړینه بریښي. ان پښېلیز شعرونه د پخوا غونډې په یوه سکښت او رجه لیکل، کمپوزول او چاپول
نور له دوده لوېدلې دي. ان د پښېلیز شعر د بیتونو پیل که پر یوه لیکه راشي، پروا نشته، خو پای یې، لکه ګل په ګلدان کې چې څومره تېروبېر و اوډل شي، هومره یې راکښون زیاتېږي؛ نا پښېلیز دا خو له هماغه پیله له ازادسکښت و ډیزاین سره رادود شوی دی. ټولیزې ناپیلې لیکنې هم همداسې درواخله، هر ټوکر)پراګراف (یې د کاغذ ، سکرین... پر یوه لیکه او رجه راپیلېږي او پای یې نه، او بیا هر ټوکر له مخکې وروسته سره د یوې کرښې هومره واټن لري.

په هره توګه د پېیلې)منظومې (وینا لیکنې او چاپې بڼه په خپله برخه کې د اغېز ښندنې او راښکونې کړۍ هماغومره پراخولای شي، لکه څومره یې چې اوریزه بڼه له رنګارنګې وړاندېینې سره کولای شي.

پارسې "شعر سپید " هغه ډول شعر بلل شوی دی چې د خلیل بن احمد له عربې عروضو)مفاعیلو (سره تلل کېدای او تقطیع کېدای نه شي، نور تول وتال یې د پښتو د ازاد شعر

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوندې د خجو "ضربو " له مخې سمبالېږي. د سپين شعر سکالو هم د نورو شعرو نو غوندې له وينې مينې نيولې تر اندو ژوند پورې هرڅه رانغښتای شي. کله هم طنزيه رنګ راخپلوي او کله هم فلسفي او رواني....

دادی دلته، پر هغو ښېلګو سربېره چې وار له مخه په شپږم څپرکي کې د))ذهني انځورونو ((په تړاو وړاندې شوې، څو نورې وړې وړې ټوټې د سکالو د لا زيات رڼاوي لپاره د مينه والو مخې ته ږدو او سم له لاسه يې له اوږدو هغه تېرېږو چې خورا ښايسته ګڼې ښېلګې يې د اسحاق ننګيال په))سيندونه هم مري ((او دغه راز يې څه نا څه لنډې هغه د ليکوال په))ناپېيلي ((کې راغلې دي.

- ما پرېږده چې
ستا د مخ په باغ کې وغوړېږم
او همستا د سينې ګل شم !
)وينه او مينه۱۱۲(؛

که د ګنا خيرى
په منګول مروړلو پاکېدای
نو اوس به
د مچ د شاتو مچۍ وای؟!!
)وينه او مينه۱۱۴(؛

- مشري په لو زړه ده،
نه په لويه تنه...
که نه،
پيل به د ځنګل پاچا وای،
نه زمرى !!؟
)هماغه۱۲۰(؛

- ستا د مينې په ولور کې
تر هغو سرو ګلونو
وړ څه نه مومم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همستا لپاره،
زما له وینو راټوکېږي
)هماغه ۱۲۲ (؛

- نه هر بندي ګناهګار دی
او نه هر ازاد بېګناه...
نو په دې توګه:
د ېر بندیان له آره ازاد دي،
او د ېر ازاد له آره بندیان ! !؟
)زنداني نغمې ۱ (؛

- په تشو پېښو
نه وینا زده کېږي
او نه کار...
که نه تر توتي به بل ژبور نه وای
او تر بیزو به بل کاریګر؟ ! !
) هماغه ۴۰-۴۱ (؛

خو مره به ښه وه،
که ستا شونډې شعر وای
او شپه او ورځ مې
په شونډو کې زمزمه کولای !
)اند و ژوند ۳۵ (؛
-کاشکې،
زما سترګې د اوښکو پرځای
د عطرو چینې وای...
چې ستا خیال پکې لمبلای
او له ما نه بېلېدلای ! !؟
)هماغه ۸۹ (؛
- که ته په رښتیا سره،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل خيالي وربل
نظر ماتول غواړي...
نو،
پربېږده چي:
د تمکو پرځای ورته،
زه لکه سپېلنی لوګی شم!
)هماغه ۹۷ (؛

- کله چي ستا غېږې ته درشم،
په زرګونو زرګونو خيالونه مي
په سترګلينونو کي ځای نيسي!
)رزم و بزم ۱۲(؛

که څوک په رښتيا سره
شعر د ازادۍ لپاره
پر کار اچوي،
بايد لومړی پخپله شعر
له قافيي باستيله ازاد کړي!
)هماغه۵۹(؛

ډېرو ژونديو ته
تر مرګ بله ښه پرده نشته.
)هماغه۱۰۴(؛
ازار ګټلي
لکه مچ و مياشي داسې دي،
په دي مانا چي:
چا د ازار لپاره ورځ ټاکلي
او چا شپه.
)هماغه ۱۱۳(؛
روغتون څه ورکشاپ نه دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې هر ناروغ ترې
روغ راووځي !
)هماغه ۱۳۴(؛

- ملا لکه چرګ داسې دی
چې غواړي:
په ډېر وزرخنډنو او بانګونو
د خپلو ګناهونو ډېران
له سترګو پناه کړي !
)پوهه او ګروهه ۱۱۸(؛

- شیخ تر نیمې شپې
))لااله((وویل،
خو چې نیمه شپه شوه،
زړه یې ودرېد
او))...الاالله((یې
له مرګه پاتې شوه !
)هماغه ۱۳۶(؛

- له پسرلي سره څه اړه
او خپلوي نه لرم
خو د زرغا او ودې وش
درد مو دی یوشان سره...
او زما ستا ترمنځه هم
څه اړه تړه نه وه...
خو ګډې مینې مو
راګېره کړله وینه سره
اویو له بل سره نژدې شو هومره،
لکه دوې سترګې وبله
وې په یوه مخ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

گاونډي سره !
)نوي پېرۍ او نوي زرۍ ۱۰۳-۱۰۴(؛

- - -

- ځومره نېکمرغه یم ګناه کومه
تمامه ورځ وریځې د باد له ژرندو باسم
او د لمر په تناره کې پسرلي ته ترې ډوډۍ پخوم.
..)ننګیال، ۱۳-۴-۷۲(؛

- - -

- کله چې غر شین شي
ستا د یادونو شنه ګلان مې
د زړګي پر مساپرې دښتې ځانګې وکړي
وکړي وغوړېږي...
کله چې لمر شین شي...)ننګیال ،۱۲-۷-۷۲(؛

- - -

- یوه ورځ غم زما مېلمه وو
ما د کوربنې په نامه د هغه دومره
عزت و نه کړ
چې مېلمه راباندې د لېونۍ شک وکړ...
زما لمن یې پرېښووه
او رانه ولاړ.)سارا بیاباني، تا ته کیسه... ۹۵(؛

- - -

- کلونه وړاندې مې ورته وویل:
دا ستا د شونډو ځاځکی په څو دی؟
وې: ستا د پلار او د نیکه وینه
او نن مې بیا ترې پوښتنه وکړه:
ټول پېغلتوب دې وایه په څو دی؟
راته یې وویل:
ګرانه !
یوازې یوه ډوډۍ !
)زویا هیله بارګامی، لېمه۱۰ګڼه(؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

- - -

- ستا د سترګو توپاني نظر
ستا د شونډو قهرجنه خندا
ستا د تندي پر اسمان د تورو وريځو حبشي لښکرې
ماته د پسرلي پيلامې ښکارېدې...
)حفيظ ګردش، هيله ۷ ګڼه(؛

- - -

- ترې وم
خو چې ته مې ولیدې،
لکه يو سيند
چې مې تش کړې وي تېول.
)خوشال انځور، هيله ۱۷ ګڼه(؛

- - -

ما د خپلې مورکۍ
تور ساده پړونی
سيخکونه
د نکريزو وچې پاڼې
سلايي، رانجه رجلومه)رنجړومه(
...)ومان نيازی، تاند اوبپانه(؛

- - -

- اوښکې له سترګو نه بهېږي
او ژاړي زړه
دا اګير بګير کتل
د بې قراره زړه غمازي کوي،
- ښکاري خو داسې
چې دلته
نه څوک راځي
او نه ترې ځي
بس داخو...
يو څو نومونه دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې بدلېږي رابدلېږي،
- دوزخ په دنیا کې
هم کله کله سر راښکاره کوي
خو هغه هم په غرونو کې
د سقر مېشته هم په غرونو کې وي !
- د خېټې ورې به موړ شي
ولې...
د مینې ورې به
هېڅرې موړ نه شي.
)فضل محمود روښان، سجیل ۱۰۳، ۵۳، ۴۵، ۴۳ (.

- زه بې موخې، بې وېلاړه
لالهنده آخوا د پخوا
گرځېدم راگرځېدم
او نه پوهېدم
چېرې ځم او څه مې ورک کړي دي.
کرې ورځ مې په منډو رامنډو
ځان سترې ستومانه کړ
او ځمکې راته یوه شېبه ځای نه راکاوه
...)هماغه ۱۴۸ (؛

-که ته په رښتیا سره،
د خپل خیالي وربل
نظر ماتول غواړې !
نو،
پربږده چې:
د تمکو پرځای ورته،
زه لکه سپېلنی لوگی شم !!؟
)اندوژوند ۹۷ (؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

او داهم))نوي پېړۍ او نوي زرۍ ((په نامه د لیکوال د اوږد ترین)شپاړس مخیز (سپین شعر د سروپای څو کرښې چې په همدې نامه ټولګه کې راخوندي شوې دي:

د زماني څرخ پرله پسې تاوېږي راتاوېږي
او د تاریخ د ګړیال ستن
- په ډېر تلوار و تلوسه-
یوه نوي اوړون ټکي ته
ورنژدې کېږي...

/-/-/

... او ویل کېږي
دا هماغه پېنځه زرکلن
لرغونی آریایي توکم دی
چې له پېړیو پېړیو راهیسې
- د کفر و اسلام،
د مرګ و ژوند ترمنځ-
د هغه اوږده غځېدلي، تورتیاره کنګل تونل
پای ته
د یوې نیمزالې رڼا د څرک اېستنې
او بیا سا اخېستنې په هیله
ځای پرځای لکه مېخکړی،
ښکېل پاتې دی !!؟

که سپین شعر همداسې بې تول و تاله پراختیا وموندي بیا نو تکل داستاني اړانې ... او یا داستانګې (short-short story ته ورغځېږي د استاد الفت د سپینو او ناپېیلو په لړکې ورته بېلګې ډېرې لیدل کېږي. د محمد دین ژواک د ناپېیلو ټولګو په ترڅ ترڅ کې ځینې بېلګې هم همداسې درواخله. مانا دا چې ټولې))ادبي ټوټې ((د ناپېیلي شعر نوم راخپلولای نه شي. د ځینو لیکوالو، په تېره شاعرانو تکل، داستان، یونلیک... هم څه ناڅه د ناپېیلي شعر جوله راخپلوي، لکه واخلې، د صدیق پسرلی))سره غالۍ ((، د کاروان یوه نیمه کیسه او یا د شهرت ننګیال یونلیکونه !

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا سمه ده چې ادبي ټوټه کوم ادبي څېل یا ژانر نه دی، خو داسې هم نه، لکه یو نیم لیکوال، لکه نادر نادرپور)دښاغلی انځور پر اخځ: شعرونه او نقدونه، ۱۹۸-۱۱۵ (چې ګرد پارسي او پښتو هنري نثرونه یا ادبي ټوټې د اروپايي شعرونو د ژباړو پېښې بولي، بلکې د پاسنیو ژانرونو په ګډون یکې د ناپېیلي شعر ببلګې هم ډېرې لیدل کېږي. داهم اړینه نه ده چې اړوند اروپايي شعرونه دې هرو مرو پښپلیزا او تولیز وي، بلکې له آره))بلانک ((! او سي !

همدا چې زموږ ځانساتي او زاړه پال پښتانه لا "له بې قافیې، ازاد شعر (سره د یوې نوې ښکارندې په توګه ډغرې وهي، په نوره نړۍ کې لا څه چې دلته را نژدې په ایران کې بیا وخته)بې وزنه ازاد شعر (تر وییني ګروېږني لاندې نیول شوی دی. د ساري په توګه احمد شاملو د "وزن د شاعر ذهن بې لارې کوي " خبره رامنځته کوي او د لويديځيانو په لار وی، پر دې ټینګار لري، چې ببوزنه شعر کولای شي، د بهرني جولیز وزن پر ځای او "دننی " یا "مانیز " وزن‌ولري)په دې باب اړوندې لیکنې: اخبار هفته ۵۴ او ۵۷ مې ګڼې او د همدې بدلمیچ اتم څپرکی او اړوندې سکالووې(.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲ - څپرکی
ناپېيلی یا منثور شعر
)Prosaic poem(

د دغه دربیم ډول ازاد پښتو شعر پیلامه چې انگرېزي یې پر پاسني نامه سربېره **poem in prose, Poetic prose, prose in poem** هم بولي، الماني یې **Prosadichtung** او پارسي))شعر منثور ((، په وسمهالي ادبي پېر کې مولوي احمد)۱۳۲۱-۱۳۰۱س (او ورپسې لا ښه ترا منشي احمد جان)۱۳۳۰ل مړ (رانښلولې ده. له هغه راهیسې څه ناڅه یوه پېړۍ په بېلابېلو نومونو)ادبي نثر، هنري نثر ادبي ټوټه، ادبي پارچه (په لره بره پښتونخوا کې ښایسته ډېر ویل شوی دی.)ش.سنگروال: ۱۹۹۷، ۴۷۲ ؛ ز. هېوادمل: ۱۳۵۲(

د))مرسل نثر، مسجع نثر او موجز نثر ((په نومونو درېگوني نثري ډولونه چې ښایي د پارسي هومره یې په تېرمهال پښتو ادب کې دومره زیات څرک و نه لگېږي، هم د ناپېيلي شعر په څېرمه څېلونو کې راوستلای شو.

په لره خوا کې تر احمد جان راوروسته ماسټر کریم او بره خواتر استاد الفت، استاد بېنوا، استاد رښتین، مولانا خادم، محمد دین ژواک او محمد جان فنا ساپي تر نورو ډېر کښلي، په تېره اروانښاد ژواک چې له ۱۳۴۱ل یې تر مړینې)۱۳۸۵(پورې اوږه ورکړه او درې څلور خپلواکي ټولگې یې راپرېښوولې. په دې توگه استاد ژواک د دغه شعري څېل له څومرییز او څرنگیز او د))← افقي تخیل ((له پلوه تر نورو پښتنو وړاندې دی او د لومړي پښتو ناپېيلي یا

(c) ketabton.com: The Digital Library

منثور شعر ليکوال))prosaist poet((يې نومولای شو.

ورپسي کېدای شي. د نورو غونډي دغه استاد هم په لومړيو کي خپل دغه ادبي ځېل يا ژانر))ادبي ټوټه((او راوروسته))سپين شعر((باله، خو کله يې چي د))افغاني حماسه((نومي ټولګه پر ۱۳۲۹ل کال چاپ ته وړاندي کوله، د ليکوال په وړاندېز يې د))منثور شعر((نومونه خوښه شوه. اروانښاد اسحاق ننګيال يې د سريزه ليکونکي په توګه هم راسره هوکي کړه او په همدې جاج و ماناېې د خپلو خبرو په لړکي داسي ورارزولي وه:
))... په دې کي هېڅ شک نشته چي شعر، شعر دی او نثر نثر، خو داهم نه هېروو چي هر شعر، شعر نه دی او هر نثر، نثر نه دی...

زه چي د کتاب له پيل نه تر پايه پوري څه لولم، په هغو کي له خياله ډکي رنګيني وينم، د هنر او هنريت ښکلي ښېلګي پکي وينم چي پېښي او حوادث پکي د خيال په رڼه چينه کي ولل شوي دي... ((.

د ننګيال دغه څرګندوني راته د استاد علامه حبيبي يوه ورته وراشه را يادوي چي پينځوس شپېته کاله پخوا يې د استاد الفت په باره کي کښلي وه:))... د الفت نثر شعر دی او شعر يې نثر... ((.

داهم اړينه نه ده چي د چاخبره يو))ادبي راپورتاژ((، يونليک او داسي نور نثرونه هم))ناپېيلي شعرونه((او يا هم په دوده نومونه))هنري نثر((وبولو، که يونيم پراګراف پکي هنري هم وي؛ هسي خو په رسنيز يا ژورنالېستيک نثر کي هم لږو ډېر تخيل پر کار اچول کېږي، او په سرچپه ډول يو هنري نثر هم دلته او هلته رسنيزه بڼه ولري.

په هره توګه، نن سباپر نړيوال کچ پروني هنري نثر يا ادبي ټوټه يوازي د ناپېيلي شعر له نوموني سره د يوه ژانر په توګه منل شوی او بيا چي عربو هم له آره شعر يو))مخيّله کلام((بللی دی، نو په شعريت کي يې څه شک و شوپيان نه پاتي کېږي، په دې مانا چي دويم ستاينوم))موزون((د))مخيّله((هومره د شعريت کوم اړين شرط نه بلل کېږي.

دا هم د ناپېلي شعر د بېلابېلو بېلګو نچوړونه:
- ظالمه زما پر زړه دي بېباکه واری وکړ!

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته نه پوهېږې چې زړه یوه هنداره ده؟
او لا هغه زړه چې د شعریت له شعوره ډک دی؟
د ګلاب د ګل پاڼه- یا پر روانو اوبو رالوېدلې وړانګه
چې په لړه شانې ربنه رپېږي...
)ژواک، افغاني حماسه ج(؛

- - -

- مننه چې د ګلونو هار د ذوق له غاړې څخه نه وو سپمول شوی.
هلته چې د کابل سیند د کونړ سیند په غاړه کې غبرګ لاسونه
اچولای شي، هلته چې د وړانګو سیل د سپین غره پر سر
د مستۍ اتڼ ته ځان جوړ باله...
)هماغه ۷(؛

- - -

- یه زما ښکلې ناوې
مه ژاړه
او ورتې ورتې اوښکې مه تویوه !
ماته ستا د اوښکو مرغلرې
تر خپل مال و سرهم
ډېرې ګرانې دي
او دا د ډېرې خواشینۍ ځای دی،
دغه ګرانبیه مرغلرې دي
هسې وړیا پر وړیا
د سترګو له سیپیو،
پر سرو سپینو اننګیو
مخ کښته راورغړي
او دانه دانه
پر ځمکه
راتوی شي
...)ناپیلې ۱-۲(؛

-- -

- زه بې موخې، بې وېلاړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لالهنده آخوا دېخوا
گرځېدم راگرځېدم

او نه پوهېدم
چېري ځم او څه مې ورک کړي دي
کرۍ ورځ مې په منډو رامنډو
ځان ستړی ستومانه کړ
او ځمکې راته يوه شېبه ځای نه راکاوه
...)هماغه۱۴۸ (؛

د غرونو او ځنگلونو شپه

د تاوده اوړي لمرينو وړانگو خپل زرين شال له غرونو رغونو، ناوونو، گړنگونو، تويونو او لگړونو، غاړو مورگو، لمنو او گلکخونو را ونغښت. بيايې د هسکو اسمانڅکو لمنځو او نښترو جگې جگې او نالاسبرې څوکې د مخه ښې په مينه وړي انداز کې ښکل کړې او په بيړه بيړه له لنډ تنگ غرني او ځنگلي څنډه پنا شوې.

شپنو او غوبنو د خپلو مېږو پسونو، وزو وزگوړو، غواوو، غويیو، خوسيو کنډکونه،غېلې، او گورمونه د شپولونو او باڼدو خواته را مات کړي ول. د ورکيو او سپرلکيو لوبغاړو او بيا د سرکښو وزانو له غرېو نيولو بغارو ، غرکيو ... د درويو او شپېليو له خوږو خوږو غاړو او لارو سره په هسکو ترو او کړپوکې مستې مستې انگازې خپرولې.

مرغانو د سرپوا و نښترو په هسکو هسکو او گورو گورو ونوکې چاڼ چوڼ اچولی وو او د خپلو ځالو ځالگيو په لټون کې له يوې ښرانگې نه بلې ته بربر الوتې را الوتې.

له تور سکڼي ماښام سره پټليز د گنډېريو، مښککو، ماڼوگانو او شينشوبو خوږبويه او زړه راکښونکې سړوزمې وړمې ورو ورو پر لگېدو پيل وکړ او د شاوخوا غرنيو ونو ببرې څانگې ورسره نځېدې رانځېدې. تابه ويل، ستړې ستوړې او نارامه لولنگر مرغان پکې لکه زانگو زنگوي او په غوږوکې يې د خواږه خوب للو للو سندرې وايي...
او زه،
په ازاده او تربوخته هواکې د غوزو او څنغوزو، اوبښتو او لمنځو، ولو او چنارونو تر منځ چوتره باندې د مزرين کټ پر وچ بانه ستړی ستوری غځېدلی يم. لاسونه مې سرته سروبړدې کړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ډېر مې زړه غواړي، د کرۍ ورځې د ستغیونو پېچومو او کږلېچونو مزلونو او پرله پسې پر کلیو باندې گرځېدنو راگرځېدنو، پلټنو اوپوښتنو گرویږنو، کښنو او ثبتونو څخه لږه ارامه غونډې ساواخلم او د یوه بې غږوغوږه درانه خوب غېږې ته پنیوسم. نرۍ څپونې مې پر مخ واچوه او سترگې سره وروستې چې گونډې په دې توگه راته یوڅه ژر خوب راشي، خو...
)ناپېیلې۳۱-۳۲ (

۱۳- څپرکی

پر))یوه-کره پښتو ((د شاعر او لیکوال لاسبرۍ

که څه هم پر ژبه د شعر د یوه رغنده تړوک په توگه په پېنځم او د))ژب-ښکلاییز ((او))ژب-اندیز ((د تولیو)مقولو (په تړاو په شپږم څپرکي کې پوره رڼا اچول شوې ده، خو دلته مو بیاهم اړینه وبلله، په یوڅه لنډ او ساده ډول پرې وغږېږو. هغه هم د داسې شاعرانو او په ترځ کې د هغو گردو قلموالو د ښه ترا راڅکونې او لاربښوونې لپاره چې ادب او شعر ته هڅو د یوه "ژبنې هنر " په سترگه نه گوري او له ډېرې ناغېرۍ او بې پروایۍ څخه، لکه د ازاد شعر د ویارونو)عیبونو (په برخه کې چې ورته گوته ونیول شوه، د منځنې پېر په څېر په لوی لاس خپلې ادبې او شعرې پنځونې په پردۍ جوله او جامه مسخ کوي او هماغسې یې له پښتنې تولنې لرې ساتې.

زموږ ډېری ادبي زېږندویان او په دې لړ کې شاعران، نه یوازې له ادبي پښتو سره پوره پېژندگلوي نه لري، بلکې د))یوه-کره لیکنۍ پښتو ((تش یو نوم هومره یې هم کله پر غوږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لګېدلی نه دی او له پر هماغه خپله لنډه تنګه "سیمه ییزه، ټبرنۍ او ورځنۍ)و (ګړنۍ پښتو " بسیا پاتې دي او د نورو زده کړو ژبو، په تېره پارسي او اردو تر ګرامري او لغوي اغېز لاندې يې د شعر او ليکنې خوند او راکښون زيانمنېږي انځورو سېمبول او بيا پيغام او بلنې ته يې ځوک نه را هڅېږي.

نوی- ازاد شعر د یوه کره شعر په توګه یوې کره ژبې ته تر بل هر ادبي او بيا شعري څېل ته زیاته لري. هسې خو تولیز ادب یو ژبنی هنر دی، دا مانا چې که د ساري په توګه د پژسازي)پیکر سازي(اومه توکي شګه، ګچ، ډبره، سیمنټ، لرګي، فلز... دي او یا د انځورګرۍ هغه رنګونه دي، نو د ادب دا ژبه ده. په دې توګه د شعر اومه توکي هم د پژ سازۍ یا انځورګرۍ هغه غوندې یو بې سا څیز نه دی، بلکې ژبه هم پر خپل وار یوه ژوندۍ پدیده ده او د هر هنر غوندې د انسان له دننۍ نړۍ سره نه شلېدونکې اړیکې لري. یا په بله وینا د ټولنیزې آګاهۍ یوه بڼه ده او د پېژندنۍ د تیورۍ له پلوه د انسان د اندیز ځواک په لوړ ترین پوړ پورې اړه لري. همدا ژبه وه چې د یو مادي استر په توګه يې انسان ته اندنه)تفکر(کېدونکې کړ او د جاجونو)مفاهیمو(نړۍ ته يې ورګډ کړ. له دې کبله هغه چلند چې د نورو هنرو له اومو توکونو سره کېږي، د ادب له توکيو سره باید هرومرو توپیر ولري. ادبي زېږندویانو ته پکار ده پر ژبه باندې هماغومره لاسبري ولري، لکه څومره چې ورته په ادبپوهنه او اړوندو تخنیکي خواووکې اړین دی. په تېره د شعر ژبه خو تر نورو ادبي ژانرو څخه باید تر کېدوني بریده ډېره پراخه، پخه، بشپړه، نرۍ او کره اوسي، پکې بڼه تراچاڼ او غوراوی وکړای شي، که نه لنډه تنګه او تکراري متحدالماله ژبه ګرد شعریت تر سیورې لاندې راولي او))کلیشه((کېدو ته يې لار هوارېږي.

هغه شاعران له دې سره سره چې له هنري پلوه د نوښت داوه کوي، پر دې هم ځان نه پوهوي ، له څه راز وېیپانګې)لغوي زېرمې(یا وییونو(واژو(، ګړنو)محاورو یا اصطلاحاتو(او یا متلو څخه کار واخلي. لنډون، سپما ،)ګرامري(یووالی، نرۀ والی، خوږوالی او رنګارنګوالی يې چې د لیکنۍ ژبې له آرونو او معیارونو څخه ګڼل کېږي، په خوا و خاطر کې نه ګرځي البته د لاس ګوتو په شمار یو څو داستان لیکونکیو او شاعرانو په نیم آګاهانه توګه د خپل ځانګړي ازمېښت او هاند و هڅې یا د هغې ځانګړې مینې له مخې چې د خپلې مورنۍ ژبې له روزنې، پالنې، بډاینې او پر سیمه ییز او نړیوال کچ يې له ادبي او فرهنګي سیالونې سره لري، لږ و ډېر پر معیاري او بیا ادبي او شاعرانه پښتو لاسبرى موندلی دی، خو دا چې يې دغه کار پوره آګاهانه او ځانخبرى نه بلل کېږي، هرمرو له یو لوړ ژبنيو نیمګړتیاوو سره مخامخېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه ساده ناکره گرامري یا لیکدودي تېروتنه کولای شي، یوه څېړنیزه، رسنیزه او بیاادبي لیکنه)داستان، شعر... (سپکه سپانده کاندي. لکه:یوه ښوونکي راغلل)کندهاري گړدود ، کره: یوه ښوونکي راغله: (؛ دادبماجی ده)منځنی گړدود ، کره: دا زما ځای دی (؛ میژ تېل سبوځي)سوېلختیز گړدود ، کره: موږ تېول سبا ځو: (؛ ما او تاځو)ننگرهاري گړدود ،کره: زه او ته ځو (... د یوي پښتو- کره پښتو پروړاندي څومره گډونونه)التباسونه (او څومره پیکه او بې خونده ژبنی- لیکنی انارشېزم رامنځته کوي؟

دغه انارشېزم، په بله وینا ، ناکره گړدودي ځانځاني د نژدې دوو څواکمنو تربرو))پارسي او اردو ((ژبو اغېزمنني ته لاره هواربړي او پښتو مو نوره هم پسې کړکیچو کېدو خواته ورڅکول کېږي ، نه یوازي له وییپانگیز، بلکې تربدو بترو پښوییزو) گرامري (پېښو له پلوه. د اردو- انگرېزي)کوم چې، چا چې... (یو خوا او د پارسي)څو ، ترڅو... ، - څخه کتنه، ملاتړ، ستاینه، یادونه.. (بلخوا ، ترلیکوالو ، څېړنوالو او رسنوالو را وروسته شاعران هم رانغښتي دي. همدا خواشینوکي او نهیلوونکي ترخي رښتیاوي)واقعیتونه (دی چې په پښتو کې، د نورو لاڅه، د دواړو تربرو ژبو پر خلاف نه دومره تولیز ادبي- لیکنی سبک و ستایل لیدل کېږي او نه یوگړیز)فردي (هغه، دا تراژیدي به ترهغې روانه وي چې ترڅو مو پښتو له گړدودي دریځه ژبني دریځ ته لوړتیا نه وي موندلې !

دا دی، دلته یې د لسم څپرکي)ژبنی تېروتني (له گڼو بېلگو څخه دا یوه راخلو چې د نورو تېروتنو په څېر په هېڅ یو پښتو گړدود کې یې څرک نه لگي:

په پښتو لېږندکړ)متعدي فعل (کي د پارسي، انگلیسي او نورو ژبو په توپیر د)کړند (تر څنگ)کړی (هرو مرو راځي. په دې لاندي ازاد شعرکي دغه غورځونه لیدل کېږي او له همدې لامله ورسره لیکوال په لیندیو کې))څه ((سرباري کړې دي، دا چې وزن ورسره ویجاړېږي، د شاعرگناه ده:

سترگي مي پټي شوې چې
ونه وینم)څه (
ژبه مي پرې شوله چې
ونه وایم)څه (

د وییونو امرنه)د کلمو انتخاب (او رنگارنگي چې د ادبي او شعري ژبې په ښکلا او راکښون غوره نقش او اغېز لري، یوازي د ژبني مهارت او لاسبرې له لارې کېدون درلودای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسې لنډوالی، خوږوالی او نرم والی يا په لنډ ډول ژبنی معيار له ادبي معيار سره نه شلېدونکې اړيکې لري.

تر هرڅه له مخه، تر وسې وسې په کار ده، په شعرکې له ډېرې لوښې او ډانګ پېيلې پښتو ډډه وشي. دا راز پښتو يوازې نالوستو وګړيو پرګنو، زيارکښانو او د ښوونځيو او د ليک و لوست د زده کړوځيو د نظمونو او ترانو لپاره کارېدای شي يا لږ تر لږه د ساده ولسي آهنګونو لپاره چې هم د اړوندو نالوستو يا نيم لوستو، سندرغاړو ته د سهنې وړ دي او هم همداسې اورېدونکيو ته.

که د انځورګری هنر اومه توکي، کاغذ)يا ورته څيز (، ليکې او رنګونه دي او د پړی)مجسمې (د اخته، ګچ، سمنټ، لرګی، ډبره، فلز... دی، نو د ژبن هنر)ادب (دا ژبه ده. دلته توپير دا دی چې ژبه پخپله په ټولنيزې ځانخبری پورې تړلې پديده ده او د ختو، ګټو، ګچو يا سمنټو غونډې يو بې سا څيز نه دی. هغه اړوندې چې پړی)مجسمه (يې له خپلو توکيو سره لري، له ژبې سره د ادب له اړوندې سره کورټ توپير لري. دلته بايد له ژبې سره هغه چلند ونه شي، لکه هلته چې له ختو، ګټو او ګچو يا سمنټو سره کېږي که څه هم په هره هنري زېږونه کې د فورم او محتوا ديالکتيک پر خپل ځای دی او يو پر بل اغيز لري، خو په ژبني هنر کې يو له بله اړيکې تر بل هر هنر زيات پياوړی او ټينګ دی. د ساري په توګه يو پړساز)مجسمه ساز (کولای شي، په پړی کې د کارول شويو توکيو بدرنګي د خپل لوړ تخيل او هنري پرداز په مرسته سکينده)جبران (کړي او له ډېر تېز ليدو سترګو يې پناه کړي، مګر يو د ادبي زېږندوی کوچنی ژبنی ويار)عيب (په ټول هنري ځواک او بديعي وښت د چا له سترګو پټولای نه شي، ان که په ليکدودې کچه کې هم وي، لکه)خ (د)ښ (،)ج (د)ژ (،)س (د)خ (، يا يې د)يې (او يا جوړوونکی د جوړونې او خوړونکی د خوړونکي پر ځای کښنه. همدغه يوه کوچنی تېروتنه يا ناغبرې بس ده چې د "بېسواده " توري پرې ولګولی شي او ټول ادبي شهکار يې په يوه پيسه کړي. کفتومس وايي:

"د وييونو د ځواک له پېژندنې پرته د وګړيو پېژندنه ناشونې ده " او ساموېل تيلر کالريج د نثر او شعر په توپير کې وايي: نثر په غور ترين ډول د وييونو څرګندونه ده او شعر په غور ترين ډول د غورترينو وييونو څرګندونه. دا چې ويل کېږي ژبه د پېژند الواک)معرف تيوري (پر بنسټ د شعر له دوه ګونو)حسي او فکري (پراوونو څخه له وروستي دې سره اړوندی لري او بې له)فکر (کېدای نه شي او جاجونه)مفاهيم (چې "فکرو کول " پرې ترسره کېږي، د وييونو فکري منځپانګه جوړوي يا په بله وينا ژبه يې يو پوښ يا استر برابروي)فيدلر: ۱۵۹ مخ ۴۰۵ او ۲۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخ، انګلز ۸۱۳ مخونه(، نو نه یوازې عادي "مخابراتي" فعالیې بې ژبې ترسره کېدای نه شي، پاتې یې لا دا چې له ژبې څخه بیا د موتوکونو کار اخلي او لا زیاته سپېڅنه او سوانېدنه په کار لري په ادبي زېږونه کې پر فکري چار سربېره د پېژند بهیر لومړی پړاو)احساس، ادراک، تصور یا خیال(او هغه هم د ژبې په مرسته پر کار لوېږي او له همدې سره د عادي او ادبي ژپې تر منځ توپیر جوتیا مومي، لکه شبلر چې د شعر په پېژند کې وایي:

))ژبه هر څه د عقل په کالب کې وړاندې کوي، مګر شاعر یې باید د خیال په کالب کې راوړي. شعر خیال پردازي ته هڅه لري او ژبه یوازې مفاهیم لېږدوي..)فیشر ۳۲ مخ(.)ووکل ۳۳ مخ(ادب داسې راپېژني "ادب د طبیعت او ټولنې د عیني واقعیت د ځلونې او لېږدونې یو ځانګړې هنري ښکلاییز ډول دی چې په دغه)ځلونه او لېږدونه(کې ژبه د یوې وسیلې دنده پرځای کوي(. ژبه د اندونو)افکارو (سیده رښتینواله)واقعیت(دی او ادب یې ناسیده(( )همدارنګه: بومي ۳۰۲ مخ(.

په دې توګه که ژبه د داسې وییزو)وینا وړو (او اوریزو)اورېد وړو (نښو)سمبولو (یا په ساده توګه د وییونو)کلمو (یو سیستم دی چې مانیزه)فکري(خوا یې ذهني انځورنه دي او توکیزه)مادي(خوا یې د ژبنیو غږو په مرسته زېږېدونکي)لفظونه(دي، یا په بله وینا دوې خواوې یا مخونه لري: ښوونډ او ښوولي)دال و مدلول(یا)نوم او نومولی(یا)لفظ و مانا(، نو ادبي سمبولونه یا انځورونه)ایماژونه(بیا د همدغو ژبنیو سمبولونو، بیا ادبي سېمبولایزونه رامنځته کېږي. په دې توګه که له ژبنیو سمبولونو څخه په سمه توګه کار وانه خیستل شي، نو ادبي سېمبولونه او ورسره تړلي خیال انځورونه)ایماژونه(هم سم رغېدای نه شي، یا په ساده وینا که ژبه کره نه وي اړونده ادبي زېږونه یې هم کره راتلای نه شي.

د "ژب- اندیز" او د "ژب- ښکلاییز" ټولیِ)مقولې(چې د یوه ادبي اثر د ارزونې او کره کتنې لپاره رامنځته شوې دی، دا رابښیي چې ژبه په دغه هنر کې هم له اندیزې)منځپانګیزې یا محتوایي(اړخ سره دیالکتیک جوړوي او هم له ښکلاییز هغه سره...

دا چې د اسماعیل خو یې له پېژند)تعریف(سره سم))شعر په کېښکلې او آهنګینه ژبه د اند وخیال عاطفي ترون دی((، ژبه د شعر د لومړي رغنده توک په توګه راجوتوي چې البته دغه پېژند له آهنګه پرته پر ټولو ادبي ژانرونو کارول کېدای شي او دا چې احسان طبري)۲۸ مخ(شعر له اند، احساس، تخیل، آهنګ څخه رغېدلی بولي، بیا هم ژبه که وغواړي یا ونه غواړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اند)اندېښه(کې نغښتې ده، ځکه اند له ژبې سره خپله هستې او چار ښه ترا راڅرګندولای شي. که د یوې ادبي زېرندې بدیعي یا په بله وینا تخیلي او یا ښکلاییز اړخ د ایماژونو)انځورونو(، سمبولونو)کنایو(او اسطورو په کارېدنه سمبالېږي، بیا هم همدغه ژبه او ژبني توکونه دي چې هغه پرې راڅرګندېدای شي:

۱- سېمبولونه هماغه وییونه)واژې(یا ترېنګونه)ترکیبونه(دي چې مانا او مفهوم د کوم ورتوالي یا ځانګړتیا له پلوه د خپل آر ښوولی)مدلول(پر ځای د یو بل څیز یا پدیدې لپاره پرکار لوېږي، لکه لمر د آزادۍ او برې د سېمبول په توګه، ښون او کوتره د سولې د سېمبول په توګه، شپه د نهیلۍ او سپېدې د سباوون د هیله منۍ او نېکمرغۍ یا ژغورون د سېمبول په توګه، د شپې لاروپان یا استازي د انسان او انسانیت د دښمنانو او د سپېدې لاروپان یا کاروان د ژغورواندانو او جنګیالانو د سېمبول یا سېمبولونو په توګه.

۲- انځورونه د ګړنو)ایدیمونو(او څرګندونو)اصطلاحاتو، ایکسپرېشنو(غوندې بیا هم د وییونو له اوبدنې او اوډنې څخه رامنځته کېدای شي، لکه)د سره شفق په تبغ د تیارې ګوګل څیرې کول یا کېدل(،)په باروتو د ښونو یا ولو سپین ټټرونه لوغړنول یا لوغړنېدل(،)چا ته سترګې په لاره کې کرل(او داسې نور. د دغو ترېنګونو)ترکیبونو(یا فقرو یو نیم ویی وار له مخه سېمبولیکې ځانګړتیاوې هم لري او یا لړ تر لړه هر ترېنګ په غونډېز)فقره یي(ډول سمبولیکه مانا ښندلای شي. انځور هغه څه دی چې د زمان په یوه ټاکلې شېبه کې فکري او عاطفي غوټه وړاندې کوي)پیام ۳۰-۲-۲۸ ګڼه(.

۳- همدارز اسطورې هم له ژبې او ژبنیو غونډلو)جملو(یا ټوکرو)پراګرافو((پرته راڅرګندېدای نه شي، لکه:

که د ګناه خیرې
په منګول مروړلو پاکېدای،
نو اوس به مچ د شاتو مچۍ وای!

یا:

دلته له پېښو دي اهریمن پرېوتی،
دلته میترا دلته زوروان نه مري....

همدغه هنري او ښکلاییز توکونه)عناصر(دي چې ادبي لیکوال او شاعر یې پخپل تخیلي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

عاطفي ځواک سره د ژبنیو توکونو په مرسته رغوي او هغه ځرګندوي او لېږدوي چې عادي ژبني توکونه)وییونه یا جملې (یې له توغه وتلای نه شي.

له همدې کبله هغه ځرګندتیا یا بربنډتیا چې ژبنۍ ځرګندونه)بیان (یې لري، په ادبي زېږونه او په تېره بیا په شعر کې نه لیدل کېږي. دلته ایجاز، ایهام او ان ابهام د شعر په ښېګڼو کې راځي. په دې توګه له دې څخه سرټکول چې ولې دغه یا هغه ادبي زېږونه یا شعر پېچلی دی، بې سروبوله ده. یوه معقوله پېچلتیا یا ایهام او ابهام چې د فورمالېزم تر بریده ونه رسي، یوه تولیزه هنري او بیا ادبي او شعري اړتیا او ځانګړتیا بلل کېږي. لکه پاس چې ورته نغوته وشوه، هره ادبي او بیا شعري ژبه له عادي ګړنۍ ژبې سره توپیر لري او ناسیده ژبه بلل کېږي که څه هم اومه توکي یې بیا هم همدغه لیکنۍ معیاري ژبه ده. دا سمه ده چې کره او معیاري ژبه پخپله د ادیب او شاعر له خوا لا زیاته پالنه مومي، لا کره کېږي او په دغه لړ کي د نویو رغاونو)نیولوګېزمونو (او زړو وییونو)ارکاییزمونو (په کار اچونې سره له عادي ګړنۍ او لیکنۍ ژبې سره توپیر پیدا کوي.

لیکدودي ستونزې

یوه کره لیکنۍ پښتو ۳۲غږونه)sounds (لري، خوابېښې)الفبې (یې له دېرشو نښو)توريو یا حرفونو (تېرى نه کوي. له اوو واوېلو (vowels) څخه یې یوازې درې دا لیکنۍ نښې یا توري)و-ا-ى (لري. د زور)فتحې(او زورکي لپاره)ه (له پخواراهیسې، هغه هم یوازې په پای کې رادود شوې ده. خو)ء(او یا چرګۍ)ه(کارونګ د ژېبوهنیز قانون «توپیر» تر ډېر ځایه زیانمنوي او له لوستونکي لار لودن ورکوي. یوازې د «یاوو» د پېنځګونو، په بله وینا، شپږ ګونو ډولونو له رامنځته کولوسره یو څه لیکدودي سمون راغلی دی چې له ښه مرغه پېښور اکېډیمۍ هم هوکې کړې دي؛ که څه هم د اردو په پېښو د)ے (او دغه راز)ء(بې کچه کارونې)أو، ځائ، خدائ...) کوزنۍ لیکدود خورا ډېر پېچلی، کړکېچن اوکرغېړن کړی دی او په تېره چې زور، زېر و پېښ هم ورسرباري کاندي !

د اعراب نښې نښانې)زور، زېر، پېښ، غړوندى... (چې یو جهادي سروال یې په دې وروستیو کې د لا زیاتې او سراسري دودونې او کارونې وړاندیز کړی، له پښتو غریز رغښت سره هېڅ اړخ نه لګوي او لکه چې خو ځله راغبرګه شوه، لرو پښتنو په دغه کارونګ زموږ له برو سره لیکدودي او لیکلاریز واټن نور هم پسې زیات کړی دی !

(c) ketabton.com: The Digital Library

پردې ناخبره يا ناګاره چې له ۱۹۳۶ز)د پښتو له ملي- رسمي قانونيت (راهيسې چې د درست عربي آري الفبايي سېستم فونيميکولو هلې ځلې راروانې دي. د افغانستان د پوهنو اکاډېمۍ کومه غرېزه يا فونيميکي ابېځې)الفبې (چې دا درې لسيزې په سيندونو)قاموسونوکې (کې ترې د سم وينګ)تلفظ (لپاره کار اخېستل کېږي ، له آره پر ۱۹۷۴ز. کال د ليکوال له خوا د وخت پښتو ټولنې ته وړاندې شوې او له يوځه بېځايه ادلون بدلون سره يې هوکې کړې وه.

نورو عجمي مسلمانو هېوادونو ، لکه تورکيې، مالېزيا او اندونېزيا له هسې لاتينايزېښنه کار اخېستی او له نړيوال فونېټيک سېستم سره دومره اړخ نه لګوي.

)ے (پېښوريانو په باره ګلی کې دکره پښتو د نرينه پايلې)-ی (پر ځای زموږ پر))کابليانو ((په وچ زور منلې وه او ما په يوه بله غونډه کې ور زباده کړه چې دا يوازې د شمالختيز ګړدود د وينګ)تلفظ (استازې کوي، ځکه له هندکو ، اردو او نورو هندي هغو څخه يې اره اخېستې او له ټوليزې کره ليکنۍ پښتو سره اړخ نه لګوي نو که پېښوريان د نرينه يوګړي لپاره دوې ياوې)ی-ے (کاروي، د سوېل- لوېديزې))کندهارۍ ((ګړدودې ډلې فونولوجيکي او مورفولوجيکي دوبليکېټ)جوړه جوړه کېدنه (هم بايد ومنو. په دغه ډله کې واوېلي او ورسره ترړلې صرفي او نحوي نظامونه غبرګ غبرګ راځي او له دې سره د نورو آرونو په لړکې د)ګرامري يووالی يا توحيد (آر و معيار يومخيز ترپښو لاندې کېږي. پايله يې دا چې دوه ګرامره او بيا دوه ليکدوده منځته ، په بله وينا ،))دوې پښتووې ((راځي او د))يوې يوازېنۍ- کره ليکنۍ پښتو ((د يوې پېړۍ دوديزې او نيمې پېړۍ پوهنيزې هلې ځلې پر اباسين لاهو کېږي !

د)ی (ډولونه

د کره ليکنۍ پښتو «ی» ګاني شپږ دي: دوی يې)ې، ي (خپلواکې يا کنسونټې دي، دوی يې غبرګغږي يا دېفتانګي)ی، ئ (او يوه يې نيمواکه يا سيمي واوېل)ي=(يا)=ي (او شپږمه)ئ (يې له آره د)ی (تش يو ليکيز ځېل يا ګرافيمي وارينټ دی او د لومړي ډېرګړي کړ)جمع مخاطب (لپاره راځي او له همدې کبله ورته فعلي زورکيواله)ئ (وايي. دغه شپږواړه)ياګاني (له اړوندو بېلګو سره په لاندې ډول ښوول کېږي:

۱ (اوږده)ي (، لکه:

خدای دې ادې له هرې ناوړې پېښې لرې لري.

۲ (لنډه)ي (، لکه:

ښادي، خپلوي، ودانې، ورانې، خښښي، تربګنې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ (نرمه یا زور واله)ی ay (، په بله وینا ، هغه بې ټکو)ی (چې تر مخه یې زور یا فتحه -)لرګی (، الف -)ځای (، اوږد و -)ځارندوی (یا لنډ و -)بوی (وي ، نورې بېلګې یې، لکه:
نری، سړی، ځای، خدای، وری، وږی، لوی، ښکارندوی، خوی، بوی.
۴ (درنه یا زورکیوالهـ)ې، ئ (، لکه: نرې، کړې، ډوډې، ځوکې؛
۵ (په کړ)فعل (کې ،لکه: ډوډۍ وخورئ، ښه کوئ، بد مه کوئ.
۶ (نیمواکه یا سیمي واولي)ي y (، لکه: یون، یاد ، بیا ، بېدیا ، یو ، یوه، یور، دویم...

د)هې (ډولونه

د واوېلي)غیرملفوظه (او کنسوننټي)ملفوظه («ه» توپیرول په کار دي. په دې ډول:
په)دویم (ډول کې د واوېل)فتحې (په توګه غورځي او په)نهم (کې د کنسوننټي)ملفوظه (په توګه پاتې کېږي. د)نهم (بنسټ)نه - (دی، مانا داچې ړومبی)ه (یو کنسوننټ)consonant (دی او دویمه هغه یو واوېل)vowel (.)اووه - اووم، پېنځه - پېنځم، یو - یوم... (هم په همدې لړ کې راځي. د معیاري لیکلارې او لیکدود پر بنسټ،))دوه ((په ترکیبي شمېرنومونو کې هم واوېلي پایله)ه (له لاسه ورکوي، لکه:
دولس، دوویشت، دودېرش، دوڅلوېښت، دوپېنځوس، دوشپېته، دواویا ، دواتیا ، دونوي؛
اوښتې یا مغیّره ښه یې هم هغه پایله له لاسه ورکوي)د دوو (.
په دې لړکې د))درې ((هغه هم تر))درېو (( ))درو (کره راځي.
نور واوېل پای یا خپلواکپای شمېرنومونه)-ي- (غواړي، لکه:
درې- درېیم، اویا- اویایم، اتیایم، نوي- نوي یم یا نویيم؛ «څویم» هم تر ورته دوی یا قاعدې لاندې راځي. کنسوننټ پای هغه خو په هر ډول، اړونده پایله)ending ( )- م (سیده په ځان پسې نښلوي، لکه:
څلورم، پېنځم، شپږم، اتم، لسم، شلم، دېرشم... سلم، زرم، میلیونم... . پرکنسوننټي یا معدوله)و (پایته رسېدونکي شمېرې هم په دې لړ کې راځي، لکه:
یوم، سلم، یوسل یوم، دوه سوم، دوه سوه یوم... ، زرم، یوزر یوم، میلیونم، یو میلیون یوم... ؛ که)سووم (او)یووم (هم وکښل شي، باک نشته، خو د اسانۍ اولنډون له آرونو سره ټکرېږي.
زور- پای او زورکي پای شمېرې هم د دغو واوېلونو تر غورځوني و روسته تر ورته قانون لاندې راځي، لکه:
دوه- دویم، پېنځه- پېنځم، اووه- اووم، نهه- نهم، دوه سوه- دوه سوم...

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- پښتو د عربي، پارسي، انګرېزي... پرخلاف)پېښ، زبر او مد (نه لري نو د پېښ پرځای)و (، د زبر پرځای)ې (او د)آ (پرځای)ا (لیکل په کاردي:

پارسي پښتو

ُ)پېښ( )و (

پل، گمان، گمارل، ارزگان، ارگون، کنر، پول، گومان، گومارل،

کندز، کلتور، ترک، مغل، ترکمن، ترکیه، ورزگان، اورگون کونړ،

ازبک، رمان، ارگان... کندوز، کولتور، تورک،

مغول، تورکمن، تورکیه،

وزبک، رومان، اورگان...

همدا ډول تر)لخ، لمړی، کچنی... ()لوخ، لومړی، کوچنی یا کره کوشنی... (کره بلل شوي دي؛ له پارسی سره ګډ)ګل (چې کره پښتو بڼه یې)gwal (ده، له ډېر مهاله پر همدي پارسي لیکدود راپاتې دی، خو)خم - خوم(،)خرما-خورما (،)تخم-توخم(،)ختن-خوتن (او داسې نور له)و (سره لیکل دومره نادوده نه بریښي. مانا دا چې له درو ګونو واوېلونو)و-ا-ی (او بیا د بېلابېلو

ی- ګانو)ې،ي،ی،ۍ،ئ(د ویي په سر، منځ او پای کې پوره پوره کار واخلو او د وینګ او لیکنګ تر منځ واټن او ورسره ورسره د ټکر)التباس (کچه یو څه راکمه کړو. په خپلو او پردیو وییونو کې)د خدای او رسول له کلام پرته (د بېخرته)ء ګانو (زوړ دود نور پرېږدو او)ې،ي (یې ځایناستی کړو، لکه د)واېي، وایي، اروپایي، لایق... (د)وائې، وائي، اروپائي، لائق... (؛ همدا راز د لنډ، اوږده او نیمواک یا سیمي واوېل د ټکر د راکمولو لپاره هم تر وسې وسې پاملرنه په کار ده، لکه: د بود انډول)ۇ (یا د)نرینه ۇ، اړتیاۇ (هغه)وو (وکاږو،د بودند هغه)ول(؛ همدا راز، لکه پاس چې یادونه وشوه، د کوزنیو د)) زور و زبر، پېښ او مد ((لیکدود هم بدلول په کاردي، لکه)دُکن، ډِموکریسي، څُله، آئین... (پر)دکن، ډېموکراسي، خوله، ایین... (باندې

)آ ( )ا (

آسان، آرام، آزاد، آباد... اسان، ارام، ازاد، اباد...

گله، هلمند،دموکراسی، گیله، هیلمند، دېموکراسي،

تاجکَستان، انَگلستان، برلن، تاجیکستان، انگلیستان

سک، ژورنالست ... برلین، سبک، ژورنالیست...

همدا راز هېنداره، هېندوانه، څېرمه... هم درواخله. خو ډېر دود، لکه)افغانستان، عربستان، پاکستان... (له)-ي-(سره نادوده بلل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

)-اه(پای خپل یا له پارسي سره ګډ ویيونه، لکه: ساه، ځاه، ګناه، ګیاه، دستګاه، بېګاه، ګازرګاه، خانقاه، تراه، تیراه، پناه، پوپنا... ان له منځني پښتو ادبي پېر راهیسې شاعرانو زیاتره د الف - پای قافیو په توګه کارول کېږي. په کره پښو یه کې هم دالف - پای ویيونو په توګه ورسره د ښځینه نوم چلند کېږي، د ساري په توګه یې ډېرګړي)ساوې، ځاوې، ګناوې... (کاږي، په)-ګانې (، لکه)ځاګانې، ګناګانې... کره نه بلل کېږي. په تېرمهال کې یو ازې))ګناه ((یو نیم شاعر د)-ه (کنسونټ پر بنسټ نرینه کارولې او ډېرګړی یې))ګناهونه ((راوړی دی. په دې لړکې)تباه (له دې سره سره چې همداسې لیکل کېږي، بیاهم د وینګ په لاسوندورسره د ښځینه ستاینوم چلندکېږي او ځیزنومیز ببلنګ)تباهي (یې، هرګوره ښځینه راځي. تنخواه چې زیاتره تنخا ویل کېږي، نو ډېرګړی یې هم باید))تنخاوې ((وویل شي او وکښل شي.

لنډیزونه یا ترخیمونه) Abbreviations)

۱(د دې سپارښت تر څنګه چې د شاعر څرګندنۍ ژبه باید تر هر څه د مخه کره)معیاري(کېښکلې او پوره پراخه وي، د نړیوال دود له مخې ورته تول تال)وزن و ریتم(له اړتیا سره سم د ځینو لنډیزونو له کبله دا اجازه هم ورکول کېږي چې یو لړ ژبنۍ او ګرامري سرغړونې وکړي، لکه د غونډو او غونډلو)فقرو او جملو (مخکې وروسته کول یا د ځینو ویيکو)سربلونو او ستربلونو (غورځول او تر ټولو وروسته یو لړ ویونو له لنډیزونو)ترخیمونو (هم کار واخلي. مګر تر یوې دودیزې کچې او هغه دا چې له پخوا څخه مخینه او یاهم ګرودې لاسوند ولري او تر ده وروسته د منلو او سهلو جوګه کېدای شي.

په پښتو شعر کې دغه راز لنډیزونه له همغه کلاسیک پېر راهیسې چې دیواني دود رامنځته شوی دی، دود لري او ځینې لا تر ننه د یو او بل له خوا لړاو ډېر د دودېدو په بهیر کې دی. د نوې رغاونې)نیولوګېزم(یوه په زړه پورې برخه هم په شاعرانو اړه لري.

۲- په لنډیزونو کې زیاتره له ګړنې)محاوري(او وګړنې)عامیانه(ژبې او بسیا ببلابېلو ګړدودو)لهجو (څخه ګټه اخېستل کېږي. پښتنو شاعرانو ته دا امتیاز هم په برخه دی چې یو لړ ویيونه د ببلابېلو ګړدودو له مخې کله دوه ځېیز وکاروي لکه: زما، زموږ، دربغ، غربو، وربځ، پسه، پسې، ارت، اوږد، بوخت، ړمنځ، یوه، وبل... او یا ځینې دوه ځپیز ویيونه درې ځپیز وکاروي، لکه: پسرلی، ښایسته، تروږمۍ، غولول، نښلول...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پېښوریان او را بر شینواري او ښايي ځيني نور تېرونه د ډېری پښتنو درې څپيز ناپای)مصدرونه(او بيا يې گرداني بڼې دوه څپيزوي ، لکه: ځورول، کړول، زېږول... ، مانا دا چې په شعر کې ترې گټه اخېستل کېدای شي.

۳- کله دا اړتيا هم ليدل کېږي چې يو څپيز او دوه څپيز درې څپيز وکارول شي، په دې آړ)شرط(چې کوم گړدودي يا گړنی لاسوند ولري، لکه ستا ،)دتا ، ستاسي، دتاسي...

۴- همدارنگه پور وييونه)دخيل لغات(کله په آر وينگ او کله په پښتو شوې)سفغن(وينگ وکاروي، لکه يو څپيز درې کنسوننټه عربي وييونه: شکر، فکر، صبر، قبر، جبر، قهر، قصر، قدر، فخر، فتح، فقر، فضل، فصل، ذکر، شرم، سهم، نظم، منع، طمع، شمع، ذهن، علم، شعر، نثر، نحو ، سهو ، دلو... چې له آره يو څپيز دي، خو له پښتو وينگ سره سم دوه څپيز کارول کېږي، دا او يو لړ ورته پارسي ويونه)مهر، شهر، زهر، مرو ، خشم، لشم، رزم، بزم، جشن،... (په آر وينگ يوازې هله کاريدنه مومي چې معطوف اليه راشي)زهرو مرگ، رزم و بزم، شعروادب... (، ځانته ځانته، لکه:

)نه چې هر)شهر (ډېلی شي يا لاهور (. خوشال وايي:
تر عسلو به ښه وي هغه) زهر (

پر دې سربېره د توليزې اړتيا په وخت کې يو څپيز ه م دود لري. دوه څپيز او درې څپيز پوروييونه بيا په سرچپه ډول پښتانه يوه يوه څپه لنډ کاروي او کلا سيکو سترو ويناوالو هم زياتره همداسې کارولي دي، لکه: سليمان، سياست، اختيار، اعتياد ، اعتبار،)ابار(، بيابان، نياز، پياز، سوال و ځواب...

۵- يو لړ اروپايي پوروييونه چې د کلستر)ابتدا پر ساکن(له کبله يې فارسي ژبې او عربي ژبې يوه يوه څپه زيات وي پښتانه رسنوال او ناظمان بيا هم له دواړو غوراويو څخه کار اخيستلای شي. خو بيا هم تر دې کچې نه چې له پښتو وينگه کورټ تېری وشي، لکه ستراتېژي)استراتېژي(، ستېشن)استېشن(، پروژه يا ورکشاپ چې پارسي ژبې يې د)و(او)ر(په خوځندي)حرکت(سره درې څپيز کاروي؛ پلان ياخپل يوڅپيز دا)ږدم- ابږدم، ږدو- ابږدو ، ږدي- ابږدي... (دوه څپيزول له يوې- کره پښتو سره اړخ نه لگوي.

۶- بېلابېل گړدودي او څه ناڅه وگړني)عاميانه(وارينتونه هم کېدای شي، له پښتو شاعر سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

مرسته وکړي لکه لور، لوری)طرف(چې هم يې يو او دوه څپيز کارولای شي او هم نرينه او ښځينه)څخه(پر)څه(او هم پر)نه(او)ځنې(يا ګرد سره).(بدلېدای شي. مګر)پښه(دوه څپيزول، يا په مرستيال، پښېمان، انښته يا انغښتل درې څپيزول کوم ګړدودي او ګړنی لاسوند نه لري. د کره پښتو او ستربل)باندې(ګړدودي وارينت)ن(هم د شاعر لپاره جواز درلودای شي.

۷- د)مېـ(او)ډز(غوندې وييونو نرينه او ښځينه کارول، جمع کول او مغيره کول هم همداسې درواخله.

۸- د ناکره يا وګړني)عاميانه(پښتو يو لړ لنډيزونه چې په ختيزو ګړدودو کې زيات دود دي، په نوموال پېر)اسمي حالت(اړه لري او هغه دا چې د نومونو اوښتې)مغيره(بڼه په پام کې نه نيول کېږي، شعري ژبه کله کله پيکه کوي، نو پکار دی تر وسې وسې تري ډډه وشي، لکه: په)رنګينو (دوکه شوم)اجمل ختک، د غيرت چغه ۹ مخ(، په تاو به دې مرغښ وي)چرګوټيه(ستا په سر نه وي)هماغه اثر ۴۳ مخ(. دا ځکه بې سوي زړه)پولو (کې ځايوم)هماغه اثر ۵۹ مخ(؛ د شمالختيزې پښتو))پشدی پيوند ((هم لړ و ډېر د تول برابرۍ په پار ورته پښوييز سرغړاوي ته اړوځي او د ښيلګې په توګه))پيو ((پر))پو ((اړوي او داسې نور.

۹- يو شمېر اوستربلونه، لکه)باندې(،)سره(،)پورې(،)څخه(غورځېدای شي مګر سربلونه لکه: د، له، تر، پر، په، غورځول شعري ژبه ناکره کوي.

۱۰- ځينې پښتو ښځينه نومونه چې له مهال تېرېدني سره يې په تولېز)عام(يا ګړدودي ډول لنډون دود لري، کېدای شي، د سېما يا نه سېما له پلوه لږ څپيز او ډېر څپيز وکارول شي، لکه لار)لاره(يا ليار)لياره(، لوېشت)لوېشته(، ځنګل)ځنګله(، مېـ)مېږه(، منګول)منګوله(، لېچ)لېچه(، خپړ)خپړه(، مېرمن)مېرمنه(، بن)بنه(، لمن)لمنه(، ستن)ستنه(، برستن)برستنه(، درغن)درغنه(، خبر)خبره(...

۱۱- يو لړ پښتو وييونه له آره لنډ او اوږده هم مانيز)مترادف(وارينتونه لري، چې له اړتيا سره سم له دې يا هغه کار اخيستل کېږي لکه: يو له بله، يو له بل)وبله، ځيله(، پرېمينځل- مينځل، پربولل- يا ولل، موسېدل، موسل، موسکې کېدل- موسکا کول يا خندل، کړې- کوي، کې- کا، کاندي- کاني، خندېدل، خندا کول، پاځل، نخېدل- نخل، سول- سوځېدل، سېځل يا پاتېدل،

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاتې کېدل، سترېدل- ستړي کېدل، خوشېدل- خوشیول- خوشې کېدل- خوشې کول... . په وردګي ګړدود کې د دغو وروستیو بېلګو په لړ کې یوځېیز کړي وییکي)سره، کره (او داسې نور← لنډېزونه بیا تر پښتوییپوهانو)ګرامرپستانو (نه، د شاعرانو لپاره هم په زړه پورې دي د کندهاري څه)څخه (پرځای))نه ((، زور)فتحه (یا ګړسره صفر هم د ټکر)التباس (مخه نیسي او هم شعري اړتیا ښه ترا پرځای کولای شي.
یا انګینومونه)صوتي نومونه (لکه درز، درزی، درزا، درهار.

۱۲- د وزن یا قافیې د اړتیا له مخې له بېلابېلو ګړدودي وارینتو څخه همزمان)په یو شعر کې (کار اخېستل ژبنی ګډوډي رامنځته کوي، لکه د لغمان خوا ته)ما وویلي (د)ما وویل(،)ما ولمبلي (د)ما ولمبل (پر ځای یا د)کېناستل (پر ځای)کېناستېدل (یا په ځینو نورو ګړدودو کې د کېنوستل، کېنستل یا کېښېنستېدل... په ښه او یا د کندهار خوا ته غزلې، ولي، کلي... سره قافیه کول، لکه د استاد عبدالهادي داوي په یوه غزل کې چې هماغه سرو پای یې پرېاد راپاتې دي:

که یو څل زموږ پر کلي واړوې
د غم بار به مې له ولي واړوې
... د غزلي واړوې
)ښکلي شعرونه: دولتي چاپخونه ۱۳۴۰(.
هسې خو، په سراسري توګه، غزل هم له هغو)پور (وییونو څخه دی چې هم نرینه)غزل- غزلونه (رادود شوی او هم ښځینه)غزله-غزلې (!

۱۳- همدارنګه ځینې وییونه په بېلابېلو پښتو ګړدودو کې خو ډوله ډېرګړي)جمع (کېږي او په دې توګه شاعر ته بېلابېلې امرنې)انتخابونه (په لاس ورکوي، لکه په لاندې لیکلړ کې:

یوګړی)مفرد (	ډېرګړی)جمع (
غوبي)غوابی (	غوبي، غوبان)غوابي (
خوربی	خوربي، خوربیونه، خوربیان
ویی)لغت (	ویی، وییونه
پلار	پلرونه، پلاران
ټوپک)د پ په زور (	ټوپک د)پ په زورکي (، ټوپکونه
ګل	ګل، ګلونه، ګلان
زانګو	زانګووې، زانګوګانې)ناکره (

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر شونډان، لښتيان، مورگاني، موراني او داسې نورې گړدودي بڼې له ژبني او شعري معياره لرې دي.

۱۴- دا دی، په دغه وروسته ليکلړ (ليست (کې د توليزې اړتيا په موخه د ځينو دودو لنډيزونو يو لړ بېلگې په جوته) برجسته (توگه وړاندې کېږي:

لنډيز آره بڼه

چړ	چار) خوشال يونيم ځای کارولی (
آ، ها	هغه
ته‌وا)توا (	ته به وايې، تبا) ناکره (
:تم	ته هم
زم	زه هم
تاتم	تاته هم
دلتم	دلته هم
هلتم	هلته هم
مام	ماهم:)مام په پاکه مينه ستا صنم لمنه ونيوه ساړا بياباني (
م	مو:)ستا په پېښو م دې خدای ککړ نه کا: ز.(
م	يم) ښکلو سترگو دې خوړليم: مظهري (
ويمه	وايمه) ويمه اور شوای: اجمل خټک (
وې) ويل (	ويل،) خلکو وې: پيوند (
وې) ناکره (	وايې) ته به وې له گلونو نه سا خبږي: نويد (
که خېري، که خيري	که خبر وي) اجمل (
مال، ماول، مايل	ما ويل
لړ	لړه) لړ شنه شه نجلی: لايق، کندهاری گړدود (
غه	هغه) غه اوره چې د کرم اوبه يې نه وي-

غه اوره مه کړې پر مخ د دې اسمان گډ، احمد شاه بابا ړ وييز برمه۱۱ (

پسلغ، پسلغه: پس له هغه) پسې، ورپسې، بيا (

يو خوا)له يوې خوا (، بلخوا) بله خوا، له بلې خوا (:

... اباسين دی منځگړی، هندکيان يو خوا افغان بلخوا) خيال (

(c) ketabton.com: The Digital Library

له هر خوا   له هرې خوا) بیا یې کش پر ځان له هر خوا چلیپا کړه: زیار (
پو: پیو) بچی د مور په پوکي وریتېږي ولې: پیوند (
تې   ته یې) مخې تې درومي د سرحد واړه فوجونه:اکبرخادم(.
ښنگ، ښنگه، ښرنگه، ښه رنگ)خو د کرلاڼیو))ښرگې ((نه شي دود پدای (
زه ی   زه یې
به ی   به یې) ته راکوه زه به ی گوټم په مزه:اجمل ختک (
نی، نه ی   نه وي)چرته تاوده وینه به نه ی/ نه وي/ چې واورې/یی/ -چرته کې سره وینه به نه ی/نه وي/ چې واورې/ یې/: هماغه(.

داسمه ده چې د نورو لنډیزو نو په څېر دغه لنډیز نورو پخوانیو او وسنیو هم کارولی، خو دومره پرله پسې، په یوه شعرکې نه، لکه واخلې پر۱۸۳۷ز. کال د سپیني ادي په یوه ښکلي کنبلي شعرکې:
... سرونه)یې (غوښ کړه د دښمن په توره – مور یې کړه پر غلیمانو بوره...)رڼا ښلورمه گڼه(.
خپسر- پخپل سر یا خپل سر: د جمال په څېر به و سبځې پرې خپسر)حمید (
پرې !   پرېږده، پرېږدئ: پرې سر سرتوره ویر ژړلې مور دي)زیار (
دریم   دریېم
پرېستی   پرې ایستی
پرېښی پرې ایښی
پرېښووم   پرېښووم: ته یوازې له ما ولاړې او غمو ته دې پرېښووم:ز (
راخلي، راښستی...   راخلي، راښستی...)اخم، الم... ناکره دي(
راړوي، راړولی...   راړوي، راړولی...او د داسې نورو الفونو مدغمول.
که   کړه: وما پردبس ته ځان راښکاره که)حبیبي (، هرگوره، د دغه کړ بنستې))کو-ل ((دی چې د)کړ-ل، کل-ل، کاند-ل، کاڼ-ل (سره هممانیزونه رغوي او هر لیکوال او بیا شاعر کولای شي، د لیکلاریزې او سبکي رنگارنگۍ په موخه له دغې رنگارنگۍ کار واخلي.
پښتون)د پ په فشار (پښتون مسلمان، پښتون مسلمان)خادم(
توبه   د)ت په فشار (یاره توبه توبه
نامراد دوه ځپیز: همه واړه هسې پاتې شول نامراد)رحمان(

۱۵- همدارنگه تولیزې)وزني(تشې په ځینو بېځایو زیاتونو ډکول ژبنی او شعري معیار زیانمنوي، لکه د پېښوریو په پېښو: پکې ځاله د زمریانو ده – دلته)کې (زمریان او وسي)عبدالله

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقرى (.
"زه " لکه ازاد)ه (مرغه)خاموش (؛
بي له مامرې، بې له تامرم
سره)پوهه (يو زړګيه
په خندا مرې، په خندا مرو)لایق، لايق زاده (....

ثلاري د)ثلور لاري (، پينځکلن د)پينځه کلن (، اووکلن د)اووه کلن (،
اتکلن د)اته کلن (... پرځای د وييرغاوني له آر سره سم رالنډ کړشوي او ځايناستي شوي دي.

هرګوره،)زما (او)زمورږ (يوڅپيز او دوه او څپيز کارول او بيا)مورږه (او)زمورږه (دوه څپيزول او دري څپيزول بيا هم لږو ډېر دود لري.)پسرلی (دوه او دري څپيز دود لري او)سپرلی (لاهم همداراز په منځنۍ پښتو کې د))يو ((اوښتې او ښځينه بڼې يو څپيزي)يوه،يوۀ، يوي (ويل کېږي، لکه د علیخېل لایق په دې دې بېلګه کې:
... هلته د وچ ډاګ پر لمنه باندي
د مني باد ته)يوه (کېږدی رپېږي
په دې کېږدی کې)يوه (رنځوره ښځه
اوربلوي او له دردو ژړېږي...) -۲ځ. تمثيل (؛
او په دې ډول ترې د نورو سيمو ويناوال هم ګټه اخيستای شي "ستا " ، "دستا " دوه څپيزول کوم ګړدودي لاسوند نه لري، نو بايد ، لکه له مخه چې وويل شول، د "دتا " او يا هم د "دا ستا " په بڼه وکارول شي. د وييونو بېځايه تکرار لکه د محبوب سنګر په يو لړ ازادو او نيم ازادو شعرونو کې له همداسې وزن ډکونو څخه شمېرل کېږي او شعري بېخوندي رامنځته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وييپانگه)واژه نامه(

ارمانل	حسرت خوردن
استازګر	رسالتمند
استازي	نماینده گی، رسالت، سفارت
ارتبیلځی	زباله دان
اسکېرلی	مستضعف
اسمانڅک	اسمانخواش، سر به فلک شده
اسمانلار	کهکشان
ارت و بیرت	بسیار وسیع یا گسترده
آر)ه(	اصل، اصیل، پرنسب
آړ	مانع، سد ، شرط
اسان خوښی	استراحت طلب
ارام خوښی	راحت طلب
ارامځای	آرامگاه، مقبره
ازمون بتیۍ	کورهٔ آزمایش
انځور	تصویر، تابلو
انځوریز	مصویر، تصویری، منقش
انځورگر	مصور، نقاش، نگاره گر
اوتي بوتي	چرند پرند ،چرندیات
الواک	نظر، تیوری
الوی	بریان، واسوخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس اوس، په دې ورو ستيو کې	درين تازه گی-آواخر،آخراً
اړنگ	شک،ترديد
اړنگ بړنگ	شک و ترديد
اړنگلاندې، اړنگمن	مشکوک، تحت اشتباه
اکر	وضع، حالت
اکربکر	حال احوال
اکر وکر	وضع هويت
انکړ	حالت و وضع)بد انکړ(
اړين	ضروري، حتمي
انگی، انگازه	پژواک، انعکاس صدا
اړ	صرف، دريغ
اننگوړی	انارک، رخسارگک
اند	فکر، انديشه
اند و ژوند	انديشه و زنده گی
اند و واند	انديشه و خيال
اند پوهه	ايديولوژی
انددود ، اند توگه	طرز فکر
انډوخر	خرمستي
انډی	قورمه
اورپکی	اشرار
اوړون ټکی	نقطه عطف
اوراورکی	کرم شبتاب
اورشيند)غر(	)کوه (آتشفشان
اورتون	آتشکده
اورپښتی	آتشپرست
اورين، اورنی	آتشين
اورلوبه	آتشبازی
اورپکی، اورگډی	اشرار
اړه تړه	بندوبست؛ زدوبند

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېز، اغېزه	اثر، تاثیر
اغېزمننه	اثرپذیری
اغېزښندنه	اثرگذاری
اوکوب	شکوه
اووی)ژمنه(	قول، وعده، تعهد ، تضمین
اویجه	سرزمین، قلمرو
اوښان)اوښکن(	آشک آور
ارمانژلی	ارمان زده
اوږدمهالی	طویل مدت
)ا (وسمهال، نن سبا	امروزه، دراین روزها ؛ ماضی
)ا (وسمهالی	معاصر
بادوړه	باد کویه
---	یقیني، اعتمادی
باوري	قابل اعتماد
باوروړ	رأی اعتماد
باوررایه)-ي(	اعتماد نامه
باورلیک	
بد ورد یا بدورگ)-ی(	بدمنش، بد طینت
بد اندی	بد اندیش
بدلگی	ناپسند ، نامطبوع
بدګڼه	زشتی، ناسزا
بدوین)-ی(	بدبین
بدونگی، بد رنگ	بدقواره، زشت رو
بسېدل	کفایت کردن، بسنده کردن
بډ، گوَر	حریف، ضد ، مخالف
برخلیک	سرنوشت
برخلیک ساز)-ی(	سرنوشت ساز
بې برخلیکه	بی سرنوشت
بې برخلیکي	بی سرنوشتی
بې سروبوله	بی سروپا ، نادرست

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې سروبې سرواښي	بی بندوبار
بول، اووى،ژبه، ژمنه	قول، عهد
بريا)برياوي(	دست آورد)ناکره:لاسته راوړنه(
برېښليک)برېښناليک(	ايمېل
برېښليکول	ايمېلول
بولـله	قصيده، حماسه
بلوسل	غصب، تجاوز کردن
بلوساک، بلوس، بلوسه	غصب، تجاوز
بلوسگر	غاصب، متجاوز، تجاوزگر
برلاسی	تفوف، هژمونی
بری چار	فاتح، غاصب، پيروز
بشروا له	بشر دوستی، هيومانيزم
بېړنی	فوری، عاجل
بېړنی اکر	حالت اضطراری، ايمرجنسی
بېړندوی، تلواري	عجله کننده،شتابان
بې سوله	نامعقول، غير منطقی
برميال، پرمن	پر شکوه، شکوهمند
بې نياو، بې لوره	بی رحم، بی انصاف، غير عادلانه
باکه	حدس، ويار
بوځل	سنگ باره،ديوارسنگی
بورجل	اقامتگاه؛کمينگاه؛سنگر
بلېنده،شونتۍ	مشعل چراغ چوب
بلونج	بديل، الترناتيف
بوږن	تکان، دلهره، دهشت
بوږنوړی	-دهنده،دهشتناک،دهشت انگيز
بوږنېدل)-ول(	تکان خوردن)-دادن، برآنگيختن(
بدلمېچ	ميزان الشعر، عروض
بهير	کاروان، جريان؛ روند، پروسه
بې کچه)بېکچه(	بی اندازه، بی حده، نامحدود
بلهاري، بلهاری	فدا، قربان)-ی(

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلهاري	قربانی
بويه(خوړل بويه)	باید ، بایست
بنجره	شگوفه
بنجر، بنچر	ژولیده، پژمرده
بَخولَه(په دويم خج)	فاجعه، تراژیدی
بدوين(-ی)	بدبین
بېواک او خپلواک	واکه و همخوان، واول و کنسونت
بېواکوړی	ابتدابه ساکن،کلستر
برېکۍ(بړبوکۍ،بوړبوړکۍ)	گردباد
بیا بیا ، په بیائلي ډول	باربار، مکرراً
بې ټيکاوه	غیرثابت،متزلزل؛بحرانی

- - -

پاتمري	میراث
پاتوړی	وارث
پانگواکي	امپریالیزم، سرمایه سالاری
پاڅون	رستاخیز، قیام
پارو پاميزاد(يوناني)	بلند تر از پرواز عقاب(افغان زمین)
پلور	ارزش، فروش
پسولل،رازل	آراستن(به زیور...)
پخشو	خلاص،فارغ، رها ،آزاد
پتلیز(-ول)	پیوست، پیوند (کردن)
پار(د مینې په پار)	خاطر، پاس(به خاطر- به پاس عشق)
پاټکی(سرخج)	قطعه، شعر
پاټکيوال	شاعر
پاړکی	طبقه(اجتماعی)
پاړکيز(پاټکيز)	طبقاتی
پاسللی	ممون، سپاسگزار
پاسلونی	منت گذار
پاسلل(زباډول)	منت گذاشتن
پاسلنه	منت گذاری

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاسوال	پاسدار، نگهبان
پامور	درخورتوجه،قابل ملاحظه
پایتکی	نقطهٔ پایان)-ی(
پایبنه	شکل نهاییی، فاینال
پایخج	فشار پایانی
پایله	نتیجه
پیلخج،سرخج	فشارآغازی
پیلامه	علامه، علامت)سمبول(،نقطهٔ آغاز
پایلوبه	بازی)مسابقه(نهاییی
پوړ	قشر)ساختمانی، اجتماعی(
پښویه	دستور زبان، گرامر
پښوییز	دستوری،گرامری
پْښبیله)ابتدا به ساکن(	قافیه
پښبلیز،قافیوال	قافیی، قافیوی
پېروپلور	خرید وفروش
په تېرکي	سهواً؛ درگذشته
په پښتوغږېږم	با پشتوگپ میزنم
پرپښتولیکل کړم	دربارهٔ پشتومینویسم
پرغز	غضب
پازوال	موظف، مسوول
پتړ،پاڼ،گړنگ	کره کوه، پرتگاه
پرنډي ويني	خون لخته
پاڼریز	برگ ریزان
پتلیز)جوخت(	پیوست
پربنه	سنگلاخ
پرخ	شبنم
پژی	بدن، وجود ، جسم
پژنی	بدنی، جسمی
پنځ	طبیعت
پنځول، هستول	آفریدن، ایجاد کردن

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځونه(هستونه)	آفرینش، تخلیق،ایجاد(هنر)
پنډغالی	جاری اجتماع، کمپ
پنډوپېړ	لُک و پهن،زیاد ضخیم
پورژنی(سلی)	مسافر، تبعید شده
پېر	دور، دوران، گردش(زمان)، حالت
پېرزوینه	رواداری، همدردی، مهربانی
پېیل	سفتن؛ سرودن(شعر)
پېیلی	سفته؛ سروده شده؛ منظوم
پیلوړ	پرورش
پانگ ونه	سرمایه گذاری
پرتله	مقایسه
پرتلیز	مقایسی، نسبی
پرله پېیلی	منظم، مرتب
پرله پسي،پرلپسي	پی یکدیگر؛ پیهم، پیوسته
پرله غښتي	منسجم، سستماتي
پرښتل،پښتل	پرستش کول
پرهرژلی	مجروح
پوهاوی،وبله پوهاوی	تفاهم،افهام وتفهیم،مفاهمه
په ټوله کې، په لویه کې،په ټولیزډول	عمومی،عموماً،عمدتاً(لـه لویـه
په سر(سر کې)،ترټولومخکې	سره)
په ناسوبتیا کې	ازهمه نخست،پیش ازهمه
په لوی لاس	غیاباً،غایبانه
---	ارادی، قصدی،قصداً
تلپاتې	جاویدانی، ابدی
تلپادی،یادژوندی	زنده یاد
تل بهاندې	همیشه جاری
تل ژوندی	زنده جاویدان
تلسمسور	همیشه بهار، همیشه شگوفان
تل ښېرازی	همیشه بهار، همېشه سرسبز

(c) ketabton.com: The Digital Library

تلغاک	شوروشر؛ بادوباران
تاړاک، یلغاک	شبخون، تاراج
ترله)تربوره(	اودرزاده)مؤنث(
تاندلیان	جوانمرگ
توښې،تودنې	بخاری
تبځ	تخته سنگ
تره	بدن، وجود
تړه	لاش کوه؛ پیمان...
تړونی	آله بستن،
تلاوه	جفا
تلوَله	وارخطایی، دست پاچگی،تشویش
تلوَلی)پایخج(	وارخطا،دست و پاچه، پرېشان
تلوَلی)۳خج(	بریان) شده(، کباب)شده(
تندي لیک،برخلیک	سرنوشت
تندغری	ترِی،جلوهلی
توندوتېز	تندوتیز؛ دیم و فُل
توزنه هیله	تمع بیجا
توسن	سبب
تنا	رعد
تمېزی)تمبزي(	سوراخ بینی)مناخیر(
توک)توکونه(	عنصر، ماده
توکی)توکي(	عنصر،ماده
توند	تند
توخم	تخم
توکم)لکه توخم(	نسل، نژاد
تیندک	سکندری، خرام
تورتم رونی	ساهی شکن
ترخ	درز، ضمن
توره دربله	سیه و تار، چرک و سیاه
ترخ	بغل)کوه(

(c) ketabton.com: The Digital Library

تړه، تړون	پیمان ،قرارداد
تړونوال	قراردادی،متعاقد
تل	ته، ریخته
تور برېښ	تهدیه با سلاح
تس نس	حیف میل؛ درهم وبرهم
تشتور	یکسره خالی
تشپانی	غیرمسلح،خلع سلاح
توغ)له توغه وتل (	توان)ازعهده برآمدن (
تَوغه،ناغه،گناهگاره،گرمانه	کفاره،جرمانه، جبران خساره
توغَه	انجیر

ټکر	تصادم؛ التباس؛ توارد)درشعر (
ټکرخور	متصادم
ټکرویی	واژۀ تصادفی
ټوک	جزء
ټیټتال	پستي، دنائت
ټول، غونډ	کل، همه
ټولیز	عامه، عمومی، همگانی
)ټولیزي (رسنۍ	رسانه ها)-ی همگانی (،)ماس (میدیا
ټولنواله	سوسیالیزم، جامعه گرایی
ټولنوده	رشد جامعه، رشد اجتماعی
ټولنپوهنه	جامعه شناسی، اجتماعیات
ټولنوټیز	اجتماعی-اقتصادی،سوشل اکانومیک
ټوژله،ټولوژنه	کشتار دستجمعی،جنوساید
ټولځ	مجمع، کمپلکس)ساختمانی… (
ټیکاو	ثبات؛پایداری
ټاټوبی	زادگاه؛سرزمین؛ میهن

جاج)-اخیستل (	فکر، مفهوم، برداشت)کردن (

(c) ketabton.com: The Digital Library

جره	کشیده گی، کشمکش
جارواته	برگشت
جاروتل	برگشتن
جالپانه،اوبپانه،گورتپانه	وبسایت
جړاو	مرصع
جنگ جګړه	مبارزه جنگ و جدل
جنګیال)-ی(	مبارز، رزمجو، سلحشور، جنگجو
جوت	آشکار، ثابت، مسلم، بدیهی
جړوبی)ځړوبی(	آبشار
جوله	شکل، فورم
جولیز	شکلی، لفظی
جلا وطن)-ی(، جلاهېوادی	تبعید ، تبعید شده، دور از وطن

چار	کار،فعالیت؛ مهم
چاره)۱خج(	کار
چاروال،کارندوی	فعال،کارا
چاره)پایخج(	چاره،علاج
چارواک)-ی(	مقام،صاحب مقام)دولتی،رسمی(
چاپګر	چاپگر، پرینتر)کمپیوتر(
چاپېريالي	محیطی، environmental
چاپېریالپوهنه	محیط شناسیecology
چاپ،چاپي	چاپی،مطبوع
چاپخونه	چاپخانه،مطبعه
چاڼځی	تصفیه خانه، پالش
چورلکه	هیلیکوپتر، طیارۀ چرخکی
چورلک	چرخش، سکندری
چورلیځ،لمانځی)۲خج(	محور
چړاو ،تولوژله،تولوژنه	قتل عام،کشتارعام، مساکر
چلښت پیسه	کرنسی،پول رایج
چلندلار،چلندبېلګه	طرزعمل، procedure

(c) ketabton.com: The Digital Library

چارناچار	مجبوراً، ناگزیر
چمگاډی	ترموای

ځاځ	خشم، قهر، غصه
ځاځل	به خشم آمدن، قهرکردن
ځاځوړی، قهروړی	قهرآلود ،خشمگین
ځمکلاندي	زیرزمین،زیرزمینی، اندر گروند
ځمکواکي	زمین سالاری، فیودالیزم
ځمبل)بانه رپول (	پلک زدن، مژه بهم زدن
ځېل	نوع، ژانر
ځواکلېږد	انتقال قدرت
ځواک	نیرو ، طاقت، قدرت
ځلوب	سراب
ځواکمن	نیرومند ، مقتدر، پرقدرت
ځواکمنېدل)-ول (	نیرومند شدن)-کردن (
ځواکمني	نیرومندی

څانگ)څانگونه (	بال، شهبال
څانگغوڅ	با پروبالِ شکسته،دل افگار
څانگ وسرغوڅ	باپروبال وسرشکسته
څپڅپاند	نوسانی، غیرثابت؛متردد
څرخوبی،گوړبهی	گرداب، چرخاب
څورنگ	دلریش، پریشان
څخۍ، تره	ناوه
څڅواکی	قطره گک
څڅوب، څڅوبی	چکک، تراوش، چکیده
څپان	توفان آب
څلاري)څلورلاري (	چهارراه، چار راهی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثمغېلي)بېپیخوله کېږدی(	غژدی، بدون در پرده
ثند	افق
څپوڼی	دستمال، دست پاک
څپه	موج؛ هجأ، سیلاب
څو څپیز	چند هجائی
څلوریځ	رباعی، مربع)شعر(
څلوریزه	چهاربیتی، چهار پاره؛ قطعه
څوَب	شوق

خاچونی)چونی(	بلبل، عندلیب
خونړی	خونین، خون‌آلود ؛ خونخوار
خوځون،خوځښت	حرکت، تحرک، تکانه
خوګلن	ګلخن، خریج آتش
خول ماخول	زده و زخمی
خوال	خالیګاه، بیخ کوه، سچ کناره رود بار
خول	تاج، خود ، کلاه آهنی، پوچک مرمی
خواخوږي	همدردی،همدلی
خوږبویه	خوشبو
خوږبویي	خوشبویی
خوږغاړی	خوشخوان، خوش صدا
خونل، لونل، ښندل	نثار کردن،آفشاندن)ګل(؛اثرکردن
خولنګ	فریاد
خاورپوهنه	خاکشناسی

دښمن، دښنه، میرخی	دشمن، خصم
دک	علت
درورږ،بلهار	قربانی
دوبیزه	مثنوی
دربیزه	مثلث)شعر(
دوه څپیز	دوهجایی، دوسیلابه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه ګرایه،دوه هومره	دوچند
درسته	سلاح
درستوال	مسلح
درغل	سر درگم، فریبکار
درغلي	فریبکار؛ جعلکار، جعلی
درګه	نیستان، نیزار
درنګه	لاش، نعش، جسد
درنګمخور	لاشخور

ډبروژله	سنگسار
ډمګۍ	مشاطه، آرایشگر
ډورۍ، ګورنډه	دخمه
ډنډګلی	نیلوفر
ډلیز	گروهی، دستجمعی، جمعی
ډیل)تال(	معطلی

ربړه	معظله، پرابلم، شمالک
رازل، ښکلل، سینګارول	آراستن، پیراستن،اذین بستن
راشی)پایخج(، ریز	برف کوچ
رانغښتل)رانغاړل(	پیچاندن،دربرگرفتن، در...نهفتن
رزمنه وال	روزی رسان
رپی	پرچم، بیرغ
رپاند	در اهتزاز)پرچم...(
رسنۍ	رسانه ها
رسنوال	ژورنالست
رسنیز	رسانه یی،ژورنالستیک
رغڅی	راغ، سنگزار
رغاونه،رغونه	ساختار
روغه وال	صلحجو، صلح خواه
رڼوب	زلال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریز	برف کوچ
ربړدله	زمین لرزه، زلزله
رخه سخه	حسد و عناد
رغښت-رغاونه	سرنوشت، ساختار
ربغړ	اولاد بی نوا و یا بی سرپرست
ربغونی	
رنگین ټال،بوډۍ ټال	رنگین کمان،کمان رستم،قوس قزح
ریشی، ستانه	روحانی
)بیا (رغاونه	ساختار،بازسازی
رغنده	سازنده،تعمیری
رغاوه	صنعت
ربړوکی	زار و زبون
ربړ	زحمت،محنت
ربړیالی، زیارکښ	زحمتکش،کوشا)ن(
ربړه	مشکله،معضله،پرابلم
ربڼه	باد خفیف،نسیم
ربځ)رېبځ (	جاروب، برس دندان، کفش...
رښته)رښتې (	حق)حقوق(
رښتیا)رښتیاوې (	راست،راستی،واقعیت)واقعیتها (
رښتیاینه	تحقق
)په (رښتیا-رښتینه	واقعاً
- - -	
زغر	زره، جوشن
زغرور، زغروال	زره دار
زغریالی	زره پوش
زغرگاډی	موتر یا خودرَو زرهدار
زغرټېری	واسکت زره
زغرد)په زغرده (	صریح،آشکارا)گفتن(
زغم، پېڅ	تحمل،بردباری،حوصله
زغمناک،پېڅیالی	بردبار،تحمل پذیر،باحوصله

(c) ketabton.com: The Digital Library

زغموړ	قابل تحمل
زغومی، ځرخوبی	گرداب، ورطه
زمول، زموللی	پژمرده، ژولیده، خشکیده
زمولل	پژمردن، خشکیدن
زېرغلی، ژیړغړن	زرد مانند
زېرندويي	آفرینشگری، ایجادگری
زېږندوی	ایجادگر، خلاق، آفرینشگر)هنر (
زهرژلی، زهرجن	زهرآگین، زهرآلود ؛ سمی ؛مسموم
زېری گر)ندی (	مژده رسان
زبېښناک	استمثار، بهره کشی
-گر	استثمارگر،بهره کش

ژغور)ژغورل، ژغورتیا (	نجات، رهایی
ژغورند)ه (	رهاییبخش، نجات بخش
ژغورندوی،ژغوراند	ناجی، منجی
ژغورډله	تیم نجات
ژغوربېړۍ	کشتی نجات
ژمن	ضامن، متعهد
ژمنه،ژبه	وعده، تضمین، تعهد
ژبپوهنیز	زبانشناختی،لنگویستیکی
ژبپانگه، وییپانگه، وییزېرمه	ذخیرۀ زبان، vocabulary
ژوندجگړه	تنازع اللبقا، مبارزۀ زنده گی

سپوږمیز	مهتابی، قمری
سپوږمۍ مخي	ماهرخ، مهرخ، مهرو
سترگلین	نگاه، نظر
سترگلید	دید چشم؛ چشمدید
سترگولیدلی	شاهدعینی
سترگولیدلي	چشمدید ها
سترگ ارت	چشم انداز

(c) ketabton.com: The Digital Library

سترگرس	چشم رس eyeshot
سترگ ورشو	ساحۀ دید
ستو	قطره گک
ستونځ	قله، چکاد)کوه(
ستونزه	مشکل،معضله،پرابلم
ستونزمن	خسته کن، پرابلماتیک
ستغیونی	صعب العبور
ستن،غونډ	ستون،رکن)شعر(
سوړسمخ،یخ کرخ	خیلی سرد ،زمهریر
سروب،سرامني)اوښکي(	خوناب
سکینده)-کول(	جبران)-کردن(
سندرۍ	شرشره، فواره
سیند	دریا ،رود ؛فرهنگ)قاموس(
سیندکښنه	فرهنگ نویسی،لکزیکوگرافی
سیندکښ	فرهنگ نویس
سیندګی	دریاچه،جهیل؛ فرهنگ کوچک
سمندر،دریاب	بحر ؛فرهنگ محیط،فرهنگ جامع
سمندرګی	بحیره
سمندرمشر،سرمانو	امیرالبحر، کپتان کشتی
سندربول، سندرغاړی	آواز خوان،گلوکار
سندربوله	مشاعره
سوَب	حاضر
سوبتیا	حاضری، حضور
سُوبمن	فاتح، پیروزمند
سوبه	فتح، پیروزی
سورکی	شفق
سونتوکی،سونتوکي	مادۀ سوخت، مواد سوخت
سونلرګي	چوب سوخت
سرورر،سراور	میوه افشانی بر عروس
ساهو	جاندار، ازاد ، اسوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرغړاند ، سرغاړی	متمرد ، سرکش
ستن	رکن، ستون
سول	عقل، خرد
سکالو	موضوع، مضمون، مطلب
سم له لاسه	فوری؛ طورموقت،موقتاً
سملاسي	سمدستی، دستی،فوری، عاجل
سکاسه)سکاسي(	شبح)اشباح(
سکته)۲خج(	قناعت؛ صبر

شننه	تحلیل، تجزیه، تقطیع
شوبله	هزارپا ، شیله، تانک جنگی
شوبلور	تانکیست
شپول)شپاله(	هاله
شتۍ	تیر، سوفار، خدنگ
شیند پر شیند	تیت و پرک، پراگنده
شوپیان	تاوان،خساره
شک و شوپیان،اړنگ بړنگ	شک و تردید
شکمن	متردد ؛مشکوک suspect
ښکالو	صدای پا
شونی	شدنی، ممکن
شونتیا)شونتیاوي(	امکان)امکانات(

ښکالوه)سرخج(	بحث،مباحثه
ښکیل	درگیر، دربند ، گرفتارinvolved
ښکیلتیا	درگیری، گرفتاری
ښادمانه	حماسه، کارنامه
ښارمیشتی	شهرنشین
ښاروند	شهروند ، تبعه، ستیزن
ښاروندي	شهروندی، تابعیت،ستیزنشیپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکېلاک	استعمار
ښکېلاکګر	استعمارگر
ښکارندوی	نمایانگر، ممثل، مظهر
ښکلل	مزین ساختن، توشیح کردن
ښکلیستان	سرزمین زیبایی
ښه ترا ، په ښه ډول	خوبتر، به گونۀ بهتر
ښهانه،ښمر	خوبی،نیکی
ښمروښېګڼه	خیر، خیریه

- - -

غځوني	خمیازه؛جهش
غورځنګ	جنبش، نهضت movement
غورځاوڼ	عضوِ یک جنبش
غوني)زیرېدل (	گونه)تغییر خوردن (
غرخپه	موج عظیم، surf
غړند	پژمرده
غړی	عضو ؛ عضله؛ پراته
غړیالی)ړوب (	عضلاتی، تنومند
غېلې	رمه
غلچکی)نظر (	)نگاه (دزدیده، خس دوز
غوړسکه	دود کشیف
غلیاک	حمله سری، شبخون
غاړې مورګې	بیشه و گنگل، کوه و دامن
غونډ	رکن، مجموعه، گروه
غرخپه	موج عظیم
غاړه	گردن، لحن، نغمه
غزلبول	غزلسرا ، غزل گو
غزلیز	غزلی
غوړګه	نوده
غچ	انتقام
غوره	مهم،برجسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوراوی	انتخاب،گزینش
غورچاڼ	گلچین، گزینه
غونډ	عبارت،فقره؛رکن
غونډْله)۲څپیزه (	جمله
غونډْله پوهه	جمله شناسی، نحو

- - -

کرکنده	خرسنگ
کارغالی	کارگاه، ورکشاپ
کاز	آز
کازمن	آزمند
کومی	حلقوم
کبړ	ریسمان، ضحیم، کېبل
کربه	راه صعب المرور کوهی
کبلۍ	غزال
کوکۍ	گل، دهن، پروانه گل
ککۍ	سردمک چشم
کرېنگ ژمی	زمستان سرد
کونډ	قله، سربریده
کنځر)کنځڼ (	پلاس، لحاف، مندرس
کروړ	روبین، سخت، نام شاعر
کرگر،کروندگر،بزگر	زارع، دهقان،کشاورز
کړونَگی)دویم خج (	آبشار
کسات	انتقام
ککوبی	عطر)گلاب (
کوبۍ	حباب
کوکه)کور (	فریاد ، واویلا ، ضجه
کهول)کول (	دودمان، نسل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کونگ وزمه	جغد مانند
کیځلیک	لوحه مزار
کوغالی، کوړغالی،کوړله	مرغانچه، خانهٔ محقر
کنګل	یخ، منجمد
کنګلنی	فریزر
کچ	سطح، سویه

ګر	ظلم، ستم
ګرګر	ستمګر
ګړنګ	پرتګاه
ګردله	ګردباد
ګلکڅ	ساحل پر ګل، بیشهٔ ګل ساحلی
ګل ونه	درخت ګل
ګلبڼ	ګلشن
ګلباغچه	باغچهٔ ګل
ګلبوټی	غنچه ګل
ګلپاڼه	ګلبرګ
ګلځانګه	شاخ ګل
ګل وله	ګل بید
ګل ویی)-ونه (	ګل واژه)ها (
ګلمینه	عشق ګل،ګل دوستی
ګلیون	ګل ګشت
ګوتپېر، ګوټلید	زاویهٔ دید
ګواښ، ګواښنه	اخطار، تهدید ، قهر
ګواښل	تهدید کردن؛اخطاردادن
ګور)ګڼ(	غلو)با واو معروف (
ګور)لکه لوړ(	حریف، رقیب
ګل څېره	ګل چهره

(c) ketabton.com: The Digital Library

گل مخی	گلرو ، گلرخ
گلورین	گل مانند
گورنډه، ډوری	گودال، دخمه
گوربت	عقاب
گروم،زړه غوټه	عقدۀ دل، کمپلکس
گرومن	پر عقده، عقده يي
گرانبیه	گرانبها
گبنې	)رعشه (لړزه
گوټ	جرعه، گوشه

لمر پښتنی	افتاب پرست
لمرمزدک	معبد یانیایشگاه خورشید
لمریز	خورشیدی،شمسی
لمریزکال	سال خورشیدی)هجری قمری (
لمرین	آفتابی
لمرخرک،لمرخړیکه	نوک آفتاب، آغازطلوع
لمرخرکی، پیتاوی	پیتاو ،آفتاب رخ

لاربه	رهنمون، رهکا
لښل، لېږدېدل	کوچیدن
لېږد	کوچ، رحلت
لوښه	خصلت، عادت
لاربنود	رهنما
لوربنود	سمت دهنده،قطب نما
لارلودن، لورلودن)ورکېدل (	سمت وسو ؛ خرک ودرک)گم شدن (
لروین	دوربین
لنډوین	نزدیک بین، کوتاه نظر
لولنگر	آواره، خانه بدوش
لالهاند ، لالهان	سرگردان
لګړ، خوړ، توی	رودبار

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوخي پوخي	زاری و الحاح؛ چاپلوسی
لی پرلی	اینسو و آنسو ؛به هرسو
لور	رحم، رواداری
لوربینه	رواداری، مهربانی
لوراند ، لورین	مهربان، رحیم
لورول)لورېدل(	روا داشتن
لېوال	مشتیاق، علاقمند
لېیل، هخول	تشویق کردن
لړه	دمه، مه، غبار
لېوالتیا	اشیاق، علاقه)مندی(
لونل)لونی(،خونل	افشاندن، نثار کردن)می افشاند(
لوبډله	تیم)ورزشی(
لوبغالی	ستدیم
لوبغاړی	ورزشکار،بازیکن
لېوکتی	چوچه گرگ
لید	دید ، نگاه، نظر
لووی	گواه، شاهد
لاسبری	مسلط)به فشار "ب"(
لاسبری	تسلط)به فشار "ر"(
لاسرسی	دسترس)-ی(، access
لېچن)لېچن سترگی(	چرکین، شریده)چشم شاریده(

مرگخپانی،مرگاني،مرگونی	مرگبار
مزدک	مسجد ، معبد ، نیایشگاه
مزگت	مسجد ، مزگت
مخسوری	سرخرو
مخسوری، مخسوري	سرخرویی
مخرونی	بارخ صفا ، آبرومند
مانو	ناخدا، ملاح، کشتیران
ملیا	همراهی

(c) ketabton.com: The Digital Library

منی	مرکز
منګنی	خزانی
مینه وړی	دلربا
موخه	هدف، مقصد ، مرام
موخن	هدفمند
مرجونا	غواص
مرگ و ژوند	مرگ و زنده گی
مرگ ومړینه	مرگ و میر
مخسور)ی(	سرخرو
مخسوري	سرخرویی
منځپانګه	د)ونمایه(محتوا
ملوب	خوناب، آبگین
متره	نیرو ، شیمه
ماښامی	خفاش، شپرک
مړزګه خور	لاش خور
مخینه	سابقه،پیشینه
مخینه وال	سابقه دار،باسابقه
مخبېلګه	اُلگو،مودل)نمونه(
مخنی، مخینی)مخینیان(	قبلی، سلف)اسلاف(
ننګول	چلنج-چالش کردن
ننګونه	چلنج،چالش
ناسکیندی	جبران ناپذیر
ناباندي	ناموافق، مخالف،مختلف الرأی
ناباندي،ناباندېوالی	عدم موافقت، مخالفت،اختلاف
ناتار،ناورین	فاجعه، مصیبت
ناسوَب	غیرحاضر،غایب
ناسوَبتیا	غیرحاضری،غیابت،عدم حضور
نازغموړ	غیرقابل تحمل
نازولي او نازلوبولي	نازدانه و نازنین
ناورین،ناتار	غم، اندوه،فاجعه،تراژیدی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناخوالې)نادودې(	ناسزا ، ناپسمانی
ناخوال	نارام، آزرده
ناړام	لجوج، جسور، ماجراجو
ناندره)نانديې(	جنجال، لانجه
نانديز	جنجالی،متنازع فیه
نانډوله	ناسازگار
نانډولې	ناسازگاری
نانغتان	ناشنو ، بازیگوش
ناغېړی	سهل انګار
ناغېړي	سهل انګاری
نړگه	نهالستان؛ نهالفروشی،نرسری
نوزېږی	نو زاد
نورپنځلی	آفریده از نور
نا لاسبری	نارس، غیر مسلط، تسخیر ناپذیر
نمرگلی،لمرگلی	آفتاب پرست

نیاو	عدل، داد
نیاوتون	محکمه،دادگاه)عالی(
نیاو والې	محکمه، دادگاه
نیاو وزارت	وزارت عدلیه یا دادگستری
نیمژواند)ی(	نیم جان
نومهالی	معاصر،مدرن
نړیواکی	جهانبانی، جهان سالاری
نومونه	اصطلاح، نامگذاری
نومونوړ	قابل تسمیه
نړیواله	انترناسیونالیزم
نړیواکې	جهانسالاری؛ امپریالیزم
نړیپانه، نړیجال	انترنت

(c) ketabton.com: The Digital Library

نغوته	اشاره
نغوتنه	تلمیح، کنایه
نګوښل	لنگیدن
نګه)نره (	باب، خالص
نمنځ	احترام؛ عبادت، پرستش،نیایش
نګاسه	طنین
نګېرل	احساس کردن
نګېرګډون	حس آمیزی، پرادکسی
نګېرنه	احساس
نوږی	جنس)مذکر، مؤنث(
نوږيز	جنسی
نوغی	نطفه، ریشه
نهیل	نا امید ، مایوس
نهیلي	یاس حرمان، نا امیدی
نېز	سیل، سیلاب
نېزوږی	خس و خشاک سیلاب
نیمه خوا	نیم بسمل
ناوکۍ	عروسک؛ نوعی گیاه فرشی
نندارمه	درامه، نمایشنامه
نغرل، نغړل)ناکره:نغړدل(	بلعیدن
نټه	انکار
نټه نه منونکی	انکار ناپذیر
نټیالی	منکر

وییپانگه، وییزېرمه	ذخیرهٔ لغوی vocabulary
)نوي(وییرغاونه	واژه سازی
وییپوهنه	واژه شناسی، واژگان
وسپنیز)ناکره:اوسپنیز(	آهنی،آهنین
ورانپوهاوی،ناسم پوهاوی	سؤتفاهم

(c) ketabton.com: The Digital Library

وبله، ځبله	با همدیگر، با هم، بهم
ولوله	احساس، عاطفه
ولولیز	عاطفی،احساساتی
ونج	عوض، تعویض؛میز
ونجړ	میز خورد
ویلوب	گدازه، مذابه
ویرژلی، ویرلړلی	سوگوار
وبله	باهم، باهمدیگر
ویار	عیب
ویارجن	معیوب
ویی (وییونه)	واژه، لغت، کلمه(واژه ها)
ورشو (اورشو)	مرغزار
ويني بيه	خونبها
وینه او مینه	خون و عشق
وراشه	وجیزه، گفتار نیک
وروه	ابر باریک
وربل(ناکره:اوربل)	کاکل، موی پیشانی
وربوی(اور بوی)	حریم،قلمرو
ویار(ویارن)	عیب(معیوب،نقص)
ویاړن(ویاړلی)	پر افتخار، مفتخر
ویره وړی، ترهوړی	هیبت انگیز،دهشت انگیز
ویلاړ	تصمیم،عزم،اراده
ویرژلی،ویرژړلی،ویرمن،ویرجن	ماتم زده، سوگوار
هممهال(-ی)	همعصر، معاصر، همزمان
همغاړی	همکار
همغږی، همغږي	هماهنگ،هماهنگی
همغږیز، همغږیزي	هم آوا،همآوایی
همنوږی	همجنس
همنوږیزي	همجنس بازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

همبریدی	همسرحد
هملوری	همسو
هخول، لیل	ترغیب و تشویق کردن
هاند و هڅه	سعی و تلاش
هوډيالی،هوډمن	مصمم؛لجوج
هوسا ژوندی	مرفه الحال
هېواد پلوری	وطنفروش
هېواد مشر)ناکره:ولسمشر (	رئیس دولت یاجمهور
هیښ	حیران، متعجب
هیښ پېښ، هک پک	مات و مبهوت
هېښتیا	تحیُّر، شگفتی
هېښتیاوړ	قابل تعجب،درخورشگفتی
هېښنده،هېښوونکی	محیِّر، تعجب آور،شگفت انگیز

- - -

یادغونډه	محفل یادوبود
یمال	توفان برف، برف کوچ
یون	حرکت، پویش، پویه، سفر
یونلیک	سفرنامه،گزارش سفر
یونلیکونکی	سفرنامه نویس
یوون	واحد ، یونت
یونل، درومل، تلل	رفتن، حرکت کردن، سفر کردن
ییبره	حاصل، ثمر،ثمره
ییبرور	بارور،حاصلخیز
یېړ	دسته کشتی ها
یانکي،یانکیان	امریکایي،امریکایی ها
یاد ، یادونه	یاد و بود
یادنامه	یادنامه
یادښت)ناکره:یاداښت(	یادداشت
یاده،یادی	یادآوری؛حافظه

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځلیک

۱- اجمل خټک: د غیرت چیغه، کابل ۱۳۶۳
ژوند او خوند، د قومونو او قبایلو وزارت، کابل ۱۳۶۶
ګلونه تکلونه، کابل ۱۳۶۲
۲- احمد شاملو: از زخم قلب، ګزینه و خوانش شعرع. پاشانی، تهران ۱۳۷۳
۳- احمد شاه بابا: د دیوان غورچاڼ، د پښتو څېړنو نړیوال مرکز، کابل ۱۳۵۷
۴- الهام، پوهاند محمد رحیم: ادبي مسألې، د افغانستان دلیکوالو انجمن ۱۳۶۷
۵- امین، ډاکتر امین الحق: ګورې وربځې، کابل ۱۳۶۶
۶- بکتاش، حنیف: د ځنګله سترګو کې، کابل ۱۳۶۷
۷- بنوال ، محمد افضل: وزن شعر دري ، انتشارات پوهنتون کابل ۱۳۶۶
۸- پژواک، عبدالرحمن: کلیمه داره روپۍ، کابل، ۱۳۳۷
۹- پویان، عنایت اله: منصوري چیغې، دارالاسلام، کابل ۱۳۸۵
۱۰- پیوند ، علي ګل: زړه ډمه: ۱۳۵۷ او سیلۍ، د لیکوالو انجمن ۱۳۶۸
د سینمایاران، دانش خپرندویه ټولنه، پېښور ۲۰۰۷
۱۱_پوهندوی جلال الدین او پوهیالي محمد رفیق: قافیه) اوډنه (۱۳۶۲
-ادبي فنون، بیان) اوډنه (،کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی)دواړه ګستېتنري اوډني د پوهاند رشاد په لارښوونه(. ۱۳۶۳
۱۲- جورج تامسون: خاستګاه زبان، اندیشه و شعر، ترجمه جلال علوي نیا ،انتشارات حقیقی تهران ۲۵۳۶ ، هنر شاعری ۳۶- ۴۶ وزن و کار ۶۶-۵۷
۱۳- حبیبي، عبدالحی: په اوسني پښتو شعر کې د ژوند ځپې، د افغانستان د علومو اکاډمي، ۱۳۶۰
۱۴-حمزه شینواری: غزوني، اداره اشاعت سرحد ، پېښور، ۱۹۵۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د خیبر وږمې، پښتو ټولنه، کابل ۱۳
۱۵-خاموش، لطف الرحمن: مزلونه او منزلونه، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۶۵
۱۶- خزان، عارف: د سحر په غېږ کې، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۶۵
۱۷- خوشال خان خټک: کلیات، لومړی ټوک، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل ۱۳۵۸؛
همدا راز یې))ک ((د کابل چاپ او))پ ((د پېښور هغه مانا لري.
- زنځیري یا خط نامه، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۶۱
- سوات نامه، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل ۱۳۵۸
- ننگ او غورځنگ، د خوشال بابا منتخبات- کابل ۱۳۶۲
۱۸- داوی، عبدالهادي: ښکلي شعرونه، لومړی ټوک، ۱۳۴۰
۱۹- دوست شینواری: د ادب تیوري اساسونه، کابل ۱۳۶۵ – د پښتو د ولسي ادب لارې.
۲۰-رحمان بابا- دیوان- پښتو ټولنه، کابل ۱۳۶۵
۲۱-رضا باطنی: زبان و تفکر، چاپ هفتم نقش جهان، تهران ۱۳۷۸
۲۲ - رضا براهني: طلا در مس) در شعر و شاعری (، کتاب زمان، چاپ دوم، تهران ۱۳۴۷
۲۳-رفیع، حبیب اله: زریني ځانگې، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۶۵ او د جمهوریت پلوشې، کابل مجله ۱۳۵۲
۲۴- روهي، محمد صدیق: ادبي څېړنې، د ننگرهار پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۰
۲۵- شعریت یعني څه؟ کابل مجله، عقرب- قوس ۱۳۶۲، ۳۱-۳۹ مخونه.
۲۶-زیار، مجاور احمد: ولسي ډوله شعر د ولسي، کلاسیک او نوي - ازاد شعر تر منځه، کابل مجله ۷-۸ گڼه ۱۳۶۷
- پښتو پښویه، درېیم چاپ، د دانش خپرندویه ټولنه، پېښور ۱۳۸۴
- پښتو لیکلارښود - - - - - - - ۱۳۸۶
-زنداني نغمې، بیهقي خپروني، کابل ۱۳۵۹
-وینه او مینه، د دفاع وزارت له خپرونو، ۱۳۶۰
- سوزونه او سازونه، کابل ۱۳۶۴
-اور او ویني ، کابل ۱۳۶۵
- گکخونه - - - - - - - - - ۱۳۶۷
-گلولې) گل بید (- - - - - - - - ۱۳۶۹
-اندوژوند ، آریانا چاپخونه، کابل ۱۳۶۸
د کتاب د لیکوال نورې شعري ټولگې: د سبر ونو نڅا ، زما نړۍ، د مرجانونو ځانگې، رزم و بزم، پوهه او گروهه، اند و واند ، ساندې او سندرې، نوې پېړۍ او نوې زرۍ، ناپېیلې او ناچاپې

(c) ketabton.com: The Digital Library

شعري بېلګې.
۲۷- ژواک، محمد دین)خېړنمل (: افغاني حماسه، کابل، ۱۳۲۹
۲۸- سلمی شاهین: د پښتو ټپې، پښتو اکېډیمي، پېښور پوهنتون، جدون پرېس پېښور ۸۸-
۱۹۸۹
۲۹- سنګر، محبوب شاه: زوړ، کابل ۱۳۲۰
- بنده کړیکه، کابل ۱۳۲۲
۳۰- سنګروال، شهسوار: شمله، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۲۷
- شمله، لومړی ګڼه، لندن ۲۰۰۱
۳۱- سېلاب، ساپی: د اوښکو سېلاب، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۹۷
۳۲- طبري، احسان: مسائلی از فرهنګ و هنر و زبان، انتشارات مروارید ، تهران ۱۳۵۹
۳۳- غني، عبدالغني خان: د غني کلیات، د قومونو او قبایلو وزارت، کابل ۱۳۲۴
۳۴ - فردا ، فاروق: د ګلپاڼو پرخې، د لیکوالو انجمن، کابل ۱۳۲۵
۳۵- فنا ساپی، محمد جان: فریادي شاعر، کابل ۱۳۳۸
۳۲- قلندر: دېوان، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۵۲
۳۷- کامګار ختک: دېوان، د افغانستان د علومو اکاډمي، کابل ۱۳۵۸
۳۸- کاوون، صدیق: سپرغۍ، د لیکوالو انجمن، کابل ۱۳۲۲
- د باد په کنډوالو کې، دانش کتابتون، ۱۳۸۱
۳۹- کرګر، اکبر: خو ادبي یادوني، هماغه انجمن، کابل ۱۳۲۲
- صدیق کاوون))د ونو مرګ ((په موسم کې، سمسور اوبپانه ۳-۳-۱۰
۴۰- کمین، برکت اله: مزلونه او غرونه، د لیکوالو انجمن، کابل ۱۳۲۲
۴۱- لایق سلیمان: چونغر، ۱۳۴۱
- کېږدۍ، د هند چاپ ۱۳۵۲
- یادونه او درمندونه، بیهقي کتاب خپرونه، کابل ۱۳۵۷
۴۲- لېوال، عبدالغفور: هوسۍ، دانش کتابتون ۱۳۷۸
- کله چې ته خپه شې، میوند خپرندویه
۴۳- مجروح، سید بهاو الدین: ځانځاني ښامار، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، کابل پوهنتون
۱۳۵۲
۴۴- مستان، کمال: د لمر شغلو ته، کابل ۱۳۲۷
۴۵- مومند ، عبدالحمید: دیوان، د افغانستان د علومو اکاډمي ۱۳۲۳
۴۲- میا شرف: د پښتو عروض، پښتو ټولنه، کابل ۱۳۴۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۷ - ننګیال، اسحاق: هغه شېبې هغه کلونه- دولتي چاپخونه، کابل ۱۳۶۳
۴۸- نوید ، نورالبشر: مشالونه، د افغانستان د لیکوالو انجمن ۱۳۶۷
۴۹- بویل(Böll) هاینریښ: خاطره ای از المان همراه با چند داستان کوتاه، ترجمه بیژن قدیری شهلا حمزاوي انتشارات آگاه، تهران ۱۳۶۳
۵۰- هوتک، محمد بن داود: پټه خزانه- دریېم چاپ، کابل ۱۳۵۴
۵۱ - هیوادمل، زلمی: فرهنګ زبان و ادبیات پښتو، جلد اول ریاست تالیف و ترجمه وزارت تعلیم و تربیه ۱۳۵۲
۵۲- یاري، تاج محمد: ستوری او سیوری، دافغانستان د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۶

53. Best Otto F: Handbuch literarischer Fachbegriffe, Definitionen und Beispiele Fischer Taschenbuch, DietzVerlag Berlin 1973.

54. Engels, Fridrich: Kleines Politisches Wörterbuch Verlag, Frankfurt am Main 1972.
55. Fiedler-Finger: Dialektischer und historischer Materialismus Dietz-Verlag Berlin 1947.
56. K. Kasper und D. Wuchkel: Grundegriffe der Literaturanalyse 2. Auflage VEB Bibliographisches Institut, Leipzig, 1985.
57. Koch, Hans: Zur Theorie des Sozialistischen Realismus Dietz-Verlag, Brlin, 1974.
58. Langendoen, D. Terence: The Study of Syntax The Generative -Transformational Approach to Structure of Americn English the Ohio State University. Holt Rinehart and Winston, INC. USA 1969.
59. Mackenzie, David Neil: Pashto Verse: revision note. 1. ed. 1958, 2.ed.1993(SOAS), London.
60. Najib, Manalai; Métrique du Pashto in Cahires de poétique comparée N° 15, Octobre 1987 ; pp. 103-153.
61. Pstrusinska, Jadwiga: Poetic Forms in Afghan Poetry Folia Orientalia Tome x111 Poland 1971

پر دې سربېره چې زیاتره اخځونه د کتاب په متن کې راغلي، بیاهم د یو لړ مهالنیو)ورځپاڼو، اونیزو او میاشتنیو... (مجله، هیله، ځولۍ، رڼا، لیکوال، ژوندون، ښکلا، لیمه، لمبه، الفت، ګوربت... (او اوبیانو) سمسور، تاند، ټول افغان، تل افغان، بهیر، لروبر... (یادونه اړینه بولم چې په ازاد متن مې ځنې د شعري بېلګو په برخه کې ګټه اخیستې ده.- نو که د پاسنیو بېلګو په لړ کې د یو شمېر نورو نوښتګرو ویناوالو هغه پر لاس نه وي راغلي، و به مو ښبني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز د ادبپوه او لیکوال دوست نجیب منلي هغه لوربینه پرځان پور ګڼم چې د پښتو شعر په اړه یې د خپلې فرانسي لیکنې پښتو لنډیز او هم یې د فرانسي شعري سیلابیک سېستم یو نچوړ په واک کې راکړی دی. د وتلي غزلبول مصطفی سالک د پایینې له ځغلندې کتنې هم مننِدوی یم. په تخنیکي برخه کې د دانش خپرندویې ټولنې له پښتوپال مشر منلي اسدالله ساپي او تکړه همکارانو ښاغلي نورمحمد نورزي او د لومړي چاپ د بیا اوډونې له کبله له هڅاند قاري عمرخېل، او په پای کې د مالي لګښت په تړاو د فرهنګپال ملګري فدا نظري له مېړانې مننه کوم.

په ټوله شاعرانه مینه او مننه. ستاسې زیار

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library